

**SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE
MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE GÖREVLERİ**

Sedat KANAT

**Doktora Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Sakıp Selçuk GÜNAY
2018
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

Sedat KANAT

**SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE
MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE GÖREVLERİ**

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ

Prof. Dr. Sakıp Selçuk GÜNAY

ERZURUM – 2018

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “*Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümayûn ve Görevleri*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder; tezimin basılı ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐ Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☒ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

15.03.2018

Sedat KANAT

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ KABUL TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Sakıp Selçuk GÜNAY danışmanlığında, Sedat KANAT tarafından hazırlanan bu çalışma, 02/03/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Sakıp Selçuk GÜNAY	İmza	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Besim ÖZCAN	İmza	:
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Bayram NAZIR	İmza	:
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA	İmza	:
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Uğur AKBULUT	İmza	:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. **15.3.2018**

Doç. Dr. Rıfat KÜTÜK
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	IX
TABLOLAR DİZİNİ	XII
ÖNSÖZ.....	XIII
ÇALIŞMANIN AMACI VE KULLANILAN KAYNAKLAR	XV
GİRİŞ	1
I. OSMANLI DEVLETİ YÖNETİMİNDE SARAY	1
II. OSMANLI DEVLETİ YÖNETİMİNDE BÂBİÂLÎ	5
III. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN’UN ORTAYA ÇIKIŞI VE SULTAN II. MAHMUD DÖNEMİNDE ÇALIŞMA USULLERİ.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN’UN DEĞİŞEN YAPISI VE BÜROKRATİK İŞLEYİŞİ	
1.1. KURUMUN MEKÂN OLARAK GELİŞİMİ	11
1.2. KURUMUN PERSONEL SAYISI AÇISINDAN GELİŞİMİ.....	11
1.3. GÖREVE ATANMA VE GÖREVDEN AZLEDİLMELER.....	13
1.3.1. Atamalarda Padişahın Rolü.....	13
1.3.2. Atamalarda İtibarlı Kişilerin Rolü	15
1.3.3. Atamalarda Mülkiye Mektebi’nin Rolü	16
1.3.4. Göreve Başlamalar ve Görevden Alınmalar	16
1.4. KURUMDA UYULMASI GEREKEN KURALLAR.....	20
1.4.1. Giriş-Çıkış Kuralları.....	20
1.4.2. Yazışma Kuralları.	22
1.4.3. Kurum İçi Diğer Kurallar	24
1.4.4. Merasimlerdeki Kurallar	27
1.5. KURUMUN BAŞLICA DAİRELERİ	28
1.5.1. Resmî Daireler	28
1.5.1.1. Birinci Derecede Önemli Resmî Daireler	28
1.5.1.1.1. Başkitâbet Dairesi	28
1.5.1.1.2. Mâbeyn-i Hümâyûn Müşîrlîği Dairesi	35

1.5.1.1.3. Yâverler Dairesi	35
1.5.1.1.4. Telgraf Dairesi.....	36
1.5.1.1.5. Husûsî Şifre Dairesi.....	37
1.5.1.1.6. Hazine-i Hassa Dairesi	39
1.5.1.1.7. Ceb-i Hümâyûn Dairesi.....	39
1.5.1.1.8. Mâbeyn-i Hümâyûn Mütercimleri Dairesi	41
1.5.1.1.9. Dîvân-ı Hümâyûn Tercümanı Dairesi	42
1.5.1.1.10. Teftiş-i Askerî Komisyonu Dairesi	43
1.5.1.1.11. Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi	43
1.5.1.1.12. Haremağaları Dairesi.....	44
1.5.1.1.13. Musâhibbaşılık Dairesi.....	44
1.5.1.2. İkinci Derecede Önemli Resmî Daireler	45
1.5.1.2.1. İzzet Holo Paşa Dairesi	45
1.5.1.2.2. İbrahim Derviş Paşa Dairesi.....	46
1.5.1.2.3. Kamphoevener Paşa Dairesi.....	46
1.5.1.2.4. Aleksandr Karatodori Paşa Dairesi	47
1.5.1.2.5. Mütercim Nişan Efendi Dairesi.....	47
1.5.1.3. Üçüncü Derecede Önemli Resmî Daireler	47
1.5.1.3.1. Misafir Dairesi.....	47
1.5.1.3.2. Küçük Mâbeyn Dairesi ve Çit Kasrı	47
1.5.1.3.3. Şamdancıbaşılık Dairesi	48
1.5.1.3.4. Berberbaşılık Dairesi.....	49
1.5.2. Husûsî Daireler	49
1.5.2.1. İbriktârbaşılık Dairesi	49
1.5.2.2. Kahvecibaşılık Dairesi	50
1.5.2.3. Esvapçıbaşılık Dairesi	51
1.5.2.4. Kilercibaşılık Dairesi.....	52
1.5.2.5. Seccâdecibaşılık Dairesi	55
1.5.2.6. Tütüncübaşılık Dairesi	56
1.5.2.7. Kitapçıbaşılık Dairesi	57
1.6. KURUMUN BAŞLICA ODALARI.....	59
1.6.1. Başkâtip Odası	60

1.6.2. Birinci ve İkinci Mâbeynci Odası	60
1.6.3. Vezir Odası	60
1.6.4. Harita Odası	60
1.6.5. Nöbet Odası	61
1.7. KURUM GÖREVLİLERİ.....	61
1.7.1. Birinci Derecede Önemli Görevliler	69
1.7.1.1. Başkâtip	69
1.7.1.2. Müşîr	75
1.7.1.3. Yâverân	79
1.7.1.4. Mâbeynciler.....	83
1.7.1.5. Husûsî Kâtipler	91
1.7.1.6. Dârüssaâde Ağası (Kızlarağası)	93
1.7.1.7. Musâhibler.....	94
1.7.1.8. Tüfenkçiler	96
1.7.1.9. Tabipler	98
1.7.1.10. Mütercimler	102
1.7.1.11. Mâbeyn Müdürü	104
1.7.1.12. Gidiş Müdürü	104
1.7.1.13. Bekçiler	104
1.7.1.14. Tablakârlar.....	105
1.7.1.15. Odacılar	106
1.7.1.16. Nöbetçiler	106
1.7.1.17. Başçuhadâr	106
1.7.1.18. Mâbeyn Çavuşları.....	107
1.7.2. İkinci Derecede Önemli Görevliler	108
1.7.2.1. Külhancılar	108
1.7.2.2. İnce Saz Takımı Görevlileri	109
1.7.2.3. Çantacılar.....	110
1.7.2.4. Kuşçular.....	110
1.7.2.5. Hademeler	112
1.7.2.6. Kâtibeler	113
1.7.2.7. Yedi Gedik Halkı.....	113

1.7.3. Diğer Görevliler	114
1.7.3.1. Çilingirler	114
1.7.3.2. Türbedârlar	115

İKİNCİ BÖLÜM

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN GÖREVLİLERİNİN GENEL ÖZLÜK DURUMLARI

2.1. MAAŞLAR VE MASRAFLAR	116
2.1.1. Maaşlarda Genel Durum	116
2.1.2. Maaşların Ödenme Usulleri	118
2.1.3. Emeklilik Maaşları	120
2.1.4. Çalışanlara Yapılan Maddî Yardımlar	123
2.2. KATILINAN VEYA İŞTİĞAL EDİLEN FAALİYETLER	124
2.2.1. Merasimlere Katılmaları	124
2.2.2. Eğlence ve Yemeklere Katılmaları	126
2.2.3. Ticarî Faaliyetleri	127
2.2.4. Yardım Faaliyetleri	127
2.3. BAŞKA VAZİFELERDE GÖREVLENDİRMELER	128
2.3.1. Eski Görevleri Yanında Yurtiçi Görevlendirmeleri	128
2.3.2. Eski Görevleri Yanında Yurtdışı Görevlendirmeleri	130
2.4. FAYDALANILAN BAZI UYGULAMALAR	133
2.4.1. Ticarî Ayrıcalıklar	133
2.4.2. Yakınlar İçin Ayrıcalıklar	133
2.4.3. Evlilik Ayrıcalıkları	134
2.5. ALDIKLARI ÖDÜLLER/HEDİYELER.....	135
2.5.1. Osmanlı Devleti'nden Aldıkları Ödüller.....	135
2.5.2. Yabancı Devletlerden Aldıkları Ödüller	137
2.6. YAŞADIKLARI ZORLUKLAR	138
2.6.1. Emeklilik Maaşlarında Yaşadıkları Zorluklar.....	138
2.6.1. Özel Mülkleri ve İkâmetleriyle İlgili Yaşadıkları Zorluklar.....	140
2.7. GÖREVİ SUİSTİMALLERİ	140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN'UN BAŞLICA FONKSİYONLARI

3.1. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE ASKERİ YÖNETİM	148
3.1.1. Genel Askerî Durum ve Mâbeyn Müşîri Gazi Osman Paşa.	148
3.1.2. Mâbeyn'deki Yerli-Yabancı Bir Kısım Paşaların Askerî Rollerini	150
3.2. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE EĞİTİM-ÖĞRETİM YÖNETİMİ.....	156
3.2.1. Sultan II. Abdülhamid'in Eğitim Konusuna Yaklaşımı	156
3.2.2. Küçük Mehmet Said Paşa ve Eğitim.....	158
3.2.3. Büyük (Eğimli) Said Paşa ve Eğitim	159
3.2.4. Sâmipaşazâde Abdülatif Suphi Paşa ve Eğitim	159
3.3. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE EKONOMİ YÖNETİMİ	160
3.3.1. Sultan II. Abdülhamid Döneminde Genel Ekonomik Durum.....	160
3.3.2. Ahmed İzzet Holo Paşa ve Ekonomi	165
3.3.3. Küçük Said Paşa ile Abdülatif Suphi Paşa ve Ekonomi	165
3.4. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE DİPLOMASİ YÖNETİMİ	166
3.4.1. Sultan II. Abdülhamid Döneminde Dış İlişkiler	166
3.4.2. Padişahın Mâbeyn'deki Diplomasini Danışmanları	172
3.5. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE ULAŞIM-HABERLEŞME	174
3.6. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE BASIN-YAYININ DURUMU	175
3.6.1. Sultan II. Abdülhamid ve Basın-Yayının Genel Durumu	175
3.6.2. Hobart Paşa, Küçük Said Paşa ve Nişan Efendi'nin Rollerini	180
3.7. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE ADALET YÖNETİMİ	181

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NİN BELLİ BAŞLI MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN GÖREVLİLERİ

4.1. GAZİ OSMAN PAŞA	185
4.2. LEBİB EFENDİ (MUSTAFA LEBİB EFENDİ)	186
4.3. AHMED SÜREYYA PAŞA	187
4.4. TAHSİN PAŞA.....	187
4.5. EDHEM EFENDİ (İBRAHİM EDHEM EFENDİ).....	188
4.6. SAİD PAŞA (KÜÇÜK SAİD PAŞA/ŞAPUR ÇELEBİ).....	188

4.7. SAİD PAŞA (BÜYÜK/EĞİNLİ/İNGİLİZ)	190
4.8. OHANNES PAŞA (SAKIZLI OHANNES PAŞA).....	191
4.9. ALEKSANDR KARATODORİ PAŞA	191
4.10. ARAP İZZET HOLO PAŞA.....	192
4.11. RAGİP PAŞA	193
4.12. TAHİR PAŞA	193
4.13. İBRAHİM FAİK BEY	193
4.14. EMİN PAŞA (MEHMED EMİN PAŞA)	194
4.15. MACİD BEY (ABDULLAH MACİD BEY)	194
4.16. MAHMUD BEY	195
4.17. KİLERCİBAŞI OSMAN BEY	195
4.18. NURİ BEY (MUSTAFA NURİ BEY)	195
4.19. ARİF BEY (MEHMED ARİF BEY)	196
4.20. FAZİL BEY	196
4.21. HAYREDDİN PAŞA.....	196
4.22. KÂMİL BEY (BOŞNAK KÂMİL BEY)	196
4.23. HÜSEYİN HALİD BEY	197
4.24. KÂZİM BEY (HÜSEYİN KÂZİM BEY)	197
4.25. AGOP VARTOVYAN (GÜLLÜ AGOP)	197
4.26. ABDÜLGANİ AĞA	198
4.27. İSMET BEY	198
4.28. BEKİR KAMİ BEY	199
4.29. MEHMED VEHBİ EFENDİ	199
4.30. NİŞAN EFENDİ	200
4.31. HÜSEYİN HASİB EFENDİ.....	200
4.32. ABDULLAH SİDDİK BEY	201
SONUÇ	202
KAYNAKÇA	205
EKLER	220
EK 1. BELGELER.....	220
EK 2. RESİMLER	244
ÖZGEÇMİŞ	258

ÖZET

DOKTORA TEZİ

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE
GÖREVLERİ

Sedat KANAT

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sakıp Selçuk GÜNAY

2018, 259 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Sakıp Selçuk GÜNAY

Prof. Dr. Besim ÖZCAN

Prof. Dr. Bayram NAZIR

Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA

Doç. Dr. Uğur AKBULUT

Sultan II. Abdülhamid döneminin en önemli kurumlarından biri, Mâbeyn-i Hümayûn olmuştur. Padişah bu kurumu, Bâbiâlî ile eşdeğer görmüştür. Padişahın Saray'da teşkilatlandığı Mâbeyn'deki insanlar arasında, ilmî anlamda kendini ispatlamış olan kişiler olduğu gibi, Padişahın, yalnızca sadakatlerine güvendiği insanlar da yer almıştır. Sultan II. Abdülhamid, buradaki görevlilerin tümünü, devletin daha fazla ayakta kalabilmesi için kurduğu sistemin en tepe noktasında, sahip oldukları kabiliyetlere göre kullanmayı planlamış ve bunu başarmıştır. Aynı zamanda, ülke içinde ve dışında, bireysel ilişkilere ve ödüllendirme mantığına da dikkat etmiştir. Onun verdiği imtiyaz nişanları, madalyalar, hediyeler, İslami yönünü görünür kılması vb. gibi her şey, artık yıkılma işaretleri iyice belirginleşen Osmanlı'yı geleceğe taşıyacak olan "Yıldız Sarayı Sistemi"ni sürekli kılabilmek arzusuna hizmet etmiştir. Böylece II. Abdülhamid, otuz üç yıla yakın bir süre, devleti ayakta tutabilmiştir. Ama sonunda, zor geçen uzun yıllar boyunca ülkeyi yönetmenin yıpratıcılığı, artık Osmanlı Devleti'ni tarih sahnesinde görmek istemeyen kişi ve devletlerin her türlü hilesiyle birleştiğinde, Sultan için yolun sonu görünmüştür. Ve böylece devlet, cumhuriyetin kurulmasına kadar, türlü sıkıntılar içinde yoluna devam etmek zorunda kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Mâbeyn-i Hümayûn, Bâbiâlî, Osmanlı Devleti, Yıldız Sarayı Sistemi.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

**THE MÂBEYN-I HUMÂYÛN IN THE PERIOD OF EMPEROR
ABDULHAMID II AND ITS TASKS**

Sedat KANAT

Advisor: Professor Sakıp Selcuk GUNAY

2018, 259 pages

Jury: Prof. Dr. Sakıp Selcuk GUNAY

Prof. Dr. Besim OZCAN

Prof. Dr. Bayram NAZIR

Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA

Assoc. Prof. Dr. Ugur AKBULUT

The Mâbeyn-i Humâyûn was one of the most important institution in which Sultan Abdulhamid II's period. The Sultan saw this institution as equivalent to Bâbiâlî. Among the people in the Mâbeyn organized by the Sultan at Palace are those who have proved themselves in the scientific sense, as well as those who are confined to the loyalty of the Sultan, only. Sultan Abdulhamid II planned and succeeded to use all of these officers according to their abilities at the highest point of the system he established for the state to survive further. At the same time, he also paid attention to individual relationships and rewarding mentality both inside and outside the country. His concession insignia, medals, gifts, making his Islamic Vision visible, and so on all of them served the his desire to make the "Yıldız Palace System" permanent, which will carry the Ottoman Empire which is now becoming more evident with signs of demolition. So Abdulhamid II was able to keep the state alive for thirty-three years. But at the end of the day appeared the end of the road for Sultan, when merged the fret of power of being the ruler of the Ottoman Empire which in the hard for many years with tricks against Ottoman State of which people and states which do not want to see any kind of in the history of the scene So, the state had to continue on its way in various troubles until the establishment of the republic.

Keywords: Abdulhamid II, Mâbeyn-i Humâyûn, Sublime Porte, Ottoman State, The System of Yıldız Palace.

KISALTMALAR

A. DVN. MHM.	: Sadâret Dîvân Kalemi Mühimme Evrakı
A. DVN. MKL.	: Sadâret Dîvân Kalemi Mukâvelenâmeler
A. DVN. NMH.	: Sadâret Dîvân Kalemi Nâme-i Hümâyûn
A. MKT.	: Sadâret Mektûbî Kalemi
BEO.	: Bâbîâlî Evrak Odası Evrakı
bk.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
çev.	: Çeviren
DH. MKT.	: Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi
DH. SAİD.	: Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri
Der.	: Derleyen
TDVİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
HH.	: Hazine-i Hassa
haz.	: Hazırlayan
HH. THR.	: Hazine-i Hassa Tahrîrât Kalemi
HR. SAİD.	: Hâriciye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri
İ. BH.	: İrâde Bahriye
İ. DH.	: İrâde Dâhiliye
İ. MBH.	: İrâde Mâbeyn-i Hümâyûn
İ. ML.	: İrâde Mâliye
İ. TAL.	: İrâde Taltîfât
MEB İA.	: Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
nr.	: Numara

p.	: Page
Sad.	: Sadeleştiren
SDAO.	: Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye
TAED.	: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
v.	: Volume
Yay. Dan.	: Yayın Danışmanı
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Y. EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y. MTV.	: Yıldız Mütenevvî Mâruzât
Y. PRK. A.	: Yıldız Perakende Evrakı Sadâret Mâruzâtı
Y. PRK. BŞK.	: Yıldız Perakende Evrakı Mâbeyn Başkitâbeti Mâruzâtı
Y. PRK. KOM.	:Yıldız Perakende Evrakı Mâbeyn Başkitâbeti Komisyonlar Mâruzâtı
Y. PRK. NMH.	: Yıldız Perakende Evrakı Nâme-i Hümayûnlar
Y. PRK. NMH.	: Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maâdin, Ziraat Nezâreti Mâruzâtı
Y. PRK. SGE.	:Yıldız Perakende Evrakı Mâbeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arızaları
Y. PRK. SRN.	: Yıldız Perakende Serkurenâlık Evrakı
YTY.	: Yeni Türkiye Yayınları
M	: Muharrem
S	: Safer
RA	: Rebiülevvel
R	: Rebiülahir
CA	: Cemaziyelevvel

C	: Cemaziyelahir
B	: Receb
Ş	: Şaban
N	: Ramazan
L	: Şevval
ZA	: Zilkade
Z	: Zilhicce

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1.	Mâbeyn-i Hümâyûn'a Gelenlerin Kaydedildiği Bir Liste	21
Tablo 1.2.	Mâbeyn-i Hümâyûn'a Elbise Ambarı'ndan Verilen Kumaş Listesi	41
Tablo 1.3.	Başkâtip Süreyya Paşa'nın Başlıca Mâbeyn-i Hümâyûn Personeli	61
Tablo 1.4.	Salnâmelere Göre Mâbeyn-i Hümâyûn Personeli	64
Tablo 1.5.	Mâbeyn Gedikatının 1888 Yılındaki Masraflarını Gösterir Tablo	85
Tablo 1.6.	1897 ve 1899 Yılı Mâbeyn Mütercimleri Listesi	100
Tablo 1.7.	1876 Yılı Sonunda Saray'ın Tabipbaşılığında Çalışan Görevliler	103
Tablo 2.1.	Mâbeyn'de Görev Yapan Bazı Çalışanların Birkaç Aylık Kazançları ...	123
Tablo 2.2.	1908 Yılı Sonlarında Mâbeyn Kâtiplerinin Maaş ve Görev Süreleri	124
Tablo 2.3.	Ekim 1871-Mart 1879 Arasında Nişan Alan Mâbeyn Çalışanları	136

ÖNSÖZ

Mâbeyn kelimesinin sözlük anlamı, “aradaki yer” olmakla birlikte, Saray’ın bu kısmı, Osmanlı Devleti’nde, padişahın, şahsî- resmî birçok işini yürüttüğü mekân olarak 1675 yılından beri vardı.

Diğer taraftan, Sultan II. Mustafa döneminden itibaren iyice belirginleşmeye başlayan Saray Kitâbeti, Sultan II. Abdülhamid zamanında devasa bir konum kazanacak olan Mâbeyn-i Hümayûn’un habercisiydi. Bunun yanında, XVIII. yüzyılın sonlarında Bâbîâlî’nin ortaya çıkışıyla birlikte, devleti yönetme işinin Saray’ın dışına doğru uzanması, Mâbeyn-i Hümayûn’un kendi karakterini kazandığı süreci de başlatmış oldu.

Sultan III. Selim, 1792’de, Saray’da çalışanlarla ilgili birtakım yeniliklerin yanında, Saray’a bir de “Sırkitâbeti” kısmını yaptırdı. Sırkitâbeti’ni Mâbeyn Başkitâbeti’ne dönüştüren ise, Sultan II. Mahmud oldu. Sultan II. Abdülhamid zamanına kadar önemli bir değişiklik geçirmeyen Mâbeyn-i Hümayûn, yeni padişahla birlikte anlam ve konumunu yeniledi.

Sultan II. Abdülhamid’in, önceden ara sıra kullanılan bir köşk durumunda olan Yıldız Sarayı’nı, yönetiminin merkezi yapmaya karar vermesiyle birlikte, yeni Mâbeyn-i Hümayûn yapılanmasının oluşum aşamasına geçildi. Mâbeyn’in personel ve bina sayısı her geçen gün arttı. Yazışmalar yoğunluk kazanmaya başladı. Ziyaret ve maruzat için gelip gidenlerin sayısı çoğaldı. Bu yoğun işleyiş, Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilinceye kadar devam etti. Sonunda, uzun yıllar süren bir çalışmayla meydana getirilmiş olan Kurum, bir anlık darbeye ortadan kaldırıldı ve Osmanlı Devleti, Cumhuriyet’in kurulmasına kadar, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin yönetiminde yoluna devam etmeye başladı.

Giriş kısmından önce, yapılan araştırmanın amacı ve kaynaklar hakkında, genel bir değerlendirme sunuldu. Giriş kısmında; Osmanlı Devleti’nin geleneksel yönetim anlayışı içerisinde Saray’ın yeri, Bâbîâlî’nin oluşumu ve Mâbeyn-i Hümayûn’un ortaya çıkışı ele alındı. Bununla birlikte, Mâbeyn’in, Sultan II. Mahmud dönemindeki çalışma usullerine, kısaca değinildi.

Birinci bölümde; Sultan II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn-i Hümayûn’un değişen rolü ve başlıca daireleri incelendi. Mâbeyn’e atanma ve görevden alınma

usulleri, burada uyulması gerekli kurallar, Kurumun daireleri ve odaları, bu kısımlarda görev yapan insanlar ele alındı.

İkinci bölümde; Sultan II. Abdülhamid döneminde Mâbeyn çalışanlarının genel durumları incelendi. Görevlilerin maaşları ve masrafları, katıldıkları faaliyetler, atandıkları çeşitli görevler vb. gibi konular, bu bölümün muhtevasını meydana getirdi.

Üçüncü bölümde; Mâbeyn-i Hümayûn'un ülke yönetimindeki başlıca fonksiyonlarının açıklanması hedeflendi. Kurumun, dış politika alanındaki faaliyetlerinden eğitim sahasındaki işlevlerine kadar birçok yönü ortaya konulmaya çalışıldı.

Dördüncü ve son bölümde ise, Sultan II. Abdülhamid zamanında Mâbeyn-i Hümayûn'da görev yapmış belli başlı isimler, geçmişleriyle ve yetiştirme tarzlarıyla ilgili olarak, bir nebze de olsa fikir sahibi olunabilmesi için, kısaca ele alındı.

Çalışmayı, şekil ve anlam yönünden değerlendirdiğinden, tezin oluşum sürecindeki yol göstericiliğinden ve çeşitli konulardaki öğüt ve görüşleriyle ufku genişlettiğinden dolayı, değerli hocam Prof. Dr. Sakıp Selçuk GÜNAY'a, yine görüş ve önerileriyle katkıda bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Besim ÖZCAN, Prof. Dr. Bayram NAZIR, Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA, Doç. Dr. Uğur AKBULUT ve Doç. Dr. Sıtkı ULUERLER'e, kendi çalışması sırasında edindiği tecrübe, bilgi ve materyalleri benimle paylaşan değerli dostum Yrd. Doç. Dr. Tarık Ziya ARVAS'a, çalışmanın bir kısmını okuyup fikir ve eleştirilerini paylaşan değerli arkadaşlarım Yrd. Doç. Dr. Sinan BAYINDIR ve Öğr. Gör. İrfan ALADAĞ'a, Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına, sevgili eşim ve çocuklarım Rumeysa ile Ertuğrul Kerem'e, bu zamana gelinceye kadar, benden ve bizden desteklerini esirgemeyen sevgili anneme, tüm kalbimle teşekkürü bir borç bilirim.

ÇALIŞMANIN AMACI VE KULLANILAN KAYNAKLAR

Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti için oldukça zor geçen bir dönemde tahta çıkmıştır. O, XIX. yüzyıl boyunca yapılmaya çalışılan reformların, istenilen sonuçları vermediğini görmüş ve yönetimde bir yeniliğe gitmeye karar vermiştir. Bunun için ilk olarak, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Anayasa'yı ve dolayısıyla Meclis'i tatil etmiş ve XVII. yüzyıldan beri, bir saray kurumu olarak varolan Mâbeyn-i Hümayûn'u geliştirmeye başlamıştır. Kurum, Sultan II. Abdülhamid'in ilk on beş yılında, neredeyse Bâbîâlî'yle eşdeğer bir konuma yükselmiş ve bu gücünü, Padişahın tahttan indirilmesine kadar korumuştur.

Öte yandan, Mâbeyn-i Hümayûn'un, Sultan II. Abdülhamid döneminde yeniden yapılandırma neticesinde geldiği konum, diğer resmî devlet daireleri gibi olmamıştır. Söz konusu kurum, kendi içerisinde yer alan görevlilerin, belli bir hiyerarşi ve nizamnâme dahilinde hareket etmelerine ve oldukça kalabalık bir sayıya ulaşmış olmalarına rağmen, yine de, örneğin bir Bâbîâlî veya Hariciye Nezâreti kadar, büyük ve çaplı bir hacme ulaşmamıştır. Mâbeyn teşkilatı, uzun yıllar sonucunda oluşmuş olan diğer devlet kurumlarından bu yönüyle ayrılmıştır. Kurumun fonksiyon noktasındaki ağırlığı ise, tüm devlet dairelerinin ötesine geçmiştir. Bununla birlikte, Kurum, Sultan II. Abdülhamid'e bağlı bir varlık sergilediği için, Padişahın çeşitli konulardaki görüşleri ortaya konulup, gerektiği kadar incelemeye tabi tutulmadan, Mâbeyn'in yapısı ve işleyişinin anlaşılması, mümkün gözükmemiştir. Dolayısıyla, bu konu çalışılırken, Mâbeyn'de görev yapan insanlar kadar, Sultan II. Abdülhamid'in de görüş ve fikirlerinin değerlendirmeye alınması, bir zaruret olarak belirmiştir.

Mâbeyn-i Hümayûn'la ilgili derli toplu bir çalışmanın yapılmamış olması, konu seçiminde en etkili faktör olmuştur. Yapılan çalışmayla, Sultan II. Abdülhamid'in yönetim anlayışı çerçevesinde bu kurumun, bürokratik yapısı ve icra ettiği fonksiyonlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece, Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının sonuna kadar en etkin merkezlerden birisi olan, fakat detaylı olarak bilinmeyen Kurum, mümkün olduğunca açıklığa kavuşturulmaya gayret edilmiştir. Bu durum doğal olarak, gerek yerli gerekse yabancı literatürde, Mâbeyn-i Hümayûn'a dair oldukça sınırlı olan bilgiyle yola koyulmayı beraberinde getirmiştir.

Yerli Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri içinde, Mâbeyn-i Hümâyûn’la ilgili bilgilere genelde; *Yıldız Arşivi, Bâbîâlî Evrak Odası, Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri, Dâhiliye ve Hâriciye Nezâreti Evrakları* ve *Îrâde* tasniflerinde ulaşılmıştır. Bu belgelerde yer alan bilgilerin, çoğunlukla, Mâbeyn-i Hümâyûn’un görev ve yetkileriyle, burada yaşanan çeşitli sıkıntı ve aksaklıkları içerdiği görülmüştür.

Yerli kaynaklar içerisinde, Mâbeyn-i Hümâyûn’u ele alan en temel kaynağın, Ali Akyıldız’ın, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’nde yayınlanan “Mâbeyn-i Hümâyûn” makalesi olduğu tespit edilmiştir. Akyıldız, söz konusu çalışmada, Kurumun, 1675 yılından başlayarak Sultan II. Abdülhamid dönemi sonuna kadar geçirdiği dönüşümü, ana hatlarıyla ortaya koymuştur.

Diğer bir önemli çalışma, Millî Saraylar ve Müzecilik Araştırma Şefi Tarihçi T. Cengiz Göncü’nün, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümâyûn” isimli makalesidir. Göncü bu makalede, Mâbeyn-i Hümâyûn’un kısa bir tarihçesini vermiş, ardından, Sultan II. Abdülhamid’in yönetim anlayışı çerçevesinde, Kurumun geldiği konumu, örnekler vererek anlatmıştır.

Ali Karaca’nın, *Türkler Ansiklopedisi*’nde yayınlanan “Saray’da/Mâbeyn-i Hümâyûn’da Yâverlik Kurumu” adlı makalesi ise, Mâbeyn’de görev yapan yâverleri ele almıştır. Bunun yanında, Sultan II. Abdülhamid’in, Mâbeyn-i Hümâyûn’u Bâbîâlî ile eşdeğer gördüğü yorumuna söz konusu makalede rastlanmıştır.

Yine Mehmed Zeki Pakalın’ın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Midhat Sertoğlu’nun *Osmanlı Tarih Lügatı* ve Şemseddin Sami’nin *Kamus-i Türkî* adlı eserlerinde, Mâbeyn-i Hümâyûn ve burada çalışanlarla ilgili, kısaca bilgi verilmiş ve bilinen hususlar tekrarlanmıştır.

Diğer taraftan, Sultan II. Abdülhamid dönemine ait *hatıra eserlerde*, Mâbeyn-i Hümâyûn’la alakalı ilginç ve özgün bilgilere rastlanmıştır ve bu bilgiler, öteki kaynaklarla mukayese edilerek kullanılmıştır. Bu eserlerde yer alan Mâbeyn’le ilgili bilgilerin, genelde, burada çalışan kişilerin, teşrifat ve protokoldeki yerleri ve görevleri ile, Mâbeyn’in kimi kısımları hakkında yaptıkları tasvirlerden oluştuğu görülmüştür. Kullanılan hatıra eserlerden bazıları; Sultan II. Abdülhamid’in son Başkâtibi Tahsin Paşa’nın *Yıldız Hatıraları*, Eğinli Said Paşa’nın *II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Feriki*

Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı I-II (1876-1880), Mâbeyn kâtibi olarak çalışmış olan Örikağasızâde Hasan Sırrı Efendi'nin *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi* ile Ali Cevat Bey'in *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, II. Abdülhamid'in Son Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, olmuştur.

Vahdettin Engin'in, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u* adlı eserinde, Padişahın, özellikle, eğitim ve Türkçe konularındaki yaklaşımı ile, ekonomi ve adalet alanlarındaki fikirlerine değinilmiştir. Ayrıca, Sultanın, yeniden ve daha düzenli bir şekilde teşkilatlandığı, "Hafiye Teşkilatı" ele alınmıştır. Engin'in, *II. Abdülhamid ve Dış Politika* eserinde ise, Sultan II. Abdülhamid'in, Mâbeyn Başkıtabeti'ne ait evrakı değerlendirirken, dikkat ettiği yazışma usullerine, yine Mâbeyn'deki Padişaha kitap okuma işine ve Saray tiyatrosuna değinilmiştir.

Ömer Faruk Bölükbaşı'nın, *Tezyid-i Varidat ve Tenkih-i Masarifat, II. Abdülhamid Döneminde Mali İdare* adlı eserinde, özellikle, Mâbeyn-i Hümayûn'un önemli ve etkili isimlerinden olan, Arap İzzet Holo Paşa ile Küçük Said Paşa'ya ve onların icra ettiği fonksiyonlara değinilmiştir. Bunun dışında, Sultan II. Abdülhamid'in oldukça önem verdiği maliye komisyonları hakkında geniş ve detaylı bilgiler verilmiştir.

Cezmi Eraslan'ın, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği* ve Metin Hülagü'nün, *Gazi Osman Paşa* eserlerinden, genelde, Sultan II. Abdülhamid'in İslamcılık siyaseti noktasında istifade edilmiştir.

Ahmed Cevdet Paşa'nın, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)* isimli eserinde, Yâver-i Ekrem ünvanının, ilk olarak ne zaman kullanıldığına, Mâbeyn kâtiplerinin yurtdışı görevlendirmelerine, Serkurenâların icra ettikleri kimi fonksiyonlara ve yaptıkları, birtakım olumsuz faaliyetlere dair bilgiler verilmiştir.

Osmanlı yakın tarihi kroniklerinden olan, Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tarih-i Cevdet*'i ile yine aynı yazarın *Tezâkir*'i ve Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi'nin *Tarih-i Lütfi*'si, çoğunlukla, Sultan II. Abdülhamid öncesini ele aldıklarından dolayı, sınırlı kullanılabilmişlerdir. Abdurrahman Şeref Bey'in, *Osmanlı Tarih Sohbetleri* adlı eserinde, yine genellikle, II. Abdülhamid öncesi dönemin ele alındığı görülmüştür. Bu eserden yalnızca, kullanılan baskısından rastlanamayan, fakat başka bir yazarın, eserin

farklı bir baskısına atıfta bulunarak bildirdiği ve Mâbeyn Başkâtibine verildiğini yazdığı, ilave bir görev konusunda istifade edilebilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid dönemi *Salnâmelerine*, sadece, Mâbeyn-i Hümâyûn'da meydana gelen sayısal değişiklere ışık tutması için başvurulmuş ve en önemli görülenleri kullanılmıştır.

Yabancı Kaynaklar

Yabancı kaynaklar içerisinde, *Encyclopedia of Islam*'da yayınlanan “Mâbeyn” maddesi, en başlıca kaynak olmakla birlikte, Kurumla ilgili bilinen hususların tekrarını yapmıştır.

Tanvir Wasti'nin, *Middle Easter Studies*'te yayınlanan makalesi “The Last Chroniclers of the Mâbeyn” de, yine Mâbeyn'le ilgili bilinen konuları tekrarlamış ve uzun yıllar burada görev yapmış olan, Tahsin Paşa, Mehmed Tevfik Biren, Ali Ekrem Bolayır gibi tanınmış kişilerden bazılarının yazmış oldukları hatıra eserleri değerlendirmiştir.

François Georgeon'un *Sultan Abdülhamid* başlığıyla Türkçeye çevrilen *Abdulhamid II: le sultan calife* isimli eserinde, Mâbeyn-i Hümâyûn'un, Sultan II. Abdülhamid döneminde, Padişahın tasarladığı şekilde olgunlaşması sürecine ve Başkâtibin, Sultan nezdindeki öneminin ne kadar yüksek olduğuna değinilmiştir. Bunun yanında, Kurumda görev yapan; yâver, husûsî kâtip, musâhib gibi görevlilerin işlevleri anlatılmıştır. Yâverlerden bir kısmına niçin “Alelâde Yâverler” denildiğinin mantıklı bir yorumuna, bu eserde yer verilmiştir.

Diğer taraftan Carter Vaughn Finley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)* adlı eserinde, Mâbeyn-i Hümâyûn ve Hazine-i Hassa Nezâreti'nin yapısının “karmaşıklıkından” bahsetmiş, özellikle Mâbeyn Başkâtibeti'nin güçlü bir şekilde ortaya çıkışını, Saray'dan uzaklaşan yönetim merkezlerine bir tepki olarak yorumlamıştır. Ayrıca yâverlerin ve genel olarak Mâbeyn'in sayısal bilgilerine değinmiştir. Findley kitabında, Mâbeyn-i Hümâyûn'un tanınmış simalarından Arap İzzet Holo Paşa ve aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid'in süt kardeşi olan İsmet Bey'le ilgili bilgiler de sunmuştur. Aynı yazar, diğer bir eseri, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*'nde ise, Saray görevlilerinin, XIX. yüzyılda yönetim kademesinde artan etkilerine, Saray'da veya başka kurumlarda çalışan

kâtiplerin, toplumsal fonksiyonlarına değinmiştir. Ayrıca Mâbeyn Başkâtibinin, askerî ve tıbbî cihaz satın alımlarındaki rolüne ilişkin de örnekler vermiştir.

Feroz Abdullah Khan Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)* adlı eserinde, Mâbeyn'deki Husûsî Kâtiplerden Reşid Bey ve Nişan Efendi ile askerî danışmanlar, Namık, Nusret ve Derviş paşaların görevleri hakkında bilgiler vermiştir. Bu isimlerin yanında, Küçük Said Paşa'dan ve onun Düyûn-ı Umûmiye İdâresi'nin oluşturulmasındaki rolünden bahsetmiştir. Yine Mâbeyn çalışanlarından, Osman Bey, Hacı Ali Bey, Emin Bey ve Mütercim Artin Efendi'den de söz ederek, Artin Efendi'nin casusluk faaliyetlerine değinmiştir.

J. Stanford Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform, Devrim ve Cumhuriyet, Modern Türkiye'nin Doğuşu I-II (1808-1975)* adlı eserlerinde, Arap İzzet Holo Paşa'nın bu makama atanmasıyla birlikte, Kâtib-i sâninin artmaya başlayan öneminden ve Yâver-i Ekremlerin icra ettikleri fonksiyonlardan bahsetmişlerdir. Bunun yanında, Sultan II. Abdülhamid'in, verdiği vezirlik rütbesiyle, Gani ve Behram ağaların protokoldeki konumlarını yükselttiğine değinmişlerdir. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid dönemi Hafiye Teşkilatı'ndan bahsetmişlerdir.

Roderic Hollett Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)* adlı eserinde, genel olarak Bâbîâlî'nin işleyiş ve uygulamalarını ele almıştır. Bunun yanında, mâbeyncilerin maruz kaldığı kimi zor durumlara değinmiştir.

Donald Quataert ise, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)* adlı eserinde, özellikle Mâbeyn'den Ragıp Paşa'nın ticarî faaliyetleriyle ilgili bilgiler vermiştir.

GİRİŞ

I. OSMANLI DEVLETİ YÖNETİMİNDE SARAY

Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi olarak Saray, başında padişahın bulunduğu geleneksel devlet anlayışını temsil eden bir kurumdur.¹ Osmanlı Devleti yönetim sisteminin en başında ise, Padişah bulunurdu. Onun gücü, her ne kadar şeriat, milletin muhafazakârlığı ve isyan tehditleri gibi etkenlerle sınırlanmış² olsa da, tüm bu denge unsurlarının üzerindeydi. Bununla birlikte, devletin kuruluşundan itibaren bir kısım bürokratlar, tahta oturacak hükümdarın, kendi çıkarlarına uygun bir isim olmasını isterlerdi. Bu durum, Saray'da ağırlığı olan üst düzey resmî seçmenlerin yaptığı bir seçim gibiydi.³ Mesela Sultan II. Murad'tan itibaren Saray'da, Osmanlı Hanedanı dışında etkili olan aile, Çandarlı Ailesi'ydı. Bu ailenin nüfuzunu, tahta çıktıktan sonra Fatih Sultan Mehmed ortadan kaldırdı.⁴

Fatih Sultan Mehmed'ten sonra, Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemleri, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlıklarında yaşandı. İlkinin en önemli başarıları, İran ve Mısır seferleri sonunda gerçekleşti. Bu iki sefer, Anadolu'nun doğu ve güney sınırlarındaki Osmanlı hakimiyetini perçinleyerek, Sultan II. Süleyman'a, Rumeli'de daha fazla ilerlemenin yolunu açtı. Bunun yanında Kanuni, tahta çıkar çıkmaz tüm Müslümanların lideri olma konumunu da hazır bulmuştu. Kimi tarihçilere göre o, Osmanlı sultanlarının en muhteşemi oldu ve bu yönüyle çağdaşı olan, VIII. Henry'yle, I. François'yla aynıydı.⁵

Osmanlı sultanlarının en “enerjik” olanlarından birisi de IV. Murad'tı. O, özellikle Kafkasya ve Mezopotamya bölgelerinde askerî başarılar sağladı. Buna rağmen kimi eyaletlerde görev yapan askerlerin isyan hareketleri, bu Padişahın enerjisini

¹ Emine Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, 161.

² Roderic Hollett Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, (çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005, 10.

³ Roderic Hollett Davison, *Essays in Ottoman and Turkish History (1774-1923), The Impact of the West*, Saqi Books, University of Texas Press, Texas 1990, 97; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, 7.

⁴ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, 27-39; Faruk Sümer, “Karamanoğulları”, *TDVİA I-XLIV*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, XXIV, 454-460.

⁵ Alan Palmer, *Verfall und Untergang des Osmanischen Reiches*, Paul List Verlag, München 1994, 20-21.

oldukça tüketti. Bunun yanında, müptela olduğu içki içmek adetini de, çevresindekilerin tüm tavsiyelerine rağmen bırakmaması neticesinde, erken yaşta vefat etti.⁶

XVIII. yüzyılın başlarında, Sultan III. Ahmed'in saltanatının 1718 ve 1730 yılları arasını kapsayan kısmında, "Lale Devri" olarak bilinen ve Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma gayretlerini ifade eden bir dönem yaşandı. Fakat bu zaman diliminde yapılanlar, daha çok, şekilsel bir nitelik arzetti. Durumun böyle oluşunda, III. Ahmed'in estetik zevk sahibi ve Saray politikasından iyi anlayan Veziriazamı⁷ Damad İbrahim Paşa'nın rolü büyüktü. En sonunda "*kibar ve yumuşak huylu bir adam olan*" Padişah⁸ 1730 yılında, Patrona Halil'i askerî güçle ortadan kaldıracak bir irade gösteremediği için, tahttan inmek zorunda kaldı.

XVIII. yüzyılın sonlarında, reformcu padişahlardan birisi olarak Sultan III. Selim'in saltanatı başladı. III. Selim, ıslahat hareketlerinin ilk olarak askerî sahada icra edilmesinden yana olan klasik Osmanlı görüşünü takip etti. Askerî alanda mesela Ömer Ağa'ya, yeni tüfekçi birliklerini kurdurttu. Lafitte, St. Remy, Monnier, Toussaint gibi alanında uzman Avrupalı isimlerden; eğitim, mühendislik ve savaş sanatı gibi konularda istifade etti. Elbette bu girişimlerden en çok rahatsız olan grup Yeniçerilerdi. Bununla birlikte, onun döneminde yapılan yenilikler sonradan; idarî, askerî vs. her alanda yapılan reformları kapsar şekilde "Nizam-ı Cedid" tabiriyle ifade edildi.⁹ Sultan III. Selim, Köse Musa Paşa ve Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi'nin planladığı bir darbeye tahttan indirildi.¹⁰

Sultan II. Mahmud dönemine gelindiğinde, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren oluşmuş bulunan Bâbiâli'nin ve dolayısıyla sadrazamın, devlet yönetiminde belirgin bir ağırlığı söz konusuydu. Fakat bu ağırlık, Alemdar Vak'ası ile birlikte, sadrazamdan tekrar Padişaha geçti.¹¹ Sultan II. Mahmud döneminde yaşanan güç mücadeleleri, bir bakış açısına göre, Sultan II. Mustafa döneminden itibaren başlayan ve "*çöküşü değil*

⁶ Palmer, *Verfall und Untergang des Osmanischen Reiches*, 24.

⁷ Palmer, *Verfall und Untergang des Osmanischen Reiches*, 59.

⁸ Johan Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011, V, 439.

⁹ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009, V, 101; Kemal Beydilli, "Selim III", *TDVİA*, XXXVI, 422.

¹⁰ Beydilli, "Selim III", *TDVİA*, XXXVI, 423.

¹¹ Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, 24.

yapısal bir dönüşümü işaretleyen” niteliğe de sahipti.¹² Bunun yanında, Sened-i İttifak gösterdi ki, Osmanlı Hanedanı’nın ekonomik ve politik yaşamdaki önemi, saltanat ve merkezi devlet ne kadar zayıflamış olursa olsun, devam ediyordu.¹³ Bununla birlikte Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa, belki de Padişahı başarısızlığa uğratan tek kişiydi.¹⁴

Diğer taraftan, Sultan II. Mahmud, atalarının yaptığı ve tahttan indirilmelerinin esas nedeni olarak ortaya çıkan kimi hataları, en baştan önleme yoluna gitti. Bu hatalardan birisi, yapılan reformlardan olumsuz etkilenen ve tüm güçleriyle yerlerini muhafaza eden kesimlerin saldırısına kendilerini açık bırakmaktı. Böyle bir yanı sıra yeniden düşmemek için daha dikkatli davranması gerekiyordu. Öncelikle yerel beyleri ve Mora isyanında yetersizlikleri iyice ortaya çıkmış olan, üstelik yapılması düşünülen reformların önündeki en tehlikeli grup¹⁵ ve bir fesat yuvası haline gelmiş bulunan Yeniçeri Ocağı’nı ortadan kaldırdı.¹⁶ Yeniçerilerin ortadan kaldırılması, Padişaha, bir “reformcu kararlılığı ve yetenekleri olan Padişah” kazandırdı.¹⁷ Fakat onun döneminde Padişahın yeniden güç kazandığı bu durum, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, devletin, merkezi ve bürokratik bir yapıya kavuşmasıyla, yeniden değişmeye başladı.¹⁸

Sultan II. Mahmud’un ardından Sultan Abdülmecid, on yedi yaşında¹⁹ tahta geçti. Onun en büyük destekçisi olarak ortaya çıkan kişi ise, 3 Kasım 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile adından söz ettirmeyi başaran Mustafa Reşid Paşa’ydı. Yönetim işinde Padişahın yanı başında beliren diğer kişiler arasında, Sultan II. Mahmud’un Mâbeyn Müşîri Rıza Paşa da vardı.²⁰

¹² Rifa’at Abou-El-Haj’dan aktaran Yunus Uğur, “Rifa’at Abou-El-Haj: Osmanlı Devlet ve Siyasi Yapısına Farklı Bir Bakış”, *Hakim Paradigmaların Ötesinde, Rifa’at Abou-El-Haj’a Armağan*, (Der. Donald Quataert-Baki Tezcan), (çev. Aytek Sever), Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2012, 22.

¹³ Donald Quataert, *The Ottoman Empire (1700-1922)*, Cambridge University Press, Edinburg Building, Cambridge 2005, 49.

¹⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2009, 125.

¹⁵ Carter Vaughn Findley, “The Tanzimat”, *The Cambridge History of Turkey I-IV*, Cambridge at the University Press, London 2008, IV, 12.

¹⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918’e*, İmge Kitabevi, Ankara 2012, 290.

¹⁷ Edouard-Philippe Engelhardt, *Türkiye’de Çağdaşlaşma Hareketleri, Tanzimat*, Örgün Yayınları, İstanbul 2010, 75.

¹⁸ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)* (4. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, 128.

¹⁹ Lütfi Efendi, *Vak’ani’vis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi I-VIII* (1. Baskı), (yay. haz. Yücel Demirel), Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, VI-VIII, 1006.

²⁰ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, 327.

Sultan Abdülmecid'ten sonra gelen Sultan Abdülaziz, göreve başladıktan hemen sonra Mâbeyn-i Hümâyûn ile ilgilenmeye başladı. Bu kurumun içinde bulunan görevlilerden kimisi Saray'ın musiki bölümünden, kimisi başka görev alanlarından getirilmişti. Bu görevliler, yeniden kendi görev yerlerine gönderildiler.²¹ Bununla birlikte Sultan Abdülaziz'in padişahlığının yaklaşık on yılı, zayıflamış devleti, Avrupa'nın siyasî, hukukî, ekonomik vb. alanlardaki gelişmelerini takip ederek yenilemeye çalışan, Ali ve Fuad paşaların dönüşümlü sadrazamlığının etkisi altında geçti.²² Hatta bu paşalar, yönetimi ele almak için o kadar acele ettiler ki, Padişahın, tahta çıktığı zaman sadrazamlıkta kalmasına söz verdiği Kıbrıslı Mehmed Paşa, Sultan Abdülaziz'in başa geçmesinden sadece altı hafta sonra görevinden alındı.²³ Ama şu da bir gerçektir ki, iki sadrazamın devlet için yapmaya çalıştıkları, ne Avrupa'nın baskısından ne de zamanın modasından kaynaklanıyordu. Onlar, ellerindeki imkânlarla, sadece imparatorluğun geleceği için en iyi olanı yapmak istiyorlardı.²⁴ Bunun yanında, Tanzimat'ın başlarından itibaren yapılan kimi reformlarla, Saray'ın ağırlığı iyice azaldı. Buna yol açan örneklerden birisi, “Yerel İdare Meclisleri”ydi. Bu Meclis’lerde, hem memurların hem de halkın temsilcilerinin bulunması, parlamentarizmin geleceği için olumlu ama geleneksel devlet yapısı için olumsuz bir gelişmeydi.²⁵

Sultan Abdülaziz, 1871 Eylül’ünde, Sadrazam Ali Paşa’nın da ölümüyle birlikte, büyük oranda özgürleşti ama bu defa da “Genç Osmanlılar” denen başka bir oluşum, Padişahı etki altına almaya başladı. Genç Osmanlılar, Batı’nın, İslam topraklarına, misyonerler dışında kendileri üzerinden nüfuz ettikleri, bu toprakları “*modernliğe tamamiyle açık hale getiren seçkinlerden*” oluşmuşlardı.²⁶ Kuramsal altyapıları ise Montesquieu, Rousseau, Smith ve Ricardo’nun, hukuk felsefesi, siyaset ve iktisat teorilerinden esinlenmişti.²⁷

²¹ Cevdet Paşa, *Tezâkir (13-20)*, (haz. Cavid Baysun), TTK Basımevi, Ankara 1991, 147.

²² Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, 353. Bunun yanında, yenileşme döneminde, iktisadi kavramlar da kullanılmaya çalışıldı, ancak, buradaki iyi ve bir nebze bilinçli gayretlere rağmen, üretilen iktisadi politikalar ya “*ölü doğuyordu*” ya da sadece “*kendini koruma amacına yönelik çalışmalar*” düzeyinde kalıyordu. Carter Vaughn Findley, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform, Bâbîlî (1789-1922)*, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, 137.

²³ Davison, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform (1856-1876)*, 115.

²⁴ Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, 429.

²⁵ Carter Vaughn Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, 91.

²⁶ Bedri Gencer, *İslam’da Modernleşme (1839-1939)*, Doğubatı Yayınları, Ankara 2014, 262-263.

²⁷ Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, 235.

Genç Osmanlılar, Sultan Abdülaziz'in, merkezi bürokrasiye ve temel kurumlara kendi istediği şekilde yön verme arzusu neticesinde, etkinlikleri daraltılan nâzırlar ve üst kademe yöneticiler arasında destek bulmaya başladılar.²⁸ Öte yandan onlar, devletin ekonomik açıdan kötüye gittiğini de iddia ettiler ve bu iddiayı eleştirilerinde sıkça kullandılar.²⁹ Bu oluşumun ilk bildirisi ise, o dönemde en önemli destekçileri olan, Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın Paris'ten Padişaha yazdığı mektup oldu.³⁰ Sultan Abdülaziz'in, en sonunda, bir darbeye tahttan indirilmesinin sabahında konuşulan konu ise, Mâbeyn-i Hümâyûn Müşîrinin kim olacağıydı.³¹

Bir yoruma göre, XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin, gazilik idealinden kopuşunun gerçekleştiği bir dönem olmuştur ve böylece imparatorluğu koruma görevi, dinî ve askerî kesimlerden çok, Padişahın emrindeki Saray görevlilerine kalmıştı.³² Öte yandan, XIX. yüzyılın son çeyreğine doğru iktidar meselesi, Padişahın güçlü olduğu konumla, yönetimin halk katmanlarına yayıldığı bir sistem arasında gidip geliyordu.³³

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının başlangıcında ise, devletin devamı için, belli bir yönetim tarzını benimsemek noktasına gelindi. Böylece, Padişahın yaptığı tercih sonucunda Saray, en son etkin gücünü, Mâbeyn-i Hümâyûn vasıtasıyla, Sultan II. Abdülhamid döneminde ortaya koydu. Sultanın bu karmaşık³⁴ yönetim aygıtını kendi istediği şekilde oluşturması, saltanatının ilk yıllarından itibaren başlayıp, 1890'ların ortasına kadar yayılan, yaklaşık on beş yılı kapsayan bir dönemde gerçekleşti.³⁵

II. OSMANLI DEVLETİ YÖNETİMİNDE BÂBİÂLÎ

Doğu medeniyetinde “Kapı” kelimesi, halkın işleri genelde saray kapılarında görüldüğü için, devlet işlerini ve idareyi belirtirdi. Kelime, Türklerde, önceleri yalnızca hükümdarların sarayları için kullanılırken, sonradan devlet ve hükümet işlerinin görüldüğü sadrazam konakları ve sarayları için de kullanılmaya başlanmıştı. “Bâbîâlî”

²⁸ Feroz Abdullah Khan Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, The Isis Press, İstanbul 1996, 11.

²⁹ Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, 354.

³⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, 225. Ayrıca, söz konusu mektubun temel paradigmalarının analiz edildiği bir değerlendirme için bk. Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (9. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2010, 307-314.

³¹ Cevdet Paşa, *Tezâkir (13-20)*, 157.

³² Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, 21.

³³ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid* (çev. Ali Berktaş), Homer Kitabevi ve Yayınları, İstanbul 2006, 44.

³⁴ Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, 6.

³⁵ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 171.

terimi ise Osmanlı'da, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, sadrazama ait olan mekânların yanında, Osmanlı hükümeti anlamına da gelmeye başladı.³⁶ Kelime, XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde, daha belirgin bir şekilde, yönetim kademesinin temel dairelerinin bulunduğu mekân, binalar topluluğu anlamını kazandı.³⁷ Ayrıca yine XIX. yüzyılda, Bâbîâlî'nin gelişmesinde, Tanzimat'tan az önce kurulmuş ve bu fermanın ilanından sonra birleştirilmiş, 1840'ta da Bâbîâlî'deki yeni binasına taşınmış olan Dâr-ı Şûra ile Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin etkisi de önemliydi.³⁸

Bürokratik yapısı açısından bakıldığında Bâbîâlî'de; “Sadâret Kethüdâsı”, “Reisülküttab” ve “Çavuşbaşı” olmak üzere üç yetkili amirle, onlara bağlı birçok kalem vardı. Sadâret Kethüdâlığı, daha çok, dahili işlerle ilgilenmekle birlikte, onun, diğer Bâbîâlî daireleri arasında, ayrıcalıklı ve mali açıdan üstün bir yeri vardı. Ama sonradan, bürokrasinin daha da gelişmesiyle beraber, önemi azaldı.³⁹ Reisülküttablık harici işlerle ilgilenirken, Çavuşbaşılık'ın görevleri arasında, adalet işlerinde verilen arzuhalleri vs. inceleyip gerekli yerlere göndermek, güvenlik işlerinde emniyeti bizzat sağlamak gibi vazifeleri vardı.⁴⁰ Reisülküttaplığın, Batılılaşma ve Osmanlı topraklarında çıkarılan karışıklıklar çağında, dış dünya ile ilişkilerden sorumlu bir kurum olarak politikadaki ağırlığının artmasıyla birlikte Reisülküttap, sadrazamdan sonra Bâbîâlî'deki ikinci önemli kişi oldu.⁴¹

Öte yandan, halkın davalarının dinlenmesi, Saray'dan buraya Mâbeyn Başkâtibi aracılığıyla gönderilen ve içinde günlük hayatı da ilgilendiren meselelerin yazıldığı Hatt-ı Hümayûn'ların gereğinin yapılması, Bâbîâlî'nin sıradan görevleri arasındaydı. Ayrıca yabancı elçiler de sık sık Bâbîâlî'yi ziyaret ederler ve kendi ülkeleri lehine, ihbar ve ikazlarda bulunurlardı. Böylece, özellikle gayrimüslim cemaatlerin meseleleri, Bâbîâlî'yi en çok uğraştıran meseleler haline geldi.⁴² Bâbîâlî aynı zamanda, gelecekte devletin aleyhine olacağı hesap edilemeyen ama bir yandan da zamanın zaruretleri olarak yapılan reformlar konusunda, itici bir fonksiyon üstlendi. Bunlardan belki de en önemlisini, yüzyılın ortalarında bir altüst oluş yaşayan bazı dinî toplulukları, yeni

³⁶ Tayyip Gökbilgin, “Bâbîâlî”, *İA I-XIII*, MEB Yayınları, İstanbul 1977, II, 175.

³⁷ Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, 5, 30.

³⁸ Mehmet İpşirli, “Bâbîâlî”, *TDVİA*, IV, 381.

³⁹ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, 67.

⁴⁰ İpşirli, “Bâbîâlî”, 378.

⁴¹ Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, 157.

⁴² İpşirli, “Bâbîâlî”, 383; Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, 64.

anayasalar hazırlamaya yönlendirmesiyle gerçekleştirdi. Öyle ki, 1862 ve 1863'te, Osmanlı'nın Rum Ortodoks ve Gregoryen Ermeni toplulukları, 1865 yılında da Yahudiler kendi nizamnâmelerine kavuştular.⁴³

Böylece Bâbîâlî, 1839'dan 1876'ya kadar reformların kaynağı oldu. Bu dönemde, eğitim-öğretim alanından siyasî yaşama kadar pek çok alanda dönüşüm yaşandı.⁴⁴ Yani kısaca bu dönem, “*Türkiye tarihinde modern merkezîyetçiliğin kurulduğu bir dönem*”⁴⁵ oldu. Ancak durumun böyle oluşu, reform çalışmalarının son derece yolunda gittiğinin ve bunun meydana getirdiği bir özgüvenin kanıtı değildi. Bununla birlikte Bâbîâlî'nin reformlara yaklaşımı, bazen merkezi idareyi, bazen de bireysel teşebbüsle hükümet desteğine dayanan ekonomik gelişmeyi öne çıkarmak arasında gidip geliyordu.⁴⁶

Sonuç olarak Bâbîâlî, belki de en parlak dönemini 1839-1871 yılları arasında, kabiliyetli paşaların sadrazamlıklarıyla yaşadı. Diğer taraftan bu sadrazamlarla birlikte, “bürokratik liderlik” ön plana çıktı. Osmanlı Devleti'nin kendi çıkarlarını savunacak bir ordusunun artık olmadığına iyice anlaşılmaması ve bu noktada, uluslararası yardımların elde edilmesini sağlayacak olan müzakerelerin, yalnızca kendileri aracılığıyla yapılabileceğinden dolayı bürokratik liderlik, yönetim mekanizmasını hemen tümüyle kontrolü altına aldı.⁴⁷ Bu devir, Sultan II. Abdülhamid'in saltanatına gelinceye kadar Osmanlı hükümetini tek başına karşılayan “*Bâbîâlî Yüzyılı*”⁴⁸ olarak yaşandı. Sultan II. Abdülhamid döneminde ise, siyaset üretim merkezi olarak Yıldız Sarayı, ağır ve güçlü konumunu kazandı.⁴⁹

III. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN'UN ORTAYA ÇIKIŞI VE SULTAN II. MAHMUD DÖNEMİNDE ÇALIŞMA USULLERİ

Mâbeyn kelimesi, lügatte, “aradaki yer” veya “iki şeyin arası” anlamına gelmekte olup, sözcüğün Osmanlı Saray'ındaki anlamı, Padişahın resmî bürolarıyla,

⁴³ Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, 119.

⁴⁴ Carter Vaughn Findley, *Modern Türkiye Tarihi, İslam, Milliyetçilik ve Modernlik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, 132.

⁴⁵ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul 2005, 89.

⁴⁶ Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, 161.

⁴⁷ Carter Vaughn Findley, *Dünya Tarihinde Türkler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, 213.

⁴⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 27.

⁴⁹ İpşirli, “Bâbîâlî”, 386. Bu noktada; Tanzimat Dönemi'nde bir türlü başarılamayan, belli ilke ve usullere göre işleyen siyasi mekanizmanın oluşturulamaması durumu ve Sadrazam Ali Paşa'nın ölümünden sonra ortaya çıkan, iktidar zafiyeti de belirtilmelidir. Engin D. Akarlı, “II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı”, *Osmanlı I-XII*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, II, 254.

yerli-yabancı ziyaretçilerini ağırladığı, dinlenip eğlendiği yerlerin bulunduğu kesim demektir. Mâbeyn tabirinin kullanılmaya başlandığı tarih net olmamakla beraber, mekân olarak 1675 yılından beri vardır.⁵⁰ Burası imparatorluk hanedanının, yönetimin diğer kesimleriyle arasında bağlantı kuran, bir tür sekreterlik vazifesi görürdü.⁵¹ Bazen “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne*” şeklinde kullanıldığı da olurdu.⁵² Bîrun ise, XVIII. yüzyıldan önce, Harem ve Enderun’la birlikte Saray’ın ana bölümlerinden birisiydi ve ülkenin asıl idare merkezi olarak, dış-politik ilişkilerin takibini yapardı. İlerleyen zamanlarda, yönetim gücü ve merkezlerinin Saray’ın dışına çıkmaya başlamasıyla birlikte, Mâbeyn’in oluşum süreci de işlemeye başladı.⁵³

Sultan II. Mustafa devrinde Saray teşkilatında yapılan bir düzenlemeyle, “Hasoda” görevlilerinin, Padişahın özel hizmetlerini yerine getirme vazifelerine ek olarak, yine bu odada bir de “Saray Kitâbeti” oluşturulmaya başlandı.⁵⁴ Artık mühim meselelerin, kimi zaman dört gün dört gece görüşüleceği bir yönetim merkezine doğru yol alınıyordu.⁵⁵

Sultan I. Abdülhamid zamanına gelindiğinde, ilk olarak Topkapı Sarayı’nda bulunan “Hünkâr Sofası” kısmı “Mâbeyn” olarak isimlendirildi. Burası padişahın başlıca yaşam ve çalışma alanıydı. Yine bu dönemde, burada bulunan Yavuz Sultan Selim Dairesi de, “Yeni Mâbeyn” olarak düzenlendi.⁵⁶ Bir de “Küçük Mâbeyn” vardı ki, içerisinde hükümdarın kullandığı çalışma odaları bulunurdu.⁵⁷

Sultan III. Selim, 1792 yılında, Mâbeyn görevlilerinin olduğu kısımda birtakım yeniliklerle birlikte, Sırkâtibi için de özel bir oda yaptırdı ve yine devlet işleriyle özel yaşamı için, Mâbeyn’i kullanmaya devam etti.⁵⁸ Böylece III. Selim zamanında Mâbeyn,

⁵⁰ Ali Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, *TDVİA*, XXVII, 283.

⁵¹ Findley, “The Tanzimat”, *The Cambridge History of Turkey*, 23; Tanvir Wasti, “The Last Chroniclers of the Mâbeyn”, *Middle Easter Studies*, vol. 32, nr. 2, 1 nr. fn., Taylor & Francis, Ltd. 1996, 1.

⁵² Mehmet Zeki Pakalın, “Mâbeyn Başkâtibi”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul 1983.

⁵³ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 283-284.

⁵⁴ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 284.

⁵⁵ Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim I-II*, (haz. Atilla Çetin), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013, II, 132.

⁵⁶ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 284.

⁵⁷ Wasti, “The Last Chroniclers of the Mâbeyn”, 1.

⁵⁸ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 284. Sırkâtibi, Hasoda ağalarından olup, padişahın özel yazıcısıydı. Yazı kâğıdı vs. ile kendisine gerekli diğer malzemeleri, boynuna asılı ve sıрма işlemeli büyük bir torbada taşırdı. Altın dividi ise, belindeki kuşağında bulunurdu ve böyle bir dividi, ondan başkası kullanamazdı. Padişah camiye giderken ona sunulan dilekçeleri toplardı. Padişahın özel kütüphanesini muhafaza ederdi. Mütferrika ve çavuşların ana defterleri; haraç, cizye, avarız ve mukataa defterleri onda dururdu. Padişah

“organize bir Saray kurumu” olarak ortaya çıkmaya başladı.⁵⁹ Sultan II. Mahmud, Ekim 1831’de Silahdarlığı kaldırdı ve arkasından Sırkitâbeti’ni Mâbeyn Başkitâbeti’ne dönüştürdü. Onun Saray’da kurduğu sistem, Sultan II. Abdülhamid dönemine kadar önemli bir değişiklik geçirmedi.⁶⁰

Mâbeyn-i Hümâyûn, Sultan II. Abdülhamid zamanında, iş ve personel hacmi yönünden devasa bir değişim yaşadı ve iyice sembolikleşen Dîvân-ı Hümâyûn’la⁶¹ birlikte, diğer Saray kurumları da tüm işlevlerini Yıldız Sarayı’na yani Mâbeyn’e bıraktı. Öte yandan Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı’nda yeniden yapılandırılan Mâbeyn’e, çocukları için küçük birer de okul yaptırdı.⁶² Buraya aynı zamanda, hamam ilave edildi ve hemen girişin yanına, Padişahın, üzerinde kitapçıları dinleyerek yatıp uyuduğu bir divan yerleştirildi. Karşı tarafında ise, bekâr sultanlarla Padişahın emrinde olan bir kısım kadınların bulunduğu bir bina inşa edildi.⁶³

Diğer taraftan, Sultan II. Abdülhamid dönemindeki oluşum ve yapılanması diğer devlet daireleri gibi olmayan Mâbeyn-i Hümâyûn’da, birçok etkili insan vardı. Üstelik bu kişilerin ağırlıkları, temel görevleriyle de sınırlı değildi. Mesela Mâbeyn Müşîrinin esas vazifesi, askerî konularda Sultan II. Abdülhamid’e yardımcı olmak iken, Kurum içindeki ağırlığı veya fonksiyonu, askerî konuları aşmıştı. Bir defasında, Mâbeyn Müşîri Gazi Osman Paşa, Mekteb-i Harbiye’de yapılması önerilen karma eğitime karşı çıkmış ve böylece bu düşünce gerçekleştirilememişti. Bu, temelde eğitimle alakalı bir meseleydi. Yine Mâbeyn Başkâtibi ve Serkurenâlar, Sultanın, görüşlerine oldukça kıymet verdiği kişilerdi. Bu görevlilerin dışında, Kurum içinde kendilerine özel oda tahsis edilmiş olan ve bir nevi “danışman” statüsünde bulunan insanlar da söz konusuydu. Arap İzzet Holo Paşa bu danışmanlardan birisiydi. Paşa, aslında Mâbeyn’deki maliye komisyonlarından sorumlu olmasına rağmen, kimi zaman, üst

bu defterleri, hükümetin kayıtlarıyla karşılaştırmak istediğinde hemen ona takdim ederdi. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*. Sırkâtibi ayrıca, padişahı adım adım takip eder ve onun her hareketini, sözünü, eylemini, kararını da defterine kaydederdi. Kemal Karpat, *İslam’ın Siyasallaşması*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, 590.

⁵⁹ Wasti, “The Last Chroniclers of the Mâbeyn”, 1.

⁶⁰ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümâyûn”, 284.

⁶¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Tanzimat Dönemi’nde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye”, Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş (Ed.), *Adalet Kitabı*, Kadim Yayınları, Ankara 2012, 255-270.

⁶² Şâdiye Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid, Saray ve Sürgün Yılları*, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul 2007, 19.

⁶³ Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. Yayınları, İstanbul 1981, 326.

düzey bürokratlar arasında, Padişahla ilgili olarak tahkikatlar da yapardı. Ayrıca kimi önemli siyasî konularda görev alırdı. Mesela, Theodor Herzl'le bile görüşme yapmıştı. Kısacası İzzet Paşa, pek çok işi uhdesine almıştı ve hepsini birlikte yürütürdü.⁶⁴

Tüm bunlar şunu göstermekteydi ki, Mâbeyn-i Hümayûn, Sultan II. Abdülhamid'in istediği tarz içerisinde kendine özgü bir fonksiyon sergilemek zorundaydı. Durum böyle olunca, Mâbeyn'in ne hiyerarşik yapılanması, ne de ortaya koyduğu işlev, geleneksel devlet kurumlarına benzedi. Kurumun başında, esasında Sultan II. Abdülhamid vardı ve o, devletin alacağı tüm kararlarda, öncelikli olarak burada görev yapan insanların fikirlerine danıştı. Böylece, eğitim, dış politika, maliye vs. tüm alanlarda, Mâbeyn'in etkisi oldukça büyük oldu.

⁶⁴ Ömer Faruk Bölükbaşı, *Tezyid-i Varidat ve Tenkih-i Masarifat, II. Abdülhamid Döneminde Mali İdare*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2005, 117-118.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN'UN DEĞİŞEN YAPISI VE BÜROKRATİK İŞLEYİŞİ

1.1. KURUMUN MEKÂN OLARAK GELİŞİMİ

Mâbeyn Dairesi, Hamidiye Camii'nin karşısında olup, Saray'ın ana girişinden geçilince sağda kalan, Sultan Abdülaziz döneminde yapılmış, zarif bir yapıydı.⁶⁵ Bodrum, zemin ve bunların üzerindeki iki kattan oluşmuştu. Bodrum katta, kahve ocağı ile Mâbeyn hademelerinin odası bulunurdu. Zemin katta, Mâbeyn müdürleri, mâbeynciler, Ceb-i Hümayûn çantacılarının odaları ile esvab, tütün, küçük kasa odaları vardı. Birinci katta, Birinci ve İkinci mâbeyncilerin, Mâbeyn Müşîrinin, Erkân-ı Harbiye ile vükelanın odaları bulunurdu. En üst kat ise, tamamen Padişaha aitti. Burası, ortasında yemek davetlerinin verildiği “Büyük Salonu” da içine alan kısımdı. Yine böyle büyük bir salon, birinci katta da vardı ve geleneksel “Ramazan Huzur Dersleri” burada yapılırdı.⁶⁶

Diğer taraftan, Mâbeyn kısımları çalışanlar için yetersiz kaldıkça, bunlara ilaveler yapıldı. Binaların yapımında, Garabed Balyan'ın oğlu Sarkis Balyan, İtalyan mimar Raimondo D'Aronco gibi yetenekli mimarların katkıları oldu. Kuruma sonradan eklenen yapılardan birisi, “belle epoque” tarzında inşa edilmiş olan “Yâverân Dairesi”ydi.⁶⁷

1.2. KURUMUN PERSONEL SAYISI AÇISINDAN GELİŞİMİ

Mâbeyn-i Hümayûn personeli, Sultan II. Abdülhamid döneminin bir hatırat eserinde geçtiğine göre, Dârüssaâdetü'sş-şerife Ağası, Mâbeyn Müşîri, Serkarîn (Serkurenâ), Başkâtip, Sermusâhib, Seryâver, Tercüman-ı Dîvân-ı Hümayûn, Harita

⁶⁵ Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, 323. Uşaklıgil burada, Mâbeyn binasının Abdülmecid döneminden kalma olduğunu yazmaktadır.

⁶⁶ Örikağasızâde Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, (haz. Ali Adem Yörük), Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, 185-186, 210. Bu eserde, Huzur Derslerinin sayısı, Ramazan boyunca sekiz olarak belirtilirken, başka bir yerde her gün olduğu söylenmektedir. Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitaplar, İstanbul 2008, 96. Bunun sayısı Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, 240'da bir hafta şeklinde verilmektedir.

⁶⁷ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 152. Sarkis Balyan, bir yerde geçen Mimarbaşı Erkiş Ağa olmalıdır. Ziya Şakir Soko, *Sultan Abdülhamid*, (yay. haz. Yavuz Selim Karakışla), Akıl-Fikir Yayınları, İstanbul 2010, 157. Ayrıca “Belle epoque”, Batı Avrupa'da 1871'den Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren teknik, bilimsel, kültürel alanlardaki yenilikleri anlatan bir terimdir.

Odası memurları (sonradan Mâbeyn-i Hümayûn Erkân-ı Harbiyesi olacaktır), Mâbeyn-i Hümayûn Tercüme Heyeti personelinden oluşmaktaydı.⁶⁸

Mâbeyn-i Hümayûn, XIX. yüzyılın sonlarında, Sultan II. Abdülhamid'in en önemli bürokratik dairesi durumuna geldi. Dairenin mevcudu, 1906 Yılı Salnâmesine göre, altı yüz seksen altı kişiden ibaretti.⁶⁹ Kurum bu mevcuduyla, en az Bâbîâlî kadar güçlü bir konuma yükseldi.⁷⁰ Böylece, Sultan II. Abdülhamid ve Mâbeyn'deki personel, yasama ve yürütme erkini ellerinde tutmalarının yanında, Bâbîâlî'ye, yalnızca basit işlerdeki icra yetkisini bıraktılar.⁷¹

Öte yandan Mâbeyn Dairesi, burada görev yapan insanlar için, ikbal basamaklarını hazırlayıcı bir işlev de gördü. Örneğin, Mâbeyn-i Hümayûn kâtiplerinden Kâzım Bey, kendisini Maraş Mutasarrıflığına taşıyacak olan kabiliyetlerini ispatlama şansını, burada yakaladı.⁷² Mâbeyn, aynı zamanda halkın, paranın istikrarsız gidişinden ve savaşlardan dolayı maruz kaldığı olumsuz durumlarla ilgili olarak, zorunlu tedbirler için hükümeti “sık sık uyardığı”⁷³ ve Başkâtibin, dış-politik işlerin takibi konusunda sadrazamı “sorguya çekme”⁷⁴ gücüne eriştiği yer oldu. Ayrıca, bir dönem Musul'da kurulması düşünülüp de sonradan vazgeçilen petrol şirketiyle ilgili Padişah emrini Başkâtibin kaleme alması, Mâbeyn'in çok mühim meselelerden yakından haberdar olduğunun bir kanıtıydı.⁷⁵

⁶⁸ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 133.

⁶⁹ Findley ise, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, 194-195'te bu mevcudu, kaynak göstermeden “çağdaş bir tahmine göre...” diyerek on iki bin kişi olarak vermektedir.

⁷⁰ Mâbeyn-i Hümayûn'un en az Bâbîâlî kadar güçlendiğine dair bk. Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, I, 18. Böyle olmasına rağmen, yaygın görüşün aksine Sultan II. Abdülhamid, Bâbîâlî'nin önerilerini ekseriyetle onaylamıştır. Ali Akyıldız, “II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbîâlî'yle İlişkileri”, *Osmanlı*, II, 287.

⁷¹ Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, 270.

⁷² BOA, BEO., 1776/133150/1. 26. Kanûn-ı evvel 1317/8 Ocak 1902.

⁷³ Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, 261. Sultan II. Abdülhamid zamanında üç kez sadrazamlık yapmış olan Kıbrıslı Mehmet Kâmil Paşa ise bu duruma kendi yazdığı bir layihada “itirazlara Bâbîâlî hedef olacak yerde Mâbeyn-i Hümayûn mesûliyetle mârûz olmuştur” ve “Mâbeyn-i Hümayûn'un doğrudan doğruya süferâ ile haberleşmesi iyi değildir” diyerek, itiraz sadedinde görüşler ortaya koymuştur. Hikmet Bayur, “Yeni Bulunmuş Bazı Belgelerin Işığında Kâmil Paşa'nın Siyasal Durumu”, *Belleten*, XXXV, (137), 67.

⁷⁴ BOA, Y.EE. arasında bulunan, Başkâtıp Süreyya Paşa'nın verdiği bir rapora dayanarak bunu söyleyen Bayur, “Yeni Bulunmuş Bazı Belgelerin Işığında Kâmil Paşa'nın Siyasal Durumu”, 72.

⁷⁵ Ebu Bekir Hâzım Tepeyran, *Hatıralar*, (yay. haz. Faruk İlkan), Pera Turizm ve Ticaret A. Ş., İstanbul 1998, 368-369.

1.3. GÖREVE ATANMA VE AZLEDİLMELER

1.3.1. Atamalarda Padişahın Rolü

Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığında, yaşamış olduğu tecrübelerin oldukça etkili olduğu bir ruh hali içindeydi ve onun zihninde, devleti nasıl idare etmesi gerektiğine ilişkin fikirler zaten oluşmuştu. Daha şehzâdeliği zamanında; kızı Ulviye'nin yanarak ölmesi, amcasının tahttan indirildikten sonra intiharı veya öldürülmesi, yine bazı paşaların öldürülmeleri, kardeşi V. Murad'ın akli dengesini yitirmesi gibi, oldukça yıpratıcı olaylar yaşamıştı. Dolayısıyla onun, Mâbeyn'de görev alacakları belirlerken, yaşadığı bu kötü olayların etkisinde olarak kararlar verdiğini söylemek, oldukça mantıklıdır. Yoksa mesela, bir defasında, Ziya Paşa'yı kendi Başkâtipliğine atamakta isteksiz davranması, sırf Paşanın, kardeşi Murad'ı mason yapan kişi olduğundan kaynaklanmamıştı.⁷⁶ Padişahın yaşadığı bu olumsuz tecrübelerin sayısı, saltanatı sırasında artmaya devam etti. Öte yandan, Sultan II. Abdülhamid'in, tahtı devralır almaz ilk yaşadığı sorunlardan birisi, Mâbeyn kâtiplerinin atanmasında ortaya çıktı.⁷⁷ Aslında bu durum, Tanzimat boyunca yönetim merkezi olarak ağırlığı elinde tutan Bâbîâlî'nin direnişinden başka bir şey değildi.

Sultan II. Abdülhamid, Mâbeyn-i Hümayûn'da görev alan insanların kimisinde, iletilmesini istediği meseleyi hakkıyla yerine getirecek bir zekâ ararken, kimilerinde ise, bundan ziyade sadakat ve kabiliyet arzu ederdi. Bir defasında Başmâbeynciliğe getirdiği Hacı Ali Paşa, ona ihanet etmeyeceğini düşündüğü bir yer olan, üvey annesinin konağında yetişmiş birisiydi⁷⁸ ve atanması için sadakatini garantileyen bu geçmiş yeterliydi. Diğer taraftan Paşanın kalitesi, mesela çeviri yazıda, çok iyi değildi.⁷⁹ Tüfenkçibaşı Müşîr Tahir Ağa'nın bu göreve getirilmesinin sebebi, onun, Sultan II. Abdülhamid tarafından şehzâdeliği zamanında “*pek ustası olduğu*” kılıç oyununda seyretilmesiydi.⁸⁰ Hakkı Bey ise, muhtemelen güzel yazı yazma yeteneği sayesinde,

⁷⁶ Bu neden -eğer Ziya Paşa gerçekten böyle bir faaliyette bulunmuşsa- her insan gibi Sultan II. Abdülhamid'in de, sadece kendi bilebileceği, yukarıda sayılan ve sayılamayan nedenlerden sadece birisidir ve diğerleriyle beraber anlamlıdır. Orhan Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar* (5. Baskı), Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, 116.

⁷⁷ Cevdet Küçük, “Abdülhamid II”, *TDVİA*, I, 217.

⁷⁸ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, 48-49.

⁷⁹ Georges Dorys, *Abdulhamid Intime*, Ancienne Librairie Tresse & Srock, Paris 1907, 95.

⁸⁰ Francis McCullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü, Osmanlı'nın Son Günleri*, (çev. Nihal Öno), Epsilon Yayınları, İstanbul 2005, 37.

kâtip olarak alınmıştı. Bahriye Mektebi'nden Mustafa Bey'in atanma sebebi ise, fotoğraf kullanmayla ilgili bir makalesiydi.⁸¹

Öte yandan, ilk defa işe başlayacak olan memurların sadakatini garantilemek için, Ocak 1903'te getirilecek olan yeni yöntem, onlara, halifeye sadakatten ayrılmayacaklarına, verilen vazife ve güveni suistimal etmeyeceklerine ilişkin yemin ettirilmesi oldu.⁸² Bu yemin etme usulünün, Mâbeyn çalışanlarını da kapsamı kuvvetle muhtemeldir.

Mâbeyn-i Hümayûn'a personel alımları, Padişahın isteklerine göre olduğu gibi, alınması düşünülen birimin en yüksek yöneticisinin veya Mâbeyn'de nüfuz sahibi olan kişilerin tavsiyeleriyle de olurdu. Mesela yâverler alınırken, bazen Padişahın görüşü, bazen de Mâbeyn-i Hümayûn Ferîği veya Saray'da itibarlı birisi etkili olurdu.⁸³ Diğer yandan, Mâbeyn'de emeklilik, ölüm gibi nedenlerle boşta kalan bir görevi talep edenler de olabilirdi. Bunlardan birisinde Asım ismindeki kimse, boş kalan Mâbeyn Müşîrlîğine atanmak istediğini bildirmişti. Üstelik bu göreve atanma arzusunu, geçmiş hizmetlerini hatırlatarak temellendirmişti.⁸⁴

Sultan II. Abdülhamid kimi zaman, ihtiyaç duyduğu kişilerin sahip olmalarını istediği vasıfları Başmâbeynciye duyurur, o da adaylarını Padişaha takdim eder, Padişah da onlardan birisini seçerdi. Örneğin Arap İzzet Holo Paşa, bu şekilde seçilen kişilerden birisiydi. Ayrıca atamalar, gazetelerin "Resmî Haberler" kısmında ilan edilirdi.⁸⁵

Padişah, Mâbeyn'de vazifelendirilecek kişiler konusunda, kendi yönetim anlayışına da uygun ise, kendinden önceki padişahların seçimlerine uyardı. Mesela, amcası Sultan Abdülaziz zamanında Mâbeyn kâtibi olan Ziya Paşa'nın okçularından Fazıl Bey, bu göreve iriyarı yapısı sayesinde getirildi ve Sultan II. Abdülhamid

⁸¹ Tevfik Biren, *Bürokrat Tevfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütâreke Hâtıraları I-II*, (haz. Fatma Rezan Hürmen), Pınar Yayınları, İstanbul 2006, I, 59.

⁸² Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995, 215-16.

⁸³ Ali Karaca, "Saray'da/Mâbeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu", *Türkler I-XXI*, YTY, Ankara 2002, XIII, 1103.

⁸⁴ BOA, Y.EE., 14/104/1. 18 Ağustos 1320/31 Ağustos 1904.

⁸⁵ İsmail Müştak Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2010, 50. Bunlardan ayrı olarak, Resmî Gazetede de (Takvim-i Vekayi) ilan edilmiştir. BOA, Y.PRK.PT., 5/57/1. 3 Teşrîn-i evvel 1305/15 Ekim 1889.

zamanında, amcasının “*yadigârlığı*”nı ve “*nezd-i şâhânedeki kıymetli*” konumunu korudu.⁸⁶

Diğer taraftan Sultan II. Abdülhamid, hemen elinin altında olup, adeta gözbebeği seviyesine gelmiş bulunan Mâbeyn Kurumu’nu, olabildiğince yetkin hale getirme uğraşısını, son günlerine kadar devam ettirdi. Böylece, çeşitli kurum ve kademelerde görev yapan kimi kişileri, yakın çalışma ekibine katmaya, tüm saltanatı boyunca devam etti. Mesela, Harbiye Nezâret-i Celîlesi Kalem-i Mahsusu’nda memur olan Fuad Bey, bu görevine ilaveten, Mâbeyn-i Hümâyûn İkinci Mütercimliğine getirilmiş ve maaşı da üç bin kuruşa yükseltilmişti.⁸⁷ Yine “*Şûrâ-yı Devlet-i Mülkiye Dairesi müdâvimlerinden izzetlü Sadeddin Bey Efendi’nin Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne hizmet kitâbetine tâyini*” irade buyrulmuştu.⁸⁸

1.3.2. Atamalarda İtibarlı Kişilerin Rolü

Sultan II. Abdülhamid, Mâbeyn-i Hümâyûn’da, genelde kendisinin tanıdıklarını görevlendirmesine rağmen, nüfuzlu birinin tavsiyesine de uyardı.⁸⁹ Önerilecek adayların isimleri bir pusulaya yazılır ve seçilmek üzere Padişaha sunulurdu.⁹⁰

Mâbeyn-i Hümâyûn’da çalışanların, sadakatlerini ispatlamış kişiler oldukları düşünüldüğünden, kimilerinin Saray’da işe başlaması, bu kişilerin aracılığıyla mümkün olurdu. Mesela Boyabadlı Ali Ağa ibni Hasan, Bekçibaşı Salim Ağa’nın önerisiyle, önce sekiz yıl Kâtip Fazıl Bey’in yanında çalışmış, ardından Daire-i Kitâbet Odacılığına geçmişti. Yine Çemişgezekli Ali Ağa ibni Hasan da bu odada göreve başlatılmıştı. Boyabadlı Hasan Ağa ibni Salih, Kahvecibaşı Halil Ağa’nın önerisiyle, Daire-i Kitâbet Kahveci Mülâzımlığına dahil olmuştu.⁹¹ Padişahın Özel Yâverlerinden olan Rıza Bey ise, Arif Bey’in eniştesiydi.⁹²

⁸⁶ Ali Ekrem Bolayır, *Hatıralar*, (haz. M. Kayahan Özgül), Hece Yayınları, Ankara 2007, 275.

⁸⁷ BOA, BEO., 2125/159348/1. 14 Temmuz 1319/27 Temmuz 1903.

⁸⁸ BOA, BEO., 2781/208515/1. 1 Mart 1322/14 Mart 1906.

⁸⁹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 147.

⁹⁰ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 4.

⁹¹ BOA, Y.PRK.BŞK., 23/4/2. Tarihsiz.

⁹² Tepeyan, *Hatıralar*, 533.

1.3.3. Atamalarda Mülkiye Mektebi'nin Rolü

Mâbeyn'e kâtip olarak, genelde Mülkiye Mektebi'nden birincilikle mezun olanlar alınır. ⁹³ Ama bazen bunun istisnalarının olduğu da görülürdü. Örneğin, Mâbeyn'de on sekiz sene kâtip olarak görev yapan Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bey, bunlardan birisiydi. Bununla birlikte, Sultan II. Abdülhamid döneminden önce, devlet adamları için, Rüştîye Mektebi'nde görülen eğitim yeterli olurken, şimdiki durumda, Rüştîye eğitiminden fazlasını görenler seçilmeliydi. Tahsin Paşa'dan önce Başkâtiplik yapmış olan Süreyya Paşa'nın durumu, tüm güzel ahlakına rağmen, söz konusu eğitimin zorunluluğunun güzel örneklerinden birisiydi. Onun Mâliye Nâzırı Tevfik Bey'le, vuku' bulan kelimesinin, ayrı mı yoksa bitişik mi yazılacağı üzerine senelerce süren mücadelesi ortadaydı. ⁹⁴ Paşanın, öldükten sonra Mâbeyn Müdüründe bulunan ve mirasçılara teslim edilen iş yerindeki malları ise, yüksek ve soylu karakterinin bir yansımasıydı. Çünkü bu eşyalar, sadece, süslü kibrit ve sigara kutuları, evrak çantası ve muhafazaları, ortasında Kelime-i Tevhid yazan büyük bir askı kandil, mikroskop, gerçek olmayan pırlantayla süslenmiş cüzdan ve askı gibi sade ve basit metallerden ibaretti. ⁹⁵

Diğer taraftan Mülkiye Mektebi, insanlara, her zaman mezun olur olmaz Mâbeyn'in kapılarını açmasa da, mezunlarının, gelecekte buraya girme şanslarını, diğerlerine oranla oldukça artırır. Mesela Mehmed Esad Bey, normalde Dâhiliye Nezâreti'nde memur olarak çalışan bir Mekteb-i Mülkiye mezuniyken, bir süre sonra Mâbeyn-i Hümayûn Şifre Kitâbeti'ne "*tâyin buyurulmuştu.*" ⁹⁶ Yine aynı nezârette çalışan İsmail Hakkı Bey de, Mâbeyn Kitâbet Dairesi'ne alınmıştı. ⁹⁷

1.3.4. Göreve Başlamalar ve Görevden Alınmalar

Mâbeyn'e atanan kişiler, çeşitli rütbelere ihvan edilerek göreve başlardı. 1885 yılı sonlarında Kitâbet'e atanan Mehmed Tevfik ve Edhem beylere, Başkâtip Süreyya

⁹³ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 33-34.

⁹⁴ Bolayır, *Hatıralar*, 271, 286-287.

⁹⁵ BOA, Y.PRK.BŞK., 42/33/1-2-3. 12 Temmuz 1311/24 Temmuz 1895.

⁹⁶ BOA, BEO., 1776/133182/1. 27 Kanûn-ı evvel 1317/9 Ocak 1902. Çeşitli okullardan mezun olup, muhtelif kurumlarda görev yapmaktayken Mâbeyn-i Hümayûn'un çeşitli kademelerinde hizmete alınanların listelendiği böyle bir cetvel BOA, Y.PRK.BŞK., 23/4/1 numaralı belgede yer almaktadır. 1 Rebiülevvel 1297/12 Şubat 1880 ile 1 Muharrem 1309/7 Ağustos 1891 arasındaki tayinleri gösterir cetvel.

⁹⁷ BOA, BEO., 1776/133188/1. 27 Kanûn-ı evvel 1317/9 Ocak 1902.

Paşa'nın okuduğu İrâde-i Seniyye ile sâlise rütbesi ve dördüncü dereceden Mecidî Nişanı verilmişti. Diğer atanan kişilerin de, görevlendirilmeleri istenen yerler sıralanmıştı.⁹⁸

Öte yandan, Saray'da görev yapan kişiler, hal ve hareketlerine dikkat etmek zorundaydılar. Dâhiliye Nezâreti'ne yazılan bir evrakta, Mâbeyn'de çalışan ama buranın gerektirdiğine ters hal ve davranışlardan olarak, *“bulunduğu hizmet müstelzimü'l-makarrının şeref ve haysiyetiyle tevâfuk etmeyecek bazı efal ve harekâtta...”* bulunan Mustafa Bey'in görev yerinin değiştirilmesi istenmişti. O, daha sonra, Diyarbakır'da bir memuriyete gönderildi.⁹⁹ Ayrıca, yine çalışanlardan birisi görevden affedildiğinde, genelde boş kalmayıp, taşrada bir vazifeye yerleştirilirdi. Bir keresinde Mâbeyn-i Hümayûn'da kâtip olarak görev yapmaktayken görevden alınan Mustafa Bey'in tayin edildiği yer de, yine Diyarbakır olmuştu ve o, giderken harcırah talebinde bulunmuştu.¹⁰⁰ Diyarbakır, Padişaha uzak olduğu kadar, yine onun anlattığına göre, *“havası vahim”* bir mahaldi.¹⁰¹ Mustafa Bey gittiğinde ise, içinde bulunduğu *“pek ziyâde zarûret”* halinden kurtarılması için, kendisine hemen, *“30 kuruş yevmiye îtâsı ve ber mantuk Emr-i Ferman-ı Hümayûn bir hidmet bulunarak istihdâmı”* gerekiyordu.¹⁰²

Kimi zaman da, Mâbeyn'deki görevlerine son verilen kişilerin, bu dairede olmasa bile, başka bir dairede çalışmak için, türlü bahanelerle yeniden başvurdıkları olurdu. Mâbeyn Kitâbeti'nden azledilmiş Mamuretü'l-aziz'deki Mustafa Bey, İstanbul'daki kız kardeşinin öldüğünü haber aldığı anda, *“duçâr-ı beis-i keder”* olduğundan, geriye kalan ve eşinin görevi nedeniyle Manastır'da bulunan diğer kız kardeşinin yanında olabilmek için, orada bir memuriyete tayinini istemişti. Tabi bu istek, kabul edilmedi. Çünkü onun, *“sevâbık-ı ahvâli mâlûm ve sahtekârlığa cüreti de mesbûk”* idi. Sultan II. Abdülhamid ona, Manastır'da bir görev vermese de, eniştesinin

⁹⁸ Biren, *Bürokrat Teyfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 54-55, 59, 88. Edhem Bey'in sınıfındaki iki fakir öğrencinin de Mâbeyn'e alınması kararlaştırılmıştır. Edhem Bey *“arkadaşlarının ifadelerine nazaran tahsil meraklısı olup, hatta bazen saatlerce kitap mütâlaâsıyla vakit geçirerek bazı yerlerini anlamayınca başına yumrukla uran”* bir kimse olarak geçmektedir. BOA, Y.PRK., 31/108/1. 7 Mayıs 1310/19 Mayıs 1894.

⁹⁹ BOA, BEO., 70/5182. 1 Kanûn-ı evvel 1308/13 Aralık 1892.

¹⁰⁰ BOA, BEO., 74/5481/1. 8 Eylül 1308/20 Eylül 1892.

¹⁰¹ BOA, BEO., 132/9848/3. 20 Teşrîn-i sâni 1308/1 Aralık 1892.

¹⁰² BOA, BEO., 132/9848/1. 20 Kanûn-ı evvel 1308/1 Ocak 1893.

Mâmuretü'l-aziz'e bir değişim atamasıyla getirilmesinin ve durumunu düzeltmek şartıyla, kendisine de bir memuriyet verilmesinin yollarını aramıştı.¹⁰³

Sultan II. Abdülhamid, her ne kadar tüm yönetim gücünü kendisine veren bir düzen oturtmuş olsa da bu, emrinde çalışanlara, görevden alınma veya istifa dışında iş değiştirmeyi talep etme hakkı vermeyen bir durum değildi. Bir keresinde Mâbeyn kâtiplerinden Fahri Bey, “*münâsîp bir memuriyete tâyinini*” isteyebilmişti.¹⁰⁴ Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildikten az sonra, Mâbeyn'den istifa etmekle birlikte, yeniden eski görevlerine dönmek isteyen kişiler bile olabilmıştı. Dâhiliye Nezâreti'nde Mektûbî Kalemi Müdür Muavini iken Mâbeyn'e alınan Mustafa Medhi Bey, “*istifâsı vukûuna binâen memuriyet-i sâbıkasına iâdesi*” için İrâde-i Seniyye alabilmişti. Üstelik maaşı “*bilâ inkıta tesviye*” edilecekti.¹⁰⁵ Bu durum, Sultan II. Abdülhamid döneminde de böyle olmalıdır. Yâver-i Hazret-i Şehriyârîden olan Yüzbaşı Nizameddin Bey'in, Seryâver-i Hazret-i Şehriyârînin Mâbeyn Müşîrlîği'ne yazdığı yazıyla, meslekten ihracı söz konusu olmuştu. Nizameddin Bey, -belki de gene belgede belirtilen, müptela olduğu frengi hastalığının neden olduğu psikolojik tesirle- gerçekten de, bulunduğu makamın vakarına uygun olmayan bir yaşantı sürmekteydi. Belgede geçtiğine göre o, mahallesinde içkili olarak kendinden geçmiş bir şekilde dolaşıyor, her önüne gelenle tartışıyor ve kavga ediyordu. Verilen onca hapis cezasına rağmen bunlardan vazgeçirilememişti.¹⁰⁶ Sonunda “*ahvâl-i nâmedhiyesine*” dayanarak görevden ihracı söz konusu oldu. Bununla birlikte, Nizameddin Bey'in uygun olmayan davranışlarıyla ilgili bilgilerin, neye veya kime dayandığının iyice araştırılması da istendi.¹⁰⁷ Görüldüğü gibi, tüm atama kriterlerine rağmen, mesela, ağabeyi Dîvân-ı Harp'te yargılanmış ve idam cezasına çarptırılmış bir kişinin kardeşi bile, Mâbeyn'de kâtip olabilirdi.¹⁰⁸

Diğer taraftan, bürokratik olarak bu gibi yükselmelerin, tarihi arka planda kurulmuş örüntülerle son derece kolay olması, bu makamların yine çok kolay bir şekilde elden çıkmasını beraberinde getirdi. Bir keresinde, Üçüncü Kurenâ Yusuf Bey, Ekim

¹⁰³ BOA, BEO., 561/42016/1. 17 Kanûn-ı sâni 1312/29 Ocak 1897.

¹⁰⁴ BOA, BEO., 1001/75/041/1. 20 Ağustos 1313/1 Eylül 1897.

¹⁰⁵ BOA, BEO., 3548/266047/1. 20 Nisan 1325/3 Mayıs 1909. Ayrıca bk. BOA, BEO., 3545/265817/1. 26 Nisan 1325/9 Mayıs 1909.

¹⁰⁶ BOA, Y.MTV., 89/141/2. 18 Kanûn-ı sâni 1309/30 Ocak 1894.

¹⁰⁷ BOA, Y.MTV., 89/141/1. 19 Kanûn-ı sâni 1309/31 Ocak 1894.

¹⁰⁸ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 44-45.

1876 ile Şubat 1878 arasında¹⁰⁹ Tophâne Müşîrlîği yapan Damat Mahmud Celaleddin Paşa'yı, kendini beğenmiş tavırlarından dolayı tenkit ettiğinden dolayı, azledilerek sürgün edildi.¹¹⁰ Ama yine de, bir şekilde işine son verilen Mâbeyn görevlilerine, geçimlerini temin edebilecekleri bir memuriyet ayarlanması, sık sık tercih edilen bir durumdu. Örneğin Mâbeyn'deki Ceb-i Hümâyûn Dairesi'nde çalışmaktayken, “*memuriyetinden afv buyrulan*” Mütercim Esad Bey, “*merkez vilâyette bin beş yüz kuruş maaşla bir hizmette kullanılmak üzere*” İzmir'e doğru yola çıkmıştı ve göreve gelirken, yolda ailesiyle birlikte yaptığı tüm masraflar da karşılanmıştı.¹¹¹ Affedilen bir diğer Mâbeyn çalışanı Mustafa Bey, Sivas'tan çektiği telgrafında, yanındaki dört kişiyle beraber, “*han köşelerinde aç bîlaç*” kaldıklarını bildirerek, yardım ve merhamet diliyordu. Onun bu hali kabul edilemezdi ve zaten kendisinin bir memuriyete tayin olunduğu söylenerek, yerleştirilme işlerinin bir an evvel halledilmesi istendi.¹¹² Fakat, aradan geçen bir buçuk yıla rağmen, hâlâ bir memuriyete atanmadığı da bir gerçektir.¹¹³

Bununla birlikte bazen, Sultan II. Abdülhamid'in en yakınındaki isimlerden olup da, bir şekilde onun güvenini kaybederek, eski halin tam zıddı bir noktaya savrulmak ise, bazılarının oldukça abartılı serzenişlerini ihtiva eden dilekçeler kaleme almalarına neden olurdu. Bu dilekçelerden birisinde, “*on iki seneden berü dâima mukaddes-i hazret-i veliyy-i nimet-i bî-nimet azimlerine kemal-i sadakat ve fart-ı ubûdiyetle gece-gündüz îfâ-yı hüsn-i hidmete hazur-ı vücûd etmekte...*” iken, “*emniyyet-i celile-i hazret-i şehriyârîden mahrûmiyet*” içine düşen şahıs, bağışlanması için “*ağlayarak istirhamda*” bulunmuştu.¹¹⁴ Yalnız burada şunu da belirtmekte yarar var ki, Mâbeyn-i Hümâyûn'a yakınları atanan insanlar, genelde, bulundukları mevkilerde canla başla görev yapan kişiler olurdu. Mesela, “*Altıncı Ordu nizâmiye kırk beşinci alayın birinci tabur ikinci çavuşu olup bilâd-ı fehîmede şehîden vefat eden Miralay Hasan Şükrü Bey'in mahdumu Tevfik bendelerinin hizmet ve yararlılığı görülmüş olmasına binâen mülâzımlığa terfiyle maiyet-i çâkerî yâverânlığında istihdâmı hususunun...*”¹¹⁵ şeklinde

¹⁰⁹ Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli, 1839-1922, Prosopografik Rehber*, İSİS Yayınları, İstanbul 2013, 12.

¹¹⁰ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, (haz. Davut Erkan), Bengi Yayınları, İstanbul 2011, 147.

¹¹¹ BOA, BEO., 126/9439/3. 24 Teşrîn-i sâni 1308/6 Aralık 1892.

¹¹² BOA, BEO., 116/8626/3. 4 Teşrîn-i evvel 1308/16 Ekim 1892.

¹¹³ BOA, BEO., 346/25883/1. 6 Kanûn-ı sâni 1309/18 Ocak 1894.

¹¹⁴ BOA, Y.PRK.BŞK., 24/93/1. 26 Kanûn-ı sâni 1307/7 Şubat 1892.

¹¹⁵ BOA, Y.EE., 861 No'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/21. 14 Haziran 1321/27 Haziran 1905.

geçen ifadeler, görüldüğü üzere, Mâbeyn'e alınması istenen Tevfik Bey'in babası Miralay Hasan Şükrü Bey'in, vazife başında şehit olmasından bahsetmektedir.

Bahsedilen tüm bu atanma ölçütleri, 31 Mart Vak'ası'na doğru yol alınırken tarihe karıştı. Mâbeyn'de yıllarca Başkâtiplik makamında bulunan Tahsin Paşa bile, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden kısa bir süre önce, 1908 yılı Ağustos'unda, görevinden alındı. Onun yerine, 4 Ağustos 1908 tarihinde vekâleten, 9 Ağustos 1908 tarihinde de asaleten, Ali Cevat Bey getirildi.¹¹⁶

1.4. KURUMDA UYULMASI GEREKEN KURALLAR

1.4.1. Giriş-Çıkış Kuralları

Mâbeyn'e giriş-çıkışlar sürekli olarak kayıt altına alınırdı ve ziyaretçilere, üzerinde o günün tarihiyle, gelen kişinin şahsi bilgilerinin bulunduğu bir giriş kartı verilirdi.¹¹⁷ Gelip-gidenlerin listeleri, “*Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâneleri'ne amed ü şüd eden kulları*”, “*Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâneleri'ne gelen zevât-ı resîde-i kulları*” gibi başlıklar altında tutulurdu.¹¹⁸

Aşağıdaki tablo, kayıtların nasıl tutulduğuna dair bir örnek olmak üzere verilmiştir.¹¹⁹ Çizelgenin burada yer alan kısmı ilk bölümü olup, devamındaki kısmı ise Mâbeyn-i Hümayûn'a gelen diğer kimseler ile kimleri ziyarete geldiklerini göstermektedir. Çizelge incelendiğinde, akşam ve gündüz yapılan ziyaretlerin ayrı ayrı sütunlarda kaydedildiği görülmektedir. Bazı ziyaretçilerin geliş vakitleri ise yazılmamıştır. Bu saatlerin kaydı muhtemelen unutulmuştur.

¹¹⁶ Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, II. Abdülhamid'in Son Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, Faik Reşit Unat (Der.), TTK Yayınları, Ankara 2014, 1. Ali Cevat Bey, Dîvân-ı Hümayûn İkinci Kâtipliği yapmış olan Muhyiddin Efendi'nin oğlu olup, Haziran 1880 tarihinde Kitâbet hizmetine alınmıştır. *BOA, Y.PRK.BŞK.*, 23/4/1/1. 1 Receb 1297/9 Haziran 1880.

¹¹⁷ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 286.

¹¹⁸ *BOA, Y.PRK.BŞK.*, 1/36/2. 16 Teşrîn-i evvel 1293/28 Ekim 1877; *BOA, Y.PRK.BŞK.*, 1/36/1. 21 Temmuz 1294/2 Ağustos 1878.

¹¹⁹ *BOA, Y.PRK.SGE.*, 1/62/1. 14 Mart 1297/26 Mart 1881.

Tablo 1.1. Mâbeyn-i Hümayûn’a Gelenlerin Kaydedildiği Bir Liste (Sol Sütunlar Akşam Saatlerine Aittir)

Mâbeyn-i Hümayûn Cenâb-ı Mülûkâneleri’ne Gelen Kulları				
14 Mart 1297		Esâmî	Yevm-i Cumartesi	
Saat	Dakika		Saat	Dakika
-	-	Başvekil Said Paşa Kulları	3	00
4	40	Şehremânet Nâzırı Mazhar Paşa Kulları	3	15
5	30	Mekâtib-i Askeriye Edhem Paşa Kulları	4	10
-	-	Dâhiliye Nâzırı Mahmud Nedim Paşa Kulları	5	15
9	40	Ahmed Muhtar Paşa	5	15
7	00	Bağdad Valisi Abdurrahman Paşa Kulları	5	40
9	10	İsmail Hakkı Paşa Kulları	5	40
8	30	Nâfia Nâzırı Hasan Fehmi Efendi Kulları	5	50
-	-	Maârif Nâzırı Kâmil Paşa Kulları	7	00
8	30	Müfettiş Saffet Paşa Kulları	7	00
8	00	Hüseyin Hüsnü Paşa Kulları	7	00
11	40	Fuad Paşa Kulları	7	40
11	40	Âsaf Paşa Kulları	8	00

Diğer taraftan, çeşitli nedenlerle Saray’a gelecek olan yabancı ziyaretçiler de, önceden randevu almak durumundaydılar. Mesela, Ocak 1895 ile Şubat 1899 tarihleri arasında Fransa’da görev yapan Feliksfor (Félix Faure), cumhurbaşkanı olduğunda, onun Sultan II. Abdülhamid’e yazmış olduğu mektubu okuyarak, “*nâil-i şeref müsûl olmak*” isteyen Fransa sefiri, buna hangi gün mazhar olabileceğini sormuştu.¹²⁰ Yine, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki ilişkileri düzeltme göreviyle İstanbul’da

¹²⁰ BOA, Y.PRK.BŞK., 40/3/1. 9 Şubat 1310/21 Şubat 1895.

bulunan Vambéry'nin, hergün Saray'a gelerek önemli siyasî konulardaki fikirlerini belirtmesi için, saat on bir ile bir arası belirlenmişti.¹²¹

Bununla birlikte, resmî-gayriresmî günlük bir yaşamın devam ettiği Mâbeyn-i Hümayûn'un ihtiyaçlarını karşılayan esnaftan çeşitli kimseler bulunurdu. Fakat bu kişiler, her istedikleri zaman Saray'a giremezlerdi. Mâbeyn'e hizmet etmekle tanınan esnafın isimlerini muhtevi pusulalar, onlar daha Saray'a gelmeden “*bevâbân-ı şâhâne*” verilmek zorundaydı. Böylece, esnaftan olan bu insanlar, “*me'zûniyet sıfatıyla Mâbeyn-i Hümayûn kapısından girebilirlerdi.*” Gelen esnaf, rutin olarak Mâbeyn'e hizmet etmekle tanınmış bir kimse değilse, kapıcılar arasından görevlendirilecek birisi aracılığıyla, o esnafa ruhsat düzenlenir ve ancak bu şekilde Saray'a girmesi mümkün olurdu.¹²²

Dönemin karışıklıkları içerisinde, memnuniyetsizliklerini çeşitli biçimlerde ortaya koymak isteyenler de, Saray'a gelmek istedikleri zaman yukarıdaki usuller çerçevesinde hareket etmek zorundaydılar. Bir defasında, Tersâne-i Âmire ameleleri, - muhtemelen çalışma koşullarının olumsuzluğundan- toplanmışlar ve Mâbeyn-i Hümayûn'a gitmek istemişlerdi. Tabi ki, “*şu hâle rızâ-i hümayûn-ı hazret-i padişahî külliye münâfi*” idi ve Sultan II. Abdülhamid, kural dışı olan “*bu uygunsuzluğun adem-i tekrarı esbâbının istihsâli*”ni istemişti.¹²³

1.4.2. Yazışma Kuralları

Mâbeyn-i Hümayûn; yazışma, izinler, evrakların muhafazası vs. konularda belli bir nizam çerçevesinde işlerdi. Bunun için oluşturulan nizamnâme, açık ve anlaşılır hükümler ihtiva eden yirmi yedi maddeden oluşmuştu.¹²⁴ Mâbeyn'de uyulması gerekli yazışma kuralları, söz konusu nizamnâmeden yola çıkılarak, özetle şu şekildeydi:

- Mâbeyn'de çalışanlar ile buradaki önemli kişiler için “*şereftastîr buyurulan*” nâme, telgraf, bazı özel günlerde okunan Nutk-ı Âlî'ler, Meclis-i Vükelâ zabıtları, resmî-hususi tezkerelerin özetleri, çıraklık maaşına dair yazılan iradelerin müsveddeleri,

¹²¹ Mim Kemal Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambéry'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983, 45.

¹²² BOA, Y.PRK.SGE., 1/13/1. H. 1294/M. 1877-1878.

¹²³ BOA, BEO., 3267/244958/1. 25 Şubat 1323/9 Mart 1908.

¹²⁴ BOA, Y.EE., 10/28. Tarihsiz.

bu evrakların kaydına mahsus olan bir deftere işlenirdi. Ayrıca burada, “*devâir-i cesîme nâmına*”, resmî tezkerelerin kaydı için, ayrı bir defter de bulunurdu.

- İradeler deftere kaydedilirken, başına o günün tarihi atılırdı. Tezkere, “*hükümlü olduğu takdirde*”, en üst kısma, İrade-i Seniyye aynen yerleştirilirdi. Tezkerenin hangi dairenin defterinde kayıtlı olduğu, çıkartılmış olan özetlerinin kenarlarına, “*sarh ile şerh*” düşülerek belirtilirdi.

- Hükümü kalmayan evraklar ile müsveddeler, mühürlü bir sandık içinde muhafaza edilip, her senenin sonunda, “*kâtip beylerden birinin huzurunda ihrak ve imha*” ettirilirdi. O yıl kullanılan sandık, korunmak üzere evrak mahzenine gönderilirdi.

- Mâbeyn-i Hümâyûn Kitâbet Dairesi’nin kırtasiye masraf ve hesaplarından, görevlendirilen bir kâtip sorumlu olurdu.

- Başkâtip, kâtipler arasından istediği birini çağırarak, yazdırmak istediği evrağı dikte ettirebilirdi.

- Kâtipler, Padişahın veya Başkâtibin izni veya emri olmadıkça, Daire-i Kitâbet’tekiler dışında ve “*Heyet-i Kitâbet’e aid*” işlerden başka kimsenin “*bir kâğıdını*” yazamazlardı.

- Kalem Dairesi’ne, Padişahın iradelerini getiren görevlilerden başkası kesinlikle giremezdi. Bunun dışında, gelen kişi, mutlaka Dairede birisiyle görüşmek isterse, “*Teneffüs Odası’nda mülâkat*” olunurdu.

- Kitâbet Dairesi’nde, “*ne muamele cereyan ettiğinin*” sorulması, “*zaten hilâf-ı usul*” olduğundan, bu soruya cevap verilmezdi. Yine Dairedeki evrak, ne olursa olsun, “*mütâlaâ ve tahrir için*” başka bir daireye çıkarılamazdı. Dairede bulunan evrak ve defterler, ister aynen ister sureten olsun, ancak Padişahın istemesi veya Başkâtibin emriyle verilebilirdi. Bunun dışında verilmesi kesinlikle yasaktı.

- Gece Mâbeyn’de nöbete kalan kişi, Başkâtibin vekili konumunda olduğundan, eğer gece, önemli bir belge gelirse, bunu kendi mührüyle mühürleyip, bir zarfa yerleştirerek, Padişaha takdim ederdi. Nöbetçiye, ertesi gün öğleden sonra dinlenme izni verilirdi. Gece nöbete kalan görevliler, Padişah tarafından bir telgraf veya tezkere yazılması istenirse, evrağı yazarlar ve imzalayarak, ertesi gün Başkâtibet makamına bilgi verirlerdi. Ayrıca nöbetçi olan kişi veya kişiler, kim çağırırsa çağırınsın Kalem Odası’nı terk edemezdi.

- Kâtipler, mesai saati bitip de, herkes dağıldıktan sonra evrak ve müsveddeleri çalıştığı birim ile Başkitâbet makamının mührüyle mühürleyerek dolaplara yerleştirirlerdi.
- Yabancı yazışmaları Padişaha sunma ve bunlara verilecek cevapları, Fransızca olarak kaleme alarak mahallerine bildirme görevini, “Tahrirât-ı Ecnebiyye Kâtipleri” yerine getirirlerdi. Eğer bu konularda yardıma ihtiyaçları olursa, Heyet-i Kitâbet’e bildirirlerdi.
- Kâtip beylerin tümü, Cuma Selâmlığı ve diğer gerekli merasimlerde hazır bulunurlardı. Geçerli mazeretlerle işe gelemeyecek olan kâtipler, gelemeyeceklerini önceden Başkâtibe haber verirlerdi.
- Padişahın, birisi vasıtasıyla gönderdiği irade pusulası teslim alınırken, getiren kişinin mühür veya imzasının olmasına dikkat edilip, bu pusulalar, sene sonunda diğer evraklarla beraber ciltlenerek koruma altına alınır.
- Taşrada görev yapan memurlar için, Kitâbet Dairesi’nde, vazifeye başladıkları tarihi de muhtevi hususi bir defter tutulurdu. Bu defter, onların “*azl u nash*” muamelelerinde kullanılırdı.
- Bâbîâlî ile askerî kurumlardan yazılan izin tezkerelerine dair Padişahın iradelerini ihtiva eden ek notların bir örneği, yazıldığı günün akşamı Padişaha sunulurdu.

1.4.3. Kurum İçi Diğer Kurallar

Sultan II. Abdülhamid, halk nezdindeki itibarına verdiği önem nedeniyle, Saray kadınlarının ve diğer saraylıların sokağa çıkmalarını birtakım sıkı kayıt ve şartlara bağlamıştı.¹²⁵ Bu bağlamda Padişah, Mâbeyn-i Hümâyûn’da çalışanların genel imajlarına büyük önem verir, hatta bazen borçlarını ödeyememe gibi itibarlarını sarsabilecek durumlarda onlardan yardımını esirgemezdi.¹²⁶ Mâbeyn çalışanlarının temiz bir hayat sürdürmüş olmalarına dikkat ederdi.¹²⁷

Öte yandan, en yoğun olarak akşam yemeğinden sonraki saatlerden, gecenin geç saatlerine kadar çalışılan Mâbeyn’de, akşamüstü gelen maruzat, özetleriyle birlikte Padişaha sunulurdu. Bunların cevapları genelde sabahları gönderilirdi. Kâtiplerin

¹²⁵ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 45.

¹²⁶ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümâyûn”, 285.

¹²⁷ Bolayır, *Hatıralar*, 279.

aralarında yaptıkları tartışmaların bazen sabahlara kadar sürmesinden dolayı, burada nöbete kalanlar için sıkı bir yatış-kalkış programının uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Mesai saatleri sırasında aralarında konuşmaları pek hoş karşılanmayan kâtiplerden bazıları, öğrenmiş oldukları Mors Alfabeti'ni, parmaklarını çalışma masalarına vurmak suretiyle, istedikleri mevzularda -ihtimal ki hiciv ağırlıklı- konuştukları, bir iletişim aracı haline getirmişlerdi. Dairede elektrik kullanmaya izin yoktu ve böylece aydınlatma mumlarla yapılırdı. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid, 1885'in sonlarına kadar, çalışanların sakal bırakmalarını istedi. Sonradan bu kuralın üzerinde durulmadı.¹²⁸

Uyulması gereken kuralların, bazen kendiliğinden oluştuğu da görülürdü. Mesela bir keresinde, Kapıcıbaşı, "*Saray'a karyola gelmez deyiverince*", ihtiyaç olmasına rağmen üçten fazla karyola getirilmesi yasaklandı.¹²⁹ Önceden, Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde, akşam yemeği yenilip de, Padişah Harem'ine çekildikten sonra, Mâbeyn çalışanları serbestçe dolaşabildikleri halde, Sultan II. Abdülhamid zamanında, bu katiyen mümkün değildi. Padişah bir defasında, sağlık problemleri nedeniyle Adalar'a gitmek isteyen Mâbeyn Müşîri Gazi Osman Paşa'yı bile nazikçe geri çevirmişti.¹³⁰

Özel bir memuriyetle veya kabul edilebilir bir gerekçeyle birkaç gün makamında bulunamayacak olan Başkâtibin yerine, Sultan II. Abdülhamid'in atadığı kişi vekâlet ederdi. Başkâtibet makamının boş kalma süresi birkaç saatle sınırlıysa, bu makama, sırasıyla, önce İkinci sonra da Üçüncü Kâtip vekâlet ederdi.¹³¹ Yani Mâbeyn'de, evvel-sânî şeklinde taksim edilen görevlerde, ilk sıradaki görevliye herhangi bir şey olduğunda, yerine, genelde ikinci sıradaki vazifeli atanırdı.¹³² Ayrıca, Mâbeyn çalışanları, Padişah'tan izin almadan geceleri evlerine gidemezlerdi. Çünkü bir keresinde, Sultan II. Abdülhamid "*ne kadar sık sık gider iseniz zararı yok fakat her*

¹²⁸ Biren, *Bürokrat Teyfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 57, 61, 68, 75-76. Sultanın odasına ise, ancak kapısına asılı bulunan kalın ve ipekli bir kordonun ucundaki zili çalmak suretiyle girilebilirdi. Ahmet Semih Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, (haz. İsmail Dervişoğlu), Kapı Yayınları, İstanbul 2008, 5.

¹²⁹ Bu kural, ileride daireye bir oda ilavesiyle ortadan kalktı. Bolayır, *Hatıralar*, 299.

¹³⁰ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 138-139.

¹³¹ BOA, Y.EE., 10/28. Tarihsiz.

¹³² BOA, İ. DH., 1394/22/1. 9 Mart 1318/22 Mart 1902.

*halde benden ruhsat almayınca eve gitmemelisiniz. Sizin evde olduğunuzdan benim malûmâtım olmalı” demişti.*¹³³

Başkâtibin yanına girerken giyilmesi gereken elbise, redingot ve koyu pantolundu. Günün ilk saatlerinde sunulacak evraklar, bir gece önce geç vakitte gelenler ile Bâbîâlî'nin resmî taleplerini ihtiva edenler olurdu.¹³⁴ Çeşitli merasimlerde yer alan Saray görevlileri ise, “resmî elbise” giymek durumundaydılar. Mesela tüfenkçiler, Selâmlık Resmi'ne giderlerken, iki düğmeli uzun lacivert bir setreyle pantolonun yanında, deve derisinden yapılmış bir de çizme giyerlerdi. Başlarında ise mavi püküllü nar kırmızısı bir fes bulunurdu.¹³⁵ Selâmlık gibi Resm-i Âlîler için görevli olanlar, yine belli kıyafetler giymek zorundaydılar.¹³⁶

Mâbeyn çalışanlarıyla beraber Saray'da çalışan hiçbir personel, Serkurenâlık'tan izin almaksızın borçlanamaz veya herhangi bir alım gerçekleştiremezdi.¹³⁷ Saray hizmetine alınan kişilerin, geldikleri eski kurumla ilgili işlerini bizzat giderek takip etmeleri yasaktı. Bu işleri başlarında bulunan amir takip ederdi.¹³⁸

Yukarıda bir tahmin olarak, mâbeyncilerin iş saatlerinde aralarında sohbet etmelerine sıcak bakılmadığının söylenmesine rağmen, devlet ricalinden Mâbeyn'e gelenler olduğunda, mâbeyncilerin gelen kişilerle konuşup sohbet edebildikleri görüldü. Örneğin, Kasım 1895 ile Şubat 1909 tarihleri arasında Hâriciye Nâzirliği yapan¹³⁹ Ahmed Tevfik Paşa, haftada iki kez, pazartesi ve perşembe günleri düzenli olarak geldiği Mâbeyn'e, en azından bir gelişinde, kâtiplerden birisiyle kâh ayakta kısaca, kâh yarım saat kadar konuşturlardı.¹⁴⁰

İşleri gereği mecbur olanlar dışındaki görevlilerin, Saray'da silah taşınması yasaktı. Bir defasında Musâhib Firuz Ağa ile yine musâhib olan Nedim Ağa'nın, temelinde kişisel bir çekişmeye dayanan tartışması, Firuz Ağa'nın kalbinden vurularak ölmesiyle noktalanmıştı. Soko'nun eserinde geçtiğine göre, neticede Mâbeynci Osman Bey aracılığıyla mahkemeye sevk edilen Nedim Ağa için karar verilmiş ve kısasa kısas

¹³³ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 88.

¹³⁴ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 50, 161.

¹³⁵ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 237.

¹³⁶ Bolayır, *Hatıralar*, 277.

¹³⁷ Arzu Tozduman Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, TTK Yayınları, Ankara 2007, 80.

¹³⁸ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 148.

¹³⁹ Kuneralp, *Prosopografik Rehber*, 5.

¹⁴⁰ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 118, 163.

kuralına göre Beşiktaş Karakolu'nun karşısında “şâiben” idam edilmişti. Emri altındaki bir musâhibin silah taşıdığından haberi olmayan Başmusâhib Tahsin Ağa ile, arkadaşlarının silah taşınmasıyla ilgili olarak gerekli yerleri bilgilendirmeyen birkaç musâhib ise, ömür boyu Hicaz'da ikâmete gönderildi.¹⁴¹

1.4.4. Merasimlerdeki Kurallar

Henüz Yıldız Sarayı'na taşınılmadığı dönemde, bayramlaşma törenleri için Dolmabahçe Sarayı'na doğru yol alınırken mâbeyncilerin yeri, yürümek suretiyle, arabanın arkasıydı ve kâtipler burada kıdem sırasına göre yerlerini almak zorundaydılar.¹⁴² Mâbeyn'de bulunan Dîvân Dairesi'nde yapılacak bir törende, büyük devlet adamları en ön sırada, yüksek rütbeli askerler ikinci sırada, yâverlerin yarısıyla çavuşlar onların arkasında yer alırlardı. Mâbeyncilerle kâtipler, Padişah Tahtı'nın arkasında, hademeler ise orta boşlukta yerini alan Heyet-i Âyân ve Heyet-i Mebûsân'ın en arkasında dizilirlerdi.¹⁴³ Öte yandan, Sultan II. Abdülhamid, 28 Mart 1877 günü icra edilen Mevlid-i Şerif'te, Dördüncü Mâbeynci ile Müşîr Said Paşa'ya “*hayvana binmeyip yanımda gidiniz*” demişti.¹⁴⁴ Cuma selâmlıklarında bulunması zorunlu olan Hazinedâr Ustanın arabası en sonda olurdu. Ayrıca Mâbeyn erkânından orada hazır bulunanlar, cami avlusunun sağ tarafında beklerlerdi.¹⁴⁵ Yâverler ve bendegân, herhangi bir vesileyle gerçekleştirilen tebrik günlerinde, Osmanlı sefirlerinden sonra Padişahla tebrikleşirlerdi.¹⁴⁶

Öte yandan, Ramazanlarda yapılan Huzur Dersleri'nde, Sultan II. Abdülhamid, yüksek bir yerde ve diz çökmüş bir vaziyette otururken, diğer Mâbeyn görevlileri ise dersin yapıldığı salonun hemen yanındaki odada minderler üzerinde oturlardı.¹⁴⁷

¹⁴¹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 169-171. Ayrıca Dârüssaâde Ağası Şerafeddin Ağa, Baş ve İkinci musâhibler ile, diğer birkaç musâhib de sürgün edildiler. Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, (haz. Ahmet Nezih Galitekin), Nehir Yayınları, İstanbul 1994, 77-78. Padişahın kendisi ise, onu tedirgin edebilecek her vakitte, hemen kullanabilmek için, “*samur kürkünün cebindeki altın fildişi kabızlı tabancasını*” hazır bulundurmıştır. Joan Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2001, 150, 243.

¹⁴² Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 51-53.

¹⁴³ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 132.

¹⁴⁴ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 139.

¹⁴⁵ Nigâr Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2008, 40.

¹⁴⁶ Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid, Saray ve Sürgün Yılları*, 18.

¹⁴⁷ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 178.

Dersten sonra, Sultan, iftarını yapar, hanedan üyeleri, Mâbeyn erkânı ve davete gelen vekillerle birlikte namazını kılar.¹⁴⁸

1.5. KURUMUN BAŞLICA DAİRELERİ

1.5.1. Resmî Daireler

Resmî dairelerde, devletin iç ve dış-politik hedefleri ve stratejileri geliştirilip olgunlaştırılırdı. Burası ayrıca, Sultan II. Abdülhamid'in güvendiği ve ona danışmanlık yapan devlet adamlarının özel dairelerinin bulunduğu yerd.¹⁴⁹

1.5.1.1. Birinci Derecede Önemli Resmî Daireler

1.5.1.1.1. Başkitâbet Dairesi

Başkâtiplik, 1792 yılında kurulan Sırkâtâbeti'nin, 1833'te Başkitâbet'e dönüştürülmesiyle oluşmuştu. Bu dairede, genel olarak birincilikle mezun olan Mülkiye öğrencileri istihdam edildi.¹⁵⁰ Öte yandan Daire, zamanla herkese açık bir merci durumuna geldi. Resmî-gayriresmî pek çok kişi, işlerinin halledilmesi için, burada büyük bir kalabalık oluşturmaya başladı. Bazen de gazeteciler Mâbeyn'e çağrılarak, Saray politikasına uygun yayın yapmaları yönünde uyarılırdı.¹⁵¹ Ayrıca Dairenin ismi, Devlet Salnâmesi'nde geçerdi ve Daire çalışanları diğer memurlar gibi emeklilik hakkına sahipti.¹⁵²

Başkitâbet Dairesi, en başta, yıllar boyunca etkisiz kaldığı bir konuma tepki olarak ortaya çıktı. Bu tepki, yönetimde ağırlığı olan Bâbiâlî, Hâriciye Nezâreti gibi kurumların, Saray dışında toplanmış olmasındı.¹⁵³ Zamanla bir nezâretten daha güçlü

¹⁴⁸ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 65-66.

¹⁴⁹ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümâyûn", 285.

¹⁵⁰ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 23. 1881 yılında ilk kez bir Mülkiye mezunu, Yanya vilâyeti maarif müdürlüğüne atanmıştır. İlk maarif müdürü ataması ise, 1879 yılında Bursa'ya yapılmıştır. Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yayınları, Ankara 1999, 39-40.

¹⁵¹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 145. Sultan II. Abdülhamid, kurmak istediği yönetim tarzının, ilerleyen dönemlerde getireceği yoğunluğu, o zamanlar görmüş olacak ki, saltanatının başlarında, 19 Ağustos 1292/31 Ağustos 1876 tarihli bir iradesinde, "Said Paşa! Mâbeyn'in her sûretille ıslahını senden isterim. Mâbeyn'de olur olmaz âdem istemem. Vakt ü zamana göre Mâbeyn isterim" diyerek, aslında Mâbeyn-i Hümâyûn'da görülecek işlerin, ancak belli bir düzen içerisinde halledilebileceğini haber vermiştir. Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı*, 79.

¹⁵² Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 23. Hatta, Mâbeyn memurları "hâiz ve hâmil oldukları rütbe ve nişanlar" belirtilerek, birlikte salnâmelerde yer alırlardı. BOA, BEO., 2757/206735/2. 29 Kanûn-ı evvel 1321/11 Ocak 1906.

¹⁵³ Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbiâlî (1789-1922)*, 44.

bir teşkilat haline gelen¹⁵⁴ Başkitâbet Dairesi, düzenli bir şekilde dizilmiş masalarda birer kâtibin oturduğu ve bu kâtiplere sunduğu yükselme imkânlarıyla önemli bir yerdi. Başkitâbet, o dönem Osmanlı'sında, siyasî mevzuların belki de en serbestçe konuşulduğu¹⁵⁵ yapısıyla, Padişahın iç ve dış temaslarını sağlaması ve kaydetmesiyle Mâbeyn-i Hümâyûn'un en temel unsuru oldu.¹⁵⁶ Bunun sonucunda elbette ki, Mâbeyn-i Hümâyûn'un, özellikle Bâbîâlî ile arasında olan görüşmelerin gizli kalması gerekmektedir. Bu durum, Osmanlı düşmanlarının, söz konusu görüşmeleri, kendi istedikleri tarzda gazetelerinde yayınlamalarına engel olmak için son derece önemliydi.¹⁵⁷ Öte yandan yabancı devletler, Osmanlı'dan bir talepte bulunacakları zaman, elçilerini Başkitâbet'e gönderirlerdi. Mesela, 1895 Zeytun (Süleymanlı) Olayları sırasında, Alman sefir, hemen buraya geldi ve meselenin halledilmesi için, bir çözüm önerdi.¹⁵⁸

Başkitâbet Dairesi'ndeki, öğlen başlayıp ertesi gün öğlene kadar süren mesai için kalması istenen kâtip sayısı, Sultan II. Abdülhamid'in iradesiyle en az iki¹⁵⁹ olmakla beraber, yaklaşık on kadardı. Kâtip sayısı, 1885 sonlarında, içlerinde, eskiden Saray okçusu olup, sonradan mukayyid olarak çalışan Fazıl Bey ile Reji Komiserliği görevi de yetkisinde olan Nuri Bey'in de bulunduğu, on bir kişiden ibaretken,¹⁶⁰ 1896 yılında toplamda yirmi sekize çıktı.¹⁶¹ Görünüm olarak ise 1890'ların başında Başkitâbet Dairesi'nde; büyük bir çalışma masası, çini soba, iki kanepa, iki koltuk,

¹⁵⁴ Yılmaz Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, 122.

¹⁵⁵ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 46-47. Bir açıdan bu hal, ister kâtiplerin gençlik halleri ile mezun oldukları okulda kazandıkları alışkanlıklardan kaynaklansın, isterse dışarıda bulunmayan bir serbestliğin, tam merkezde elde edilmiş olmasından gelen bir heyecandan olsun, kâtiplerin işten çıktıktan sonra, ulaştıkları kanaatleri ve bilgileri, bulundukları toplum katmanlarına iletmek suretiyle, fikri bir canlanmaya yol açma ihtimalinden dolayı oldukça önemliydi. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, 125, 138. Ayrıca bir eserde, içindikileriyle birlikte tüm Mâbeyn, "Camerilla" olarak nitelenmektedir. Ama bu aşırı bir genelleme olmuştur. Çünkü, Sultan II. Abdülhamid'in kurduğu düzende, Mâbeyn-i Hümâyûn denen ve oldukça etkin bir kurumla beraber, Sultanın daha yakın çevresini oluşturan ve çeşitli konularda danışmanlığını yapan kişilerin meydana getirdiği bir gayriresmî yapı da görülmektedir. Sadece bu kesimin, Mâbeyn'den ayrı olarak "Camerilla" şeklinde tavsif edilmesi uygun görünmektedir. Caesar E. Farah, *Abdulhamid II and The Muslim World*, İSAR Foundation Publications, İstanbul 2008, 292.

¹⁵⁶ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümâyûn", 285-286.

¹⁵⁷ Cevdet Paşa, *Tezâkir (40-Tetimme)*, 271-272.

¹⁵⁸ Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, II, 73-74, 140; ayrıca yine aynı eser, I, 71.

¹⁵⁹ Bolayır, *Hatıralar*, 292. Aynı eserde geçtiğine göre, nöbete kalanların, Başkâtibi bile rahatsız edecek kadar yaptıkları şeylerden birisi güreş tutmaktı. 293-294.

¹⁶⁰ Biren, *Bürokrat Tefîk Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 55.

¹⁶¹ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümâyûn", 285.

evrak dolabı, üçü Dairenin alt ve biri de üst taraflarında olmak üzere dört masa, bir kilim, her yere dağılmış küçük-büyük kayıt ve müsvedde defterleri olan bir yerd. ¹⁶²

Sultan II. Abdülhamid, resmî konular dışında detay meselelerle de ilgilendiği için, ikinci hatta üçüncü sıradaki dairelerle dahi haberleşirdi. Bu dairelere, Başkitâbet tarafından, Tezkere-i Husûsiyeler ile iradeler tebliğ edilirdi. Ayrıca yabancı ülkelerdeki konsolosluklar ve devlet daireleriyle de direkt haberleşmeler olurdu. Bunlara ilaveten jurnaller, Başkitâbet Dairesi'nin iş yükünü muazzam derecede artırdı. ¹⁶³ Her türlü konuda jurnal vermenin sonucunda, elbette ki bu yoğunluk olacaktı. Öylesine gereksiz jurnaller gelirdi ki, mesela bunlardan birisinde, Mâbeyn'e gelen suyolunun, Olukludere denilen yerde çöktüğü ve görevli memurun da, bendi kapattığı haber verilmişti. ¹⁶⁴ Bir keresinde de, Mâbeyn çalışanlarından olan Nuri Bey'le Hacı Hasan Bey, yalnızca Hamidiye Camii'nin müezzininin sesini eleştirdi diye, sözlerinin çarpıtılarak Padişaha iletilmesi sonucunda görevlerinden alınmışlardı. Onlar, başka önemli vazifelere getirilmelerine rağmen, bir daha Mâbeyn'e giremediler. ¹⁶⁵ Jurnalcilik işinde, eğer jurnal, mühim bir mevkiyi işgal eden birinden değilse, bunların bulunduğu zarfları açmak da, ya Başkâtibin ya da bir mâbeyncinin göreviydi. Önemli şahıslardan gelen jurnalleri ise, Sultan II. Abdülhamid çoğunlukla kendisi açardı. ¹⁶⁶

Başkitâbet'ten çıkan resmî ve özel raporlar ile diğer yazılanların, hangi vasıtaıyla, hangi tarih ve saatte teslim olunduğunun kaydedilmesi usuldendi. Ayrıca bunların birer nüshası da saklanmak üzere Padişahın izniyle Sadâret'e yollanırdı. ¹⁶⁷ Sadrazam ise, Başkitâbet'e yazdığı tezkereye imza atmak zorundaydı. Bu uygulama, 1909 yılında imza atacak kişilerin arasına, alakalı nâzırın ve en sonunda Padişahın da katılmasıyla yeniden düzenlendi. ¹⁶⁸ Tezkere, telgraf ve tahrirat türündeki evraklar,

¹⁶² Bolayır, *Hatıralar*, 271-272.

¹⁶³ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 144-145. Bunların özeti denebilecek bir örneğini ise, Sultan II. Abdülhamid, "*hûsûsî jurnal defteri*" ne kaydetmiştir. Ayrıca, bütün mühim kişilerin de Yıldız'da gizli kayıtları tutulmuştur. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 142-143.

¹⁶⁴ BOA, Y.PRK.A., 5/55/1. 13 Teşrin-i sâni 1310/25 Kasım 1894. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid'deki haber alma merakının bazı kökenlerine dair Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 21.

¹⁶⁵ Ali Ekrem Bolayır, *Hatıralar*, (haz. M. Kayahan Özgül), Hece Yayınları, Ankara 2007, 280.

¹⁶⁶ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 32.

¹⁶⁷ BOA, Y.PRK.BŞK., 13/58/1. 8 Ağustos 1304/20 Ağustos 1888.

¹⁶⁸ Ahmet Emin Yaman, "Merkez Teşkilatı", *Türkler*, XIII, 1045.

direkt olarak Başkitâbet'e hitaben yazılırken, arzuhallerde hitap makamı, doğrudan Padişah'tı.¹⁶⁹

Tüm bu iş yoğunluğuna rağmen, Dairede bir dosyalama usulünün olmaması, çalışanları özellikle geçmiş tarihli bir evrağa ulaşma noktasında oldukça zorlardı.¹⁷⁰ Mesela, geçmişte Ermenilere tanınmış olan Meclis-i Umûmî toplama hakkının, kim tarafından verildiği Sultan II. Abdülhamid tarafından sorulduğunda, elde bulunan evrak, sadece “م” (malum) harfiyle imzalanmış, zabıtnâmesi olmayan ve tahrif edilmiş Meclis-i Vükela mazbatası; “Ermeni Nizamnâmesi” adıyla, yine imzasız bir kâğıt ile bunlara ilave edilmiş olan Mâbeyn-i Hümayûn kaynaklı bir ek nottu.¹⁷¹ Buna rağmen Başkitâbet Dairesi, hem işleyişinin hızıyla, hem de kurallarındaki sadeliğiyle, belki de Bâbiâlî de dahil olmak üzere, birçok kurumdan daha iyi bir konumdaydı.¹⁷²

Çoğunlukla akşamları gönderilen ve Kayıt Defteri'yle birlikte bir torbada toplanan¹⁷³ resmî evraklar, Padişaha, her gün genellikle saat onda, bazen daha erken¹⁷⁴ sunulurdu. Kitâbet Dairesi'nin günlük çalışma periyodu, genel olarak ikiye ayrılmıştı. Her sabah saat on bire kadar süren ilk kısımda, masasındaki yerini alan Sultan II. Abdülhamid, Başkâtibi yanına çağırır ve ondan bilgi alırdı. Öğleden sonraki ikinci periyodda ise, Başkâtip veya İkinci Kâtibin, gelen vekilleri kabul ettikleri¹⁷⁵ bir çalışma temposu yaşanırdı.

Padişahın, “dünya görüşünü, devleti yönetme anlayışını, hayata ve insanlara bakış açısını ve bunlar gibi diğer birçok özelliğini yansıtan” özel emirleri demek olan “İrade-i Seniyyeler”, yazılı veya sözlü olarak, iki tarzda sadrazama bildirilirdi. İşte yazılı kısmı yerine getiren Başkitâbet'ti ve buradaki ifadeler Başkâtibe aitti. Onun bir başka görevi de, yurtdışından kimi gazetecilerin gönderdiği telgrafları kontrol

¹⁶⁹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 49-50.

¹⁷⁰ Bolayır, *Hatıralar*, 304.

¹⁷¹ Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, II, 140.

¹⁷² Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 5.

¹⁷³ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 6.

¹⁷⁴ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 94. Sultan II. Abdülhamid'in, gün sonunda çalışmasını tamamladığı saat, bir yerde iki olarak verilmektedir. Caesar E. Farah, *Abdulhamid II and The Muslim World*, ISAR Foundation Publications, İstanbul 2008, 59. Yine padişahın günlük işlerine başlama saati olarak ise, başka bir yerde, sekiz buçuk veya dokuz saatleri geçmektedir. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 99.

¹⁷⁵ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 23.

etmekti. ¹⁷⁶ Başkâtip, zamanla Daireye gelen hususi evrak içerisinde önemli gördüklerini, resmî evrakın içine dahil etme yetkisine de kavuştu. Muazzam derecede artan özel evrakın tasnif işini, zamanla, sıradan kâtipler üzerlerine aldılar. Onlar ise bazen, çoğunluğunu jurnallerin oluşturduğu bu maruzatların etkisini hafifletmenin yollarını ararlardı. ¹⁷⁷ Önemli mevkilerde bulunanların maruzatları, Padişaha yazıldığı gibi sunulurken, sıradan vatandaşların dilekçeleri, özet halinde sunulurdu. Özel tezkereler de yine özetlenip, numaralandırılmak yoluyla takdim olunurdu ve bu türlü evraka “*el kâğıtları*” denirdi. Bunların içinden acil olanlara Başkâtip, “*elden*” kaydını düşerdi. ¹⁷⁸ Daire tarafından Padişaha sunulacak resmî ve özel tezkerelerden resmî olanlar, tek parça büyük kâğıtlara yazılırken, özel olanlar küçük kâğıtlara yazılırdı. Resmî maruzatı takdim etme yetkisine sahip makamların sayısı ise, sürekli arttı. ¹⁷⁹ Öte yandan Sultan II. Abdülhamid, kendisine Sadâret’le diğer nezâretlerden torbayla gelen tezkerelerden, kabul ettiklerine tarih koyar ve zarfın üzerine de, tezkere adediyle teslim olunma saatini ve “mâlum” anlamında “م” harfini yazardı. Bu zarf, bir makbuz karşılığında Başkîtâbet’e sunulurdu. ¹⁸⁰ Eğer tarihin yanında “ج” harfi varsa bu, konuyla ilgili olarak Padişahın görüş bildireceği anlamına gelirdi. ¹⁸¹

Başkîtâbet Dairesi, bazen, devlet adamlarının evlerinde biriktirmiş oldukları ¹⁸² özel evrakın tasnifi ile, bazen Sultanın Özel Kâtiplerinin gönderdiği çok sayıdaki evrakın sınıflandırması ile de uğraşırdı. Yabancı hükümdarlara yazılan bir kısım Nâme-i

¹⁷⁶ Vahdettin Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, 9, 12, 67. Aynı eserin 72. Sayfasında, Sultan II. Abdülhamid’in, bazen de kütüphanede çalıştığı söylenmekle birlikte, başka bir yerde, “*ben beş buçuk sene zarfında Sultan Hamid’in taraftarlarının birinin ağzından Zât-ı Şâhâne filan kitabı okuyor, Zât-ı Şâhâne kütüphanededir tarzında bir söz bir defa olsun işitmedim.*” denilmektedir. Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 95.

¹⁷⁷ Bolayır, *Hatıralar*, 302-303.

¹⁷⁸ Bolayır, *Hatıralar*, 307.

¹⁷⁹ Bolayır, *Hatıralar*, 301-302. Önceden, yalnızca Sadrazam ve Şeyhülislamın takdim edebildiği resmî maruzatı, zamanla, Serasker, Hazine-i Hassa ve ve Bahriye nâzırları, Tophâne Müşîri vb. kişilerle birlikte, Saray’da bulunan komisyonlar da takdim etmeye başlamışlardır. Adem Ölmez, “Askeri Teftiş Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/102064>.

¹⁸⁰ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 72.

¹⁸¹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 7. Ayrıca bk. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 223.

¹⁸² Bu durum hakkında, Sultan II. Abdülhamid’in, Mâbeyn-i Hümayûn’la bile cereyan etmiş olsa, işlerin çokluğundan dolayı, birçok evrakın sadrazamların elinde toplanmasından, böylece bir sıkıntı ortaya çıktığında, meselenin başlangıç ve sonuyla ilgili evrakın, hemen o anda kullanılmak veya hatırlanmak şansından mahrum kalındığından dolayı, serzenişte bulunduğu görülmektedir. Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, II, 95.

Hümâyûn'lar ile tebrik, taziye gibi konulardaki Padişah imzalı telgrafların Türkçesi, burada hazırlanırdı.¹⁸³

Devletin çeşitli kademelerindeki problemler de ilgili kişiler tarafından Başkitâbet'e yazılı olarak bildirilirdi. Sultan II. Abdülhamid döneminin son Bahriye Nâzırı Hasan Rami Paşa'nın, kendi emrindeki askerler ve teşkilatıyla ilgili olarak Saray'a bildirdiği istek bunlardan birisiydi.¹⁸⁴ Yine o sırada Aydın valisi olan Kâmil Paşa'nın, atış menzilinın düşük olmasından ötürü, eşkiya elindeki Martini tüfek karşısında başarısız kalan Şınaydır tüfeklerin, Martini tüfeklerle değiştirilmesini Başkitâbet'e yazarak istemesi de böyle bir bildirimdi.¹⁸⁵ Ayrıca yüzyılın başlarında Şeyhülismalılık'tan gelen rûûs taleplerini alan Mâbeyn'in bu görevi, Sultan II. Abdülhamid zamanında da muhtemelen devam etti.¹⁸⁶

Yukarıdaki faaliyetlere ilaveten, Başkitâbet Dairesi gizlice, gayriresmî diplomatik girişimlerde de bulunurdu. Bir keresinde, Osmanlı Devleti'nin İngiltere Sefareti müsteşarı Abdülhak Hamid (Tarhan), o dönemde Osmanlı Devleti'ne karşı olan İngiliz siyasetini, devletin lehine döndürmek için, İngiltere Başbakanı Gladstone'u ikna etmekle görevlendirilmiş, ancak ona yazdığı mektupta ismini ve kim olduğunu açıkça yazmadığı için, İngiliz hariciyesinde bir şüphe meydana getirmişti. Bu durum, o zaman Osmanlı sefiri olan Rüstem Paşa'yı zor durumda bırakmıştı. Çünkü bu tip girişimler, “İngiliz dışişlerini kızdırma potansiyeli taşırdı.”¹⁸⁷

Diğer taraftan Dairenin kâğıt, kalem, toplu iğne gibi çeşitli türdeki ihtiyaçlarını Hazine-i Hassa Depo Müdürlüğü sağlardı.¹⁸⁸ Kırtasiye giderleri aylık olarak tutulurdu. Bir defterde kaydedildiğine göre, 1888 yılının Mart ayından, aynı yılın Ekim ayına kadar, “*Daire-i Celîle-i Kitâbet'te kırtasiye bâhâsıyla matbuât-ı Osmâniye'de tab olunan defâtir ve evrak-ı sâire bâhâsı*” yüz doksan bir bin sekiz yüz bir kuruşu

¹⁸³ Biren, *Bürokrat Teyfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 59-61. Ayrıca Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 123; Bolayır, *Hatıralar*, 295.

¹⁸⁴ Hasan Rami Paşa, *II. Abdülhamid Devri Son Bahriye Nazırı Hasan Râmi Paşa ve Hatıratı*, (haz. Osman Öndeş), Alfa Yayınları, İstanbul 2013, 225. “Resmî Maruzat” olarak sınıflandırılan yazışmalar, Savunma ve Maliye gibi anahtar bakanlıklardan gelen raporlardır. “Hususi Maruzat” ise, ikinci derecedeki nâzırlıkların raporlarından oluşmaktadır. Karpaz, *İslam'ın Siyasallaşması*, 271.

¹⁸⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, “II. Abdülhamid Devrinde Kâmil Paşa”, *Belleten*, XIX, (74), 213.

¹⁸⁶ İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, 40'ta 62 nolu dipnot.

¹⁸⁷ Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, 239'da 42 nolu dipnot.

¹⁸⁸ Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, 62.

bulmuştu.¹⁸⁹ Başkitâbet Dairesi'nin kırtasiye ihtiyaçları kimi zaman da, Âmedî Kalemi'nden sağlanırdı. Bir gün, Amedîci Bey, yanında biraz damgalı kâğıtla Mâbeyn'e çağırılmıştı.¹⁹⁰

Başkitâbet Dairesi, gerek yaptığı işlerin çokluğu ve önemi, gerekse istihdam ettiği memurların sahip oldukları meziyetler itibariyle, özel bir yere sahip oldu. Daire, o dönemin olumsuz niteliklerinden olan jurnalciliğe bulaşmadı, hatta nefretle baktı.¹⁹¹ Fakat zamanla, kâtipler de, jurnalcilik faaliyetleri için görevlendirilmeye başlandı. Örneğin, Sultan II. Abdülhamid bir defasında, Mâbeyn kâtiplerinden birisini Tevfik Paşa'ya göndererek, Yeniköy'deki Avusturya Sefarethanesi'nde toplanan büyükelçilerin, hangi konuları müzakere ettiklerini öğrenmek istemişti.¹⁹² 1885 yılında, yine bir Mâbeyn görevlisi, ilgili herhangi bir yere haber verilmeden, gayriresmî olarak, Berlin'e atanan Ahmed Tevfik Bey'e eşlik etmişti.¹⁹³ Böylece, Başkitâbet, jurnal telgraflarının ve faaliyetlerinin gittikçe artan sayısı neticesinde yıpranmaya başladı.¹⁹⁴ Yine Başkitâbet Dairesi kâtiplerinin, önemli diplomatik ziyaretlerde görevlendirildiği de olurdu. Mesela, Romanya kralı için hazırlanan Nişan-ı Âlîyi götürmek için Bükreş'e gidecek heyet içerisinde, Mâbeyn kâtiplerinden Refik Bey de yer almıştı. Ona verilecek harcırah ise, yüz elli liraydı. Bu miktar, yâverândan Necip Bey'e verilenden yüz lira fazlaydı.¹⁹⁵ Kimi zaman ise, yollukların günlük olarak belirlendiği olurdu. İtalya kralı için hazırlanan Nişan-ı Âlî'nin "*irsâl-i tevdî*" için görevlendirilen ve yurtdışı tecrübesi bulunan Orman ve Maâdin Nâzırı Selim Paşa'ya, günlük on lira, onunla beraber heyette bulunan Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârîden Miralay İsmail Hakkı Bey'e, üç ve Nihad Bey'e ise, "*ikişer lira hesabıyla*" harcırah tahsisatı yapılmıştı.¹⁹⁶

¹⁸⁹ BOA, Y.EE., 110/22/7. 13 Kanûn-ı evvel 1304/25 Aralık 1888.

¹⁹⁰ BOA, Y.PRK.A., 10/82/1. 29 Kanûn-ı sâni 1311/10 Şubat 1896. Âmedî Kalemi: Osmanlı'da, Dîvan-ı Hümâyûn kalemlerinden birisi olup, Reisülküttabın özel kalemiydi. Yurtiçi ve yurtdışı pek çok yazışmanın yapıldığı yerd. Bu kalemin önemi, Tanzimat'tan sonra iyice artmış ve Vekiller Heyeti'nin teşkilinden sonra, bu Heyetin zabıt kâtipliği de bu kaleme verilmiştir. Yine, Tanzimat'tan II. Meşrutîyet'e kadar, Saray'a ait arzları yazmak, Sadrazam değişikliklerinde Bâbîâlî'ye gelen Hatt-ı Hümâyûnları okumak, Padişah iradelerini kaydetmek gibi görevleri, devam etmiştir.

¹⁹¹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 23. Ayrıca Ahmet Reşit Rey, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, (haz. Nur Özmel Akın), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, 13. Burası adeta jurnalciliğe karşı "*bir dârü'l-cihad*" gibi bir yer olmuştur. Bolayır, *Hatıralar*, 281.

¹⁹² Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 121.

¹⁹³ Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, 236-237.

¹⁹⁴ Biren, *Bürokrat Tevfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrutîyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 59.

¹⁹⁵ BOA, BEO., 3091/231779/1. 15 Haziran 1323/28 Haziran 1907.

¹⁹⁶ BOA, BEO., 3205/240318/1. 23 Teşrin-i sâni 1323/10 Aralık 1907.

1.5.1.1.2. Mâbeyn-i Hümâyûn Müşîrlîği Dairesi

Bu dairenin adı, 1843 tarihli bir defterde “Mâbeyn-i Hümâyûn Müdürlüğü” olarak geçmekle beraber, Ekim 1863’e gelindiğinde, Hazine-i Hassa Nezâreti ve Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Şâhâne Nezâreti adıyla birleştirilmişti. 1867 yılında ise “Mâbeyn-i Hümâyûn Müşîrlîği” adını almıştı.¹⁹⁷

Mâbeyn-i Hümâyûn Müşîrlîği, bir tür “Saray Nâzırlığı” gibiydi. Bu dairenin bulunduğu yer, sonradan Gazi Osman Paşa’ya tahsis edilen, çok süslü güzel bir mimariye sahipti.¹⁹⁸ Sultan II. Abdülhamid’in saltanat yıllarının başında, Kânun-ı Esâsî’yle ilgili olarak Meclis-i Vükela’nın anayasayı yeniden düzenleme çalışmaları, Mâbeyn Müşîrlîği’nde yapılmıştı. Çalışmanın sonucu, Gazi Osman Paşa’yla birlikte, Başkâtip ve Süleyman Paşa’nın imzasıyla ve layiha suretinde Padişaha rapor edilmişti.¹⁹⁹

1.5.1.1.3. Yâverler Dairesi

Yâverler, Yıldız Sarayı’nın bahçesinde, yapımı 1890 yılında sona eren binada kalırlardı. Burada, ünlü yâverlerden Müşîr Şakir Paşa, Sakallı (Kabasakal) Mehmed Paşa ve Seryâverle beraber nöbete kalan yâverlerin odaları bulunurdu.²⁰⁰ Yâverlerin miktarı, fahri olanlarıyla birlikte Mâbeyn mevcudunu, Sultan II. Abdülhamid döneminde dört yüz yirmi dörde kadar çıkardı.²⁰¹ Diğer taraftan, yâverlerin önemi, 1879 yılından sonra iyice arttı. Onların artan bu önemi, kaynağını, Sultan II. Abdülhamid’in, idaresini üzerine inşa edeceği önemli zeminlerden birisi olmalarından aldı. 1880 yılına gelindiğinde elli altı olan yâverlerin sayısı,²⁰² ilerleyen yıllarda daha da artarak, sırf listelerinin on altı sayfayı bulduğu bir duruma geldi.²⁰³ Zaten yukarıda bahsedilen

¹⁹⁷ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümâyûn”, 285; ayrıca Karaca, “Saray’da/Mâbeyn-i Hümâyûn’da Yâverlik Kurumu”, 1101-1102.

¹⁹⁸ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 22.

¹⁹⁹ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa’nın Hatıratı (1876-1880)*, 96.

²⁰⁰ Karaca, “Saray’da/Mâbeyn-i Hümâyûn’da Yâverlik Kurumu”, 1104-1105.

²⁰¹ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümâyûn”, 285. Bu sayı, 1906 Yılı Salnâmesi’ne göre, altı yüz seksen altıya çıkmıştır.

²⁰² Karaca, “Saray’da/Mâbeyn-i Hümâyûn’da Yâverlik Kurumu”, 1102.

²⁰³ Findley, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, 195. Yâverler konusunda istatistiki bilgiler içeren Devlet Salnâmeleri, Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî’nin yanında, Fahrî Yâverlerle birlikte Askerî Komisyon-u Âlîsi Heyeti mensuplarını da zikrettiğinden, kimilerince, yâverlerle alakalı bilgilerin, Salnâmelerden değil de, arşivdeki cetvellerden izlenmesi, daha sağlıklı gibi görünmektedir. Karaca, “Saray’da/Mâbeyn-i Hümâyûn’da Yâverlik Kurumu”, 1102.

Yâverân Dairesi'nin yapılma sebebi, bu görevlilerin, artık Mâbeyn-i Hümayûn'da kendilerine ayrılan odalara sığmamalarıydı.²⁰⁴

Sultan II. Abdülhamid, özellikle amcası Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesine şahit olmasının getirdiği bir refleksle, askerî sınıfa karşı önlem almaya, kendisini mecbur hissetti. Padişah, yabancılardan bir kısım insanları ve bunun yanında görevlerinde başarılı olan devlet adamlarını elde edebilmek, ülke içinde ve dışında, çeşitli ilişkilerin zararsız bir seviyede işlemlerini sağlamak için, Yâverlik payesini etkinleştirdi.²⁰⁵ Mesela Bulgaristan Prensi Ferdinand, "*Padişahın Has Yâveri ve Müşîr pâyelerini iftiharla kullanırdı.*"²⁰⁶ Yâverliğin bu konumundan ötürüydü ki, 31 Mart Vak'ası öncesinde, Padişahı tahttan indirmek isteyenler, öncelikle Yâverler Dairesi'ni ortadan kaldırmayı planlamışlardı.²⁰⁷

1.5.1.1.4. Telgraf Dairesi

Mâbeyn-i Hümayûn'da bulunan ve ülke geneline yayılan iletişim ağlarının önemli unsurlarından olan Telgraf Dairesi'nin başında, "Telgraf Müdürü" bulunurdu.²⁰⁸ Padişah emirlerinin yazılı şekillerinden biri olan İrade-i Seniyye'leri, memleketin her tarafına, doğrudan Telgraf Dairesi ulaştırırdı.²⁰⁹ Mesela, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde meydana gelen Plevne Müdafaası'ndaki vaziyet, cephedeki Gazi Osman Paşa'ya, direkt bu daireden telgraf çekilerek soruldu.²¹⁰ Bunun yanında, bazen, Mâbeyn Müşîrinin, geç saatlerde iletilmesini istediği bir telgrafi, bizzat kendi eliyle Telgraf Müdürüne verdiği de olurdu.²¹¹ Telgraflar, bazen Şifre Dairesi'nde bazen de Başkitâbet Dairesi'nde yazılırdı.²¹²

Telgraf Dairesi, herhangi bir meseleyle ilgili olarak, buraya telgraflar çekmek yoluyla, geç de olsa, netice alınabilen bir konumdaydı. Mesela, "Birinci Telgrafhâne Vak'ası", bu durumun örneklerinden birisi oldu. Hamidiye Alayları içinde önemli bir mevki tutan İbrahim Paşa'nın zulümleri, özellikle 1903 yılından sonra iyice arttığında,

²⁰⁴ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 191.

²⁰⁵ Karaca, "Saray'da/Mâbeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu", 1115.

²⁰⁶ Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamani ve Şahsiyeti*, 106.

²⁰⁷ Karaca, "Saray'da/Mâbeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu", 1115.

²⁰⁸ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümayûn", 285.

²⁰⁹ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 172.

²¹⁰ Metin Hülagü, *Gazi Osman Paşa*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, 174.

²¹¹ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 300.

²¹² Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 164.

bölge halkının, Mâbeyn Telgrafhânesi'ne yazdıkları şikâyet telgraflarının sonucunu alındı ve Paşa Suriye'ye gönderildi.²¹³ Öte yandan, Mâbeyn-i Hümayûn'u rahatsız eden birtakım talepler de, buraya gönderilen telgrafların içinde yer alırdı. Örneğin, bu olumsuz isteklerden bazıları Sırp, Karadağ ve Ulahlara aitti.²¹⁴ Yine Mâbeyn'e, kimi yerlerde görev yapanların miras davalarıyla, bazı gereksiz istekleri de bildirilirdi. Bu isteklerden birisi, Başmâbeynci Hacı Ali Paşa'ya hitaben yazılan ve kendisine verilen nişanın, göğsünde istediği şekilde görünmemesi nedeniyle başka bir nişanla değiştirilmesini isteyen, Edirne Valisi Erzincanlı İzzet Paşa'nın dilekçesiydi.²¹⁵

İş yoğunluğu oldukça büyük olan Mâbeyn Telgrafhânesi'ne, bir de “*Zubbât ve efrâd-ı askeriyye cânibinden Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne'ye keşîde olunmak üzere telgrafhânelere tevdi edilmekte olan telgraftâmelerin*” eklenmesi, bu yoğunluğu daha da arttırdı. Mâbeyn-i Hümayûn'u, bu telgrafların gerekli yerlere takdim edilmesi külfetinden kurtarmak için, söz konusu yazıların, nereyle alakalıysa, artık direkt o makama gönderilmesi kararlaştırıldı. Alınan karar, “*zaten zâtî-i mesele memurîn-i mumâileyhimin daire-i vazifesinden hâriç bulunduğundan...*” şeklinde açıklandı.²¹⁶ Bu durum aslında, İttihat ve Terakki'yle beraber yenilenmeye başlayan yönetim anlayışının bir yansımasıydı. Çünkü o zamana kadar Padişah, Mâbeyn-i Hümayûn vasıtasıyla, bu tip askerî yazışmaların doğrudan muhatabı olup, yerine göre emir ve tavsiyelerini direkt olarak bildirebilmişti.

1.5.1.1.5. Husûsî Şifre Dairesi

Bu daire, Sultan II. Abdülhamid'in yerli-yabancı devlet adamlarıyla, hükümetin bilgisi olmaksızın ve vasıtasız görüşmesini sağlayan kısımdı.²¹⁷ Bâbîâlî'de sadrazamın emrinde olan ve Telgraf Kalemi'nin yerini alan Şifre Kalemi'nden²¹⁸ ayrı olarak kuruldu.²¹⁹

²¹³ Sakıp Selçuk Günay, “II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak'ta Aşiret Mücadeleleri ve Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi/Journal of Turkish Research Institute*, Erzurum 1995, (2), 118-127.

²¹⁴ Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, I, 115.

²¹⁵ Tepeyran, *Hatıralar*, 162, 164.

²¹⁶ BOA, BEO., 3483/261201/3. 7 Kanûn-ı sâni 1324/20 Ocak 1909.

²¹⁷ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 285.

²¹⁸ 1893 yılında yeniden kurulan ve “*imparatorluk şifresini yazmakla*” görevli geleneksel bir pozisyon olan “*Tuğrakeşlik*”, sadece Sadrazamın emrinde olan Şifre Dairesi'nde kullanılmış olmalıdır. Yaman, “Merkez Teşkilatı”, 1048.

²¹⁹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 164.

Husûsî Şifre Dairesi, Padişahın özel dairesinin hemen yanındaydı. Burası, Başkitâbet Dairesi bünyesinde ve Padişahın kayıt altında olmayan kontrol ağına yardımcı olmak adına kurulduğu için Sultan II. Abdülhamid'in gizli haberleşmelerinin temel unsuru oldu.²²⁰ Öte yandan Dairenin işleri, zamanla öyle bir noktaya geldi ki, muazzam derecede artış gösteren özel ve resmî şifreli yazışmaların, ancak beşte birinin altından kalkılabiliyordu.²²¹

Husûsî Şifre Dairesi, taşraya sürgün edilen kişileri takip etmek için, onların bulunduğu yerlere şifre anahtarları verilmiş olarak gönderilen hafiyelerin, duydukları veya gördükleri her şeyi, ayırt etmeksizin bildirdikleri bir başvuru yeri durumuna geldi.²²²

Dairenden yapılan haberleşme telgraf şeklindeyse, şifreli olarak yapıldı.²²³ Sultan II. Abdülhamid, göndereceği telgrafları, bazen Şifre Kâtiplerini huzuruna çağırarak çektirirdi.²²⁴ Buraya gelen telgraf çok hatalar içeriyorsa, bunun tekrar çekilmesi istenirdi.²²⁵ Şifreli telgraflar, bu daireye, Şifre Kâtibinin ismiyle çekilirdi.²²⁶ Husûsî Şifre Kâtibi, kimi zaman, Padişahın yaptığı ihsanlar için yazılan teşekkür metinlerini, ilgili kişiye Mâbeyn'in herhangi bir yerinde yazdırarak teslim alırdı.²²⁷

Kimi zaman, gelen telgrafi gerekli yere kimin takdim edeceği konusunda, Dairede karışıklık yaşanırdı. Bir gün Şifre Kâtibi, Edirne'den kendisine gelen ve Bulgar çeteleriyle ilgili mühim bir şifreli telgrafi Padişaha sunmak vazifesinin, Başkâtibe ait olduğunu söylemişti. En sonunda telgrafi gönderen kişi, evrakı mühürlü bir zarf içinde Başkâtibe teslim etmişti.²²⁸

²²⁰ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 26.

²²¹ Bolayır, *Hatıralar*, 304.

²²² Üstelik, bazen bu kişilerden gelen haberlere göre, hükümetin önemli bir kararının değiştirildiği bile olurdu. Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 195. Ayrıca hafiyeliğin o dönemde yaygınlığına güzel bir örnek olması için Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 67. Burada, Alman imparatoru II. Wilhelm'in, Osmanlı'yı ikinci ziyaretinden önce, sekiz adet casusunu başkente yolladığından bahsedilmektedir.

²²³ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 164.

²²⁴ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 104.

²²⁵ BOA, Y.EE., 46/78/1. Tarihsiz; BOA, Y.PRK., 77/55/1. 5 Recep 1325/14 Ağustos 1907.

²²⁶ Uzunçarşılı, "II. Abdülhamid Devrinde Kâmil Paşa", 203-245'te 22 nolu dipnot. Esad Bey "ahlâkına itimâd olunur bir adam olup entrikalardan anlamazdı." Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 373.

²²⁷ Tepeyran, *Hatıralar*, 325.

²²⁸ Tepeyran, *Hatıralar*, 278-282.

1.5.1.1.6. Hazine-i Hassa Dairesi

Hazine-i Hassa'nın yapılanması, nezâretlerin birçoğundan daha karmaşıktı.²²⁹ Nezâretin tam ismini aldığı tarih, Şubat 1850 olup, başına, genellikle Mâbeyn Başkâtibi atanırdı. Sultan II. Abdülhamid döneminde bu nezâretin tezkerelerinin altına, padişahlık makamının buraya verdiği önemi gösterir şekilde iradeler yazılmaya başlandı.²³⁰

Hazine-i Hassa Dairesi, Mâbeyn'in her türlü masrafının karşılandığı yerd. Bununla birlikte Daire, 1863 yılından 1875 yılına kadar, kimi zaman Mâliye Nezâreti'ne, kimi zaman Mâbeyn-i Hümayûn'a bağlanarak varlığını sürdürdü.²³¹ Ayrıca, söz konusu hazineye bir gelir kaynağı olmak üzere, Sultan II. Abdülhamid döneminde, kamu arazileri de bu hazineye aktarıldı.²³² Onun döneminde bu dairede görev yapan üç tanınmış isim, Agop, Mikail Portakal ve Sakızlı Ohannes gibi yabancı paşalardı.²³³

1.5.1.1.7. Ceb-i Hümayûn Dairesi

Bu hazine, 1847'den itibaren, yaklaşık yirmi yıl boyunca, "Hazine-i Hassa" olarak anıldı. Adının tekrar gün yüzüne çıktığı tarih olan 1867 yılında ise, artık Mâbeyn-i Hümayûn içinde yer alıyor ve Serkurenânın yönetiminde, Hassa Hazinesi'nden farklı bir yapı sergiliyordu. Mâbeyn çalışanları da dahil olmak üzere, tüm Saray çalışanlarının ihtiyaçlarının ve hediyeleşik eşya masraflarının karşılandığı, bu harcamaların faturalandırılmak suretiyle Hazine-i Hassa Dairesi'nden tahsis edildiği yerd. Dairenin her türlü harcamasından Serkurenâ sorumlu olup, ayrıca, yapılan harcamaların takibi için de Mâbeyn'de bir komisyon kurulmuştu.²³⁴ Dairenin geliri, Sultan II. Abdülhamid döneminde dokuz bin liraydı.²³⁵

Belgelerde, zaman zaman yolsuzluk, suistimal şeklinde geçen olumsuzluklar, yukarıda söz edilen komisyonun kurulma sebeplerinden bir diğeri oldu. Mâbeyn

²²⁹ Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbüâlî (1789-1922)*, 195.

²³⁰ Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, 25.

²³¹ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümayûn", 285. Ayrıca Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, 21-27.

²³² Tepeyran, *Hatıralar*, 561.

²³³ Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, 28.

²³⁴ Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, 78-79. Ayrıca geçmişte, Osmanlı padişahlarının daimi gelirleri, Mısır'dan gelen altı yüz bin altındı. Bunun dışında, daimi olmayan gelirleri ise, padişah haslarının varidatı, Saray'a ait bahçe, orman ve çayırardan kazanılan gelirler; Bursa, Erdel, Eflak ve Boğdan'dan gelen akçe ve caizeler, savaş ganimetlerinden düşen hisseler, müsaderelerden düşen paylardı. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2015.

²³⁵ Süleyman Kâni İrtem, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası 2*, Temel Yayınları, İstanbul 2003, 343.

çalışanlarının maaş ödemelerinde, bayramlarda çocuklara oyuncak dağıtımında vs. suistimaller yapılabilirdi. Mesela bir defasında, Ceb-i Hümâyûn kâtiplerinden Hüseyin Hüsnü Efendi, bu tür olumsuzlukları, yazdığı bir dilekçeyle detaylı olarak bildirmişti. Hüsnü Efendi, Daireye gelen nişanların, vazifelerindeki başarılarından ötürü çeşitli kişilere verilen altın madalyaların, Mâliye Nezâreti tarafından kontrol edilmediğini de dilekçesine eklemişti.²³⁶

Sultan II. Abdülhamid döneminde Hazine-i Hassa'ya bağlı olan Ceb-i Hümâyûn Dairesi'nin görevleri; Saray'ın tüm masraflarını makbuz karşılığında yerine getirmek, bazen de Sadâret dışındaki devlet daireleriyle yazışmaları sürdürmektir. Dairenin bir diğer vazifesi de, tevcih edilen/edilmesi muhtemel nişan ve madalyaları, özel dolabında korumaktır. Bu dairenin mevcudu, Sultan Abdülaziz devrinde bir kâtip ile bir muavinden ibaretken, Sultan II. Abdülhamid devrinde yedi-sekiz kadar oldu.²³⁷ Ceb-i Hümâyûn kâtiplerinin kimi zaman, yapılan atamaları tebliğ ettikleri de olurdu.²³⁸

Öte yandan Ceb-i Hümâyûn görevlileri, özellikle Sultan Abdülaziz zamanında, sıkça yapılan gezintilerde çantacılarla beraber yer alırlarken, Sultan II. Abdülhamid zamanında azalan gezintilerle birlikte, onların bu görevleri ya da faaliyetleri de sona erdi.²³⁹

Aşağıdaki tabloda, senedleri, Seresvâbî İsmet Bey ile Esvâb-ı sâni Hakkı Bey tarafından düzenlenmiş olan ve Mâbeyn-i Hümâyûn'da çalışan bazı kişilere, Elbise Ambarı'ndan verilen kumaş miktarları yer almaktadır.²⁴⁰ Bunların ücretlerini de Ceb-i Hümâyûn Dairesi karşılamıştı. Tabloda yer alan miktarlar, esasında Seresvâbî İsmet Bey'in 1875 yılına mahsûben düzenlediği senedlerde ifade edilen miktarlardır. Bununla birlikte, aşağıdaki oranlarda çok fazla oynama olmadan, Esvâb-ı sâni Hakkı Bey tarafından, 1876 yılına ait olarak düzenlenen senedde de yer alan miktarlar, aşağıdakilerle hemen hemen aynıdır.²⁴¹

²³⁶ BOA, Y.PRK.BŞK., 36/62/3. 6 Zilhicce 1311/10 Haziran 1894.

²³⁷ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 140-141.

²³⁸ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 48.

²³⁹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 141.

²⁴⁰ BOA, Y.PRK.SGE., 1/21/1. 14 Kanûn-ı evvel 1293/26 Aralık 1877-11 Haziran 1294/23 Haziran 1878.

²⁴¹ Mesela, birinci laciverd zabıta çuhasının miktarı 7 zir'a, 26 arşın, 55 metre olarak mahsup edilmiştir. Masnu zabıta çuhasında ise, sadece metre miktarı 55'e çıkarılmıştır. BOA, Y.PRK.SGE., 1/21/1. 14 Kanûn-ı evvel 1293/26 Aralık 1877-11 Haziran 1294/23 Haziran 1878.

Tablo 1.2. Mâbeyn-i Hümâyûn’a Elbise Ambarı’ndan Verilen Kumaş Listesi

Bedeli (kuruş)	Zir’a	Arşın	Metre	Cinsi
2640	1	66	40	Siyah birinci nefer çuhası
1247	4	24	55	Birinci lâceverd zâbıta çuhası
1453	4	28	51	Masnu zâbıta çuhası
10765	6	341	31	İzmir birinci nefer çuhası
T. 16105	15	459	177	-

Ceb-i Hümâyûn Dairesi, Sultan II. Abdülhamid’in ardından, Sultan Mehmed Reşad ve Sultan Vahdettin zamanlarında da devam ederek, saltanatın kaldırılmasıyla birlikte tarihe karıştı.²⁴²

1.5.1.1.8. Mâbeyn-i Hümâyûn Mütercimleri Dairesi

Mâbeyn-i Hümâyûn Mütercimleri Dairesi, Bâbîâlî’deki Tercüme Odası ve yine Sadâret’e bağlı olan Tahrirât-ı Ecnebiye Müdürlüğü’nden ayrı olarak, Yıldız Sarayı’nda kuruldu. Daire, Mâbeyn-i Hümâyûn Tahrirât-ı Ecnebiye Kitâbeti’ne bağlıydı.²⁴³ Mâbeyn-i Hümâyûn Mütercimleri Dairesi, yapılan tercümelerin başkaları tarafından görülmemesi için, Ceb-i Hümâyûn Dairesi içerisinde yer alırdı.²⁴⁴

Dairede, Padişahın çevrilmesini istediği yabancı dilde yazılmış yazılar tercüme edilir ve ona okunurdu.²⁴⁵ Sultan II. Abdülhamid döneminde, Mısır ve Kuzey Afrika’da basılanlar hariç, sadece Avrupa’dan, altı yüz civarında günlük dergi ve gazete takip edildi. Böyle olmasının nedeni, elbette ki, sadece Padişahın şahsi merakı ve kuşkusu değildi. Temel neden, bir imparatorluk geleneği olan Osmanlı’nın, dünya düzenindeki söz sahipliğini sürdürebilmesi için, dünya kamuoyunu takip etme zorunluluğuydu. Bu sebeple basına büyük önem verildi.²⁴⁶

Dairede başlıca, İngilizce, Almanca, Fransızca, Bulgarca, Rumca, Ermenice, Rusça ve İtalyanca’dan çeviri yapılırdı. Sultan II. Abdülhamid’in sevdiği Fransız yazarlarından Emile Gaburyo gibi yazarların polisiye eserleri, Avrupa ve Amerika’nın

²⁴² Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Ayrıca daha geniş bilgi için Halil Sahillioğlu, “Ceyb-i Hümâyûn”, *TDVİA*, VII, 465-467.

²⁴³ Sezai Balcı, *Bâbîâlî Tercüme Odası*, Libra Kitap, İstanbul 2013, 232.

²⁴⁴ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 143.

²⁴⁵ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümâyûn”, 285.

²⁴⁶ Muammer Göçmen, “Jöntürk Basını”, *Türkler*, XIV, 1200.

önde gelen süreli yayınları, Padişahın çevrilmesini istediği yabancı dilde kaleme alınan belgelerin hepsi, burada tercüme edilirdi. Bunun yanında, kamuoyunda zararlı etkiler yaratabilecek süreli yayınlar külhânelerde yakılırdı.²⁴⁷

Öte yandan Sultan II. Abdülhamid, bir zamanlar burada görev yapan Dressé Paşa'yı, bilgi almak için çoğunlukla Fransa Büyükelçiliği'ne gönderirdi. Paşanın, genellikle siyasî muhtevalı raporunu, Mütercimlik Dairesi'nde görev yapanlar tercüme ederek Padişaha sunarlardı.²⁴⁸ Burada görev yapan diğer tanınmış kişiler Aristidi Efendi, Aleksandr Karatodori Paşa, Sabuncu Efendi gibi isimlerdi. Bununla birlikte, Dairede görev yapanların sayısı, 1897 ve 1899 yıllarına ait iki belgeye göre, yirmi iki kişiydi.²⁴⁹

1.5.1.1.9. Dîvân-ı Hümâyûn Tercümanı Dairesi

Dîvân-ı Hümâyûn Tercümanı, önceleri Bâbîâlî'de bulunurdu ve yalnızca yabancı bir ziyaretçi geleceğinde tercüme için Saray'a çağrılırdı.²⁵⁰ Sultan II. Abdülhamid döneminde bu daire, Saray'a alındı ve uhdesine, "Teşrifat-ı Umûmiye Nâzırlığı" ile "Mâbeyn-i Hümâyûn Fransızca Başkâtipliği" de verildi. Padişahla görüşmek isteyen elçi, isteğini Dîvân-ı Hümâyûn Tercümanına bildirir, o da Padişaha haber verip, neticeyi tekrar sefîre iletirdi. Yine, yabancıların ziyaretleri sırasında yapılacak olan teşrifat işlemlerinin düzenlenmesinin gerektirdiği özen, bu dairenin işlerini oldukça yoğun bir hale getirdi. Çünkü Sultan II. Abdülhamid'in yabancı ziyaretçilerinin sayısı, oldukça fazlaydı.²⁵¹ Daire, bu tür ziyaretler söz konusu olduğunda, misafirlere refakat edecek bir teşrifat memuru görevlendirirdi.²⁵² Öte yandan özel dinî günlerin organizasyonunun sorumluluğu da yine bu daireye aitti.²⁵³

Diğer taraftan, "Dîvân-ı Hümâyûn Tercümanı"nın öbür adı, Teşrifat Nâzırı'ydı. Padişahın yabancı ziyaretçilerle konuşmalarını, tercüme ve kaydetmek vazifesindeydi.²⁵⁴ Onun başka bir adı da, "Mâbeyn-i Hümâyûn Tahrîrât-ı Ecnebiye

²⁴⁷ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 142. Aynı eser 163'te, mütercimlerin önceki sayısı, evvel ve sâni olmak üzere, iki adet olarak geçmektedir.

²⁴⁸ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 68-69.

²⁴⁹ Balcı, *Bâbîâlî Tercüme Odası*, 232-234.

²⁵⁰ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 149-152.

²⁵¹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 149-152.

²⁵² BOA, İ. DH., 1260/98929/1. 24 Kanûn-ı evvel 1307/5 Ocak 1892.

²⁵³ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 149-152.

²⁵⁴ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 25.

Kâtibi”ydi.²⁵⁵ Tercümanlar iyi eğitim görmüş olan kişilerden ve özellikle, o zamanın tutulan dili olan Fransızca’daki yetkinliklerine göre seçilirlerdi.²⁵⁶

1.5.1.1.10. Teftiş-i Askerî Komisyonu Dairesi

Bu daire, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından, 21 Aralık 1879 tarihinde kuruldu. Sultan II. Abdülhamid, Teftiş-i Askerî Komisyonu’nu, ordu üzerindeki ve askerî meselelerdeki hakimiyetini artırabilmek için kullandı. Komisyonun çalışma şekli, Padişahın istediği konularda incelemeler yapmak ve sonuçları, raporlar halinde ilgili makamlara sunmaktı. Komisyonun ilk başkanı, İsmail Hakkı Paşa oldu. Başkanlığa, İsmail Paşa’dan sekiz ay sonra, Gazi Ahmed Muhtar Paşa getirildi. Dairenin çalışmaları arasında; Tensikat-ı Cedide-i Askeriye ile ilgili neler yapılabileceği, Beyoğlu askerî kışlasında yıkılmak üzere olan bir caminin durumunu araştırmak, Selanik ve Manastır civarlarındaki eşkiya hareketlerini incelemek gibi konular yer aldı.²⁵⁷

Diğer yandan, Teftiş-i Askerî Komisyonu Dairesi’nin mevcudu, asli ve fahri olmak üzere, yaklaşık kırk kişiden ibaret olup, bunların bir bölümü yâverlerden oluşurdu ve bu yâverler, Padişahın, ordudaki hafiye olarak görülürdü.²⁵⁸ Teftiş-i Askerî Komisyonu Dairesi’nden nispeten daha düzenli çalışan bir diğer komisyon ise, Müşîr Edhem, Ömer Rüştü, Şakir ve Ferîk Şakir paşalardan oluşan ve gerektiğinde Çit Köşkü’nde bir araya gelen, “Komisyon-ı Askerî”ydi.²⁵⁹ Teftiş-i Askerî Komisyonu, 19 Ağustos 1908’de, Sadrazam Kâmil Paşa hükümeti tarafından kaldırıldı.²⁶⁰

1.5.1.1.11. Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi

Daire, genel olarak Balkan devletlerinin askerî durumları hakkında çalışmalar yapmak ve ara sıra da Padişaha, askerî düzenlemelere ilişkin raporlar sunmak vazifelerini yerine getirdi.²⁶¹

²⁵⁵ Findley, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, 206.

²⁵⁶ BOA, HR.SAİD., 21/27/7. 2 Cemâziyelevvel 1308/28 Ağustos 1900.

²⁵⁷ Ölmez, “Askerî Teftiş Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri”, 117-120. Gazi Ahmed Muhtar Paşa, aslen Kastamonulu olup, Bursalı bir tüccar ailenin çocuğudur. Askerî ve fikri alanlardaki başarılarıyla birlikte, 1885-1909 yılları arasında Mısır’da, Osmanlı yüksek komiseri olarak görev yapmıştır. Karpaz, *İslam’ın Siyasallaşması*, 311.

²⁵⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 179.

²⁵⁹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 25. Ayrıca Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 179.

²⁶⁰ Ölmez, “Askerî Teftiş Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri”.

²⁶¹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 26.

1.5.1.1.12. Haremağaları Dairesi

Bu dairede çalışanlar, Mâbeyn-i Hümâyûn'a getirilen ve Saray kadınlarının hizmetine memur edilen, Afrikalı esirlerdi. Başlarında “Kızlarağası” bulunurdu. Sermusâhibden izin alarak gezinti yapabilirler, bir musâhiblik boşaldığı zaman, eğer nüfuzları varsa, oraya atanabilirlerdi.²⁶² Saray'daki sultanların evlerinin temizliğini, emirlerindeki uşaklar vasıtasıyla yerine getirirlerdi.²⁶³ Düğün törenlerinde damadı, odasına, iki Haremağası götürürdü. Ayrıca düğünde Kızlarağası, evlenen sultanın bir kolunu tutarken, “*altı-yedi haremağası da eteklerini tutarlardı.*” Sultan II. Abdülhamid vefat ettiği zaman, naaşının karşında, ellerinde gümüş buhurdanlarla “*huşû içinde*” bekleyenler, bu ağalardı.²⁶⁴

1.5.1.1.13. Musâhibbaşılık Dairesi

Sultan II. Abdülhamid'in güvendiği kişilerden olup, Beyoğlu'ndan tefrişat alış-verişi, Saray bahçesindeki motorlu araçların kullanılması gibi birçok görevi yerine getiren Nâdir Ağa'nın da çalışanları arasına dahil olduğu²⁶⁵ Musâhibbaşılık Dairesi, sayıları yedi-sekiz kadar olan zenci Haremağalarından oluşmuştu. Başlarında “Sermusâhib” bulunurdu. Dairenin vazifesi, Harem ve Selâmlık daireleri arasındaki irtibatı yerine getirmektir. Burada çalışanların, kurenâ gibi, harice emir iletme yetki ve görevleri yoktu. Üstelik Sermusâhibin mevkisi, Sekurenânın mevkisine eşit değildi. Özellikle Harem'in ihtiyaçlarını tespit eder ve bunları gerekli yerlere bildirirdi.²⁶⁶

Daire, Cuma Selâmlıkları için yapılan hazırlıklarda da rol oynardı.²⁶⁷ Hırka-i Şerif'in Harem'de ziyaretçi kabulüne başladığını Vâlide Sultana bildirmek de bu dairenin göreviydi.²⁶⁸

²⁶² Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 147.

²⁶³ Osmanoglu, *Babam Abdülhamid, Saray ve Sürgün Yılları*, 29.

²⁶⁴ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 125, 130, 161..

²⁶⁵ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 94, 127. Nadir Ağa, hakkında en çok bilgiye sahip olunan ağalardandır. Habeş olup, 1880'li yıllarda 5-6 yaşlarında Saray'a alınmıştır. İkinci Musâhibliğe kadar yükselmiştir. Ekrem Buğra Ekinci, “Haremağaları”, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-ekrem-bugra-ekinci/387631.aspx>.

²⁶⁶ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 146. Ayrıca, Haremağalarının Sultan II. Abdülhamid'e sürekli bir “*halk korkusu*” telkin ettiklerine dair Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 25.

²⁶⁷ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 39.

²⁶⁸ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 95-97.

1.5.1.2. İkinci Derecede Önemli Resmî Daireler

1.5.1.2.1. İzzet Holo Paşa Dairesi (Arap İzzet ya da İzzet Abid Paşa)

Sultan II. Abdülhamid'in, özellikle son on beş yılında önemli bir konum kazanmış olan²⁶⁹ İzzet Paşa, normalde “Kurenâ-yı sâni” idi. Ancak, hiçbir amirin emri altında bulunmak istemediğinden, Padişahın izniyle kendisine, özel kâtibinin de olduğu bir daire tahsis edildi. Paşa burada, doğrudan Padişaha bağlı Mâliye ve Hicaz komisyonlarına başkanlık ederdi. Bu komisyonlar, diğer mali işlerin yanında, Hicaz Demiryolu işlerinin takibinden de sorumluydu.²⁷⁰ Kimi sıkıntılı bölgeler için görevlendirilen bu komisyonların, Bâbiâlî'nin yanında, doğrudan Mâbeyn'le temasa geçme yetkisi de vardı.²⁷¹

İzzet Paşa, ayrıca, telgraf sayesinde, taşrayla başkent arasında gerçekleşen para trafiğini de kontrol altında tutar ve Sultan II. Abdülhamid'i bu konuda bilgilendirirdi. Bunun dışında, üst düzey bürokratlar arasında, Padişahla ilgili olarak tahkikatlar yapardı. Paşa, kimi önemli siyasî konularda da görev alırdı. Mesela, Theodor Herzl'le bile bir görüşme yapmıştı. Kısacası İzzet Paşa, pek çok işi uhdesine almıştı ve hepsini birlikte yürütürdü.²⁷²

Yukarıda bahsedilen komisyonlarda görev yapan Holo Paşa'ya, buradaki görevleri, muazzam bir servet kazandırdı.²⁷³ Defalarca gözden düşen Holo Paşa'nın en büyük kabiliyeti, kendisini, düştüğü yerden kaldıracak bir projeyi -mesela kimilerine göre Hicaz Demiryolu Projesi böylesine kurtarıcı bir projeydi-²⁷⁴ her zaman bulabilmiş olmasıydı. Tabi en sonunda, Holo Paşa, 1908 İhtilali'nde, ancak kaçarak canını

²⁶⁹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 27. “Âbidzâde” lakabıyla da bilinmekle beraber, Suriye'nin ilk cumhurbaşkanı Mehmed Ali Abed'in babası olup, 1924'te Mısır'da hayatını kaybederek, Şam'da gömülmüştür. Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 47'de 10 nolu dipnot.

²⁷⁰ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 143-144. Bu komisyonlara, nâzır dahi olsa, herkes katılamazdı. Yine komisyon üyelerini atayan kişi, padişahın bizzat kendisiydi. Hasan Rami Paşa, *II. Abdülhamid Devri Son Bahriye Nazırı Hasan Râmi Paşa ve Hatıratı*, 114; Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 173.

²⁷¹ Tepeyran, *Hatıralar*, 466.

²⁷² Bölükbaşı, *Tezyid-i Varidat ve Tenkih-i Masarifat, II. Abdülhamid Döneminde Mali İdare*, 117-118. Holo Paşa'nın Mâbeyn'e alınmasında, onun, Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbiâlî'de görev yaparken, Sultan II. Abdülhamid'e, ne olursa olsun Avrupa'nın tüm baskısına direnmesini tavsiye etmesi temel neden olmuştur. Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 101.

²⁷³ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 28.

²⁷⁴ Osman Nuri, *Abdülhamid-i sâni I-III*, II, 501-509, 513'ten aktaran Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbiâlî (1789-1922)*, 195.

kurtarabildi.²⁷⁵ 1916 yılında alınan ve tüm mal varlığı üzerinde tasarrufta bulunmasını men eden karara²⁷⁶ rağmen İzzet Paşa, 1921 yılına gelindiğinde, yeniden harekete geçti. Bu yılda, şahsına ait emlak üzerindeki haczin feshedilmesi için, kendisinininkine benzeyen bazı durumları örnek göstererek verdiği dilekçenin sonucunu aldı ve mülkleri üzerindeki haciz kaldırıldı.²⁷⁷

1.5.1.2.2. İbrahim Derviş Paşa Dairesi

Dairenin vazifesi, genel olarak, Arnavutluk'ta neler olup bittiğini takip edip, tedbir önerileri sunmaktan ibaretti.²⁷⁸ Daire, bunun dışında, Balkanlar'da uygulanacak genel politikalarla ilgili de çalışırdı. Mesela bir defasında Derviş Paşa, 1894 yılında, Balkan Müslümanlarıyla ilgili bir layiha hazırlamış ve Sultan II. Abdülhamid'e sunmuştu. Buna göre, Balkan Müslümanlarının Osmanlı topraklarına göçmesi teşvik edilmeli ve yerleştikleri bölgelerde rahat etmeleri sağlanmalıydı. Layiha ayrıca, Avusturya'nın, Müslüman Boşnakların Osmanlı Devleti'ne gelişlerini engellediğini de yazmaktaydı. Sultan II. Abdülhamid, Derviş Paşa'nın layihasını bizzat incelemiş ve göç konusu üzerinde önemle durulmasını istemişti.²⁷⁹

Siyasî tecrübesiyle ince zekâsını birleştirmek suretiyle, Sultan II. Abdülhamid'in gözüne girmeyi başaran İbrahim Derviş Paşa'nın, diğer muhtelif konularda da görüşlerini bildirdiği olurdu.²⁸⁰

1.5.1.2.3. Kamphoevener Paşa Dairesi

Piyadecilik alanında uzman olan Kamphoevener Paşa, Almanya'dan gelmiş olup, vazifesi, Osmanlı'nın askerî gelişimine katkı sağlamaktı. Bunun için raporlar hazırlar, yurtdışına yollanacak öğrencileri seçen kurullarda çalışırdı. Ayrıca, II. Wilhelm ile Sultan II. Abdülhamid'in özel haberleşmelerinde de görev alırdı.²⁸¹ Tüm bunlara rağmen, kimileri, onun yaptıklarını, kurulu düzenin pek ilerisine geçmeyen “*gösterişten ibâret bir rol*” seviyesinde görmüşlerdir.²⁸²

²⁷⁵ Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, 59, 195.

²⁷⁶ BOA, BEO., 4693/351942/3. 23 Teşrîn-i evvel 1332/5 Kasım 1916.

²⁷⁷ BOA, BEO., 4693/351942/1. 20 Kanûn-ı evvel 1337/20 Aralık 1921.

²⁷⁸ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 26.

²⁷⁹ Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, 298.

²⁸⁰ Karaca, “Saray'da Mâbeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu”, 1108.

²⁸¹ Karaca, “Saray'da Mâbeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu”, 1109.

²⁸² Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 27.

1.5.1.2.4. Aleksandr Karatodori Paşa Dairesi

Sultan II. Abdülhamid, Berlin Kongresi'ne temsilci olarak katılan Karatodori Paşa'yı, siyasete vukufiyeti olduğu inancıyla, çok beğenir, çeşitli konularda onun fikrine danışır, bazı önemli Fransızca evrakı ona çevirttirirdi. Tüm bunlar, Paşaya, özel bir daire tahsis etmek için yeterliydi.²⁸³ Kendisi, Haziran 1878 ile Aralık 1878 tarihleri arasında Nâfia Nâzirliği da yaptı.²⁸⁴

1.5.1.2.5. Mütercim Nişan Efendi Dairesi

Ermeni asıllı olup, Türkçe ve Fransızca'ya gayet hakim olan ve sürekli Avrupa gazetelerini takip eden Nişan Efendi'nin dairesiydi. Hem bu yayınların, hem de ajans telgraflarının tercümelerini, Sultan II. Abdülhamid'e sunardı.²⁸⁵

1.5.1.3. Üçüncü Derecede Önemli Resmî Daireler

1.5.1.3.1. Misafir Dairesi

Özellikle Cuma Selâmlığı sırasında burada, genelde bir iki tane yabancı büyükelçi bulunurdu. Dairenin dışındaki oturaklar, yabancı konukların Selâmlığı izlediği kısımlardı. Misafirler, kendileri için hazırlanan büfelerden istediklerini yerlerken, genç ve dil bilen paşazâdeler de, bu konuklarla ilgilenirlerdi.²⁸⁶

1.5.1.3.2. Küçük Mâbeyn Dairesi ve Çit Kasrı

Bu kısımlar, Mâbeyn-i Hümayûn'un ek hizmet bölümleri gibiydi. Sultan II. Abdülhamid buralarda, daha çok, yabancı ziyaretçilerini ağırlar ve kendi özel çalışmalarını sürdürürdü.²⁸⁷ Kimi zaman da, Yemen Ayaklanması sırasında olduğu gibi, konuklarını, tahtını bu dairelerin önüne koydurmak suretiyle kabul ederdi.²⁸⁸

Öte yandan Küçük Mâbeyn Dairesi, Padişahın şahsi hizmetçilerini de barındıran kısımdı.²⁸⁹ Dönemin modasına uygun şekilde, bir sayfiye evi tarzında yaptırılmış olup, en tepesinde, kaliteli bir teleskopun olduğu bir gözlemevi de vardı.²⁹⁰

²⁸³ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 27.

²⁸⁴ Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli, 1839-1922, Prosopografik Rehber*, 8.

²⁸⁵ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 27.

²⁸⁶ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 64.

²⁸⁷ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümayûn", 286; Wasti, "The Last Chroniclers of the Mâbeyn", 1.

²⁸⁸ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 25.

²⁸⁹ Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, 497-499'dan aktaran Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform*, 44.

²⁹⁰ McCullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü, Osmanlı'nın Son Günleri*, 237, 270.

Padişahın, Küçük Mâbeyn Dairesi'ndeki yazıhânesinde, sürekli olarak resimli gazeteler bulunurdu. Çünkü o, bir defasında, resimlerin yazılardan daha fazla siyasî bilgi ve hissi ifade ettiğini söylemişti.²⁹¹ İstanbul'un günlük gazetelerini, önemli saydığı kısımların altını kırmızı kalemle çizerek okurdu.²⁹² Sultan II. Abdülhamid, aynı zamanda, Saray'a sık sık gelen kardeşi Şehzâde Vahdettin'i de, hep burada konuk ederdi.²⁹³ Yine, şehzâdelerden birisinin ameliyat olması gerektiğinde, burada ameliyat edilmişti. Bekâr sultanlar evlenecekleri zaman, çeyizleri burada sergilenirdi.²⁹⁴

Çit Köşkü ise, tek katlı, içinde, Japon sanat eserleriyle ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinin kabartma haritalarıyla süslenmiş salonlar olan, duvarlarından birindeki gizli kapıyla Harem Dairesi'ne açılan bir binaydı.²⁹⁵

1.5.1.3.3. Şamdancıbaşılık Dairesi

“Şamdancıbaşı” idaresinde olup, çoğu gümüşten olan şamdanların bakım ve muhafazasından sorumlu daireydi.²⁹⁶ Çalışanların sayısı, Serşamdancıyla beraber on bir kişiydi.²⁹⁷ Sultan II. Abdülhamid'in ilk senelerinde, Süleyman Ağa'yla Ali Efendi buradaki vazifelilerden ikisiydi.²⁹⁸

Saray'da kimi zaman verilen ziyafetlerde kullanılacak olan şamdan ve avizeleri tedarik etmek de, şamdancıların göreviydi. Yine bir keresinde, Serkurenâ Hamdi Paşa'nın yalısında verilecek ziyafet için, bir adet büyük avizeyle on çift şamdanın istendiği kişi, Şamdancıbaşıydı.²⁹⁹ Bir belgede mal varlığının araştırıldığı söylenen “Kandilci” de bu hizmet sınıfına dahil olmalıdır.³⁰⁰

²⁹¹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 356, 384.

²⁹² Soko, *Sultan Abdülhamid*, 72.

²⁹³ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 384.

²⁹⁴ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 25, 46, 69; Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 130.

²⁹⁵ McCullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü*, 236.

²⁹⁶ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 159.

²⁹⁷ BOA, Y.PRK.SGE., 3/50/2. R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümâyûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter.

²⁹⁸ BOA, Y.PRK.SGE., 1/25/1. 28 Temmuz 1294/9 Ağustos 1878.

²⁹⁹ BOA, Y.PRK.SGE., 1/66/1. Tarihsiz.

³⁰⁰ Y.PRK.SGE., 2/52/2. 5 Kanûn-ı sâni 1300/17 Ocak 1885.

1.5.1.3.4. Berberbaşılık Dairesi

Başlarında “Berberbaşı”nın bulunduğu berberlerin sayısı, yüzyılın sonlarında elli kadardı.³⁰¹ Bir dönem burada görev yapan Berberbaşılardan birisi de, Corci Efendi’ydi.³⁰² Berberler, Padişahın şehzâdeliği zamanından itibaren yakınında olan, güvenilir kişilerden seçilirdi.³⁰³

Sultan II. Abdülhamid belli aralıklarla saçını kestirmesine rağmen, sakalına pek dokundurtmazdı. Tıraş esnasında, Mâbeyn erkânından birisi daha yanlarında bulunurdu. Bu elbette, her türlü ihtimale karşı alınmış bir önlemdi.³⁰⁴

1.5.2. Husûsî Daireler

Husûsî Daireler, Sultan II. Abdülhamid’in özel hizmetlerini yerine getirirlerdi. Bu kısımlardaki görevliler, Teşrifat Defteri ile Salnâmede yer almazdı. Memuriyetleri itibariyle, “Mâbeyn-i Hümâyûn Gedikâtı” yanında, “bendegân” olarak da isimlendirilen bu çalışanlar, Padişahın çocukluğundan itibaren, yine güvendiği kişiler arasından seçilen kişilerdi.³⁰⁵

1.5.2.1. İbriktârbaşılık Dairesi

Daire, “İbriktârbaşı”nın idaresinde olup, çoğu gümüşten olan el ve abdest leğenlerinin ve ibriklerinin bakımı ile korunmasından sorumluydu.³⁰⁶ Daire çalışanlarının, bazen, Mâbeyn’in en saygın konumuna yükseldikleri görülmüştü.³⁰⁷ Bu mevkiye gelenlerden birisi de, İbriktârbaşı Kâmil Ağa olup, Sultan II. Abdülhamid’in en güvendiği adamlar arasına girmeyi başarmıştı. Ağa için, “*en büyük düşüncesi ise servetini tezyid etmektir*” denirdi.³⁰⁸ Ondan başka Hüseyin ve Fazıl efendiler de, Sultan II. Abdülhamid’in ilk zamanlarında burada görev yapmışlardı.³⁰⁹

³⁰¹ Diran Kelékyan, “Life at Yıldız”, *Contemporary Review*, v. 70, July-December, 1896, 784-792’den aktaran Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 155. Yalnız, BOA, Y.PRK.SGE., 3/50/2. R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümâyûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter’de, Serberber olarak, sadece Kastamonulu Mustafa Bey’in adı geçmektedir.

³⁰² Soko, *Sultan Abdülhamid*, 50.

³⁰³ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 65.

³⁰⁴ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 216-217.

³⁰⁵ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümâyûn”, 285. Ayrıca Karaca, “Saray’da Mâbeyn-i Hümâyûn’da Yâverlik Kurumu”, 1103.

³⁰⁶ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 159.

³⁰⁷ Biren, *Bürokrat Tefîk Biren’in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 79.

³⁰⁸ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 294.

³⁰⁹ BOA, Y.PRK.SGE., 1/25/1. 28 Temmuz 1294/9 Ağustos 1878.

Mâbeyn’de çalışan bendegânın isimlerinin sayıldığı 1890 tarihli deftere göre, ibriktârların sayısı, toplamda on üç kişiden ibaretti.³¹⁰ Bu kayıtlı birlikte, ibriktârların, resmî olarak görevlerine devam ettikleri anlaşılmaktadır.³¹¹

1.5.2.2. Kahvecibaşılık Dairesi

Dairenin başında “Serkahveci” bulunurdu ve çalışanların sayısı, dokuz kişiden ibaretti.³¹² Nöbet Odası’nın bir köşesinde beş metrekairelik kısım, Kahve Ocağı olarak ayrılmıştı. Kahvelerin, kavrulduğu, çekildiği, piştiği ve Kahvecibaşı haricinde kimsenin giremediği yerd. ³¹³ Burada süslü fincan takımları, altın ve gümüş tepsiler bulunurdu.³¹⁴ Ayrıca yine, yabancı devlet adamlarından hediye olarak gelen kahve takımları da burada saklanırdı. Bulgaristan prensinin gönderdiği takım, bu hediyelerden birisi olup, Mâbeyn’e prensin Başkâtibi getirmişti.³¹⁵

Saray erkânı ve misafirler için kahve, buradan sağlanırdı. Sultan II. Abdülhamid’in kahvesini, özel olarak Yemen’den getirtilen kahveden, yanında diğer lezzetlerle beraber, bizzat Kahvecibaşı hazırlardı.³¹⁶ Kahve, Padişaha, bir tepsi üzerinde, iki adet beyaz fincan ve cezveyle ikram edilirdi. Çünkü Padişah, genelde ilk kahveyi içtiği fincandan yeniden kahve içmeyi sevmezdi.³¹⁷ Onun fincanlarının üzerinde, altın yaldızla “A. H.” harfleri bulunurdu.³¹⁸ Sultan, her yemeğin ardından ve yemek aralarında altı yedi fincan kahve içerdi. Kahvesi koyu ve açık değil, sade olarak hazırlanırdı. Kahvecibaşı kahveyi yaparken beyaz eldiven kullanır, hazırladığı kahveyi,

³¹⁰ BOA, Y.PRK.SGE., 3/50/2. R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümayûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter.

³¹¹ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 88’de, İbriktârların artık bulunmadığını söylemektedir.

³¹² BOA, Y.PRK.SGE., 3/50/2. R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümayûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter.

³¹³ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 289-290. Bir eserde, Sultanın kendi kahvesini kendisinin pişirdiği söylene de, bu esasında Mâbeyn-i Hümayûn içerisinde yer alan bir sınıfın işi olduğu için, zayıf bir ihtimaldir. Belki ara sıra olabilir. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 6, 10, 96. Ayrıca başka bir yerde de, kahvelerin padişahın huzurunda pişirildiği söylenmektedir. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 180.

³¹⁴ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 159.

³¹⁵ BOA, Y.PRK.BŞK., 45/86/1. 20 Şevval 1313/4 Nisan 1896.

³¹⁶ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 159. Hatta, Sultan II. Abdülhamid’in, hava almak için gittiği Yıldız binalarından olan kimi kahvehânelerde içtiği kahveyi bile Kahvecibaşı hazırlamıştır. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 182.

³¹⁷ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 73-74.

³¹⁸ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 290. Padişahın, A.H. işlenmiş başka bir eşyası ise, özellikle kendince kötü addettiği bir haber almadığı zamanlarda, neşeli bir biçimde konuşurken, koltuğunun altına sıkıştırdığı maroken bir yastıktır. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 100.

zili çalarak Harem’de görevli hazinedâra verirdi. Çocukları, Padişahın huzurunda hiç kahve içmemişlerdi.³¹⁹

Bu kısımda görev yapan bir de “Kahveci Kalfaları” vardı ki, bunlar, bir defasında, Saray’a ziyarete gelen Alman imparatoriçesini, giyimlerindeki incelikle kendilerine hayran bırakmışlardı.³²⁰

Öte yandan, “Çakmakçılar Yokuşu’nda kâin Yenihan Ağalığının Mâbeyn-i Hümâyûn kahvecilerinden Hafız Mustafa Efendi’ye tevcihini” ihtiva eden İrâde-i Seniyye, kahvecilerin güvenilirlik derecesini gösteriyordu.³²¹ Söz konusu hanın Odabaşılığı ise, daha önce, 2 Haziran 1899 tarihinde, Tüfengiyân-ı Hazret-i Şehriyârî’den Ali Efendi’ye tevcih edilmişti. “Valide Han’ın pişgâhındaki Yenihan’ın hancılığı ise 3 Mayıs 1878’de Sara-yı Hümâyûn’a mensup Hameleci Ocağı’ndan mahreç Nevşehirli Hacı Ali Ağa’ya” münasip görülmüştü.³²² Saray’da oldukça faal olduğu söylenen ve lakabı “Sansar Mahmud” olan Hacı Mehmed Efendi’nin de aralarında bulunduğu³²³ kahvecilerin sayısı, XIX. yüzyılın sonlarına doğru yirmiye ulaştı.³²⁴

1.5.2.3. Esvapçıbaşılık Dairesi

Dairenin başında “Esvapçıbaşı” bulunurdu. Sultan II. Abdülhamid’in süt kardeşi İsmet Bey de Esvapçıbaşıydı. İsmet Bey ayrıca, Padişaha roman okumakla da görevliydi.³²⁵ Onun dışında, bir dönem, Teşrif-i Hümâyûn Müdürü Hacı Mahmud Efendi³²⁶ ile Şifre Kâtibi Asım Bey de, bahsedilen kitap okuma işini yerine getirmişlerdi.³²⁷ Daire, Padişahın, oldukça değerli olan üniformaları, kılıçları,

³¹⁹ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 32-33.

³²⁰ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 52.

³²¹ BOA, BEO., 2782/208591/5. 15 Teşrîn-i evvel 1321/28 Ekim 1905.

³²² BOA, BEO., 2782/208591/1. 1 Mart 1322/14 Mart 1906.

³²³ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 50.

³²⁴ Diran Kelékyan, “Life at Yıldız”, *Contemporary Review*, v. 70, July-December, 1896, 784-792’den aktaran, Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 155. Soko’nun hatıratında geçtiğine göre, Kanûn-ı Esâsî ilan edildikten sonra atılan, “yaşasın Sultan Hamid! Yaşasın Midhat Paşa!” şeklindeki sloganları duyan Padişah, Kahvecibaşı Mahmud Efendi’yle Esvapçıbaşı İsmet Bey’e dönerek, “Yaa demek ki Midhat Paşa’yla müsâviyiz!” demiştir. Padişah bu sözlerle, Midhat Paşa’nın etkin konumundan duyduğu rahatsızlığı belli etmiştir. Soko, *Sultan Abdülhamid*, 125.

³²⁵ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 155-156.

³²⁶ Akyıldız, “II. Abdülhamid’in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbîâlî’yle İlişkileri”, 41 nolu dipnot.

³²⁷ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 73. Hacı Mahmud Efendi, Sultan II. Abdülhamid’in çocukluk arkadaşıydı. Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid’in Hayatı*, 39’da 2 nolu dipnot.

madalyaları ve nişanlarından sorumluydu.³²⁸ Yine, Midhat Paşa'nın, Sultan II. Abdülhamid'in zararına girdiği faaliyetlerden olarak, İstanbul'da kurmayı tasarladığı "Millet Ordusu" adındaki oluşum, Padişahın canını oldukça sıkıdığı zaman, dertleştiği kişiler arasında, Kahvecibaşı Mahmud Efendi'yle beraber, Esvapçıbaşı İsmet Bey de vardı.³²⁹ Meşhur Arnavut Tahir Paşa'nın kardeşi İlyas Bey de bir dönem Esvapçıbaşılık Dairesi'nde görev yapmıştı.³³⁰ 1890 yılına ait bir listeye göre, Daire çalışanlarının sayısı ise, dokuzdu.³³¹

Padişah, Saray'a davet etmek istediği yabancı diplomatlara, eşleriyle birlikte gelmelerini haber vermek için, Esvapçıbaşını görevlendirirdi.³³² Haliyle bunların bir görevi de, korunup gözetilmesinden sorumlu oldukları elbiseleri ve nişanları, Selâmlık Alayları için hazır etmektir. Padişah, huzura hangi devletin temsilcisi veya heyeti gelecektse, o devletin verdiği nişanı takardı.³³³

1.5.2.4. Kilercibaşılık Dairesi

Dairenin başında, "Kilercibaşı" bulunurdu. Sultan II. Abdülhamid'in her yemek yemesinde yanında bulunup, o başlamadan önce bir miktar yiyerek kontrol ederdi. Ayrıca Cuma selâmlıklarından sonra, çeşitli yönetici ve subayların yediği yemeği organize ettiği için, Padişahın gözünde oldukça güvenilirirdi.³³⁴

Kilerde bulunan yemek takımları, son derece önemli olup, bunların muhafazası kilercilere aitti.³³⁵ Kilerciler toplamda yirmi üç kişiydiler.³³⁶ Bu görevlilerin bir vazifesi de, mevlidlerde geniş gümüş tepsiler içinde, önce Padişaha, sonra da diğer konuklara

³²⁸ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 155-156. "Kendi ifadesiyle kitap okutturmak ona ninni gibi gelirdi." Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 73. Bu İsmet Bey, aynı zamanda Sultan II. Abdülhamid'in süt kardeşi olup, ona çok benzemesiyle ve Padişahın onu, bazı törenlerde dublör olarak kullandığı İsmet Bey olmalıdır. O, "bazen Padişah'ın yerine selâmlığa çıkar, hiç kimse ile görüşme yapmadan arabasına biner ve Saray'a dönerdi." Ömer Faruk Yılmaz, "Tarihte Bir İlk Padişah Dublörü".

³²⁹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 132.

³³⁰ İsmail Kemal Bey, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, Sommerville Story (Ed.), Constable and Company Ltd., London 1920, 178.

³³¹ BOA, Y.PRK.SGE., 3/50/2. R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümâyûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter.

³³² Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 221.

³³³ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 62, 85.

³³⁴ BOA, Y.PRK.SGE., 3/50/2. R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümâyûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter.

³³⁵ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 156-158.

³³⁶ BOA, Y.PRK.SGE., 3/50/2. R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümâyûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter.

şeker ikram etmekte.³³⁷ Bu çalışanların, önceki Padişahlara ait bazı vakıflarda vazife yaptıkları da olurdu. Örneğin vefat eden Mâbeyn-i Hümâyûn kilercilerinden Mehmed Efendi, “*Cennetmekân Sultan Mustafa Han-ı Sâlis hazretleri evkâf-ı şerifesi kitâbetinde*” çalışmıştı.³³⁸

Dairede yemekler için yapılan masraflar, belli dönemlerde hesaplanarak Mâbeyn Müşîrlîği’nden Mâliye Komisyonu’na gönderilirdi.³³⁹ Mâbeyn’e alınması istenen gıda maddeleri için, bunların çeşitli yerlerde yayınlanmış olan resimlerinden faydalanılırdı. Mesela Mâbeyn adına alınması istenen zeytinyağı ve soya için, *Grafik Risâlesi*’nde yayınlanan resimler bildirilmişti. Bu resimler, söz konusu risalenin, “*yirmi iki teşrîn-i sâni tarihli nüshâsının beş yüz doksan altıncı sahifesinde münderiç*”ti ve “*elli beş İngiliz lirası fiatı*”ndaydı.³⁴⁰

Yıldız Sarayı’nda, günlük bin yedi yüz tabla yemek dağıtılırdı.³⁴¹ Saray usulü olduğu şekliyle, öğle yemeği, saat on birde, akşam yemeği on yedide yenirdi. Yemek vakti geldiğinde Kilercibaşı önde, diğer görevliler onun arkasında, çantalar içindeki sofrta takımlarıyla birlikte kilerden çıkarlar, Aş Kapısı’ndan geçerler ve yemek odasının hemen yanındaki taşlıkta, açılır kapanır bir masa üzerinde yemeği hazırlarlardı.³⁴² Üstü bir şalla örtülü yemek takımlarını taşıyanlar, sırma elbiseli iki görevliydi. Mühürlü gümüş yemek tepsisi de, yine siyah bir örtüyle kaplı olurdu. Ekmek sepetini ayrı bir uşak taşırdı.³⁴³ İkinci Kilercinin Padişaha sunulacak olan suyun üzerindeki damgası ise, Sultan II. Abdülhamid için çok önemliydi. Yine burada görevli Aşçıbaşının bir görevi, tıpkı Serkilerîninki gibi, yemeklerin zehirli olup olmadığının kontrol edilmesiydi.³⁴⁴ Öte

³³⁷ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 66.

³³⁸ BOA, BEO., 527/39505/1. 22 Teşrîn-i sâni 1310/5 Kasım 1894.

³³⁹ BOA, Y.PRK.BŞK., 1/53/1. 25 Cemâziyelevvel 1295/27 Mayıs 1878.

³⁴⁰ BOA, Y.EE., 51/120/1. 30 Teşrîn-i sâni 1306/12 Aralık 1890.

³⁴¹ Dorys, *Abdulhamid Intime*, 131. Üç bin kişi için yemek yapıldığının söylendiği bir yer için Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 181.

³⁴² Biren, *Bürokrat Tevfik Biren’in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 75-76.

³⁴³ Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 181.

³⁴⁴ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 65. İkinci Kilercilerden Hüseyin Efendi’ye göre, Sultan II. Abdülhamid’in kendisine mahsus bir yemek odası yoktu ve bu nedenle “*şurada burada yemek yendi*.” Hatta Padişah kimi zaman, “*daha bir yemek odamız yok, bu göçebelikten ne zaman kurtulacağız*” dermiş. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamani*, 5. Padişahın içtiği süt, özel olarak Saray’a ait bir çiftlikten sağlanmıştı. Başmâbeyncinin de, yemekleri güvenlik kontrolüne tabi tuttuğu görülmüştür. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 181.

yandan, kimi durumlarda taşrada verilmesi emredilen ziyafetlerde, görevlilerin yetmeyeceği düşünülerek, Mâbeyn'den "Sofracı" talep edildiği de olurdu.³⁴⁵

Diğer taraftan, kilerden çıkarılan kimi yiyecek ve içeceklerin "kilere geri dönmemesi ise âdetâ bir kâide" şeklini almıştı. Mesela Padişahın, yabancı konuklara verdiği ziyafetlerden artakalan eski ve değerli şampanyalardan, kapağı açılmamış olanlar varsa, bunlar hemen, Beşiktaş taraflarındaki dükkânlara götürülerek, gayet ucuz fiyatlara kolaylıkla satılırlardı.³⁴⁶

Dairede, Ramazan aylarında, masrafları Ceb-i Hümâyûn'a ait olmak üzere, Saray'ın tüm kısımları için yiyecek ve içecekler hazırlanırdı. Bunun yanında, düğün gibi özel günlerde aşçıların pişireceği yemekler, bir gün evvelinden belirlenirdi. Bu ziyafetlerdeki yemek çeşitleriyle, yardımcı aşçı sayısının belirlenmesi işi de Aşçıbaşıya aitti.³⁴⁷ Ayşe Sultan'ın doğumundan önce yapılan Yeni Köşk'ün inşası sırasında, işçilerin yemekleri de Kiler-i Hümâyûn'dan verilmişti.³⁴⁸

Yılbaşı kabul edilen her yıl mart ayının ilk gününde, Balıkhâne'de yapılan bir törenin ardından, en lezzetli olan balıklar seçilerek Yıldız Sarayı'na gönderilirdi. Tabi bu balıklar Saray'a geldiğinde, lahana ve patlıcan gibi çeşitli sebzelere de yapıldığı şekilde, derinlenmesine bir kontrole tabi tutulurdu.³⁴⁹ Yabancı misafirler için, onların damak tadına uygun olarak yapılan yemekler, Dairede sürekli olarak hazır bulunurdu.³⁵⁰

Dairenin iş yoğunluğunu göstermek için bir örnek olmak üzere, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in ilk ziyaretinde, Mâbeyn'in Muâyede Salonu'nda "dört yüz kişilik akşam yemeği verilmişti."³⁵¹ Daha önce de, 1878 yılında, Mâbeyn'de yemek salonu sıkıntısı yaşanmıştı. Bu yüzden bodrum katı dairesinin; Müşîr, Serkurenâlar ve

³⁴⁵ Ayyıldız, II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri, 177.

³⁴⁶ Biren, Bürokrat Tevfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları, I, 75-76.

³⁴⁷ Ayyıldız, II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri, 121, 136.

³⁴⁸ Osmanoglu, Babam Sultan Abdülhamid, 115.

³⁴⁹ Soko, Sultan Abdülhamid, 272-273.

³⁵⁰ Sırrı, Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi, 240. Bolayır, Hatıralar, 277'de, bir aralık, Kitâbet Dairesi'ne verilen yemeğin, "yenilemeyecek kadar fenâ" bir hâle geldiği için, çalışanların "sabah kahvaltısını kuru ekmekle" yapmak noktasına geldiğinden bahsedilmektedir. Haslip, Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid, 196'da ise, Padişahın, 1879 yılında, Rus İmparatoru Çar II. Aleksandr'ın nihilistler tarafından öldürülmesinden sonra, yalnızca Perestû Hanım'ın yemeklerini yemeye başladığından söz edilmektedir. Eğer Padişah, gerçekten böyle yaptıysa, bu durum, Perestû'nun Aralık 1904'teki ölümünde son bulmuş olmalıdır.

³⁵¹ Ayyıldız, II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri, 171.

kurenâ beylerin dışında kalan görevlilere yemek verileceği ve geceyi burada geçirecekleri bir yer olarak düzenlenmesine karar verilmişti.³⁵²

Dairenin bir de özel kısmı vardı ve burada yalnızca Padişaha özel yemekler bulunurdu. Padişahın yemeklerine gösterilen özen, diğer en büyük Mâbeyn çalışanlarına bile gösterilmezdi ama Kilercibaşı bundan ayırdı. Onun yemeği de özel mutfaktan, Padişah mutfağından verilirdi. Padişah, ara sıra da diğer Mâbeyn erkânına kendi mutfağından yemek göndertirdi.³⁵³

Kiler'in en önemli görevlilerinden birisi de, "Çeşniyâr Ustaydı." Onun diğer ismi ise, "Serzevvâkîn-i Hassa" idi. Çeşniyâr Ustanın en önemli vazifesi, sofratakimlerini kontrol etmektir.³⁵⁴

Sultan II. Abdülhamid, kendisinin genel hizmetlerine bakmak suretiyle onunla sürekli irtibatla bulunan insanları, genelde taşralılardan seçerdi. Çünkü Padişah, bu kişilerin, şehir ve kasaba görmemiş, saf insanlar olduklarını düşünürdü. Kiler çalışanları da bu kısımdan olup, aşçılar, mutfak hademeleri ve tablakârların tercih edildiği yerler, daha çok, Bolu ve Mengen'di. Bunun istisnası, tablakârların içinde bulunan birkaç Suriyeli'ydı.³⁵⁵ XIX. yüzyılın sonları için Mâbeyn'de bulunduğu söylenen dört yüz kadar "Mutfakçı"³⁵⁶ da bu daireye dahil olmalıdır. Bir belgede ise, yine burada görev yapan "*matbâh-ı âmire 'meydancılarından' Mehmed Ağâ*"dan bahsedilmektedir.³⁵⁷

1.5.2.5. Seccâdecibaşılık Dairesi

Daire, "Seccâdecibaşının" idaresi altında olup, ipekten yapılmış seccâdeleri, işlemeli havluları muhafaza etmekle, cemaat halinde kılınan namazlarda seccâdeleri düzenlemekle görevliydi.³⁵⁸ Bunların dışında geceleyin Selâmlık Kapısı'nın önünde nöbetçi, musâhib ve Söğütlü Alayı kumandanıyla beraber nöbet tutarlardı.³⁵⁹ Ramazan aylarında, Saray'daki tüm dairelerin sofalarına, "*altın yaldızlı kafesler kurmak,*

³⁵² BOA, Y.PRK.SGE., 1/13/1. H. 1294/M. 1877-1878.

³⁵³ BOA, Y.PRK.SGE., 3/50/2. R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümayûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter.

³⁵⁴ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 88. Osmanoğlu aynı yerde, bunlardan sadece, "Çamaşır Ustalar" şeklinde bahsetmektedir ama işlerin düzgün işlemesi için, muhtemelen diğer vazifelilerde olduğu gibi, bu görevlilerde de bir baş sorumlu vardır.

³⁵⁵ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 180.

³⁵⁶ Diran Kelékyan, "Life at Yıldız", *Contemporary Review*, v. 70, July-December, 1896, 784-792'den aktaran, Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 155.

³⁵⁷ BOA, BEO., 152/11326/1. 27 Kanûn-ı sâni 1308/8 Şubat 1893.

³⁵⁸ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 158.

³⁵⁹ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 24.

seccâdeler yaymak” da bu görevlilerin vazifesiydi.³⁶⁰ Dairenin personel sayısı, toplamda beş kişiydi.³⁶¹

Öte yandan, bir gün Saray’a gelerek, Ereğli madenleriyle ilgili çok önemli bilgileri muhtevi bir zarfı, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi’nin oğlu Ahmet Muhtar Paşa’dan alarak, Sultan II. Abdülhamid’e takdim eden ve Paşayı huzura çağıran, Seccâdecibaşı olmuştu. Abbas Hilmi Paşa’nın, Çubuklu’da yaptırdığı köşke ilave ettirdiği bir kulenin boyunun, onun, İstanbul’da Saray yaptırma ihtimaline işaret ettiği şeklinde yorumlanarak, Padişahı uyarması istenen kişi, yine Seccâdecibaşıydı.³⁶²

Saray’daki diğer görevlilerin olduğu gibi, seccâdecilerin nüfuzlarının etkisi de, akrabalarına doğru genişlemişti. Bir keresinde, 1903 Mart’ında hayır için kesilen yirmi bir adet kurbanın kesimi, Seccâdecibaşı İzzet Efendi’nin kardeşi Mustafa Bey eşliğinde gerçekleştirilmişti.³⁶³ İzzet Efendi ayrıca, gerçekten çok temiz ve saf bir insandı. Öyle ki, diğerlerinin, getirdikleri haberleri, Sultan II. Abdülhamid’in şüphelerini artırıcı şekilde ona takdim etmelerine karşılık, İzzet Efendi’nin, verilen jurnalın aslını araştırıp, Padişaha doğru bir şekilde sunduğuna inanılırdı.³⁶⁴

1.5.2.6. Tütüncübaşılık Dairesi

Daire, “Tütüncübaşı”nın idaresi altındaydı. Her nevi ağızlık, tabla, nargile gibi tütün içme malzemelerinin bakımı ve korunmasından sorumluydu. Tütüncübaşının belki de en zor görevi, Sultan II. Abdülhamid’e sunmak üzere, kaliteli tütün bulmaktı. Bunun için çok çalışır ve Reji İdaresiyle dahi irtibat kurardı. Sultan, puro da içtiğinden, bunun da en iyisini arardı. Ayrıca, Saray’a gelip gidenler için ikram olunacak tütün ürünlerini, yine Tütüncübaşı sağlardı.³⁶⁵ Bir belgede, Tütüncübaşının ismi “Serduhancı” olarak da geçmektedir.³⁶⁶ Onun emri altında çalışanlara “Duhânî” de denirdi.³⁶⁷

³⁶⁰ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 63.

³⁶¹ BOA, Y.PRK.SGE., 3/50/2. R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümayûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter.

³⁶² Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 82-83, 150.

³⁶³ Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*, 132.

³⁶⁴ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 295-296.

³⁶⁵ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 159. Bir yerde Haremağalarının da tütün sardıklarından bahsedilmektedir. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 180.

³⁶⁶ BOA, Y.PRK.BŞK., 1/36/1. 21 Temmuz 1294/2 Ağustos 1878.

³⁶⁷ BOA, Y.PRK.SGE., 1/25/2. 30 Temmuz 1294/11 Ağustos 1878.

Diğer taraftan Padişah, kendisine getirilen tütünleri her zaman içmezdi. Kimi zaman sadece tütün kutusunda kendisine sunulan jurnalleri alır, tütünleri mâbeyncilere verirdi.³⁶⁸ Bu dairede görev yapanlar, yine eski emektarlardan seçilirlerdi.³⁶⁹

1.5.2.7. Kitapçıbaşılık Dairesi

Kitapçıların başında “Kitapçıbaşı” bulunurdu ve bu görevliler, kütüphaneye memurdular.³⁷⁰ Bununla birlikte Kitapçıbaşının, bazen, İrade-i Seniyye ilettiği de olurdu. Mesela, emekli olan bir çalışanın maaşının, Mâbeyn-i Hümâyûn berberlerinden Kadri Ağa’ya tahsisini isteyen tezkere, onun ilgili daireye götürdüğü iradelerden sadece birisiydi.³⁷¹

Önceleri Yıldız Sarayı’nda kütüphane olarak nitelendirilecek bir yer yoktu. Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı’na geçildikten sonra, Saray bahçesinin uygun bir yerine güzel bir kütüphane yaptırdı. Kütüphanede, içlerinde ünlü Doğu ve Batı eserlerinin de olduğu, yirmi-yirmi beş bin cilt kitap vardı. Yalnız burada görev yapan kitapçılar; belki de çok gerekli olmasına rağmen, yabancı dil bilmedikleri, çeşitli ilimlere vakıf olmadıkları için, kitaplar, raflarda gelişigüzel dururdu. Söz gelimi, Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâmesi* ile diğer bir kitap *Binbir Gece Hikâyesi*, dönemin en etkin bilimsel eseri olan *Fransız Büyük Ansiklopedisi* ile Tier’in *Fransa İhtilâl-i Kebiri Tarihi*, aynı rafta bir aradaydı. Bir polisiye romanla, tıbbı ilişkin olarak yazılmış bir eser, aynı yerdeydi. Böylece kütüphanenin, hem kullanımı zordu hem de burası, Saray memurlarına oldukça uzak bir mesafede idi.³⁷²

Kütüphanede bulunan doksan-yüz bin kalem çeşitli yayınlar arasında, ender bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça elyazmalarının yanında, tarih, edebiyat ve felsefe üzerine yazılmış önemli Batı kaynakları da yer alırdı. Kütüphanenin bu zenginliği, bir yönüyle, Sultan II. Abdülhamid’in, kendi içinde çok derin bir tarih muhasebesi yürüttüğünü de göstermekteydi.³⁷³ Diğer taraftan, kütüphanede, Padişaha armağan edilen kitaplar da bulunurdu. Mesela, kendisine çeşitli hediyeler verdiği kişilerden olan İngiltere Büyükelçisi, katıldığı ziyafetten birkaç gün sonra, Padişah’tan izin alarak

³⁶⁸ McCullagh, *Abdülhamid’in Düşüşü*, 6.

³⁶⁹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 14.

³⁷⁰ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 161.

³⁷¹ BOA, BEO., A.MKT., 112/8387/1. 15 Kanûn-ı evvel 1308/27 Aralık 1897.

³⁷² Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 161.

³⁷³ Karpas, *İslam’ın Siyasallaşması*, 272.

İngiltere'den getirttiği *Şarkın Mukaddes Kitaplarını* ona sunmuştu.³⁷⁴ Yine 1881 ilâ 1885 yılları arasında, İstanbul'da Amerikan Büyükelçisi olarak görev yapan Lew Wallace, Sultan II. Abdülhamid'in dostluğunu kazanmış ve ona, imzaladığı meşhur *Ben Hur* romanını hediye etmişti. Wallace, ülkesine döndükten sonra, Padişahın özel izniyle girebildiği arşivlerden faydalanarak yazmış olduğu, *The Prince of India or Why Constantinople Fell* adlı romanını, bir ara Sultan II. Abdülhamid'e ithaf etmeyi düşünmesine rağmen, daha sonra siyasî düşüncelerle vazgeçmişti.³⁷⁵

Şehzâdeliğinden beri, dönemin yerli-yabancı basınıyla alaka kurmaya başlayan Sultan II. Abdülhamid, bu yayınların halk nezdindeki tesirini iyi anlamıştı. Avrupa gazetelerini, Sarafim Efendi ile Kitapçı Elnino'ya getirtip okuturdu.³⁷⁶ Ciddi tarihi eserleri okuyan ise, genelde Mâbeynci Emin Bey'di.³⁷⁷ Son olarak Şifre Kâtibi Asım Bey'in yerine getirdiği kitap okuma işi, onun ölümüyle birlikte sona erdi.³⁷⁸ Dairede bir dönem için görev yapanlar arasında, Gelenbevîzâde Tevfik Bey gibi felsefede derin bilgi sahibi olmuş kişiler de vardı.³⁷⁹ Bunun yanında, bir süre Kitapçıbaşı olarak çalışmış olan Hasbi Efendi, rüyalar konusunda uzmandı ve bu konu üzerine bir de kitap yazmıştı.³⁸⁰ Sultan II. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında burada çalışan diğer iki kişi Şükrü ve Nuri beylerdi.³⁸¹ Bir belgede makbuz karşılığında bin beş yüz kuruş Atiyye-i Seniyye aldığını söyleyen Mâbeyn'deki "Mücellidbaşı" da bu kısımdaki vazifeliler arasında olmalıdır.³⁸² Yine bir eserde geçtiğine göre, bu dairede çalışanların çoğu, hafiye sınıfının üyesiydi.³⁸³

Öte yandan bir ara Saray'da ilginç bir okuyuculuk türü olan "Mesnevî Okuyuculuğu" uygulamaya konuldu. Ancak bu göreve getirilen -II. Abdülhamid'i Midhat Paşa'yla tanıştıran- Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Osman Selahaddin Dede'nin,

³⁷⁴ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 191.

³⁷⁵ Lew Wallace'nin, bugün müze olarak kullanılan Amerika'nın Indiana eyaletine bağlı Crawfordsville şehrine yarım mil mesafedeki çalışma odası ve kütüphanesinde, Sultan II. Abdülhamid'den aldığı hediyeler de yer almaktadır. Lew Wallace ve onun II. Abdülhamid'le ilgili görüş ve olumlu faaliyetlerine dair geniş bilgi için, İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi, İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul 2017, 477-485.

³⁷⁶ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 62.

³⁷⁷ Akyıldız, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbiâli'yle İlişkileri", 289.

³⁷⁸ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 33.

³⁷⁹ Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 42.

³⁸⁰ Tepeyran, *Hatıralar*, 324.

³⁸¹ BOA, Y.PRK.SGE., 1/25/1. 28 Temmuz 1294/9 Ağustos 1878.

³⁸² BOA, Y.PRK.SGE., 6/3/3. 7 Eylül 1309/19 Eylül 1893.

³⁸³ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 96.

1880 yılına gelindiğinde, Mâbeyn'den ve Meclis-i Meşâyih reisliğinden alınmasıyla bu okuma türü sona erdi.³⁸⁴

İçerik olarak ciddi psikolojik ya da politik eserler de Padişahın başucu kitaplarındandı. Bu eserlerden birisi, Machiavelli'nin *Le Prince* adlı eseri idi. Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarında ise, daha çok kurguya dayanan ve Padişahın zamanını, bir nebze boşa harcayan Ponson du Terrail, Xavier de Montépin gibi yazarların romanları, onun ilgi duyduğu kitaplar arasına girdi. Sultan II. Abdülhamid, sipariş edeceği kimi romanların ise, konu ve başlıklarını yeniden düzenletirdi.³⁸⁵ Padişahın, belki de çevresindeki çeşitli problemleri çözmekte ilham aldığı polisiye romanlar arasında, *Demir Sokağı Cinayeti*, *Oxborn Cinayeti* de vardı.³⁸⁶

Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildikten sonra, Sultan V. Mehmed Reşad, özellikle, çeşitli yerlerde bulunan kutsal kitapların, Şeyhülislamın tavsiyeleri doğrultusunda, cami ve kitaplıklara dağıtılmasını istedi.³⁸⁷ Sultan II. Abdülhamid'in otuz üç yıllık saltanatı sırasında, son derece kıymetli eserlerle kurduğu Yıldız'daki elyazmaları kütüphanesini, 31 Mart Vak'ası esnasında, Padişahın kütüphane müdürü olan Kalkandelenli Sabri Efendi, yağmaya gelen askerleri gördüğünde, kütüphanenin eşğine yatarak kurtardı.³⁸⁸ 1925 yılında, İstanbul Dârülfünûnu'na teslim edilen kütüphanede bulunan 18 bin 600 kitap, şu anda, Bayezit'ten Süleymaniye'ye giden yol üzerindeki İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.³⁸⁹

1.6. KURUMUN BAŞLICA ODALARI

Bu kısımlar, Mâbeyn-i Hümayûn'da bulunup, isimleri genelde oda şeklinde geçen yerlerdi. Genel olarak bu isimle geçtikleri için, ayrı bir başlık altında toplanmaları uygun görüldü.

³⁸⁴ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 133. Mesnevî Okuyuculuğu, Saray'la eşgüdümlü bir şekilde vilâyetlerde de devam etmiş ve Saray'da kaldırılmasıyla birlikte, vilâyetlerde de yasaklanmış olmalıdır. aynı eser 58-60.

³⁸⁵ Dorys, *Abdulhamid Intime*, 163-164.

³⁸⁶ T. Cengiz Göncü, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümayûn", <https://www.academia.edu/29463497/>.

³⁸⁷ McCullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü*, 271.

³⁸⁸ Murat Bardakçı, "Abdülhamid'in Kütüphanesi Yıldız Sarayı'na Dönmelidir", *Habertürk gazetesi*, (11 Kasım 2015).

³⁸⁹ Bardakçı, "Abdülhamid'in Kütüphanesi Yıldız Sarayı'na Dönmelidir". Sabri Efendi'nin oğlu olan Nureddin Kalkandelen ise, elyazmaları konusunda derin bilgiye sahip olup, 1950'lerde söz konusu kütüphanenin müdürü olmuştur. Onun asistanı olarak ise, işlerinde yetenekli ve liyakatli, Ali Bey ile Konyalı Naci Bey görev yapmıştır. Karpaz, *İslam'ın Siyasallaşması*, 272-273.

1.6.1. Başkâtîp Odası

Sultan II. Abdülhamid döneminde, bir süre Mâbeyn’de kâtip olarak görev yapan Şevket Müştak Mayakon’un hatıratında yazdıklarına göre bu oda, kırmızı kadifeyle kaplanmıştı ve içinde büyük bir çalışma masası vardı. Odadaki eşya ve malzemeler, genel olarak Başkitâbet Dairesi anlatılırken belirtildiği gibi, oldukça yıpranmıştı. Dairenin en büyük yöneticisinin çalışma odası olduğu için, bu yıpranmışlığın derecesi, Mâbeyn’in diğer kısımlarından az olmalıdır.³⁹⁰

1.6.2. Birinci ve İkinci Mâbeynci Odası

Birinci ve İkinci Mâbeynci Odası, Merasim Dairesi’nin üst katındaydı. Gelen bürokratlar, eğer iş için gelmişlerse ve vekillerden değillerse, bu odalarda beklerlerdi.³⁹¹ Diğer mâbeyncilerin odaları ise, ikinci kattaydı.³⁹² Öte yandan, ziyaretçiler öğleden önce gelmişlerse, kendilerine yemek verilirdi.³⁹³ Eğer gelen kişi, haftada iki gün gelmesi rutin olan sadrazam ise, yanında Başmâbeynci veya Başkâtîp olduğu halde, Vükelâ Odası’nda beklerdi. Ziyaretçiler, Sultan Mehmed Reşad döneminde, genelde bekletilmeden huzura kabul olunmaya başlanmışlardır.³⁹⁴

1.6.3. Vezir Odası

Bu oda, Merasim Dairesi’nde olup, sadrazam ile vekillere aitti. Encümen-i Vükelâ, ara sıra burada bir araya gelirdi.³⁹⁵ Bazen vekiller tarafından yapılan önemli konulardaki görüşmeler, bu kısımda yapılır ve sabaha kadar sürerdi.³⁹⁶ Sadrazam, haftada genelde iki kez olan Padişahla görüşmelerine geldiğinde, yanında Başmâbeynci veya Başkâtîp olduğu halde burada bekler, kendisine yemek ikramında bulunulurdu.³⁹⁷

1.6.4. Harita Odası

Burası aslında, Erkân-ı Harbiye Odası’ydı. “Harita Odası” ismini ise, ortasındaki büyük masada ve duvarlarda asılı bulunan çok sayıdaki haritadan almıştı. Seraskerlik

³⁹⁰ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 44.

³⁹¹ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 284.

³⁹² Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 285. Bir yerde ise sadece Birinci Mâbeynciye oda tahsis edilmiş olduğu yazmaktadır. Biren, *Bürokrat Tevfik Biren’in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 87.

³⁹³ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 24.

³⁹⁴ Yaman, “Merkez Teşkilatı”, 1043-1044.

³⁹⁵ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 286.

³⁹⁶ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Ferîki Said Paşa’nın Hâtıratı I-II (1876-1880)*, 179.

³⁹⁷ Yaman, “Merkez Teşkilatı”, 1046.

tarafından gönderilen bütün emir ve talimatlar, buradan geçerek Padişaha sunulurdu. Orduda yapılacak tüm eğitimler ile yenilikler, burada görüşülürdü. Ayrıca bu oda, Avrupa’da askerlik alanında olan gelişmeleri de takip etmekle yükümlüyüdü. Burada tetkik edilen hususlar, bir de Teftiş-i Askerî Komisyonu’na giderdi. Söz konusu komisyon ise, Sultan II. Abdülhamid’in başkanlığında çalışmakta olup, askerlikle ilgili bütün işlerin görüşüldüğü merci idi.³⁹⁸

1.6.5. Nöbet Odası

Ziya Şakir Soko’nun hatıralarında anlattığına göre, Nöbet Odası, Mâbeyn’in, belki de en ilgi çeken kısmıydı. Sultan II. Abdülhamid’in Mâbeyn çalışanlarının toplanma yeri idi. Oda, normalde yemeklerin üzerinde yenemeyeceği kirli masaları, duvarlarının diplerindeki eskimiş kanepeleri, yerdeki yırtık halısı ve çeşitli oyun materyalleriyle, kahvehaneyi andıran bir görünümdeydi.³⁹⁹

1.7. KURUM GÖREVLİLERİ

Mâbeyn-i Hümayûn’un yönetim tabakaları, yapılan işe ve protokol kurallarına göre, belirgin bir biçim kazanmıştı. Kurumda yer alan hizmet birimlerinin başında, hangi ünvanla kimin olacağı belliydi. Kurumun vazife ve yetkileri, düzenli bir işleyiş sergilerdi. Yukarıda da bahsedildiği gibi, bir Saray teşkilatı olan Mâbeyn-i Hümayûn, Sultan II. Abdülhamid’in saltanatı süresince, personel ve mekân olarak büyümesini sürdürdü. Aşağıdaki tablo, Sultan II. Abdülhamid’in son Başkâtibi Tahsin Paşa’dan bir önceki Başkâtip Süreyya Paşa döneminin Mâbeyn görevlileriyle ilgili olarak bir fikir verecek mahiyettedir.⁴⁰⁰

Tablo 1.3. Eylül 1885 ile Kasım 1894 Tarihleri Arasında Başkâtiplik Yapan Süreyya Paşa Dönemi’nin Başlıca Mâbeyn-i Hümayûn Personeli

İsmi	Rütbesi	Nişan-ı İmtiyaz	Madalyası		Osmânî	Mecidî
Mâbeyn Müşîri Gazi Osman Paşa	Müşîr	Murassa	Altın	Gümüş	Murassa	Murassa
Dârüssaâde Ağası Hafız Behram Ağa	Vezir	-	Altın	Gümüş	Murassa	1
Şehzâdegân Ders Nâzırı Kemal Paşa	Vezir	-	-	-	Murassa	1

³⁹⁸ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 153-154.

³⁹⁹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 289.

⁴⁰⁰ BOA, Y.PRK.SGE., 2/83/1. Tarihsiz.

Serkurenâ Osman Bey	Bâlâ	-	Altın	Gümüş	Murassa	Murassa
Kurenâ-ı sâni Hacı Ali Bey	Evvel	-	Altın	Gümüş	2	2
Kurenâ Hüseyin Bey	Miralay	-	Altın	Gümüş	2	2
Kurenâ Mehmed Bey	Miralay	-	Altın	Gümüş	2	2
Kurenâ Besim Bey	Evvel-i sâni	-	Altın	Gümüş	4	2
Kurenâ Mahmud Bey	Evvel	-	Altın	Gümüş	2	2
Kurenâ Ragıp Bey	Evvel	-	Altın	Gümüş	2	2
Kurenâ Emin Bey	Evvel	-	Altın	Gümüş	3	2
Kurenâ Bahaddin Bey	Hademe Yüzbaşı	-	-	-	-	3
Kurenâ Muhiddin Bey	Hademe Yüzbaşı	-	-	-	-	4

Tabloda takip edilen öncelik sıralamasına bakıldığında, kurenâların kâtiplerden önce yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Sultan II. Abdülhamid'in yönetim anlayışına uygun olarak, şahsi açıdan daha fazla güvendiği insanların, diğer görevlilerden bir adım önde olduğunu göstermektedir. Aynı tablonun aşağıda gelen kısımları ise, daha çok, yazışma işleriyle meşgul olan veya Padişahın bir kısım şahsi hizmetlerine bakan, diğer Mâbeyn çalışanlarının isimlerini göstermektedir.

İsmi	Rütbe	Madalyası		Osmânî	Mecidî
Mâbeyn Başkâtibi Süreyya Paşa	Vezir	Altın	Gümüş	3	1
Tahrîrât-ı Ecnebiye Kâtibi Münir Paşa	Vezir	Altın	Gümüş	Murassa	1
Mâbeyn İkinci Kâtibi Kadri Efendi	Bâlâ	Altın	Gümüş	2	1
Mâbeyn Kâtibi Fazıl Bey	Evvel	-	Gümüş	3	2
Mâbeyn Kâtibi Nuri Bey	Evvel	-	Gümüş	2	2
Mütercim Reşid Bey	Evvel	Altın	Gümüş	2	2
Tahrîrât-ı Ecnebiye İkinci Kâtibi Hüseyin Efendi	Evvel	-	Gümüş	2	2
Mâbeyn Kâtibi Hüseyin Kâzım Bey	Evvel-i sâni	-	Gümüş	3	2
Mâbeyn Kâtibi Kâmil Bey	Evvel	-	Gümüş	3	2

Mâbeyn Kâtibi Cevad Bey	Evvel	-	Gümüş	3	2
Mâbeyn Kâtibi Faik Bey	Evvel	-	Gümüş	-	2
Mâbeyn Kâtibi Rıdvan Bey	Evvel	-	Gümüş	3	2
Mâbeyn Kâtibi Hakkı Bey	Mütemâyiz	-	-	-	4
Mâbeyn Kâtibi Tevfik Bey	Sâlise	-	-	-	4
Mâbeyn Kâtibi Edhem Bey	Sâlise	-	-	-	4
Mâbeyn Kâtibi Yusuf Bey	Sâlise	-	-	-	4
Mâbeyn Kâtibi Kâzım Bey	Sâlise	-	-	-	-
İmam-ı evvel Yusuf Efendi	Sadr-ı Anadolu	-	-	1	1
İmam-ı sâni Raşid Efendi	Sadr-ı Anadolu	-	-	2	1
Sermusâhib Şerafeddin Ağa	-	Altın	Gümüş	2	1
Hademe-i Hassa ve Musikâ-i Şâhâne Ferîki Süleyman Paşa	Ferîk	Altın	Gümüş	2	2
Ceb-i Hümayûn Kâtibi	Evvel	-	Gümüş	2	2
Hazine-i Hümayûn Kethüdâsı Eşref Bey	Evvel	-	-	2	2
Istabl-ı Âmire Müdürü Nuri Paşa	Miralay	-	Gümüş	2	2
Mâbeyn Müdür-i evveli Ahmed Efendi	Evvel-i sâni	-	-	3	3
Teşrif-i Hümayûn Müdürü Hacı Mahmud Efendi	Evvel-i sâni	Altın	Gümüş	3	2
Mâbeyn Müdür-i sânsi Ahmed Tevfik Bey	Evvel-i sâni	-	Gümüş	3	2
Kapıcılar Kethüdâsı Mustafa Ağa	-	-	-	-	3
Bâbüssâade Ağası Hacı Emin Efendi	Mütemâyiz	-	-	-	3
Hazine-i Hümayûn Başkâtibi Hasan Şevki Bey	Evvel-i sâni	-	-	-	3
Seretibbâ Mavroyeni Paşa	Vezir	Altın	Gümüş	1	1
Kapıçuhadâr-ı evveli Edhem Efendi	Sâniye	-	-	-	3
Kapıçuhadâr-ı sâni Âli	Temâyüz	-	-	3	3

Telhis-i evvel Hüsni Bey	Sâniye	-	-	-	3
Telhis-i sâni Besim Bey	Sâlise	-	-	-	-

Mâbeyn çalışanlarına verilen nişan ve rütbelere Osmanlı bürokrasi sisteminde her zaman olduğu gibi, görülen vazifeye uygun olarak belirlenirdi. Serkurenânın rütbesi ferâkiklik; nişanı, Mecidî Nişanı'nın birinci rütbesiydi. İkinci ve Üçüncü Mâbeyncilerin rütbesi miralaylık; nişanları Mecidî Nişanı'nın ikinci rütbesiydi. Dördüncü ve Beşinci kurenânların rütbesi miralaylıktı. Belli makamlardakilere verilen bu rütbe ve nişan türleri, Sultan II. Abdülhamid döneminin az öncesine ait olup, onun zamanında da büyük oranda aynı kaldı. Bahsedilen rütbe ve nişanlar, Ferman-ı Âlî ile sahiplerine verildi.⁴⁰¹ Mâbeyn çalışanlarının akrabalarına verilen nişanlar ise, “Şefkat Nişan-ı Hümâyûnu” adını taşırdı.⁴⁰²

Öte yandan, Süreyya Paşa zamanına ait yukarıda verilen tabloya ek olarak, aşağıda, Osmanlı Devleti'nin, 1847 yılından başlayıp, sonuncusunu 1918 yılında yayınladığı Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmânîyye'lerden, belli yıllarda yayınlananlarda geçen Mâbeyn-i Hümâyûn çalışanları, mukayeseli olarak verilmiştir.⁴⁰³

Tablo 1.4. Belli Dönemlere Ait Salnâmelere Göre Mâbeyn-i Hümâyûn Personeli

Görevliler	Salnâmeler									
	1877	1878	1879	1881	1882	1897	1898	1906	1910	1918
Serkurenâ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2. Mâbeynci	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
3. Mâbeynci	1	1	1	1	-	-	-	-	1	1
4. Mâbeynci	1	1	1	1	-	-	-	-	-	1
5. Mâbeynci	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
6. Mâbeynci	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-
7. Mâbeynci	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-

⁴⁰¹ BOA, İ. DH., 723/50464/1. 10 Cemâziyelevvel 1293/3 Haziran 1876. Bunlardan başka Mâbeyn'den kime hangi nişanların verildiğine dair teferruatlı bilgi için bk. BOA, Y.PRK., 8/82/1-6. Recep 1301/Nisan 1884.

⁴⁰² BOA, İ. TAL., 45/47/1. 18 Şubat 1309/2 Mart 1894.

⁴⁰³ SDAO, D02467. H.1294/M.1877, 98-100, 1295/1878, 93-96, 1296/1879, 38-40, 1298/1881, 93-99, 1299/1882, 82-88, 1315/1897, 85-106, 1316/1898, 92-111, 1324/1906, 117-161, 1326/1910, 75-81, 1334/1918, 93-103.

8. Mâbeynci	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
Mâbeynci	-	-	-	-	7	6	6	7	-	-
Hazinedâr	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Dârüssaâde	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Sermusâhib	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
İmam-ı evvel	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
İmam-ı sâni	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Başkâtip	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2. Kâtip	1	-	1	1	1	1	1	1	-	-
3. Kâtip	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-
4. Kâtip	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-
5. Kâtip	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-
6. Kâtip	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
7. Kâtip	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
8. Kâtip	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-
Kâtip	4	8	4	2	2	25	25	23	4	4
Mütercim	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Sermimar	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-
Seresvâbi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Tahrîrât-ı Ecnebiye Kâtibi	-	-	1	1	1	1	1	1	-	-
Teşrifât-ı Hümâyûn Müdürü	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-
Hazine-i Hassa-ı Hümâyûn Kethüdâsı	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Mâbeyn-i Hümâyûn Müdürü	1	1	-	-	-	-	-	-	1	1
Mâbeyn-i Hümâyûn Müdür-i evveli	-	-	1	1	1	1	1	1	-	-

Maiyet-i Seniyye Piyâde Taburu Bölük Kumandanı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Maiyet-i Seniyye Sûvârî Bölüğü Kumandanı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Hazine-i Hassa Müşîri	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-
Kapı Çukadar- ı evveli	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Kapı Çukadar- ı sâni	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-
Telhis-i evvel	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Telhis-i sâni	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Mâbeyn-i Hümâyûn Ferîği	1	1	-	1	1	1	-	1	-	-
Hazine-i Hassa Memuru	-	-	-	17	31	66	62	112	28	45
Musâhib-i Hümâyûn Ferîği	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Seryâver	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Mâbeyn-i Hümâyûn Memurîn-i Zâbitân-ı Askeriye	23	33	-	-	-	-	-	-	-	-
Yâverân-ı Kirâm-ı Hazreti Şehriyârî	-	-	34	10	12	26	30	20	4	6
Yâverân-ı Hazreti Şehriyârînin Hayvanâtına Memur	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Yâverân-ı Hazreti Şehriyârî Kâtibi	-	-	-	-	-	2	2	1	-	-

Yâverân-ı Hazreti Şehriyârî Evrak Memuru	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-
Yâverân-ı Harb Hazreti Şehriyârî	-	-	5	48	57	149	172	359	-	-
Fahrî Yâver	-	-	-	16	18	128	117	77	7	4
Teftiş-i Umûmî-i Askeriye Komisyonu	-	-	-	-	-	35	34	45	-	-
Maiyet-i Seniye Erkân-ı Harb Heyeti	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-
Şehzâde Ders Nâzırı	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-
Yâverân-ı Hazreti Şehriyârî Esvâbî Emîni	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
Toplam	59	70	78	134	160	466	476	686	57	76

Yukarıdaki tabloda öncelikli dikkat çeken husus, en başta da söylendiği gibi, Mâbeyn-i Hümâyûn çalışanlarının sayısındaki sürekli artıştır. Bu durum, Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının son yıllarına kadar devam etmiştir. Diğer dikkat çeken husus ise, kimi görevlilerin isimlerinin Salnâmelerde çok az yer almasıdır. Bunlardan, Musikâ-i Hümâyûn Ferîği (Hazine-i Hassa Ferîkliği vazifesinden soyutlanmış olarak) ismiyle anılan görevli, yalnızca 1878 ve 1898 Salnâmelerinde zikredilmiştir. Bekçiler Müdürü ve Ebniye-i Seniyye Kalfasıyla Mâbeyn-i Hümâyûn Müdürü (tabloda, evvel ve sâni ayrımının, 1879 yılından başlayıp 1910 yılına kadar sürdüğü görülmektedir) 1877-1878; Hazinedâr Vekili, 1877-1878-1879; Sekizinci Kâtip, 1881-1882; Mütercim sadece 1881; Hırka-i Saâdet Serhademesi, 1881-1882; Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî Evrak Memuru ile Teftiş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu, 1897-1898-1906; Hazine-i Hassa Müşîri (Musikâ-i Hümâyûn Ferîkliği vazifesinden soyutlanmış olarak) 1897; Harem-i Hümâyûn Masârifât Nâzırı, 1897 ve 1906; Şehzâdegân Ders Nâzırı ve Sermimar, 1879-1881-1882; Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârînin Hayvânâtına Memur, 1898; Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî Kâtibi, 1897-1898-1906; Maiyet-i Seniyye Erkân-ı

Harbiye Heyeti ile Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî Esvâbî Emini ise, 1906 yıllarına ait Salnâmelerde zikredilmişlerdir.

Yâverân sınıfına, 1879 yılından itibaren, yukarıdaki başlıklar altında yer verildiği görülmektedir. Bu görevliler, daha önce, “*Mâbeyn-i Hümayûn Memurîn-i Zâbitân-ı Askeriye*” adı altında Salnâmelerde yer almışlardır. Yine tablodan anlaşıldığına göre, mâbeyncilik ve kâtiplikte ünvan derecelendirmesi, en fazla sekizinci sıraya kadar ilerletilmiştir. Sultan II. Abdülhamid’in ardından ise, Mâbeyn-i Hümayûn Müdürlüğü görevinin tekrar tek kişide birleştirildiği, Ertuğrul Vapur-ı Hümayûnu Sûvârisi, Maiyet-i Seniyye Bölüğü Kumandanı, Maiyet-i Seniyye Piyâde ve Sûvâri Bölüğü kumandanları gibi görevlilerin, Mâbeyn-i Hümayûn personeli arasında anıldıkları görülmektedir. Yine Fahrî Yâverlerin sayısının, keskin bir şekilde düştüğü ve Yâverân-ı Hazret-i Harb-i Şehriyârînin ise, Salnâmelerden tamamen çıkarıldığı görülmektedir.

1.7.1. Birinci Derecede Önemli Görevliler

1.7.1.1. Başkâtip

Başkâtip, Sultan II. Abdülhamid’in, bir nevi “özel kalem müdürü” olup, “Başkâtib-i Hazret-i Şehriyârî” olarak da bilinirdi.⁴⁰⁴ Başkâtibin eski adı, “Sırkâtibi”ydi ve bu vazifede birçok devlet ileri geleni görev yapmıştı. Küçük Said Paşa da bunlardan birisiydi.⁴⁰⁵ Mâbeyn Başkâtibi, 1830’lardan itibaren, Sırkâtibinin geçirdiği dönüşümle bu yeni halini ve konumunu kazanmıştı.⁴⁰⁶

Başkâtip olacak kişinin kaleminin güçlü olması önemliydi.⁴⁰⁷ Başkâtip, özellikle 1893’te, Arap İzzet Holo Paşa’nın atanmasıyla birlikte önemi artmaya başlayan⁴⁰⁸ Kâtib-i sâni ile beraber, sabah başlayıp, Padişaha gece takdiminin yapılmasına kadar çalışarak evine dönerdi.⁴⁰⁹ Diğer taraftan, Padişahın yaptığı İhsân-ı Şâhâne ve Atiyye-i Seniyye’lerin, Padişah’tan alınması gerekli olan iradelerini, Başmâbeynciye tebliğ ederdi. Tabi onunla birlikte, Kitâbet’teki diğer kâtipler de uzun saatler boyunca

⁴⁰⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Türkler*, 1021.

⁴⁰⁵ Pakalın, “Mâbeyn Başkâtibi”.

⁴⁰⁶ Findley, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, 55.

⁴⁰⁷ Bolayır, *Hatıralar*, 280.

⁴⁰⁸ J. Shaw- Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform, Devrim ve Cumhuriyet, Modern Türkiye’nin Doğuşu I-II (1808-1975)*, E Yayınları, İstanbul 2010, II, 264.

⁴⁰⁹ Biren, *Bürokrat Tefîk Biren’in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 57.

çalışırlar, evleri uzakta olanlar, kurenâ gibi sırayla Dairede nöbete kalırlardı.⁴¹⁰ İki grup halinde tutulan nöbetler için, her grubun bir “Baş Nöbetçisi” olurdu. Gece yarısı olduğunda, kâtiblerin taşınabilir karyolarını açmasıyla birlikte, Dairenin her tarafı yatakla kaplanırdı.⁴¹¹ Bazen, uzun saatler boyunca çalışmanın etkisiyle, Başkâtibin ulaştırılmak üzere başka bir mâbeynciye verdiği talimatlar, son derece kısa ve özensiz olabilirdi.⁴¹²

Sultan II. Abdülhamid, Mülkiye Mektebi’nden birincilikten dördüncülüğe kadar ki sıralamayla mezun olanlara hediye edeceği altın saatleri, Başkâtib vasıtasıyla gönderirdi.⁴¹³ Bu mezunların, o dönemin en seçkin olduğu düşünülen hocalarının eğitiminden geçmek yoluyla, sosyoloji ve edebiyatta bile uzmanlaşmış olan parlak beyinler olarak,⁴¹⁴ bu hediyeleri hak ettikleri söylenebilirdi. Ayrıca, mezunlardan, birincilik ve ikincilik derecesiyle eğitimi tamamlayanlara, altın ve gümüşten “Maarif Madalyası” da verilirdi.⁴¹⁵

Başkâtib, Padişahla bizzat temasa geçebilen nadir insanlardan olduğu için, Sultan II. Abdülhamid’in, “*temel çarklarından, temel kişiliklerindendi.*”⁴¹⁶ Mesela bir keresinde, önemli bir konu olan Ermeni meselesinin, istenmeyen derecede bir şiddet zeminine kaymasında Sultan II. Abdülhamid’in rolü olmadığı noktasında, Avusturya Kraliçesini ikna çabası için görevlendirilen kişi, Başkâtipti.⁴¹⁷ Meclis-i Mebûsan’ın, 19 Mart 1877’deki ilk açılış nutkunu okumak görevi de Başkâtibe verilmiş ve o sıradaki Başkâtib olan Said Paşa, bu görevi, dualar eşliğinde yerine getirmişti.⁴¹⁸ Paşa, daha önce de, Kânun-ı Esâsî’nin ilanı sırasında, hepsi tören elbiselerini giymiş olan, mâbeyncilere, yâverlere ve sonradan kaldırılacak olan “Dağıstan Alayı” askerlerine başkanlık etmişti. Yeni anayasayı ilan eden Hatt-ı Hümayûn’u okuma vazifesi ise,

⁴¹⁰ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 140, 145.

⁴¹¹ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 49.

⁴¹² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 208.

⁴¹³ Rey, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, 51. Bu hediyelerin Sadrazam vasıtasıyla dağıtıldığı, ayrıca jurnalciliğin buraya da bulaşmasıyla, Sultan II. Abdülhamid’in Mülkiye Mektebi’nden “soğuduğuna” dair Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 6-7.

⁴¹⁴ Bolayır, *Hatıralar*, 282.

⁴¹⁵ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 48.

⁴¹⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 172, 305.

⁴¹⁷ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 61.

⁴¹⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 85. Bu sırada Sultan II. Abdülhamid, meclis reis vekilliğine bir Ermeni mebusu atamış, yâverleri olarak da, genç iki Yahudiyi seçmiştir. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 133.

Amedî-i Dîvân-ı Hümâyûn olan Mahmud Bey'e verilmişti.⁴¹⁹ Diğer taraftan Başkâtıp, Cuma Selâmlığı için gidilen camideki namazını, hemen Padişahın arkasındaki safta kılardı.⁴²⁰ Bayramlaşma törenlerinde Başkâtibin protokoldeki yeri, Başmâbeynci, Mâbeyn kâtipleri ve Dârüssaâde Ağasının önündeydi.⁴²¹

93 Harbi sırasında Saray'da toplanan Harp Dîvânı'nın ardından, savaşlarla ilgili alınan kararların cepheye bildirilmesi görevi de Başkâtibe verildi.⁴²² Bununla birlikte, Mâbeyn Başkâtipleri, askerî konularda yazılmış raporları da Padişaha takdim ederlerdi. Yine bu meselelerle ilgili malzeme alımlarındaki gelişmeler, Başkâtibin bilgisine sunulurdu.⁴²³ Başkâtıp ayrıca, yeni sadrazam atamasında, atamayı gösteren Hatt-ı Hümâyûn'u, Sadâret Mektupçusuna iletmek üzere, atlas bir kese içerisinde ve göğsü üzerinde taşımak suretiyle, yeni sadrazamla birlikte Bâbîâlî'ye giderdi.⁴²⁴ Çok acil olduğu düşünülen evrak, Padişaha hemen sunulmakla birlikte,⁴²⁵ haberin acilliğine karar veren kişi, Başkâtibin kendisi olurdu. Bu karar verme sürecinde hesaba katılan faktörlerin büyük çoğunluğu, öncelikli olarak, Padişahın gösterebileceği tepkilere dayanırdı. Bir defasında Başkâtıp Tahsin Paşa'yı tereddütte bırakan yazı, Osmanlı'nın Belgrat elçisi Fethi Paşa'nın gönderdiği ve Sırp hükümdarı ile karısına yapılan suikastı bildiren şifreli telgraftı. Paşa, bir süre yaşadığı tereddütten sonra, telgrafi sabaha kadar masasında bekletmeye karar vermişti.⁴²⁶ Tahsin Paşa bir keresinde de, Padişahı ziyaret için gelen Alman imparatoru II. Wilhelm'in gemisinin geliş haberini, Padişaha biraz bildirmişti. Bu durum, Sultan II. Abdülhamid'in zihninde, Paşanın onu, erkenden Dolmabahçe Sarayı'na indirtip, hal' edilmesine yardımcı olacağı şüphesine neden olmuştu. Sonunda, Tahsin Paşa'nın haber vermesinden az sonra, geminin gerçekten görünmesiyle durum düzelmişti.⁴²⁷

⁴¹⁹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 122-123. Meclis-i Mebûsan'ın açılış nutkunu ise, Başkâtıp Küçük Said Paşa okumuştur. Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 235.

⁴²⁰ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 42.

⁴²¹ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 53.

⁴²² Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Tarih Sohbetleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985, 287-289'dan aktaran Zeki Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları", *Turkish Studies*, 8 Fall 2009, v. 4, 844'te 16 nolu dipnot.

⁴²³ Hasan Rami Paşa, *II. Abdülhamid Devri Son Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa ve Hatıratı (Hamidiye Kahramanı Rauf Orbay'ın Tanıklığında)*, 95, 100.

⁴²⁴ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 49.

⁴²⁵ Rey, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, 7.

⁴²⁶ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 61-62.

⁴²⁷ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 324.

Padişahın, Başkâtiplere, bazen ayaküzeri irade verdiği de olurdu. Mesela Sultan bir gün, sözlü olarak, Başkâtip Tahsin Paşa'dan, Bulgar nüfusunun yoğunluk oranının ne olduğunu öğrenmesini istemiş, o da Kitâbet Dairesi'ne döner dönmez, Üsküp valisi Hafız Paşa'ya bu iradeyi, telgraf çekerek iletmişti. Böylece istenen bilgiler elde edilmişti.⁴²⁸

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ortalarında, göreve yeni getirilecek olan sadrazamdan, bir sadakat senedi alınması ve sadrazam ile vükelâya yemin ettirilmesi usulü getirildi. Böylece Başkâtibin görevlerinden birisi olarak, bu yemin kâğıdını sadrazam ve vekillere tek tek okutup, yönetim ve kanunlara bağlı kalacaklarına dair yemin ettirmek de ortaya çıkmış oldu. Yine sadrazam görevden azledileceği zaman, görevden alındığı anlamına gelen, Mühr-i Hümâyûn'u alma işini, yine Başkâtip veya yardımcısı yapardı.⁴²⁹ Ama Sultan II. Abdülhamid'in, ilk zamanlarında sadrazamdan mührü almak için Üçüncü Mâbeynciyi gönderdiği de olmuştu. Mehmed Rüştu Paşa'nın azlinden sonra, mühür kesesini Padişahın hediyesi olarak eski sadrazama götüren Yusuf Bey, bu kişilerden birisiydi.⁴³⁰

Başkâtibin, makamıyla orantılı vazifelerinden birisi de, önemli faaliyetleri yerine getiren veya devlet adına zararlı işler yaptıklarından şüphelenilen kişilerin, yakından takip edilmesiydi. Mesela, sadrazamlığı zamanında evinde sıklıkla toplantılar düzenleyen Midhat Paşa'nın bu faaliyetlerinin hiçbiri, Başkâtip Said Paşa'nın dikkatinden kaçmazdı.⁴³¹ Bir keresinde, çeşitli yayınlarda, devlet aleyhine yazı yazma faaliyetinde bulunan bir kişiye, bu durumun Padişahın canını sıktığını ve bu işten vazgeçmesini bildiren kişi, yine Başkâtipi.⁴³²

Diğer taraftan Mâbeyn-i Hümâyûn Başkâtibi, Osmanlı Devleti'ne yapılan ziyaretlerde günlük faaliyet programını hazırlarken, misafir ülkenin hükümdarının Başkâtibiyle işbirliği içinde olurdu. Alman imparatoru II. Wilhelm'in ilk ziyaretinde, onun Başkâtibi, Tahsin Paşa'ya, hükümdarın ertesi sabah gidip göreceği yerlerin listesini bildirmiş, Tahsin Paşa da, teşrifat ve zabıta memurlarına gerekli talimatları vermişti. İmparatorun ikinci ziyaretinde ise, onun, Suriye, Beyrut ve Filistin'e yapmak

⁴²⁸ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 19.

⁴²⁹ Yaman, "Merkez Teşkilatı", 1048.

⁴³⁰ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 113.

⁴³¹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 116.

⁴³² Rey, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, 79.

istediği gezinin planlanması için kurulan komisyonda, Dîvân-ı Hümâyûn Tercümanı Münir Efendi, Orman ve Maâdin Nâzırı Selim Melheme Paşa ile Hazine-i Hassa Nâzırı Ohannes Efendi de yer aldı. Hazırlanan programı ise, İzzet Holo Paşa Padişaha sundu.⁴³³

Başkâtibin, önemli bir makamdaki yönetici olarak, kimi zaman kendisinden habersiz bir şekilde yapılan azl işlemlerine tepkide bulunduğu olurdu. Örneğin, Mâbeyn’de görevli iki kâtibin, çarpıtılmış bir jurnal sonucu görevden uzaklaştırılmalarına, Sultan II. Abdülhamid zamanında iki defa Başkâtiblik yapmış olan Ali Fuad Paşa’nın tepkisi, “*hakkında belki en şedîd gazab-ı hümâyûnun tecelli edebileceğini asla düşünmeksizin*”, günlerce evinden Saray’a gelmemek oldu.⁴³⁴

Başkâtibin emri altındaki kâtipler ise, yabancı devlet adamlarına gönderilen hediyeleri götürün heyette bulunabilirlerdi. Bu tür görevleri, kimileri, “*Mâbeyn’den kısa bir zaman için de olsa kurtuluş*” imkânı olarak değerlendirmişlerdir.⁴³⁵ Ayrıca, mesela İkinci Kâtibin, Padişah tarafından önemli sayılan konularda, paşaların evlerine kadar giderek, İrâde-i Seniyye’leri ilettiği de olurdu. Örneğin bir keresinde, yabancı devlet sefirlerinin, kendilerine ait gemilerin miktarını ikiye çıkarma isteklerine izin veren Küçük Said Paşa’nın bu hareketi, Padişah nezdinde, onun tahttan indirilmesine giden yolun bir adımı olarak değerlendirilmiş ve Said Paşa, gece evine gelen İkinci Kâtip vasıtasıyla uyarılmıştı. Ardından korkuya kapılan Paşa, İngiltere Sefareti’ne sığınmıştı.⁴³⁶ Daha önce, İkinci Kâtip statüsünde olmasına rağmen, kimsenin emri altında olmayarak, kendi özel çalışma dairesinde, önemli mali konuları takip etme vazifesinde olduğundan bahsedilen Arap İzzet Holo Paşa da, kimi zaman, Mâbeyn’in temsilcisi şeklinde görevlendirilirdi. Söz gelimi, bir defasında, Meclis-i Vükelâ, Meclis’te görüşülen konuları Saray’a iletmek için birisini istediği zaman, gönderilen kişi İzzet Paşa olmuştu.⁴³⁷ Diğer yandan, o dönemde taşraya Padişah iradesiyle atanan görevliler, ancak yine bir İrâde-i Seniyye’yle oradan ayrılabilirdikleri için, bu kişilerin,

⁴³³ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 172-173.

⁴³⁴ Bolayır, *Hatıralar*, 281.

⁴³⁵ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 49-50.

⁴³⁶ Akyıldız, “II. Abdülhamid’in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbiâli’yle İlişkileri”, 106 nolu dipnot.

⁴³⁷ Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, II, 157. İkinci Kâtiplik İzzet Paşa’ya, Kurenâ-i Hazret-i Şehriyârlık vazifesi de uhdesinde kalarak, tevcih edilmiştir. *BOA, İ. DH.*, 1333/21/1. 1 Zilkade 1313/14 Nisan 1896.

çeşitli nedenlerle İstanbul'a gelmeleri gerektiğinde, durumu halletmek için, Mâbeyn İkinci Kâtibiyle görüştükleri olurdu.⁴³⁸

Başkâtibin, çeşitli konularda tavsiyelerde veya isteklerde bulunduğu da olurdu. Bunlardan birisinde, Başkâtip, o sıralarda devletler arası ilişkilerin iyi olduğu bir ülke komumunda olan Almanya'daki Osmanlı sefirinden, okuduğu bir yazıdan elde ettiği bilgiye dayanarak, Profesör Conrad Röntgen'in bulduğu cihazdan almasını istemişti. Yine ünlü Krupp Firmasının, ürettiği malları, Osmanlı Devleti'ne, diğer devletlerden daha pahalıya sattığını, Almanya'daki sefarete Başkâtip haber vermişti.⁴³⁹ Bu isteklerin bir kısmı, bazı zamanlar resmiyete dökülen özel ricaları da kapsardı. Başkâtip Tahsin Paşa'yla yanındaki Başmâbeyncinin, 1905 Ocağında, çeşitli gerekçelerle birçok defalar istifa etmek isteyen Serasker Ali Rıza Paşa'dan, artık istifa etmeyeceğine dair aldıkları senet, bunun bir örneğiydi.⁴⁴⁰

Saray bürokrasisinde, bu kadar önem kazanmış bir konumda bulunmak, her zaman sonsuz bir saygınlığı garanti etmiyordu. Mesela bir gün, askerlikle ilgili bir komisyona, askerî ricalle birlikte katılan Başkâtip, *“artık elverir, askerce görüşülecektir. Burada bulunmanız doğru değildir”* denilerek adeta kovulmuştu. Bunun üzerine, kendi konumunun gücünden kaynaklanan bir özgüvenle komisyona gelen İkinci Kâtip İzzet Paşa'nın karşılaştığı ise, Gazi Osman Paşa'nın *“sen kimsin”* sorusuna, *“işte emir, getirip bildirenim”* demesi üzerine, *“askerlere Saray memuru emir bildirilemez. Padişahın Erkân-ı Harbiyesi vardır. Komisyona bildirilecek emir varsa, onun vasıtası ile bildirilsin. Sonucu da o vasıta ile arzolunur. Dışarı çık!”* sözleri olmuştu.⁴⁴¹ Yine, Sultan II. Abdülhamid'in, kendisini tahta çıkaran kişilere verdiği taahhülle ilk atadığı Başkâtip, Sadullah Rami Bey olmuştu ve onun Sultan V. Murad'la olan teması, yerine, o sırada Ticaret Meclisi Azalığı yapmakta olan Mehmed Said Efendi'nin getirilmesi için yeterliydi.⁴⁴² Başkâtibin, onunla görüşmek isteyenleri kabul etmediği durumlarda ise, gelen kişiler, başka bir kâtip tarafından Misafir Salonu'na

⁴³⁸ Tepeyran, *Hatıralar*, 172-173.

⁴³⁹ Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, 244.

⁴⁴⁰ Rıza Paşa, *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları*, (haz. Mahir Aydın), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012, 60.

⁴⁴¹ Rıza Paşa, *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları*, 49.

⁴⁴² Soko, *Sultan Abdülhamid*, 49-50. Sadrazamın atanma Hatt-ı Hümayûnu detayları için Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 106-107.

alınırdı. Öte yandan, kendisini görmek istemeyen Başkâtibe, onun Saray'daki güçlü konumuna rağmen, haksızlığa uğradığını düşünerek, sert çıkışlar yapanlar olabilirdi.⁴⁴³

Sultan II. Abdülhamid'in, kendi dönemi süresince Başkâtiplik yapanlar arasında, Padişahın güvenini en çok kazanan kişi, yedi defa sadrazamlığa getirilen, Küçük Said Paşa (Şapur Çelebi) oldu.⁴⁴⁴ Onun ardından gelen diğer ünlü Başkâtipler, 1894 Kasım'ına kadar, özellikle bir müsveddede düzeltme yaparken ortaya koyduğu hassasiyetle ve bilhassa tayin ve terfi yazılarında yapılan yanlışlıklara gösterdiği hiddetle⁴⁴⁵ ünlü Süreyya Paşa ve sonra da, 1908 Ağustos'una kadar Tahsin Paşa'ydı. Bu isimlerin ardından ise Başkâtiplik görevini, 1909 Nisan'ına kadar Ali Cevat Bey ve 31 Mart Vak'ası'ndan sonra, 1912 Temmuz'una kadar da Halid Ziya beyler sürdürdüler.⁴⁴⁶

1.7.1.2. Müşîr

Kendisi için "Ferîk" tabirinin de kullanıldığı bir nevi "Saray Nâzırıydı."⁴⁴⁷ Bazı yerlerde Müşîrlik ile Ferikliğe ayrı ayrı atama yapıldığından bahsedilmesine rağmen⁴⁴⁸ aslında ikisi de aynı makamı anlatmaktaydı. Müşîrlik, Sultan II. Mahmud'un saltanatının, yaklaşık son on yılı içerisinde dönüşüm geçirmeye başlayan Silahdarlığın yerini almaya başlamış ve yine Padişahın, "*idârenin geri kalanıyla sadece iletişim kurma değil, ayrıca onu kendi kontrolü altına alma amacına*" yönelik düzenlenmesinin sonucu olmuştu.⁴⁴⁹ Öte yandan bu makam, 1876-1880 yılları arasında Sultan II. Abdülhamid'in Mâbeyn Müşîrliğini yapan Eğinli Said Paşa'dan sonra, Gazi Osman Paşa'ya özgü oldu.⁴⁵⁰

Mâbeyn Müşîri, Padişaha verilen arzuhalleri, arkalarına "Mâruzât-ı Rikâbiye Dairesi" yazarak⁴⁵¹ gerekli yerlere yollardı.⁴⁵² Verilen arzuhaller ise, çoğunlukla, Padişah Cuma veya Bayram Selâmlığı'na giderken, insanların ona, ellerindeki arzuhali

⁴⁴³ Tepeyran, *Hatıralar*, 315-317.

⁴⁴⁴ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 42.

⁴⁴⁵ Ancak, Paşanın kâtiplere karşı bu kadar "*müteazzimâne, âdetâ muhakkirâne*" davranması, onun, emrindekilere toz kondurmamasına engel değildi. Bolayır, *Hatıralar*, 288-291.

⁴⁴⁶ Kuneralp, *Prosopografik Rehber*, 14. Ayrıca, Küçük Mehmed Said Paşa'nın sadrazamlığa getirilme sayısının sekiz olarak verildiği bir yer için bk. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 57.

⁴⁴⁷ Pakalın, "Mâbeyn Başkâtibi".

⁴⁴⁸ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 51.

⁴⁴⁹ Findley, *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, 55.

⁴⁵⁰ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 22. Gazi Osman Paşa'dan önce bu makama, Nuri Paşa'nın, ardından Necip Efendi'nin getirildiğini gösteren bir rapor ve telgraf için bk. BOA, Y.EE., 85/11/1. 11 Mayıs 1293/23 Mayıs 1877, BOA, Y.EE., 101/13/1. Haziran 1296/Haziran 1880.

⁴⁵¹ Karaca, "Saray'da Mâbeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu", 1107.

⁴⁵² Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümayûn", 285.

karşıdan göstermek ve bir memurun da bunları toplaması suretiyle⁴⁵³ Rikâb-ı Hümâyûn'a sunulan dilekçelerden oluşurdu. Bu alaylarda, Osman Paşa arabada, Sultanın tam karşısında yerini alırdı.⁴⁵⁴ Böyle olmasında, Paşanın halk tarafından çok sevilmesinden ötürü, ona karşı bir suikast teşebbüsünü önleme fonksiyonu da önemliydi.⁴⁵⁵

Diğer taraftan Mâbeyn Müşîri, çeşitli yerlerde görevlendirilen askerlere “*selâm ve iltifât-ı mülûkâneyi*” iletirdi.⁴⁵⁶ Müşîr bazen de, herhangi bir sebeple asıl görev yerinden ayrılarak, işlerinin başında bulunamayanların yerlerine atanırdı. Mesela, Sultan II. Abdülhamid'in ilk Mâbeyn Ferîki Said Paşa, bir defasında, Dîvân-ı Harb azalığı görevi için gerektiği kadar zaman ayıramayan Ahmed Paşa'nın yerine atanmıştı. Tabi Mâbeyn'deki vazifesi uhdesinde kalmıştı.⁴⁵⁷ Müşîrin Selâm-ı Şâhâne dışında, azli haberlerini iletmediği de olurdu. Midhat Paşa'nın görevden alınmasının tebliğini yapmak görevi, Müşîr Said Paşa'nın omuzlarına, bu görevin tevdi edildiği geceyi uykusuz geçirmesine neden olacak kadar, ağır bir yük yüklemişti.⁴⁵⁸ Müşîr, Padişahla ilgili basında çıkan yazılarla da ilgilenirdi. Bir keresinde, V. Murad'ın yaşam şartlarının iyileştirilmesi için, o dönemin etkili masonlarından olan ve bu sayede Avrupa'da üst düzey ilişkiler ağına sahip Kelanti Skeliyari, Eastern Express gazetesine, bu konuyla ilgili bir yazı göndereceği zaman, o sırada Mâbeyn Müşîri bulunan Said Paşa'ya danışarak hareket etmişti.⁴⁵⁹ Skeliyari'den sonra gelen İ. Proodos da etkili bir masondu. Öyle ki, 93 Harbi sırasında, İstanbul'da bir mason balosu bile düzenleyebilmişti. Üstelik

⁴⁵³ Biren, *Bürokrat Teyfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 53. Bu arzuahaller, Sultan II. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında direkt olarak Sultana sunulabilirken, sonradan güvenlik nedeniyle, memurlar aracılığıyla alınmaya başlanmıştır. Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 42'de 5 nolu dipnot.

⁴⁵⁴ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 22.

⁴⁵⁵ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 67.

⁴⁵⁶ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 82.

⁴⁵⁷ BOA, İ.DH., 753/61503/1. 6 Ağustos 1293/18 Ağustos 1877.

⁴⁵⁸ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 125. Sonradan bu görev, direkt tebliğ şeklinde yapılmamış, bir yâver gönderilmek suretiyle, Paşa Yıldız Sarayı'na getirtilerek burada azli bildirilmiş, hemen hazır bekleyen İzzettin Yatı ile, İtalya'nın Brindisi Adası'na sürgün edilmiştir. Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 80. Midhat Paşa daha sonra, 27-29 Haziran 1881 tarihlerinde toplanan Yıldız Mahkemesi tarafından, Sultan Abdülaziz'in ölümü davasında suçlu bulunarak Taif'e sürgün edilmiş ve üç yıl kadar sonra da boğdurularak öldürülmüştür.

⁴⁵⁹ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 240. Ayrıca Lewis burada, Müşîr için “*Saray Danışmanı*” tabirini kullanmaktadır.

bu toplantıya verilen “hayır” görüntüsü nedeniyle, gerekli önlemler zamanında alınamamıştı.⁴⁶⁰

Mâbeyn Müşîri, bürokratların da katılımıyla, fonksiyonu arttırılmış bir Meclis-i Vâlâ niteliğindeki Meclis-i Umûmî'nin ilk evresi olan 1839-1854 yılları arasında, bu meclisin, sürekli olmayan katılımcıları arasındaydı.⁴⁶¹ Bunun yanında, askerlikle ilgili vazifeleri daha öncelikliydi. Müşîrin, bazen de, bir kısım askerin sancak verilerek ödüllendirileceği sırada, Nutk-ı Hümâyûn'u okudukları olurdu.⁴⁶² Sultan II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ilan edilen seferberlik için okunacak olan nutkunun okunması işinin tevdi edildiği sırada, Mâbeyn Müşîri olan Said Paşa'nın bu iş için görevlendirildiğini belirten bir ifadenin de metinde yer almasını istemişti.⁴⁶³ Padişah bir keresinde de, ekonomik zorlukları aşmakla ilgili Lâyiha-i Seniyye'sini, Mâbeyn Müşîri aracılığıyla hükümete bildirmişti.⁴⁶⁴

Yabancı ülkelerden yapılan ziyaretlerde, gelen konukları karşılayanlar arasında Mâbeyn Müşîri de bulunurdu.⁴⁶⁵ 20 Mayıs 1878'deki Ali Suâvî Vak'ası ile aynı zamana denk gelen 93 Harbi'nin meydana getirdiği tehlike neticesinde, Padişah, İngiliz Büyükelçisi Henri Layard'ı Osmanlı Devleti'ne güven vermek üzere huzuruna kabul etmek durumunda kaldığında, Tercümanlık vazifesi, o sırada Mâbeyn Müşîri olan Eğinli Said Paşa'ya verilmişti.⁴⁶⁶ Padişahın son derede güvenine mazhar olan Said Paşa'ya, hemen Harem duvarının arkasındaki bir kısımda, özel bir oda bile tahsis edilmişti.⁴⁶⁷

Sultan II. Abdülhamid'in tahta cülûsu sırasında, Dolmabahçe Sarayı'ndan Türbe-i Hazret-i Halid'e gidileceği zaman, Saltanat Kayığı'nda, Padişahın yanında bulunanlar arasında, Seryâverle birlikte Mâbeyn Ferîki Said Paşa da bulunmuştu.

⁴⁶⁰ Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*, 141.

⁴⁶¹ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, TTK Yayınları, Ankara 1999, 68'de 3 nolu dipnot.

⁴⁶² Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 94, 168.

⁴⁶³ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 167-168. Bu savaşta bizzat cepheye giderek çarpışmaları komuta etmek isteyen Sultan II. Abdülhamid'i, eniştesi Mahmud Celalettin Paşa'nın vazgeçirmesine dair Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 140.

⁴⁶⁴ Akyıldız, *Para Pul Oldu*, 216.

⁴⁶⁵ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 174.

⁴⁶⁶ Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, II, 55.

⁴⁶⁷ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 142.

Alayın ardından, Padişah, yine Said Paşa vasıtasıyla, sefirlere tahsis edilen çadırda bulunan İngiltere Sefiri Sir Henry Eliot'a, Selâm-ı Şâhânelerini göndermişti.⁴⁶⁸

Müşîrlar, emekli olmalarına rağmen, Sultan II. Abdülhamid'in, kurduğu düzen içerisinde, Padişahın, kimi konularda danıştığı kişilerden olmayı sürdürdüler. Bir keresinde, Yıldız'daki Arnavut ve Arap askerler arasında ciddi bir şekilde patlak veren gerilimin önlenmesi için başvuru alan kişiler, Derviş Mehmed Paşa, Fuad Paşa, Kurt İsmail Paşa gibi emekli müşîrlardı.⁴⁶⁹ Görevleri arasında vilâyetlerin ara sıra teftişi de bulunan Müşîrin, bazen, kontrole gittiği yerde iki hafta kadar misafir edildiği olurdu.⁴⁷⁰ Azledildiğini ve Brindisi Adası'na sürgün edildiğini, Sultan Abdülmecid'in, Mimar Garabet Balyan'a 1853-1856 yılları arasında beş milyon altına yaptırdığı⁴⁷¹ Dolmabahçe Sarayı'na geldiğinde öğrenen Midhat Paşa'yı, buraya geldiğinde karşılayanlar, maiyet çavuşları ile bir miktar yâverin başındaki, Mâbeyn Ferîki Said Paşa'ydı.⁴⁷²

Mâbeyn Müşîri, Serasker olmamakla birlikte, aynı zamanda, Padişahın askerî gücünün Saray'daki temsilcisi idi. Seryâver de dahil olmak üzere, tüm yâverler kendisine bağlıydı. Müşîr, Harbiye Nezâreti'yle haberleşmeye tek yetkili kişiydi.⁴⁷³ Sultan II. Abdülhamid'in son Mâbeyn Müşîri ise, Gazi Osman Paşa'ydı. Padişah, onu, yüksek bir mevki vermek suretiyle kontrol mekanizması içinde tuttu. Hatta Paşayı, ölünceye kadar, kendisi için yaptırdığı Beşiktaş taraflarındaki yalısına bile göndermedi. Bu yalı, öldükten sonra ailesine, diğer haneleriyle beraber “*mübâyââsı tebliğ edilen*” ve “*muamele-i ferâğının icrâsıyla senedâtının alınması bedelât-ı mukarreresinin îtâsına mütevakkıf*” olan yalı olmalıdır.⁴⁷⁴ Müşîrin görevlerinden birisi de, -Osman Paşa'nın ölümünden sonra bu görev, diğer yâverlere verilecektir- bayram törenlerinde, Padişahın

⁴⁶⁸ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 35-37.

⁴⁶⁹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 251.

⁴⁷⁰ Tepeyran, *Hatıralar*, 17.

⁴⁷¹ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 249. Osmanlı Devleti'ne, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda çokça emeği geçen Balyan Ailesi için, İstanbul'da 1 Ekim 2016'da bir anıt mezar açılmış ve Garabet Balyan'ın, yalnızca mezar taşı buraya nekledilebilmiştir. Çünkü, “*naaşı Beşiktaş Ermeni Mezarlığı'nın istimlâki sırasında yok olmuştur.*” Geniş bilgi için bk. *Atlas Tarih Dergisi*, Aralık 2016-Ocak 2017 İstanbul, (44), 16.

⁴⁷² Soko, *Sultan Abdülhamid*, 135.

⁴⁷³ Cevdet Paşa, *Tezâkir (40-Tetimme)*, 278.

⁴⁷⁴ BOA, BEO., 2398/179837/1. 16 Ağustos 1320/29 Ağustos 1904.

tahtının, öpülmesi gelenek olan sırma saçaklı ek kısmını, öpmek için ziyaretçilere uzatmaktı. Paşanın ölümüyle birlikte bu makam kaldırıldı.⁴⁷⁵

1.7.1.3. Yâverân

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının sonlarında, sayıları üç yüzü aşan yâverlerin başında, “Seryâver” vardı. Bu ünvan ilk olarak Sultan Abdülmecid zamanında kullanılmıştı.⁴⁷⁶

Yâverler; “Yâver-i Ekrem”, “Yâver-i Has” ve “Alelâde Yâverler” olmak üzere üç kısma ayrılırlardı. Bu yâverliklerden ilk ikisi, sadece taltifle elde edilen ünvanlar olup, bunların bir kısmı Padişaha, bir kısmı da Seryâvere bağlıydılar.⁴⁷⁷ Üçüncü kısım yâverler yani Alelâde Yâverler ise, genelde Sultan II. Abdülhamid'in, sadakatlerini elde etmek istediği büyük aile çocuklarından oluşurdu ve onlara, belki de bir askerî okul bitirmediklerinden olsa gerek, Alelâde Yâverler denirdi.⁴⁷⁸

Yâverler arasında, ferik ve liva rütbeli çok sayıda kişi bulunurdu. Yâverlere, miktar fazlalığından dolayı, kalacak özel bir yer tahsis edilemediğinden -sonradan edilecektir- bunlar, üç kısma ayrılmışlardı ve her kısım, Mâbeyn'de sırayla nöbete kalırdı. Vazifeleri, tebliğ edilmiş Başkitâbet tezkerelerini ilgili yerlere ulaştırmak ve eğer cevap verilecekse bekleyerek, bu cevapla birlikte geri dönmek, sözlü emirleri iletme idi. Bir diğer görevleri, Sultan II. Abdülhamid tarafından Saray'a gelmeleri istenen Sadrazam, Şeyhülislam, Serasker, Bahriye Nâzırı ve ara sıra da diğer nâzırları haberdar etme idi.⁴⁷⁹ Diğer yandan, yâverlerin, azl haberini ilgili kişiye ulaştırdıkları da olurdu. Bunun bir örneğini, Serasker Rıza Paşa vermişti ve Temmuz 1905'te Bâbîâlî'den çıkarak Saray'a doğru giderken, görevden alındığını, Şeyh Zafir Tekyesi önünde ona haber veren ve doğruca konağa gitmesi emrini ileten kişi, bir yâverdi.⁴⁸⁰

Seryâverin emri altında, yâverlerin maaş ve özlük haklarının takibini yapabilmek için, asker kâtiplerden oluşan memurları da vardı. Sultan Abdülaziz döneminde Padişah

⁴⁷⁵ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 137-139. Bir eserde ise, ilga olunmadığı, ama sekiz yıl boyunca atama yapılmadan boş bırakıldığı söylenmektedir. Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, 107, 121. Bu saçağı tutma görevi ise, Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyârî Müşîr Fuat Paşa'ya verilmiştir. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 163.

⁴⁷⁶ Karaca, “Saray'da/Mâbeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu”, 1101.

⁴⁷⁷ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 29.

⁴⁷⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 179-180.

⁴⁷⁹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 147-152.

⁴⁸⁰ Rıza Paşa, *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları*, 65.

gezintilerine iştirak etmelerine rağmen, Sultan II. Abdülhamid zamanında bu görevleri ya da faaliyetleri, Padişahın, maiyetiyle birlikte çok nadir ve sadece özel günlerde dışarı çıkmasından dolayı, atıl kaldı. Ayrıca diğer bir görevleri de, ziyarete gelen yabancı konukların, kalacakları köşklere götürülmeleri idi.⁴⁸¹

Öte yandan yâverler, İstanbul veya başka şehirlerde meydana gelen çeşitli olayları tahkik ederlerdi.⁴⁸² Mesela, Doğu Anadolu’da halkın şikâyetinde bulunduğu Hamidiye Alayları’nda görev yapan İbrahim Paşa’nın, orada neler yaptığının araştırılması için gönderilen kişiler, Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârîden Talat Paşa ile Teftiş-i Askerî Komisyonu üyesi Fehmi Bey olmuştu.⁴⁸³ “*Fatih civarındaki menbâ-i füyûzât Hamidiye Mektebi müdürü olup, mektep ittihaz ettiği hâne icâresini vermekten hâsıl olan aczinden dolayı...şâkirdân ile devlethâne-i fehimâneye gelmiş olan Osman Efendi*”yi kimlerin teşvik ettiğinin anlaşılması için, onu sadrazamın huzuruna, Yâver Bey götürmüştü.⁴⁸⁴

Yâverler, olay esnasında gönderilerek tahkikat yapmalarının yanında, bulundukları mahallerde meydana gelen yasadışı faaliyetleri de, takip ederek gerekli yerlere bildirirlerdi. Bir defasında, İzmir’de sahte evrak ve asker kıyafetleriyle halktan yardım toplayan insanları Mâbeyn’e haber veren kişi, Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî İzmir kumandanı Ferîk Tefvîk Bey’di.⁴⁸⁵ Diğer taraftan, haklarında şüphe uyanan kişileri, alıp Saray’a getirmeyle de görevlendirilebilirlerdi.⁴⁸⁶ Askeriye kâtiplerine nezâret etmek, bazı kışlalarla Musikâ-i Hümayûn’a kumandanlık, İstabl-ı Âmire’ye müdürlük yapmak gibi görevleri de vardı.⁴⁸⁷ Sultan II. Abdülhamid’in en çok güvendiği İkinci Fırka Taburları’na asker seçme görevi de, tüfenkçilerle beraber yine yâverlere aitti.⁴⁸⁸ Bazen, yapılan görüşme programlarında değişiklik olması gerektiğinde, bu durumu gerekli yerlere bildirmek, yâverlerin göreviydi.⁴⁸⁹ Kimi zaman da, yaşanan sürgün olaylarında, sürgün edilen kişiye eşlik ederlerdi. Midhat Paşa, ilk sürgününde

⁴⁸¹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 147-148, 152.

⁴⁸² Celal Esad Arseven, *Sanat ve Siyâset Hatıralarım*, İstanbul 1993, 94’ten aktaran Akyıldız, “II. Abdülhamid’in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbîlî’yle İlişkileri”, 292.

⁴⁸³ Günay, “II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak’ta Aşiret Mücadeleleri ve Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa”, 126-127.

⁴⁸⁴ BOA, Y.PRK.BŞK., 29/75/1. 28 Şubat 1308/12 Mart 1893.

⁴⁸⁵ BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/21. 14 Haziran 1321/27 Haziran 1905.

⁴⁸⁶ Rey, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, 55.

⁴⁸⁷ BOA, Y.PRK.SGE., 2/83/1. Tarihsiz.

⁴⁸⁸ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 147-148.

⁴⁸⁹ Tepeyran, *Hatıralar*, 553.

İzzettin Vapuru'yla Dersaâdet'ten uzaklaşırken, yanında gemi mürettebatıyla birlikte, iki yâver ve iki Maiyet Çavuşu da vardı. Bu gidişi “*pencereden dürbünle seyreden Başkâtip Said Paşa*”nın aldığı derin nefese eşlik eden cümle, “*çok şükür, büyük bir ağırlıktan kurtulduk*” olmuştu.⁴⁹⁰ Bununla birlikte bir keresinde, Sultan II. Abdülhamid'in, Kabasakal veya Sakallı olarak bilinen Özel Yâveri, Edirne valisini, bu valiyi jurnalleyen telgrafi inceleyen Başkâtip Kara Tahsin'e karşı savunmakta, bir beis görmemişti.⁴⁹¹ Yâverlerin bir vazifesi de, mesela, Saray dışından tiyatro izlemeye gelen şehzâde ve sultanlara, oyunun ardından, evlerine kadar eşlik etmekte.⁴⁹²

Seryâverin maiyetinde olmayan “Yâver-i Ekremler” ile “Fahrî Yâverler” de vardı. Söz konusu yâverlerden Yâverler-i Ekremler, Padişahın taltif edilmeye layık gördüğü devlet adamlarından oluşurken, Fahrî Yâverler kısmından olanlar, devlet hizmetine alınan yabancılarla, başka yönetici kesimlerin seçkinlerinden oluşurdu.⁴⁹³ Fahri Yâverler içinde Beşiktaş Zâbita Müdürü Hasan Paşa, Dersaâdet Liman Dairesi Reisi Dilâver Paşa, Beşinci Ordu-yu Hümâyûn erkânından Osman Paşa'yla birlikte, diğer askerî dairelerden kimseler de vardı.⁴⁹⁴

Yâver-i Ekremlik rütbesi, ilk kez 1863 yılında, Sultan Abdülaziz'in Fuad Paşa'ya bu ünvanı vermesiyle meydana getirilmişti.⁴⁹⁵ Her ne kadar sembolik olarak değerlendirilse de, Yâver-i Ekrem'in, Sultan II. Abdülhamid'e “*kamu politikası konusunda danışmanlık yapmak, ordu ve memur kadrolarında yolsuzluk yapan, yeteneksiz olan ve Padişaha sadık olmayan kişileri ortaya çıkarmak*” gibi somut görevleri vardı.⁴⁹⁶

Merasim ve Cuma selâmlıklarında, atıyla Padişahın arkasından giden, özel bir yâveri daha vardı.⁴⁹⁷ Husûsî Yâverin bir diğer adı, “Yâver-i Hazret-i Şehriyârî” idi. Bu makama gelenler arasında yabancılar da olurdu. Bunlardan birisi, bir gemide miço olarak denizcilik yaşamına başlayan, ardından kariyerinde ilerleyerek yüksek makamlara gelen ve Mecidiye Kruvazörü'nü, Temmuz 1904'te Amerika'dan İstanbul'a

⁴⁹⁰ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 137, 140.

⁴⁹¹ Tepeyran, *Hatıralar*, 318.

⁴⁹² Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 50.

⁴⁹³ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 149.

⁴⁹⁴ BOA, Y.PRK.SGE., 2/83/1. Tarihsiz.

⁴⁹⁵ Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, 73.

⁴⁹⁶ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform Devrim ve Cumhuriyet, Modern Türkiye'nin Doğuşu (1808-1975)*, II, 265.

⁴⁹⁷ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 50, 67.

kadar getirerek, Sultan II. Abdülhamid'in gözüne girmeyi başaran, Ransford D. Bucknam'dı. Adı Bagnam Bey olarak anılmaya başlayan Bucknam'a, Kitâbet Dairesi'nde bir oda bile tahsis edildi.⁴⁹⁸

Husûsî Yâverin, kimi önemli ve seçkin şahsiyetlerin cenaze törenleriyle yakından ilgilendikleri de olurdu. Mesela, Gazi Osman Paşa'nın cenazesinin, toprağa verilmek için hazırlanması konusunda görevlendirilen kişi, Husûsî Yâver Ferîk Çerkez Muhammed Paşa'ydı.⁴⁹⁹ Sultan II. Abdülhamid'in, Ertuğrul Faciası'ndan sonra gösterdiği yakın ilgi nedeniyle, Japon imparatoruna teşekkür için 1892 yılında Tokyo'ya gönderdiği kişi, Yâver-i Haslarından olan Binbaşı Ahmed Bey'di. Yine, 1898 senesinde, İran Şahı Muzaffereddin Şah'a gönderilen hediyeleri, "Fevkalâde Elçi" olarak götürüp, aynı yılın mayıs ayı başlarında Dersaadet'e dönen kişi, Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den Mehmed Rebi Paşa'ydı.⁵⁰⁰ Sultan II. Abdülhamid'in, saltanatının ilk yıllarında kafasını meşgul eden bir konu olan, amcası Sultan Abdülaziz'in ölümüyle ilgili olarak düzenlenen ve Bâbîâlî'de muhafaza edildiği söylenen raporu almak için gönderdiği kişi olan Yâver Binbaşı Osman Bey de, muhtemelen onun Husûsî Yâverlerindendi.⁵⁰¹

Üçüncü Ordu-yu Hümâyûn Müşiri Hayri Bey gibi kimi Husûsî Yâverler, Sultan II. Abdülhamid'i o kadar çok severlerdi ki, ona karşı harekete girişecek "*melâin-i erbâb-ı fesadın harekât-ı leime-i cinayetkârânelerine meydan verilmeden*", her birisinin "*kemâl-i şiddetle bittâkip kahr u tedmir edilmesinin*" gerekliliğine inanırlardı.⁵⁰²

Padişahın Husûsî Yâverliğinde bulunmak, bu makamın sahiplerini sonsuz bir sadakat konumuna getirmezdi. Sadakat derecesindeki bağlılığın bitiş noktası, sadık olunan kişinin, artık ümitsiz ve geri dönülmez biçimde konumunu kaybedeceğinin anlaşıldığı noktaydı. Sultan II. Abdülhamid hal' edileceği zaman, bunu Padişaha tebliğ etme görevine, ne kadar büyük bir istekle talip olduğu, Meclis-i Mebûsan'da bu

⁴⁹⁸ Hasan Rami Paşa, *II. Abdülhamid Devri Son Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa ve Hatıratı (Hamidiye Kahramanı Rauf Orbay'ın Tanıklığında)*, 38, 43.

⁴⁹⁹ Hülagü, *Gazi Osman Paşa*, 356.

⁵⁰⁰ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 187, 194.

⁵⁰¹ BOA, A.DVN.NMH., 27/9/3. 15 Nisan 1297/27 Nisan 1881. Padişahın, Husûsî Yâverlerinden birisine, yabancı bir ziyaretçiyle arasında tercümanlık yaptırdığı da olurdu. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 101.

⁵⁰² BOA, Y.EE., 861 No'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/78. 9 Temmuz 1321/22 Temmuz 1905.

vazifeye kimin gideceği tartışılırken “*ben giderim*” demesi şahit olan Arif Hikmet Bey de, bir dönem Padişahın Husûsî Yâverliğini yapmıştı.⁵⁰³

1.7.1.4. Mâbeynciler

Mâbeyncilik, en eski devirlere varıncaya kadar, hükümdarlık şeklinde yönetilen tüm devletlerde karşılığı bulunabilen bir meslekti. Mesela, İslam devletlerindeki karşılığı “hicâbet” veya “hâcip” şeklindeydi. Bu tür görevlilerin sayısı, Emeviler döneminden başlayarak hilafetin saltanat tarzına dönüşmesiyle birlikte, giderek arttı. Osmanlı’da da Saray yapısı kurumsallaştıkça, bu anlamda görevliler istihdam edilir oldu. Örneğin, Hammer’e göre, Fatih Sultan Mehmed döneminde kaleme alınan Kanunnâme’deki ibareler, “*tıpkı Avrupa’daki ‘mâbeynci’ olgusunu hatırlatıyordu.*”⁵⁰⁴

XIX. yüzyıldan önce, Osmanlı’da mâbeyncilerin vazifesi, “Kapı Ağası” veya “Kapıcılar Kethüdâsına” aitti. Yine “Hasodabaşı” da Padişahın özel işlerini gören, “*en büyük memurlardandı.*”⁵⁰⁵ “Mâbeynci” terimi ise, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlandı. Sultan II. Mahmud’un son dönemlerinden başlayarak, mâbeynciler için genel olarak kullanılan tabirler, “yakın” anlamına gelen “Mukarrebîn”, “Karîn” veya “Kurenâ” ünvanlarıydı. Bu çalışanların görevleri ise, ziyarete gelen bürokratları Padişaha sunmak ve verilen iradeleri, ilgili makamlara ulaştırmakla sınırlıydı.⁵⁰⁶

“Sekurenâ” ise, mâbeyncilerin amiri olarak, onların yapacakları işleri, detaylı olarak belirlerdi. Saray’da kalıp emir beklerdi. Sultan II. Abdülhamid zamanında Serkurenâların sayısı, genelde sekizdi ve bunların sadece yarısı, gece nöbetine kalırdı.⁵⁰⁷ Serkurenâlık makamında bir değişiklik olduğu zaman, devir-teslim işleminde, Mâbeyn’de ve dolayısıyla Yıldız Sarayı’nda bulunan, özellikle murassa nişanlar ile diğer değerli eşyaların detaylı bir listesi, “Devir Defteri”ne kaydolunurdu.⁵⁰⁸ Serkurenâyı Hazret-i Şehriyâri, 1879 Nisan’ında, daha çok kaîmeden kaynaklanan ekonomik

⁵⁰³ Ali Fuat Türk geldi, *Görüp İşttilerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010, 32.

⁵⁰⁴ Pakalın, “Mâbeyn Başkâtibi”.

⁵⁰⁵ Göncü, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümayûn”, <https://www.academia.edu/29463497/>.

⁵⁰⁶ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümayûn”, 284. Ancak Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*’ndeki “Mâbeyn Başkâtibi” maddesinde, “Mâbeynci” ünvanıyla ilk istihdamın, III. Selim zamanında yapıldığını yazmıştır.

⁵⁰⁷ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 139-140.

⁵⁰⁸ Detaylı eşya listeleri için BOA, Y.PRK.SRN., 1/7/1. 25 Mayıs 1294/6 Haziran 1878.

zorlukların giderilmesi için çalışmalar yapacak olan bir komisyona da atanmıştı.⁵⁰⁹ Komisyonlara atanan kişiler, yine, özel bir deftere kaydedilirlerdi.⁵¹⁰

Serkurenâlar, vezâret rütbesine sahiptiler. Serkurenâlar arasından seçilmiş birisi, Emlâk-ı Hümâyûn'dan, Hazine-i Hassa ve Ceb-i Hümâyûn yoluyla Padişaha sunulan hasılatı, makbuz karşılığında teslim alır, Ceb-i Hümâyûn Hazinesi'ni de yönetirdi.⁵¹¹ İnşa edilmekte olan kimi "Ebniye-i Seniyye"nin yapımı, bir Serkurenânın başkanlığında gerçekleştirilirdi.⁵¹² Kimi zaman da, Emlâk-ı Hümâyûn'a katılan fabrikalar ile içindeki eşyayı, Padişah adına teslim alırlardı. Bunlardan birisinde Serkurenâdan Osman Bey, Hereke'deki kumaş fabrikasını mamûl-gayrimamûl eşyayla birlikte devralmıştı.⁵¹³ Öte yandan, Osmanlı zabtiyesinde istihdam edilmek üzere hizmete alınması düşünülen Fransız Celestin Bonneval'in sözleşmesini, Sultan II. Abdülhamid'in emriyle, Serkurenâ imzalamıştı.⁵¹⁴ Bu görevliler ayrıca, Osmanlı'yı ziyarete gelen yabancı hükümdarların yanına gitmek isteyen misafirlere de, kılavuzluk ederlerdi.⁵¹⁵

Düzenli olarak yapılan kanuni harcamalar dışında kalan Saray'ın bütün masrafları için, Serkurenânın izni gerekirdi. Onlar da bu masrafları, ya Ceb-i Hümâyûn'dan sağlar veya Hazine-i Hassa Nezâreti'ne bildirirlerdi. Ara sıra olmak üzere, Padişahın izniyle, onun, Saray'la ilgili mali konulara dair iradelerini de oluşturlardı. Hazine-i Hassa da, Başkâtile birlikte, seçilmiş bir Serkurenâya bağlıydı. Söz konusu hazineyi gezmek isteyenlere, tezkere düzenlerdi.⁵¹⁶ Aşağıda, Mâbeyn'in çeşitli masrafları için örnek olmak üzere, bir tablo verilmiştir.⁵¹⁷

⁵⁰⁹ Akyıldız, *Para Pul Oldu*, 234.

⁵¹⁰ Kimlerin ne tür hizmetlerle, hangi komisyonlara atandıklarına dair birkaç örnek için bk. BOA, Y.EE., 72/87/1. Rebiülâhîr 1297/Mart 1880.

⁵¹¹ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümâyûn", 285.

⁵¹² BOA, Y.MTV., 18/73/2. 27 Kanûn-ı evvel 1302/8 Ocak 1887.

⁵¹³ BOA, Y.MTV., 15/62/2. Kanûn-ı evvel 1299/Aralık-Ocak 1883-1884.

⁵¹⁴ On maddeden oluşan sözleşmenin, Osmanlıca ve Fransızca detayları için bk. BOA, Y.PRK.SRN., 1/102/2. 7 Şubat 1299/19 Şubat 1884.

⁵¹⁵ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 72.

⁵¹⁶ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 140, 183.

⁵¹⁷ BOA, Y.EE., 110/22/6. Mart 1304/Mart 1888.

Tablo 1.5. Mâbeyn-i Hümâyûn Gedikatından Bazılarının 1888 Yılı'nın Mart'ından Ekim'ine Kadar Olan Masraflarını Gösterir Tablo

Odalar/Birimler	Bağlı olduğu idarece bildirilen masraflar	Bağlı olduğu dairenin yaptığı satın almalar	Bağlı olduğu idare için hazinece satın alınanlar	Hazinenin kanuna uygun olarak yaptığı masraflar	TOPLAM (kuruş)
Esvap Odası	79.605	144.124	2.400	-	226.129
Kiler-i Hümâyûn	-	68.090	2.400	400.296	470.786
Şamdan Odası	16.035	29.180	-	104.863	150.078
İbriktâr Odası	6.340	-	-	969	7.309
Tüfengî Odası	5.380	105	-	1.006	6.491
Duhan Odası	50.331	2.860	-	-	53.191
Kahve Odası	100.898	1.130	-	435	102.463
Kandilcibaşılık	2.874	-	-	-	2.874
Külhancibaşılık	2.735	7.800	-	396	10.931
Avcıbaşılık	1.840	-	-	-	1.840
Eczane	77.000	34.000	-	-	111.000
Hazine-i Hümâyûn	8.996	-	-	1.702	10.698
Kuşluk-ı Hümâyûn İdâresi	22.070	48.718	-	86.713	157.501

Tablo incelendiğinde, Sultan II. Abdülhamid için en büyük masrafların, Kahve Odası, Eczahâne, Kuşluk-ı Hümâyûn İdâresi ve Duhan Odası'nda yapıldığı görülüyor. Bunun yanında, iş hacmine bağlı olarak, İbriktâr Odası'yla, Avcıbaşılık ve Kandilcibaşılığın masraflarının ise, oldukça düşük olduğu anlaşıyor. İşte tüm bu masraflardan ve bunların Hazine-i Hassa veya Ceb-i Hümâyûn İdâresi'ne bildirilmesinden Serkurenâlar sorumluydu.

Bununla birlikte, Serkurenâlar, kimi zaman, onunla oturup sohbet eden, “Padişahın arkadaşları” konumundaydılar. Yine onlar, kendilerine değişik konularda hoşnutsuzlukların bildirildiği kişilerdi.⁵¹⁸ Böylece, farklı konulardaki memnuniyetsizlikler, ilk elden ve yumuşak bir tarzda Padişaha iletilmiş olurdu. Bir defasında İsmail Kemal Bey, Başmâbeynciye, Mısır'la ilgili meselenin Osmanlı için

⁵¹⁸ Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, 227'de 67 nolu dipnot, 245. Ayrıca aynı yazar, *Tezâkir (40-Tetimme)*, 152.

hayati bir önem taşıdığını söylemiş, o da, Sultan II. Abdülhamid'e iletmişti.⁵¹⁹ Öte yandan, Başmâbeyncilerden bazılarının konakları, devlet dairelerinin hemen yanı başında bulunurdu. Mesela Başmâbeynci İzzet Paşa'nın konağı, Bâb-ı Fetvanın hemen bitişiğindeydi ve ölümünden sonra varisleri tarafından peyderpey satıldı.⁵²⁰

Başmâbeyncilerden kimilerinin ise, oldukça belirginleşmiş vazifeleri vardı. Mesela, Padişahın Şehzâde Reşad ile haberleşmesi için görevlendirilen kişi, genelde Başmâbeynci Hacı Ali Paşa'ydı.⁵²¹ Şehzâdenin ihtiyaçlarını, “kimse ile temas etmeden” Başmâbeynciye bildiren kişi, Beşiktaş Sarayı'nda görev yapan bir Haremağasıydı.⁵²² Öte yandan, kimi mâbeyncilerin de, her yıl yerine getirdikleri ve böylece sıradan hale gelmiş vazifeleri vardı. Mesela Sultan II. Abdülhamid, her sene Livadya Sarayı'na gelen Rus Çarı'na, Osmanlı ülkesinin “*ruhânî reisi olarak*”, “hoş geldiniz” demek üzere, Mâbeyn'den Tarhan Paşa'yı görevlendirmişti.⁵²³ Mâbeynci Münir Paşa ise, genelde sefaretlerden gelen konukların takdimini gerçekleştirirdi.⁵²⁴

Serkurenâlar, Mâbeyn'in tefrişat işlerini de, Mefrûşât-ı Hümâyûn İdâresi'ne, sözlü veya yazılı olarak bildirirlerdi veya bu taleplerde onayları gerekirdi. Onaylarının gerektiği diğer bir durum ise, Mâbeyn'deki dairelerle ilgili tamir talepleri idi.⁵²⁵ Yaşanan istifa olaylarını tahkik etmekle de görevliydi. Bir defasında, hasta olmadığı halde hastaymış gibi davranarak istifasını kabul ettirmeye çalışan Rüştü Paşa'nın bu hareketini, Padişaha, Başmâbeynci Osman Bey bildirmişti.⁵²⁶

Serkurenâlar, Ramazan iftarlarında Saray'a gelen konuklara, “dişkiralarını” da dağıtırlardı. Bunun dışında, yılbaşı kabul edilen Muharrem ayının birinci gününde, dairelerinde, içinde çeşitli miktarlarda paraların bulunduğu ve gelen kişilerin,

⁵¹⁹ İsmail Kemal Bey, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, 220.

⁵²⁰ Esra Yakut, *Şeyhülislamlık, Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, Kitapyayinevi Yayınları, İstanbul 2014, 57. Yine, Mâbeyn çalışanlarına yakınlık göstermek, dış-politik meselelerde de Sultan II. Abdülhamid'le görüşmeyi kolaylaştırabilir ve Osmanlı ile olan ilişkilerde iyi sonuçlar verebilirdi. Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 88.

⁵²¹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 141, 170.

⁵²² Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 102.

⁵²³ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2012, 199 ve 39 nolu dipnot. Ayrıca bu karşılama ve paşanın adının ‘Turhan’ şeklinde geçtiği bir yer için bk. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 196-200.

⁵²⁴ Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 36.

⁵²⁵ Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, 74-78.

⁵²⁶ Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, II, 100.

konumlarına uygun olan miktarları seçtikleri tabaklar bulundururlardı. Dağıtılan bu paralara, “muharremiyelik” veya “yıl bereketi” denirdi.⁵²⁷

Eskiden Saray’daki sultanların düğünlerinde, onların vekili Dârüssaâde Ağası olurken, sonradan bu ağaların gözden düşmeleriyle birlikte, vekillik vazifesi, Başmâbeynciye kaldı. Erkek tarafının vekili ise, nâzırlardan birisi olurken, nikâh şahitleri nâzırlar, mâbeynciler veya musâhiblerden seçilirdi.⁵²⁸ Bu kişilerin, nikâhtan önce Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne’de hazır olmaları istenirdi.⁵²⁹ Gelin Odası ise, Mâbeyn’in en üst katındaydı.⁵³⁰ Şehzâde ve sultanların doğum günü törenlerinde de, önceden hazır olunması gerekirdi. Saliha Sultan’ın doğumgünü vesilesiyle Hamidiye Camii’nde okunacak mevlid için çağrılan kişilerin, saat beş’te Mâbeyn’de hazır olmaları bildirilmişti.⁵³¹

Tıpkı Başkâtip gibi, Saray’ın önemli vazifelilerinden olan Serkurenâ yönetimindeki mâbeynciler, kazandıkları bu yeni konumla birlikte, Sultan II. Abdülhamid’in en yakınında hizmet gören insanlar haline geldiler. Bu konum onları aynı zamanda, Padişahın kimi ailevi işlerinden haberdar olan, bu işler arasında, düzeltilmesi gerekenlerin yoluna konulmasına katkı sunan görevliler durumuna getirdi. Bir defasında Sultan II. Abdülhamid, rutin törenler dışında on dokuz senedir baba-oğul oturup görüşmediği oğlu Şehzâde Selim’i, vereceği yemeğe, bir mâbeynci vasıtasıyla davet etmişti. Ardından, ilişkileri normal şekline girmişti.⁵³² Diğer taraftan, mâbeyncilerin, kâtiplerin aksine, istedikleri veya gerektiği vakitlerde, Padişahın huzuruna çıkabilme yetkileri de vardı.⁵³³ Yaşanan tabi afetler neticesinde meydana gelen hasarların tespit edilmesinde de, mâbeyncilerin görevlendirildiği olurdu.⁵³⁴

Sultan II. Abdülhamid döneminde, mâbeyncilerin rolü ve konumları, farklı bir durum arz etmeye başlamıştı. Mesela, düzenlenecek bir sergiye davet edilecekler sayılırken, vekillerin yanında “*Mâbeyn-i Hümayûn mensubu karîn efendiler*”in de ayrı

⁵²⁷ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 96, 107.

⁵²⁸ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 134.

⁵²⁹ BOA, Y.PRK.BŞK., 15/5/1. 1 Şubat 1304/13 Şubat 1889.

⁵³⁰ Odada bulunan eşyaların detaylı bilgisi için bk. Y.MTV., 24/61/4. 25 Teşrîn-i sâni 1302/7 Aralık 1887.

⁵³¹ BOA, Y.PRK.BŞK., 47/21/1. 9 Ağustos 1312/21 Ağustos 1896.

⁵³² Soko, *Sultan Abdülhamid*, 198.

⁵³³ Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid’in Hayatı*, 34.

⁵³⁴ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 69.

olarak zikredilmeleri, onların yeni ve güçlü konumunun habercisi gibiydi.⁵³⁵ Bir belgede, Mütercim-i sâni Ragıp Bey'in, kendisini, "*Karîn-i Fahrî Hazret-i Şehriyârî*" şeklinde nitelemesinden ise, tıpkı yâverlikte olduğu gibi, mâbeyncilikte de fahrilik ünvanının olduğunu anlaşılmaktadır.⁵³⁶

Sultan II. Abdülhamid, mâbeyncilerin, vekiller ve yüksek devlet adamlarıyla görüşüp samimi olmalarına sıcak bakmazdı. Buna rağmen o, nöbete kalmayan mâbeyncilerin kimisine insanları takip etme, kimisine Bâbîâlî'den gelen askerî satın alımlar ile bayındırlık imtiyazlarını inceleme gibi görevler verirdi. Bu vazifeler, onların birçok yerli-yabancı insanla tanışmalarına ve samimiyet kurmalarına vesile olurdu. Mâbeyncilerin vazifelerinden bir diğeri ise, Cuma Selâmlığı'nda, Padişah camideyken, köşklere kalan yabancı misafirlere, Padişahın Selâm-ı Şâhânesini iletme idi. Ayrıca onlar, cuma geceleri, diğer günlerin gecelerine oranla, daha geç vakte kadar nöbete kalırlardı.⁵³⁷ Gece nöbete kalmak konusunda, mâbeyncilerin izinli oldukları da görülürdü.⁵³⁸ Mâbeyn'e gelemeyeceklerini bildirdikleri dilekçelerde, bunun nedenini açık olarak belirtirlerdi. Bir defasında, Mâbeyn'den Said Bey, "*birkaç gündür mizac-ı acizâneme târî olan eser-i inhiraf bu akşamdanberi müthiş olduğundan*" diyerek, Saray'a gelemeyeceğini haber vermişti.⁵³⁹

Şeyhülislamın tayin Hatt-ı Hümayûn'unu taşıma görevi, İkinci Mâbeynciye verilirdi ve o, devir teslim töreninde de hazır bulunurdu.⁵⁴⁰ Bazen Saray'a, imza yerleri kopartılmış olarak gönderilmiş jurnaller için, ilgili makama gönderilecek iradeleri, alt kısmına not düşerek Başkitâbet'e mâbeynciler gönderirlerdi. Kimi zaman da Padişahın, iradelerinden veya yazdırdığı müsveddelerden sildirmek istediği bazı ibareleri temizlerlerdi. Mâbeyncilerin Kitâbet'te çalışmayanları, Padişahla daha fazla görüşürlerdi. Padişahın "*kâtiplerle sık sık konuşmak âdeti yoktu.*"⁵⁴¹ Ayrıca Sultan II.

⁵³⁵ BOA, Y.PRK.BŞK., 61/75/1. 4 Zilhicce 1317/5 Nisan 1900.

⁵³⁶ BOA, Y.EE., 14/195/3. Tarihsiz.

⁵³⁷ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 134, 143, 152, 194.

⁵³⁸ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 40. Ayrıca, izinli olanların sıralandığı listeler için bk. BOA, Y.PRK.SGE., 1/25/1. 28 Temmuz 1294/9 Ağustos 1878 ve BOA, Y.PRK.SGE., 1/25/2. 30 Temmuz 1294/11 Ağustos 1878.

⁵³⁹ BOA, Y.EE., 147/71/1. 27 Ramazan 1297/2 Eylül 1880.

⁵⁴⁰ Yurdakul, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform*, 252.

⁵⁴¹ Biren, *Bürokrat Teyfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 60, 92, 95. Öyle ki, Sultan için, yirmi sekiz yıl boyunca Mâbeyn'de kâtiplik yapmış olan Ali Cevat Bey fezlekesinde, onunla hiçbir şekilde doğrudan doğruya görüşme şansına sahip olamadığını yazmaktadır. Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, II. Abdülhamid'in Son Mâbeyn*

Abdülhamid, vekillerin de kendi aralarında birlik sergilemelerini, olumlu karşılamazdı. Bu nedenle Meclis-i Vükelâ toplantı yaparken, içlerinden en güvendiği nâzıra, heyete ve heyetin görüşmelerine etki edecek olan mesajını götüren kişi, yine bir mâbeynci olurdu.⁵⁴²

Fikri ve kalemi en güçlü mâbeynciler, Emin Bey, Arif Bey, Bekir Bey gibi iyi eğitim görmüş olanlar olmakla birlikte, bu kişiler, işleriyle ilgili görevlendirmelerde öncelikliydi. Sultan II. Abdülhamid'in en çok gözetim altında tuttuğu yer ise, Meşihat Dairesi olup, mâbeyncilerin yerine getirdiği vazifelerden biri de, Şeyhülislam Saray'a gelip, Çit Köşkü'nün yanındaki bir odaya geçtiğinde, ona Selâm-ı Şâhâneyi iletme. Şeyhülislam da, aybaşı olması durumunda, maaşını alıp yemeğini yedikten sonra, buradan ayrılırdı.⁵⁴³

Padişahın, o an için yanında bulunan mâbeyncilerden bir şeyler istemesi her zaman mümkündü. Bir gün, İkinci Kurenâ Osman Bey huzurdayken, o zaman Mâbeyn Müşirliğine yeni getirilen Said Bey'e hediye edeceği altın saati bu mâbeynciye seçtirmişti. Tabi Sultan II. Abdülhamid, onun gelişigüzel ve önemsemeyen seçiminden hoşnut kalmamış, daha güzelini seçerek ona armağan etmişti.⁵⁴⁴ Bir defasında, Sultan II. Abdülhamid'in gezinti yaparken emrettiği, Kitâbet Dairesi'nin pencerelerinin yeşile boyanması işini, o sırada yanında bulunan Başmâbeynci üzerine almıştı.⁵⁴⁵

Mâbeyncilerin görevlerinden birisi de, birtakım yöneticilere, nereye ve hangi göreve atandıklarını bildirmektir. İsmail Kemal Bey'in Girit Genel Valiliğine getirildiğini, ona, Mâbeynci Faik Bey bildirmişti. Faik Bey ayrıca, kimi sorgulamalarda kullanılan mâbeyncilerdendi. İsmail Kemal Bey'in Genç Türklerle alakasını sorgulayan da oydu.⁵⁴⁶ Bu tür sorgulama işlerinde, Faik Bey dışında birçok başka Mâbeyn çalışanı

Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, 8. Ayrıca jurnallerin İmza yerlerinin koparılması, “*bendenin nâm ü şânını kâtiplerden ketmetmek*” içindir. Bolayır, *Hatıralar*, 282.

⁵⁴² Enver Ziya Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi V-IX*, TTK Basımevi, Ankara 2011, VIII, 272.

⁵⁴³ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 47, 52. Emin Bey'in Fransızcası, “*eline kâğıt ve kalem almadan okuyarak tercüme edecek kadar kuvvetli*” olduğundan, Sultan II. Abdülhamid, onu, hem “*ciddi ve tarihi eserlerin*” tercümesinde, hem de yabancılara selâm gönderme işinde kullanmıştır. Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 45. Ayrıca, Vambery'nin gizli raporlarında geçtiğine göre, Emin Bey'in Mâbeyn'deki konumu oldukça güçlüdür. Öyle ki, çoğu zaman “*Saray'ın Hariciye Nâzırı gibi*” davranmıştır. Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 66.

⁵⁴⁴ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 88.

⁵⁴⁵ Bolayır, *Hatıralar*, 297.

⁵⁴⁶ İsmail Kemal Bey, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, 235, 286. Söz konusu atamayla ilgili, Sinan Kuneralp'in *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli* adlı eserinde, Girit valileri arasında İsmail Kemal

da görev alırdı.⁵⁴⁷ Öte yandan, bir defasında Sultan II. Abdülhamid'in, Mülkiye Mektebi'nden de bir öğrencinin aralarında bulunduğu bir toplantının, uygun olup-olmadığını kendisine sorduğu kişi bir mâbeynci olmuştu. Ayrıca Padişahın, bu toplantıya katılan mektep öğrencilerinin tümünün altı gün izinsiz bırakılmasını istediği iradesini, okula bir mâbeynci götürmüştü.⁵⁴⁸

Mâbeynciler, aynı zamanda, İfâde-i Seniyye'leri, özet halinde Başkitâbet'e bildirirler, kâtipler de bunları ilgili dairelere yazarlardı.⁵⁴⁹ Mâbeyncilerin, resmî olmayan iradelerde imza yetkileri de vardı.⁵⁵⁰ Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid'in yirmi beşinci Cûlûs-ı Hümayûn'unda, ona hediye edilen eşyaları muhtevi defteri, Osman Nuri ve Hasan Faik isimli mâbeynciler mühürlemişlerdi.⁵⁵¹

Mâbeyncilerin sayısı, XIX. yüzyılın sonlarında dört yüz yetmiş altı kişiye kadar ulaşmakla birlikte,⁵⁵² Mâbeyn'de bu kadar görevlinin olması, yapılacak hata miktarını da artırıyordu. Bu noktada, Sultan II. Abdülhamid'in, Mâbeyn çalışanlarını ikaz etme yöntemlerinden birisi olarak tiyatro belirmişti. Bir seferinde telaşlı, ortalığı birbirine katan, sonunda misafirlere rezil olan ve Sarayı da rezil eden bir mâbeynci tiplmesi sahnelenmiş, davetli olan Saray erkânı da bunu, kendilerine bakan yönünü keşfetmeye çalışan endişeli gözlerle izlemişti.⁵⁵³ Diğer taraftan, geçmişte bir mâbeyncinin, çeşitli entrikalar arasında kalarak, aslında hiçbir sorumluluğu olmadığı halde, suçlandığı durumlar da görülmüştü. Mesela Sultan Abdülaziz'in, Mısır hidivinin kızı Tevhide'yle evlenme isteğine karşı çıkan Fuad Paşa'nın bu itirazını ihtiva eden not, kendisine okunmadı diye Padişah, Paşayı görevden almıştı. Muhtemelen, bu olayda notu getiren Başmâbeynci de yerinden olmuştu.⁵⁵⁴ Yine, “*Saray'ın aylıklı meşhur komiği Bertrand*”ın yaptığı taklitler, Haremağalarını zor durumlara düşürmeye yeterdi.⁵⁵⁵ Öte

Bey'in adı geçmemektedir. Bu, ya görev süresinin 1892-1893 arası gibi kısa bir süreyi kapsamasından, veya bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

⁵⁴⁷ Dorys, *Abdulhamid Intime*, 126.

⁵⁴⁸ Rey, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, 56.

⁵⁴⁹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 179.

⁵⁵⁰ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 97.

⁵⁵¹ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 28.

⁵⁵² SDAO, H. 1316/M. 1898, 92-111.

⁵⁵³ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 64, 75. Yıldız Sarayı'nda, yazlık ve kışlık olmak üzere, iki tiyatro kullanılmıştır. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid'in sevdiği başlıca operalar, *Trovatore*, *Aida*, *Mis Negit*, *Carmen*, *Faust*, *Maskot*, *Norma* olmuştur. Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 40.

⁵⁵⁴ Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, 208'de 103 nolu dipnot.

⁵⁵⁵ Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid, Saray ve Sürgün Yılları*, 32-33.

yandan, tiyatronun sürekli oyuncular, Mâbeyn Mızıkası'na mensup olan kişilerdi. Bertrand'dan başka, Güllü Agop ve Komik Abdi gibi şehir tiyatrosu oyuncular da Saray ekibine dahil edilmişti. Sultan II. Abdülhamid ise, en fazla, içinde *Travyada*, *Toksa* ve *Haydutlar* gibi oyunların olduğu operaları severdi.⁵⁵⁶

Eski mâbeyncilerden kimileri ise, genellikle Osmanlı dışı dünyadan olan bazı kişilerce, “*adâlet parodisi*”, “*hileli duruşma*”, vb. gibi sıfatlarla tarif edilen Midhat Paşa'nın yargılanması sırasında, sanık sıralarında hazır bulunmuşlardı.⁵⁵⁷ 1881 Haziran'ının sonlarında kurulan Yıldız Mahkemesi için, Midhat Paşa'nın Dersââdet'e getirilmesi emrini muhtevi telgrafi çeken kişi ise, Serkurenâydi.⁵⁵⁸

En sonunda, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle birlikte, Saray'daki tüm diğer itibarlı makamlar gibi, mâbeynciler de, kısa süre içerisinde saygınlıklarını kaybettiler.

1.7.1.5. Husûsî Kâtipler

Ünvanı, “Kâtib-i Husûsî-i Hazret-i Şehriyârî” idi. Husûsî Kâtipler, Sultan II. Abdülhamid'in, herhangi bir mevzudaki sözlü veya yazılı bir bildirimleri için, sadrazam veya diğer önemli makam sahiplerine gönderilirlerdi. Başkâtibe bağlı değillerdi ve sadece çok önemli bir konu için Daireye uğrarlardı.⁵⁵⁹ Bu kâtiplerin en bilinenleri, daha çok diplomatik konularda çalışan Reşid Bey'le, Avrupa basınına takip eden Ermeni Nişan Efendi'ydi.⁵⁶⁰ Reşid Bey, aynı zamanda bu makam oluşturulduğunda, ilk tayin edilen kişiydi.⁵⁶¹ Bir diğer tanınmış isim, Sultan II. Abdülhamid'in *Düşünce* ve *Hâtıraları'nı* (*Pensées et Souvenirs, Siyasi Hatıratım*), derleyip yayınlayan Ali Vehbi'ydi.⁵⁶² Husûsî Şifre Kâtibi Asım Bey'in vefatından sonra ise, bu görevi yürüten Esad Bey'di.⁵⁶³

1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan birkaç ay sonra, “*muhârebeye sevk için gerekli levâzımın tamamlanması*” konulu iradeyi, ilgili yerlere bildiren kişi,

⁵⁵⁶ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 302-303.

⁵⁵⁷ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 137, 139.

⁵⁵⁸ Cevdet Paşa, *Tezâkir (40-Tetimme)*, 212.

⁵⁵⁹ Biren, *Bürokrat Tevfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 88.

⁵⁶⁰ Reşid Efendi için bk. Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, 37, footnote: 6'da atıfta bulunduğu Josef Maria von Radowitz, *Aufzeichnungen und Erinnerungen*, II, 233.

⁵⁶¹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 190.

⁵⁶² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 244.

⁵⁶³ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 373.

Padişahın Özel Kâtibi olmuştu.⁵⁶⁴ Kimi zaman da, teşrifatta yaşanan karışıklıklar için sözlü iradeleri tebliğ ederlerdi.⁵⁶⁵ O dönem devletlerarası ilişkilerde, önemli bir hediyeleşme tarzı olan, yabancı devlet adamlarına imtiyaz nişanı vermek için, Mâbeyn-i Hümayûn'dan görevlendirilen kişilere, bu görevlendirmeyi bildirdikleri de görülmüştü.⁵⁶⁶ Kimi zaman da, Saray'da konaklayan misafirlere, saatin kaç olduğuna bakılmaksızın, Sultan II. Abdülhamid'in öğrenmek istediği bir konuyu sormak için gönderilirlerdi. 1901 Yılı Mayıs'ında Yıldız Sarayı'nda bulunan Macar Arminius Vambéry, İngiliz hükûmetine yazdığı bir raporda, Husûsî Kâtibin gece yanına gelerek, Rusya'nın, Mısır ve Boğazlar konusunda ne düşündüğünü sorduğunu yazmıştır.⁵⁶⁷

Diğer taraftan bir de, Padişahın, "Husûsî Şifre Kâtipleri" vardı. Bu kâtipler, İstanbul dışında önemli mevkilerde bulunan kişilere, Padişahın iradesiyle, özel şifreler verirlerdi ve bu şifrelerle, hem onlardan gelen istekleri Padişaha, hem de Padişahın isteklerini onlara bildirirlerdi.⁵⁶⁸ Mesela Ermeni meselesi hakkında Kâmil Paşa'nın düşüncelerini, Şifre Kâtibi Kâmil Bey Padişaha iletmişti.⁵⁶⁹

Husûsî Şifre Kâtibinin, bazı önemli mevzular üzerine, gece geç saatlere kadar süren toplantılarda, hükûmetle Padişah arasındaki iletişimde görev aldığı da olurdu. Husûsî Şifre Kâtipleri, bir ara, Mâbeyn Kitâbeti'ne gelen jurnallerin gereğini yapmakla da görevlendirilmişlerdi. Bu görev, daha sonra, Adliye Nâzırının başkanlığındaki bir komisyona verildi.⁵⁷⁰ Öte yandan, bu kâtiplerin, gayriresmî iradeleri imza etme yetkileri de vardı.⁵⁷¹ Kimi zaman da, önde gelen askerlerin bazı serzenişlerini, Padişaha iletirlerdi. Bir defasında, bir konu üzerine olan düşüncesine güvenen Serasker Rıza Paşa, görüşüne uygun hareket edilmediği takdirde, "*şerefim olan bu elbiseyi bir daha giymem*" dediğinde, bu olayı Sultan II. Abdülhamid'e ileten kişi, Şifre Kâtibi Kâmil Bey'di.⁵⁷²

⁵⁶⁴ Hasan Rami Paşa, *II. Abdülhamid Devri Son Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa ve Hatıratı*, 188.

⁵⁶⁵ Cevdet Paşa, *Tezâkir (13-20)*, 279.

⁵⁶⁶ BOA, Y.EE., 8/28. 26 Şevval 1313/10 Nisan 1896.

⁵⁶⁷ Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambéry'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 39.

⁵⁶⁸ Biren, *Bürokrat Tefîk Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 59. Vali, vali yardımcısı, ordu komutanı, mutasarrıf vb. görevliler, direkt irtibata geçilen memurlardan sadece birkaçı olmuştur. Ölmez, "Askeri Teftiş Komisyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri".

⁵⁶⁹ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 195.

⁵⁷⁰ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 152, 362.

⁵⁷¹ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 97.

⁵⁷² Rıza Paşa, *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları*, 50.

1.7.1.6. Dârüssaâde Ağası (Kızlarağası)

Osmanlı Devleti'nde "Dârüssaâde" tabiri, ilk olarak, Topkapı Sarayı'nın Harem Dairesi için kullanılmıştı. Burada görev yapan "Akağalar" ile "Hadım Ağalar"ın başında "Bâbüssaâde Ağası" bulunurdu. 1574 yılında, Dârüssaâde Ağasının görevi, Bâbüssaâde Ağasından ayrıldı. Dârüssaâde ağaları, özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda oldukça güçlendiler.⁵⁷³

Dârüssaâde Ağası, Sultan II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde, Mâbeyn'in en büyük memuru olup, protokoldeki yeri, diğer birçok Mâbeyn çalışanından öndeydi. Vekiller ile birlikte olmaları gerektiğinde, mevkileri, Sadrazam ve Şeyhülislamdan sonra üçüncü sıradaydı. Harem'in korunup gözetilmesinden sorumluydu. Harem'in tüm ihtiyaçlarını gerekli yerlere bildirirdi. Saray'ın en güçlü konumundaki bu mâbeynciler, diğer Mâbeyn görevlilerinden daha fazla, kişisel ilişkilerine dikkat etmek zorundaydılar. Elbisesini bilmeden Şehzâde Reşad Efendi'nin terzisine diktiren Dârüssaâde Ağası, Padişahın öfkesinden zor kurtulmuştu. Devlet işlerinde Padişaha yakınlıklarından dolayı bir ağırlıkları olmasına rağmen, cehaletleri de fazlaydı. Bu durumları geçmişte alay konusu olmuştu.⁵⁷⁴ Bu görevlinin başlıca vazifesi ise, Hırka-i Şerif ziyaretlerinde Destimâl-i Şerif'i tutmak, Saray'daki sultanların düğünlerinde ve koltuk merasimlerinde bulunmak, bütün ağaların, göreve atanma ve görevden alınmaları gibi işlere bakmaktı.⁵⁷⁵ Ağa, kimi zaman, kendisini tanıyanların önemli dilekçelerini de Padişaha takdim ederdi.⁵⁷⁶ Kızlarağası, özellikle Berat Kandilleri'nde, Mahmil-i Şerif'i, Saray'daki birçok Haremağasıyla birlikte, bahçeye çıkarırdı. Yine Surre Alayı'nda bulunan görevlilerden birisiydi.⁵⁷⁷

Kızlarağasının yeniden göreve atanmasında ise, ilginç bir atanma usulü uygulanırdı. Buna göre Kızlarağası, Mekke'ye doğru yola çıkacak olan Surre Alayı için hazırlanmış hediye yüklü deveyi, Saray'ın bahçesinde, üç kez dolaştırırdı. Eğer Padişah, üçüncü devirde, devenin Evkâf Nâzırına teslimini istemezse Kızlarağası, görevden alınmış sayılırdı.⁵⁷⁸

⁵⁷³ Ülkü Altındağ, "Dârüssaâde", *TDVİA*, IX, 1-3.

⁵⁷⁴ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 134-136.

⁵⁷⁵ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 92.

⁵⁷⁶ Tepeyran, *Hatıralar*, 380.

⁵⁷⁷ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 50-51, 110.

⁵⁷⁸ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 104.

Dârüssaâde ağalarının, kendilerine mahsus özel daireleri de vardı. Sultan II. Abdülhamid'in, Hafız Behram Ağa, Şerafeddin Ağa, Yâver Ağa ve Abdülgânî Ağa olmak üzere dört tane Kızlarağası oldu.⁵⁷⁹ Sultan II. Abdülhamid, kadın ve çalışanlarının kendi üzerindeki etkinliğini sınırlandırabilmek için, bu ağalardan Ganî Ağa'yla Hafız Behram Ağa'ya vezir rütbesi verdi ve bu kişileri, protokolde, Sadrazam, Şeyhülislam, Mısır Hidivi ve Bulgaristan prensiyle eşit duruma getirdi.⁵⁸⁰

Dârüssaâde Ağası, V. Mehmed Reşad döneminde, diğerleri gibi tüm ünvan ve saygınlığını kaybetti.⁵⁸¹

1.7.1.7. Musâhibler

Başlarında bulunan “Başmusâhib” ile beraber, dördüncüsünden sonrakilere, “Musâhib Ağalar” denirdi.⁵⁸² Kimilerine göre Kilerci, Seccâdecibaşı, İbriktâr gibi görevliler de musâhibten sayılırdı.⁵⁸³ Bazen, Sultan II. Abdülhamid'in gözüne girmeyi başaran kişiler, hemen bu daireye alınırlardı. Mesela, Haremağalarından olup, zekâlarıyla fark edilen Firuz ve Nedim adlı iki genç, hemen musâhib yapılmışlardı.⁵⁸⁴

Musâhibler, Padişahın emirlerini ilgili yerlere ulaştırmak için, Saray'da sırasıyla nöbet tutarlardı.⁵⁸⁵ Musâhiblerin diğer bir görevi, Padişahla muhabbet ederek ona güzel vakit geçirtmektir.⁵⁸⁶ Afrika kökenli bu insanlar, her yıl mayıs ayının birinci cumartesi günü, “*millî zikirleri*” olan “Habeş Türküleri” söyleyerek, uzun süre eğlenirlerdi.⁵⁸⁷

Musâhibler, eğer bir mâbeynci vazifelendirilmemişse, Saray'a gelen Şeyhülislama, Selâm-ı Şâhâneyi bildirirlerdi.⁵⁸⁸ Sultan II. Abdülhamid'in, şehzâdelere yapacağı uyarıları, mâbeyncilerden ayrı olarak, musâhibler vasıtasıyla yaptığı da olurdu.

⁵⁷⁹ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 92. Behram Ağa'dan başka, Sultan II. Abdülhamid'in son derece güvenine mazhar olmuş bir de Lütfi Ağa vardı. O, şehzâdelerin hareketlerini bile kontrol altında tutarak, gerektiğinde onları jurnal dahi edebilmiştir. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 225.

⁵⁸⁰ J. Shaw- Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform, Devrim ve Cumhuriyet, Modern Türkiye'nin Doğuşu (1808-1975)*, II, 264.

⁵⁸¹ Tahsin Paşa, *Abdülhamid, Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, 105'ten aktaran Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 186.

⁵⁸² Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 92.

⁵⁸³ Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 31.

⁵⁸⁴ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 168.

⁵⁸⁵ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 146. Ayrıca, Haremağalarının Sultan II. Abdülhamid'e sürekli bir “*halk korkusu*” telkin ettiklerine dair Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 25.

⁵⁸⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 175.

⁵⁸⁷ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 94.

⁵⁸⁸ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 52.

Yine Gidiş Müdürü, Saray'daki sultanların taleplerini, musâhibler vasıtasıyla Padişaha ulaştırırdı. Geleneksel olarak, Harem kapılarının sabah yedide açılıp, akşam yedide kapatılması görevi de bu çalışanlara aitti. “Halvet tutmak”, yani dışarıdan içeriye kimseyi yalnız bırakmamak, içeri girerken “destûr” diye bağırarak da, musâhiblerin vazifesiydi. Musâhiblerin, kimi zaman Saray'daki sultanlara öğretmenlik yaptıkları da olurdu.⁵⁸⁹ Bazen de sabah gezintilerinde Sultan II. Abdülhamid'e katılırlardı.⁵⁹⁰ Kimi zaman, tiyatro izlemekte olan insanlara, bir tepsiyle atıştırma getirenler, bayram ziyaretleri için gelip de, Saray'da ağırlanan kişilere verilecek olan İhsân-ı Seniyyeleri takdim edenler, yine musâhiblerdi.⁵⁹¹

Diğer taraftan, şehzâdelere yapılacak olan bayram tebriğini iletenlerden birisi, Başmusâhib olabilirdi.⁵⁹² Bir keresinde de Başmusâhib, Sultanın, kızı Ayşe Sultan doğmadan bir yıl önceki evliliğinde, nikâh şahidi olmuştu.⁵⁹³ Muayyelerde Hamidiye Marşı'yla tahta doğru ilerleyen Padişahın yanında, Mâbeyn Müşîri ve Başkâtibiyle beraber, Başmusâhib de bulunurdu. Tahtın arkasında ise, şehzâdelere, damat paşalar ve diğer Saray görevlileri yerlerini alırlardı.⁵⁹⁴ Ekonomik açıdan önemli olan kimi işlerde, çeşitli kişilere verilen imtiyazların iyice açıklığa kavuşturulması için, bir musâhib gönderilirdi. Bir defasında, Asım Bey'in bronz madeni imtiyazının olup olmadığının öğrenilmesi için gönderilen kişi, Sermusâhib olmuştu.⁵⁹⁵ Öte yandan, her ne kadar Padişahın Berberbaşı güvenilir insanlardan seçilmiş olsa da, onun tıraşı esnasında, yanlarında mutlaka, Başkâtip veya bir musâhib, önlem amaçlı olarak hazır bulunurdu.⁵⁹⁶

Sultan II. Abdülhamid hal' edildiğinde, onun bir su çantası içindeki değerli eşyalarını muhafaza eden kişi, Başmusâhib Ağa'ydı.⁵⁹⁷

⁵⁸⁹ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 28, 65, 117.

⁵⁹⁰ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?* 95.

⁵⁹¹ Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid, Saray ve Sürgün Yılları*, 24, 29.

⁵⁹² Soko, *Sultan Abdülhamid*, 213.

⁵⁹³ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 111.

⁵⁹⁴ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 39, 74.

⁵⁹⁵ BOA, Y.EE., 9/18/2. 10 Cemâziyelâhir 1311/19 Aralık 1893.

⁵⁹⁶ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 65.

⁵⁹⁷ Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid, Saray ve Sürgün Yılları*, 67.

1.7.1.8. Tüfenkçiler

Başlarında “Sertüfenkçi” yani “Tüfenkçibaşı” bulunurdu. O, her ne kadar esasında Sultan II. Abdülhamid’in kendisini korumakla mükellefse de, bir nevi, tüm Saray’ın “Dâhiliye Müdürü” gibiydi.⁵⁹⁸

Bu bölüm, “Tüfengiyânî Hazret-i Şehriyârî” ismiyle, Sultan II. Abdülhamid’in Saray’daki en gözde adamlarından meydana gelmişti. Bu görevliler, geleneksel hale gelmiş olan her Saray alayında, Padişahın yanında bulunan iri yapılı ve kuvvetli askerlerdi. Bir yere asker sevk edildiğinde, başkente asker alınacağına, zabıta bir mahalde soruşturma yapacağına, Sultan II. Abdülhamid bir yere ziyarete gideceğinde, genelde tüfenkçiler görevlendirilirdi.⁵⁹⁹

Tüfenkçilere, “Silahşorân-ı Hazret-i Şehriyârî” de denirdi.⁶⁰⁰ Saray’daki görevleri, giriş kapılarından itibaren başlardı ve buralarda nöbet tutmakta olan bir çavuşla birlikte dörder nefere eşlik ederlerdi. Saray’a giren-çıkan kişileri isim, saat ve dakikasıyla küçük bir kâğıda kaydederek Tüfenkçibaşıya gönderirlerdi. En mühim görev yerleri ise, Harem-i Hümayûn Kapısı’ydı. Burada on sekiz tüfenkçi görev yapardı.⁶⁰¹

Bununla birlikte tüfenkçiler, Yıldız Sarayı’nda, her an silahlı dolaşan ve Padişahın son derece güvenine mazhar olmalarından gelen aşırı bir özgüvenle, diğer Saray erkânına hürmet etmeyen ve sayıları onlarca olan Arnavut askerleriydi. O dönemi anlatan bir hatıra esere göre sayıları, yalnızca yüz altmış kişiden ibaretti. Bunların ise, yüz kadarını Bektaşî Arnavutlar meydana getirirken, geri kalanlar Türkler, Araplar, Boşnaklar ve birkaç da Çerkesden oluşmuştu.⁶⁰² Başına buyruk hareketleriyle başa çıkmak noktasında, bazen Tüfenkçibaşı bile zorlanırdı.⁶⁰³

Geceleri Padişaha kitap okuma işinin ardından, yatak odasının dış tarafında, hemen kapının önünde yapılan yer yatağında, bir tüfenkçi yatardı. Bu nöbetçi, genelde, Boşnak Tüfenkçilerden ya da Söğütlü Alayı’ndan birisi olur, yanında bir de Haremağası

⁵⁹⁸ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 236.

⁵⁹⁹ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 152-154, 156.

⁶⁰⁰ BOA, Y.PRK.SGE., 1/36/1. 12 Nisan 1295/24 Nisan 1879.

⁶⁰¹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 236-237.

⁶⁰² Soko, *Sultan Abdülhamid*, 235.

⁶⁰³ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 162.

bulunurdu.⁶⁰⁴ Ayrıca Harem ile dış Mâbeyn arasındaki kapılarda da nöbet tutarlardı. Sultan II. Abdülhamid, bu görevlilere olan muazzam güveninden dolayı, onlara, vasıtasız bir şekilde kendisine müracaat izni bile vermişti.⁶⁰⁵

Tüfenkçiler, özellikle geceleri, Saray çevresinde ikişerli gruplar halinde, kendilerine rastlayan herkesin onlara hesap vermek durumunda kaldıkları bir tarzda, devriyeye çıkarlardı.⁶⁰⁶ Bazen, Padişaha günlük sabah gezintilerinde eşlik ettikleri de olurdu. Sultan II. Abdülhamid'e gelen suyun kaynağı olan "Karakulak Menbai" başında nöbet tutarlardı. Ayrıca, Yıldız Sarayı'nın en yoğun kullanılan kapılarından biri olan Koltuk Kapısı'nda görev yapan kapıcılar da, resmî olarak Tüfenkçibaşının idaresi altındaydı.⁶⁰⁷ Yine, lügatte "*banka, konsoloshâne, sefârethâne gibi yerlerde kapıcılık, bekçilik eden kimse*" şeklinde tanımlanan "Kavvaslar" da, kapıcılara dahil olmalıdır.⁶⁰⁸

Öte yandan, her önleme rağmen, bir defasında, Mâbeyn'in giriş kapısından girip-çıkanları kontrol eden kapıcıların, "*mevcûd yâverânı tanıyamamaları ihtimaline mebnî bu kapıdan zubbât ve yâverân kisvesiyle ve diğer kapılardan her ne sûretle olursa olsun dâhile girecek*" olanların, hiç de zorlanmadan başka kısımlara kadar gidebilecekleri belirtilerek, "*tedâbir-i inzibâtiye ve tekidiyenin*" alınması istenmişti.⁶⁰⁹

Sultan II. Abdülhamid, gerek iç ve gerekse dış siyasette, yönetimi sıkı sıkı elinde tutmaya verdiği önem kadar, hanedan mensuplarını da ağır bir gözetim altında bulundurmaya zorundaydı. Bunun için, önce kardeşi V. Murad'ın yakın bendegânını dağıttı, ardından, gönderdiği sekiz adet Tüfenkçiyle, Çırağan Sarayı'nı, sürekli bir kontrole aldı. Burada görevlendirilen tüfenkçiler ise, Tahir ve Halil paşaların maiyetinde, dörder kişilik iki posta halinde vazifelerini yerine getirirler⁶¹⁰ ve yalnızca, Beşiktaş Karakolu müdürü Hasan Paşa'nın tebliğlerine itibar ederlerdi.⁶¹¹

Sultan II. Abdülhamid, kendi yönetim mantığına uygun olarak, işlerin takibinde vazife verdiği kişilerin de, en az kendisi kadar özenli davranmalarını isterdi. Mesela bir keresinde, kavgada yaralanan bir tüfenkçinin sağlık durumunu gerektiği ölçüde takip

⁶⁰⁴ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 73.

⁶⁰⁵ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 42, 134.

⁶⁰⁶ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 237.

⁶⁰⁷ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 65, 95, 137.

⁶⁰⁸ BOA, BEO., 1614/120990/2. 18 Kanûn-ı sâni 1316/31 Ocak 1901.

⁶⁰⁹ BOA, Y.EE., 861 No'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/78. 9 Temmuz 1321/22 Temmuz 1905.

⁶¹⁰ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 89.

⁶¹¹ Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 118.

etmediği, olayın içyüzünü onunla yeterince paylaşmadığı için, Tüfenkçibaşı Tahir Ağa'yı, Saray'da kendisine oldukça yardımcı olmasına rağmen, bir serzenişle azarlamıştı.⁶¹²

Sultan II. Abdülhamid vefat ettiğinde, tabutunun iki tarafından “*tâ nihayete kadar tüfenkleri boyunlarına baş aşağı asılmış*” alayın düzenini sağlayan askerler⁶¹³ arasında, Saray tüfenkçileri de bulunmuş olmalıdır.

1.7.1.9. Tabipler

Sultan II. Abdülhamid, ilk günlerinde, “Sertabiplik” görevini kimseye vermedi. Bu vazifeyi bir süreliğine, şehzâdelik günlerinden itibaren “Husûsî Doktoru” ve dostu olan, Mavroyeni Bey sürdürdü. Yine Mavroyeni Bey'in kefil olmasıyla, “Eczacıbaşılık” görevi ise, Yorgaki Efendi'ye tevdi edildi.⁶¹⁴ Bununla birlikte, eczacı olacak kişilerde, mesleki yetkinlik şartı aranırdı.⁶¹⁵ Diğer taraftan Mavroyeni Paşa, bu kadar güvene mazhar olmasına rağmen, Padişahın sırtında çıkan bir çibana, kasıtlı veya yanlışlık eseri olarak uyguladığı yanlış tedaviyle, onun, ilk kez Cuma Namazı'na gidememesine neden olunca, bu hatası veya kastı, görevden uzaklaştırılmasıyla sonuçlandı.⁶¹⁶ Paşa'nın, Saray'ın diğer kısımlarında da hekimlik yapmasına izin verilmedi. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi sırasında ise, Sultanın özel doktoru, artık Cerrah Emin Bey'di.⁶¹⁷

Diğer taraftan, Saray Tıphânesi'nin düzgün çalışabilmesi için, zaman zaman tıbbi malzemeler gerekirdi. Sadâret Mektûbî Kalemi'nden Seraskerlik makamına yazılan bir yazıyla, Avrupa'dan İstanbul ve ordu için getirtilecek olan “*alet ü edevât-ı tıbbiye-i cerrahiye*” satın alınması için kurulmuş olan komisyona atanması istenen kişi bildirilmişti. Bunu bildiren görevli ise, Mâbeyn-i Hümayûn “Aletçibaşı”ydı.⁶¹⁸

Dolmabahçe Sarayı civarında bulunan eczaneden başka, Yıldız'da da bir eczane vardı. Buradaki eczacıların başında ise, “Eczacıbaşı” bulunurdu. Bu umûmî eczanenin

⁶¹² Soko, *Sultan Abdülhamid*, 232.

⁶¹³ Musâhibzâde Celal, *Eski İstanbul Yaşayışı*, 23'ten aktaran Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 162.

⁶¹⁴ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 51.

⁶¹⁵ BOA, Y.PRK.SGE., 1/4/2. 12 Şevval 1293/31 Ekim 1876.

⁶¹⁶ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 48.

⁶¹⁷ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 44-45, 105. Yine aynı yerde geçtiğine göre, Sultan II. Abdülhamid, savaşta yaralananlar için Yıldız Meydanı'nda kurulan hastaneye getirilen yaralılarla birebir ilgilenmiş, soğuk ayran dağıtılması gibi, onlara faydalı olacağını düşündüğü uygulamalar için emirler vermiştir. Padişah bir keresinde de, Mâbeyn çalışanlarına verilen yemeklerin lezzetli olmadığını öğrendiğinde, konuyla ilgilenmiştir. Bolayır, *Hatıralar*, 300.

⁶¹⁸ BOA, BEO., 1676/125659/1. 31 Mayıs 1317/13 Haziran 1901.

dışında, Sultan II. Abdülhamid'in Husûsî Dairesi'nin yanında, ona özel küçük bir eczane daha vardı ve burada, Sultan II. Abdülhamid'e özel ilaçlar hazırlanırdı. Ancak Sultan, bazen bizzat kendisi hazırlamak suretiyle eski usul ilaçları kullanmayı seçtiği için, bu durum, eczacıların yükünü ve kimi zaman azarlanma ihtimalini oldukça hafifletirdi. Saray'da görev yapan doktorlar ise, "Sertabib-i Hazret-i Şehriyârî"nin emrinde, her gün sırayla Mâbeyn'de nöbete kalırlardı. Memurlardan veya Harem'den hastalanan kişilere ilk müdahaleyi, bu doktorlar yapardı. Bir kısım doktorlar da, ara sıra Saray'a çağırılırlardı. İçlerinde göz, diş, nöroloji uzmanları da bulunurdu. Ayrıca yine, Beyoğlu'nun ihtisaslarını kanıtlamış doktorları da, gerektiğinde Yıldız'a çağırılırlardı.⁶¹⁹ Bir belgede geçtiğine göre, "*Gümüüşsuyu Hastanesi'ne mensup olup Mâbeyn-i Hümayûn cerrahlarından bulunan Kolağası Tevfik Bey'in...*" şeklindeki ifade, doktorların, Mâbeyn dışında da çalıştıklarını göstermektedir. Tevfik Bey ayrıca, Saray'daki görevi uhdesinde kalmak üzere, rütbesi binbaşılığa yükseltilerek, aynı hastanenin "Sercerrahlığına" da getirilmişti.⁶²⁰ Bir defasında ise, Meskûkât-ı Şâhâne'de "*çaşnî memuriyetinde*" iken, Mâbeyn eczacılığına tayin edilen İbrahim Hakkı Efendi, önce ilk görevini terk etmiş, ancak sonradan, yine kendisinin verdiği dilekçeyle, evvelki vazifesine devam etmesi kararlaştırılmıştı.⁶²¹

1876 Ekim'ine ait bir çizelgeden anlaşıldığına göre, Mâbeyn'de nöbetçi kalan doktorlar ve bunların muayene ettikleri kişilerle hastalık teşhisleri, "Protokol Defteri" denilen defterlere kaydedilirdi. Hastanın durumu ağırsa, doktorlar bunu Sertabibe bildirirlerdi. Göz hekimi, ortopedist, dişçi ve kasıkçı gibi doktorlar, haftanın üç günü görev mahallerinde bulunurlardı. Doktorların, öğlen olduğunda, iki saat dinlenme araları vardı ve "*her ne vakit Saray-ı Hümayûn'dan talep olundukları halde eczahânede hazır bulunmaları meşrut*" idi.⁶²² Tedavisi Mâbeyn'de mümkün olmayan hastalar varsa, bunlar, tedavi için, Bursa gibi yakın yerlere gönderilirlerdi.⁶²³ Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıktığı sıralarda Saray'da görev yapan doktor, cerrah ve eczacılarla, bunların maaşlarını gösteren liste aşağıda verilmiştir.⁶²⁴

⁶¹⁹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 161-162.

⁶²⁰ BOA, BEO., 1622/121591/1. 7 Şubat 1316/20 Şubat 1901.

⁶²¹ BOA, BEO., 417/31227/1. 29 Mayıs 1310/10 Haziran 1894.

⁶²² BOA, Y.PRK.SGE., 1/4/2. 12 Şevval 1293/31 Ekim 1876.

⁶²³ BOA, Y.EE., 83/1/2. 2 Teşrîn-i sâni 1294/14 Kasım 1878.

⁶²⁴ BOA, Y.PRK.SGE., 1/4/2. 12 Şevval 1293/31 Ekim 1876. Konsulto: Muayene.

Tablo 1.6. 1876 Yılı Ekim Ayı Sonunda Saray’ın Tabipbaşılığında Çalışan Mâbeyn Doktorları

Görev	İsim	Maaş (kuruş)
Sertabip	Mavroyeni Efendi	10.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Salih Paşa	1.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Akif Paşa	1.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Emin Bey	500
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Fatantin Efendi	3.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Milhan Efendi	3.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Mevlek Efendi	3.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Gabiro Efendi	3.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Zoğor Efendi	3.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Abdülkerim Efendi	3.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Daranda Galidi Efendi	1.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Nurican Efendi	1.000
Fevkalâde Konsulto Tabibi	Faranci Efendi	2.000

Yukarıda yer alan doktorlar, asıl doktorlardı. Aynı çizelgenin devamında yer alan bilgilerde, eczanede bulunup da, kendilerine ihtiyaç duyulduğu zaman çağrılan doktorlar ise, bir nevi “Yedek Tabip” statüsünde olup, maaşları daha düşüktü. Diğer taraftan, yedek tabip olarak görev yapan doktorlardan Ahmed, Fanilo, İspiraki, Aleksandr, İskender, Naum, Hüsnü, Kadri, Hırstaki, Nahid, Şemsi, Kimafyo, Suyan, Ehilbozfezivar ve Mitozpotunaki beylerden oluşan on beş doktorun maaşı, ortalama 546,6 kuruştur.⁶²⁵ Bu bilgiler ışığında, Sultan II. Abdülhamid’in saltanatının başlangıcında, toplamda yirmi sekiz doktor olduğu anlaşılmaktadır. Aynı belgede geçtiğine göre, bu doktorların dışında altı eczacı, sekiz de cerrah vardı. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise bu sayı, altmış hekim ve otuz eczacıya ulaştı.⁶²⁶ Diğer taraftan, eskiden Saray’da, erkek doktorlar yanında kadın doktorların da olduğu

⁶²⁵ BOA, Y.PRK.SGE., 1/4/2. 12 Şevval 1293/31 Ekim 1876.

⁶²⁶ Diran Kelékyan, “Life at Yıldız”, *Contemporary Review*, v. 70, July-December, 1896, 784-792’den aktaran Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 155. Başka bir çizelgede, 18 doktor, 9 cerrah, 5 eczacı olarak kaydedilmiştir. Ya cerrah, eczacı ve doktorlar karıştırılmıştır veya kadro sayılarında veya türlerinde değişikliğe gidilmiştir. Çünkü, diğer belgenin tarihi H. 1294/M. 1877-1878’dir. Yukarıdaki tablonun dayandığı belge ise, 1876 sonlarına aittir. Ayrıca, asıl tabipler ile yedek tabipler, bu defa karışık olarak listelenmiştir. Yine yukarıdaki tabloda yer almayan Kadri, Servet, Lefter, Mösyö, İsmet beyler ile Gatori Efendi burada geçmektedir. BOA, Y.PRK.SGE., 1/16/1. H. 1294/M. 1877-1878.

anlaşılmaktadır. Bir belgede, ilmî seviyesi ve birikimi hakkında bir görüş belirtilmemekle birlikte, Mâbeyn eczanesinde görev yapan ve “*dördüncü rütbeden bir kıta Nişan-ı Âlî îtâ*” edilen Doktor Zehra’dan bahsedilmektedir.⁶²⁷ Sultan II. Abdülhamid zamanında da, Mâbeyn’de kadın doktorların görev yapmış olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Tüm bunlarla birlikte, Saray’da doktor olarak görev yapanlar da, ilmî açıdan farklı seviyelerdeydiler. Mesela, Doktor Mavroyeni Paşa’nın ilim ve fen kudreti ne kadar inandırıcıysa, Doktor Bayram Efendi’nin durumu, bundan haylice uzaktı. O, doktor olmasını, şehzâdeliği zamanında Padişahın gözüne girmesine ve askerlik yaptığı yerlerde, emrinde çalıştığı hakiki doktorlardan, el yordamıyla öğrendiklerine borçluydu.⁶²⁸

Tüm Mâbeyn kısımlarının sağlıklı yaşam ihtiyacını karşılamak için, doktorlar, Saray’ın diğer kısımlarında da görevlendirilirdi. Mesela Mâbeyn tabiplerinden Arif Paşa, “Musikâ-i Hümayûn Sertabipliği”ni de yürütürdü.⁶²⁹ İstabl-ı Âmire’de görevlendirilen Miralay Ahmed Bey de Saray hekimlerindendi.⁶³⁰ Bu uygulamanın devamı olarak, Saray doktorlarından Mirliya Kadri Paşa ise, Sultan II. Abdülhamid dönemi sona erdikten birkaç ay sonra, Dördüncü Ordu ve Kız Hastanesi Sertabipliğini, birlikte uhdesine almıştı.⁶³¹

Her alanda çağdaş medeniyete yetişme gayreti içinde olan Osmanlı Devleti, dünya çapında yapılan tıp konferanslarını da takip etmeye çalışıyordu. Bu minvalde, toplantılara gönderilen kişiler, çoğunlukla, Mâbeyn-i Hümayûn doktorlarından seçilirdi. Örneğin, 1893 yılında Roma’da “*inikâd edecek olan Tebâbet-i Muhtelite Konferansı’nın emrâz-ı dâhiliye ve çocuk hastalıkları şubelerinde bulunmak üzere*”, Saray doktorlarından Salih Bey görevlendirilmişti. O, aynı zamanda, Mekâtib-i Tıbbiye-

⁶²⁷ BOA, A.DVN., 143/1/1. 19 Muharrem 1275/29 Ağustos 1858.

⁶²⁸ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 226. Bir tesadüf sonucunda Saray’a doktor olan ve sonradan Padişahın emriyle yaptırılan Hamidiye Etfal Hastanesi Sertabipliğine getirilen İbrahim Paşa ile ilgili olarak Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 122-123.

⁶²⁹ BOA, HR.SAİD., 21/27/7. 2 Cemâziyelevvel 1318/28 Ağustos 1900.

⁶³⁰ BOA, BEO., 2073/155458/1. 7 Mayıs 1319/20 Mayıs 1903.

⁶³¹ BOA, BEO., 3591/269322/1. 20 Haziran 1325/3 Temmuz 1909.

i Şâhâne muallimlerindendi.⁶³² Lizbon’da yapılacak konferansa ise, Ceride-i Askeriye Başmuharririyle birlikte, Mâbeyn tabiplerinden Kâmil Bey de görevlendirilmişti.⁶³³

Mâbeyn’de görevli doktorlardan bazılarının, o zamanın ölümcül hastalıklarıyla ilgili çalışmalar yaptıkları da görülürdü. Yusuf Zeki Bey bunlardan birisiydi. Zeki Bey, kolerayla alakalı bir ilaç tertip etmişti ve “*Dersaâdet’te bu illetle muzdarip olanlar üzerinde tecrübesinin icrâsıçün kendüsüne birkaç tabibin terfîkîni*” istemişti.⁶³⁴ Yine Mâbeyn’den Tabip Esad Bey, “*iltihab-ı hâfî-i çıban*” denilen hastalığın tedavisi için bulduğu yeni usulü, bir taraftan Roma’daki tıp kongresinde sözlü olarak sunacağını söylerken, bir taraftan da, Osmanlı ordusunda kullanılmasını önermişti. Bunun için Padişahın onayını da almıştı.⁶³⁵

1.7.1.10. Mütercimler

“Mütercim-i evvel” ve “Mütercim-i sâni” emrinde çalışan mütercimler, Sultan II. Abdülhamid döneminin başlarında birkaç kişiden ibaretti. Mütercimlerin, Ceb-i Hümâyûn Kâtibine yardım ettikleri görüldüğü gibi, diğer bir görevleri de, Fransızca yazılan evrakları tercüme etmektir. Aslında onlara ait bu Fransızca tercüme işinin, bazen Kitâbet Dairesi tarafından yapıldığı da olurdu.⁶³⁶

Öte yandan, mütercimlerin, yerel yönetimde bir vazifeye atandıkları da olurdu. Mesela bir seferinde, Sultan II. Abdülhamid, verdiği iradesiyle, o sırada Mâbeyn mütercimlerinden olan Hamdi Bey’in, bir vilâyet vali muavinliğine atanmasını istemişti.⁶³⁷ Sadakatiyle göze girmiş olan Mütercim Faik Bey de Konya valiliğine atanmıştı.⁶³⁸

Sultan II. Abdülhamid, kendisine sunulan arıza, telgraf, jurnal gibi belgeleri, bazen evrağı getiren görevliye, bazen de huzurunda bulunan herhangi birisine okuturdu. Ajans telgraflarıyla gazete tercümelerini ise, sadece mütercimlere okuturdu.⁶³⁹

⁶³² BOA, BEO., 374/28003/1. 6 Mart 1309/18 Mart 1893.

⁶³³ BOA, BEO., 46/3442/1. 27 Temmuz 1308/8 Ağustos 1892.

⁶³⁴ BOA, DH.MKT., 148/12/1. 12 Eylül 1309/24 Eylül 1893.

⁶³⁵ BOA, Y.MTV., 94/101/2. 27 Şevval 1311/3 Mayıs 1894.

⁶³⁶ Biren, *Bürokrat Tefîk Biren’in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 56, 60.

⁶³⁷ BOA, Y.PRK.BŞK., 53/112/1. 14 Ağustos 1313/26 Ağustos 1897.

⁶³⁸ BOA, BEO., 2223/166706/1. 4 Teşrîn-i sâni 1316/17 Kasım 1900.

⁶³⁹ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm*, 95. Elbette ki Padişaha takdim edilmek üzere Sadrazama gelen jurnallerin ucu yırtık olmuştur, çünkü burası, jurnali verenin ismini içeren kısımdır. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamani*, 75.

Mütercimler, önceleri Başmâbeynci maiyetindeyken, sonradan müstakil kalmışlardı. Sayıları dört iken, Sultan II. Abdülhamid zamanının sonlarında, yirmiden fazla oldu.⁶⁴⁰ Aşağıdaki tabloda 1897 ve 1899 yıllarına ait mütercimlerin isimleri yer almaktadır.⁶⁴¹

Tablo 1.7. 1897 ve 1899 Yılı Mâbeyn Mütercimleri Listesi

1897 Yılı		1899 Yılı	
İsim	Maaş (kuruş)	İsim	Maaş (kuruş)
Abdullah Bey	3.100	Abdullah Bey	6.600
Ali Fehmi Bey	1.000	Adil Bey	1.500
Ali Haydar Bey	1.500	Ali Fehmi Bey	2.000
Ancelo Efendi	3.135	Ancelo Efendi	5.135
Bogos Efendi	1.600	Corci Efendi	1.000
Feyzullah Bey	2.500	Foid Efendi	2.700
Foid Efendi	2.700	Hakkı Bey	3.200
Hakkı Bey	3.200	Haydar Bey	1.500
Hikmet Bey	915	Herman Efendi	1.500
Hüseyin Bey	800	Hüseyin Bey	1.300
Maliyakaz Efendi	1.000	Mahmud İzzet Bey	2.500
Mehmet İzzet Bey	1.925	Maliyakaz Efendi	2.000
Memduh Bey	2.166	Memduh Bey	2.000
Nermi Bey	1.800	Nermi Bey	3.500
Rasim Bey	1.000	Ohannes Efendi	1.500
Rıza Bey	3.591	Rasim Bey	1.000
Sabuncu Efendi	4.104	Sabuncu Efendi	6.000
Said Bey	800	Said Bey	800
Sırrı Bey	1.600	Sırrı Bey	1.600
Şakir Bey	700	Şakir Bey	2.000
Şefik Bey	800	Şefik Bey	800
Veli Bey	4.016	Veli Bey	4.016

⁶⁴⁰ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 142. Aynı eser 163'te, mütercimlerin önceki sayısı, evvel ve sâni olmak üzere iki adet olarak geçmektedir.

⁶⁴¹ Balcı, *Bâbiâlî Tercüme Odası*, 233-235.

1.7.1.11. Mâbeyn Müdürü

Mâbeyn Müdürü, Kurum hiyerarşisinde daha az öneme sahip veya yapacakları iş daha kolay olan görevlilerin idaresini yerine getirirdi. Müdürlerin atlarını ise, Istabl-ı Âmire sağlardı.⁶⁴² Müdürün yardımcısı, “Müdür Muâvini” olarak anılırdı.⁶⁴³

Mâbeyn Müdürünün genel anlamda görevi, özellikle, kendilerine “Gedik” denilen ve başlıcalarını kilerci, esvapçı, tütüncü, seccâdecî, kahvecî, ibriktâr, şamdancı ve kuşçuların meydana getirdiği, “Mâbeyn Hademeleri”nin idaresiydi.⁶⁴⁴

Mâbeyn Müdürünün, yüksek rütbeli Mâbeyn çalışanlarına, Sultan II. Abdülhamid’in iradelerini götürdüğü de olurdu.⁶⁴⁵ Ramazan aylarında ise, Saray’da verilen iftarlardan sonra başlayan sohbetler esnasında, davetlilere, üzerlerine isimleri yazılmış kâğıtlar bulunan gümüş tepsiler içinde, işlenmiş saatler ve tabakaları dağıtırdı.⁶⁴⁶

1.7.1.12. Gidiş Müdürü

“Gidiş Müdürü”nün, Padişahın her Saray’dan çıkışında süvari şeklinde ve arabacıların kıyafetinde önde giden, Istabl-ı Âmireye mensup olan “Kılavuz”dan farklı olarak, Sultanın geçeceği yerlerin ahalisine, onun geçeceğini bildirmek gibi geleneksel bir vazifesi vardı. Bu durum, ayrıca, Sultan II. Abdülhamid’e, geçeceği yerlerin bir anlamda teftişi ve kontrolü gibi geldiği için, onun memnuniyetine sebep olurdu.⁶⁴⁷

Gidiş Müdürlerinin, Saray’daki sultanların isteklerini Padişaha ilettikleri de olurdu.⁶⁴⁸ Cuma Selâmlığı için yola çıkılırken, önde giden iki atlı yâverle birlikte, Gidiş Müdürü de hazır bulunurdu.⁶⁴⁹

1.7.1.13. Bekçiler

Başlarında “Bekçibaşı”nın bulunduğu bekçiler, Padişahın uğrayacağı daireler ile belli köşlerde, tüfenkçilerle birlikte güvenliği sağlardı. Bunun dışında, eğer Padişah, köşlerden birinde ise ve Mâbeyn’den bir görevliyi yanına çağırıyorsa, bunu bekçilerle

⁶⁴² Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 177.

⁶⁴³ BOA, *İ.MBH.*, 4/13/1. Tarihsiz.

⁶⁴⁴ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 155.

⁶⁴⁵ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Ferîki Said Paşa’nın Hatıratı I-II (1876-1880)*, 215.

⁶⁴⁶ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 62.

⁶⁴⁷ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 164.

⁶⁴⁸ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 65.

⁶⁴⁹ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 42.

bildirirdi. Bu görevliler, Sultan II. Abdülhamid'in özel dairesinin kapısında emir beklerlerdi. Padişahın iradelerini tebliğde en çok kullanılan görevlilerdi. Yapılan kimi tercümelemleri Padişaha, bu görevliler iletirlerdi.⁶⁵⁰ Bir mâbeyncinin odasında misafirler kalacaksa, onların ihtiyaçlarını yerine getirirlerdi. Kimi zaman da, gerekli yerlere normalde bir tüfenkçiyle gönderilen mühürlü zarflar, bahçede tesadüf eseri karşılaşılacak bir bekçiyle gönderilebilirdi.⁶⁵¹

Öte yandan, bekçilerin hizmetleri altında, hademeler de bulunurdu.⁶⁵² Yine “*vükelâ ve ecelle-i ricâl-i devletten Mâbeyn*”e ziyarete gelecek olan yüksek bürokratik kadroların “*kâffe-i hizmetleri*”ne tahsis edilirdi.⁶⁵³ Bir belgede geçtiğine göre, Çit Kasrı için gece nöbetine gönderilmiş oldukları kaydedilmiş olan Hasan ve Celil Ağalar da bu sınıfa dahil olmalıdır. Onlardan başka Mâbeyn’de nöbet tutan bekçilerden bazıları ise, Hurşid, İbrahim ve Cemil ağalardı.⁶⁵⁴

1.7.1.14. Tablakârlar

Tablakârların vazifesi, yemeklerin sofralara serilmesi idi.⁶⁵⁵ Saray yemeklerini, başları üzerine koydukları geniş bir tablayla taşırlardı. Sırma cepken ve büyük şalvar giyerlerdi.⁶⁵⁶ Saray’daki sultan ve şehzâdelerin yemeklerini de yine, üstü çuhaya sarılmış büyük bir yemek sinisiyle⁶⁵⁷ dairelerine götürürlerdi.⁶⁵⁸

Başkitâbet tablakârının emri altında bir de, “İhtiyat Mülâzımı” adında bir görevli bulunurdu. Nevşehirli Süleyman ibni Mustafa bunlardan birisiydi.⁶⁵⁹ Musikâ-i Hümayûn ve Müezzînân-ı Cenâb-ı Padişâhînin hizmetleri için görevlendirildikleri de olurdu.⁶⁶⁰

⁶⁵⁰ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 51, 58, 163.

⁶⁵¹ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 40, 165.

⁶⁵² BOA, BEO., 1315/98620/1. 15 Mayıs 1315/27 Mayıs 1899.

⁶⁵³ BOA, Y.PRK.SGE., 1/13/1. H. 1294/M. 1877-1878.

⁶⁵⁴ BOA, Y.PRK.SGE., 1/25/1. 28 Temmuz 1294/9 Ağustos 1878.

⁶⁵⁵ Biren, *Bürokrat Tevfik Biren’in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 75.

⁶⁵⁶ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 26.

⁶⁵⁷ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 41.

⁶⁵⁸ Osmanoglu, *Babam Abdülhamid, Saray ve Sürgün Yılları*, 29.

⁶⁵⁹ BOA, Y.PRK.BŞK., 23/4/2. Tarihsiz.

⁶⁶⁰ BOA, Y.MTV., 91/19/1. 19 Şaban 1311/25 Şubat 1894. Diğer taraftan, bir belgeden anlaşıldığına göre, Mâbeyn’deki her hizmet kolunun ayrı ayrı imamları olmuştur. Belgede, “*Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne İmamı Hafız Niyazi ve Bekçiler İmamı Hafız Sâdık Efendilere*” tahsis kılınacak maaştan bahsedilmektedir. BOA, İ.ML., 40/24/1. 12 Teşrîn-i evvel 1316/25 ekim 1900.

1.7.1.15. Odacılar

Odacıların başındaki görevli “Odacıbaşı”ydı. Mâbeyn Müdürlerinin emri altında olan odacıların vazifeleri, daha çok, Mâbeyn’in kirlenen kısımlarının temizlenip gözetilmesinden ibaretti. Saray’daki tüm memur ve hademelerin kullandıkları daireler ile odaların temizliği ve korunmasının yanında, bu görevlilerin verdikleri emirleri de yerine getirirlerdi.⁶⁶¹ Bazen bir kâtibi Başkâtibin yanına çağırma görevleri de vardı.⁶⁶² Kitâbet Dairesi’ndeki maruzatla ilgili işler sona erdikten sonra, burada kullanılan mumları toplarlardı. Ertesi akşam ise, hiç kullanılmamış olanları, şamdanlara yerleştirirlerdi.⁶⁶³

1.7.1.16. Nöbetçiler

Nöbetçiler, genelde Muâyede Salonu etrafında vazife yaparlardı.⁶⁶⁴ Gece olunca Selâmlık Kapısı’nın önünde de nöbet tutarlardı.⁶⁶⁵

Görevi yalnızca nöbetçilik olanlar dışında, özellikle tüfenkçiler sınıfından da gece nöbete kalanlar olurdu.⁶⁶⁶ Tüfenkçilerin görevi, Saray’ın girişinden itibaren başlardı ve buralarda nöbet tutmakta olan bir çavuşla dörder nefere kumandanlık ederlerdi. Bunlar, giren-çıkanları isim, saat ve dakikasıyla küçük bir kâğıda kaydederek Tüfenkçibaşıya gönderirlerdi. En mühim görev yerleri ise, Harem-i Hümayûn Kapısı’ydı. Burada on sekiz Nöbetçi Tüfenkçi görev yapardı.⁶⁶⁷

1.7.1.17. Başçuhadâr

Çuhadârlık, Çelebi Mehmed döneminde oluşturulmuş bir memuriyetti. Çuhadâr, alaylarda at üzerinde Padişahı takip eder ve onun yağmurluğunu taşırdı. Ayrıca Sultanın kaftanlarına ve kürklerine de bakardı. Çuhadâr, bayram merasimleri de dahil olmak üzere çeşitli merasimlerde, Padişah camiye giderken, halka para serperdi. Silahdârın yerine vekâlet ettiği de olurdu. Bununla birlikte, Padişah bir yere giderken, sağ tarafında yürüyen ve elini hükümdarın atının sağrısına koyan memura “Başçuhadâr”, sol tarafında yürüyen ve Padişahın ayakkabılarını, atlas kese içinde taşıyan memura “İkinci Çuhadâr”

⁶⁶¹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 163.

⁶⁶² Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 47.

⁶⁶³ Biren, *Bürokrat Tevfik Biren’in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 75.

⁶⁶⁴ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 200.

⁶⁶⁵ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 24.

⁶⁶⁶ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 49.

⁶⁶⁷ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 236-237.

denirdi. Bu görevliler dışında bir de “Üçüncü Çuhadâr” vardı ve onun bir adı da “Çizmecî”ydi.⁶⁶⁸

Başçuhadârlar, Sultan I. Abdülhamid zamanında Padişahın sözlü emirlerini tebliğ ederlerdi.⁶⁶⁹ Bu görevleri, Sultan II. Abdülhamid zamanında da devam etti. Öte yandan, Mâbeyn’de yâver olarak görev yaparken, Karahisar Redif Fırkası Kumandanlığı’na atandığı halde, yâverken kendisine ihsan edilen nişanı alamayan Halil Bey, çeşitli yazışmalar sonucunda bu hediyesine kavuşabilmişti. Nişanı teslim alıp getiren ise, “*Kapıçukadârı saâdetlü Ali Bey*”di.⁶⁷⁰ Kapıçuhadârı ismi, bu görevliler, sürekli olarak Padişahın Selâmlık Odası Kapısı önünde emre hazır bir halde bekledikleri için verilmiştir.

1.7.1.18. Mâbeyn Çavuşu (Hünkâr Çavuşu/Maiyet-i Seniyye Çavuşu)

“Maiyet Çavuşu”nun ismi, “Maiyet-i Seniyye Piyâde Çavuşu” şeklinde de geçerdi.⁶⁷¹ Diğer taraftan, Maiyet-i Seniyye Çavuşluğu, yâverliğin başlangıç noktasıydı. Böylece birçok insan, daha çocuk yaştaki evlatları için bu rütbenin peşine düşerdi.⁶⁷²

Maiyet Çavuşları asker kısmından olup, birtakım önemli insanları muhafaza etmek ve devlet adamlarını Saray’a çağırmak görevlerini yerine getirirlerdi.⁶⁷³ Kimisi yaşlı olan bu çavuşların, yazılı İrâde-i Seniyye götördükleri de olurdu.⁶⁷⁴ Onların bu tür görevleri, yâverlerinkine benzerdi. Bununla birlikte, yâverlerin, nâzırlarla devlet ileri gelenlerine yaptıklarından ayrı olarak, Saray’a çağrılan vekillere de haber vermek noktasında, görevleri yâverlerden bir miktar farklıydı.⁶⁷⁵ Bunun dışında, sürgün edilen önemli devlet adamlarını da bindirilecekleri vapura kadar istimbotla götürürlerdi.⁶⁷⁶ Bir keresinde, içinde bulunduğu sıkıntılı durumla ilgili olarak arzuhal yazmak yoluyla şikâyet eden birisine cevaben, Sultan II. Abdülhamid’in bağışladığı “*beş yüz kuruş atebe-i seniyye-i hazret-i padişahîyi*” Maiyet Çavuşlarından Sadeddin Bey götürüp

⁶⁶⁸ Sağrı: Atların, bel ile kuyrukları arasında kalan, dolgun ve yuvarlakça bölümü.

⁶⁶⁹ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümâyûn”, 284.

⁶⁷⁰ BOA, BEO., 259/19374/1, 5 Ağustos 1309/17 Ağustos 1893; BOA, BEO., 259/19374/3, 22 Muharrem 1312/26 Temmuz 1894.

⁶⁷¹ BOA, Y.PRK.BŞK., 23/4/2. Tarihsiz.

⁶⁷² Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 29.

⁶⁷³ Pakalın, “Mâbeyn Başkâtibi”.

⁶⁷⁴ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 79, 115.

⁶⁷⁵ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 147.

⁶⁷⁶ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa’nın Hatıratı (1876-1880)*, 127.

teslim etmişti.⁶⁷⁷ Bu görevlerle birlikte, Ermeniler tarafından suikaste uğramaktan çok çekinen Sadrazam Said Paşa'nın, Bâbiâli'ye giderken yanında bulunarak kendisini korumalarını istediği kişiler, Mâbeyn Çavuşlarıydı.⁶⁷⁸

Bir defasında evlenmek istediği kadının, Saray tiyatrosunda çalışmaktayken, aniden ortadan kaybolmasıyla birlikte çok üzülen bir İtalyan, yanındaki silahla, Padişahın yanına kadar sokulmayı başardığında, onu bir kılıç darbesiyle öldüren kişi, bir Hünkâr Çavuşu oldu. Bu olay, Sultan II. Abdülhamid'in *"Bu kadar asker, bu kadar nöbetçi, bu kadar muhafız bulunsun da eli silahlı bir adam benim burnumun dibine kadar girsin"* diye bağırmasına neden olmuştu.⁶⁷⁹ Ayrıca Mâbeyn'e gelip gidenlerin kaydının tutulduğu bir listede geçen "Sandalyeci Çavuşlar" da Hünkâr Çavuşlarından olmalıdır. Muhtemelen görevleri de önemli misafirlere sandalye temin etmekte.⁶⁸⁰

1.7.2. İkinci Derecede Önemli Görevliler

1.7.2.1. Külhancılar

Osmanlı'da, Saray hamamlarını ısıtmakla görevli olan kişilere "Külhancı" denirdi. Bu görevliler, II. Mahmud dönemine kadar Saray'da kullanılmamış olan kömürden önce, oldukça büyük meşe ağacı tomruklarını Saray'ın külhanlarına getirirler ve bu tomrukları, kor haline gelinceye kadar yaktıktan sonra, mangallara alarak, gerekli yerlere yerleştirirlerdi.⁶⁸¹

Külhancıların başında "Külhancıbaşı" vardı. Sultan II. Abdülhamid, Saray'da bol miktarda soba bulunmasına rağmen, yangın ihtimaline karşı, ısınmak amacıyla mangal kullanılmasını istedi. Külhancılar, yukarıda da bahsedildiği gibi bu mangallara bakmak, yakacaklarını temin etmek vazifesindeydiler.⁶⁸² Ayrıca bir eserde geçtiğine göre, muhtemelen külhancılar sınıfına dahil olan ve toplamda altmış kişiden oluşan "Aydınlatma Görevlileri" de vardı.⁶⁸³

⁶⁷⁷ BOA, Y.PRK.BŞK., 26/15/8. 15 Mayıs 1308/27 Mayıs 1892.

⁶⁷⁸ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 58.

⁶⁷⁹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 261-268. Olayla ilgili detaylı bilgi için bk. Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 72-76.

⁶⁸⁰ BOA, Y.PRK.BŞK., 1/36/2. 16 Teşrin-i evvel 1293/28 Ekim 1877.

⁶⁸¹ *Peyam-ı Sabah, On Üçüncü Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı, Saray Adetleri*, sıra numarası 10'dan aktaran Pakalın.

⁶⁸² Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 160.

⁶⁸³ Diran Kelékyan, "Life at Yıldız", *Contemporary Review*, v. 70, July-December, 1896, 784-792'den aktaran Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 155.

Külhancı kısmında çalışan hademeler de bulunurdu. Bir belgede, Hicaz’da vefat eden mütekâidîn hademesinden Ürgüplü Hattat Mustafa Efendi’nin maaşının, Külhancı hademeliğinden “*çırağ buyurulmuş olan Fettah Efendizâde Mehmed Veli Efendi’ye tahsisi*” istenmişti.⁶⁸⁴

Bazen de hiç akla gelmeyecek şekilde, Saray’ın külhan kısımları, bazı kişilerin zararlı planlarına alet edilirdi. Mesela bir keresinde, Saray’da bulunan kalfalardan olan Nigâhsaz ismindeki kız, gönül meselesinden dolayı yaşadığı ümitsizlikle, kendisini hamam külhanına atarak yakmıştı.⁶⁸⁵

1.7.2.2. İnce Saz Takımı Görevlileri

Osmanlı’da Saray yaşantısının önemli öğelerinden birisi müzik olduğu için, Saray’da çeşitli müzik kısımları oluşmuştu. Bunlardan birisi de “Sâzendegân-ı Hassa” olup diğer adları, “İnce Saz Heyeti”, “Saray Sâzendeleri”, “Sâzendegân-ı Şehriyârî”, “Fasıl Heyeti” şeklindeydi.⁶⁸⁶ Burada ihtiyaç duyulduğunda görev yapanlardan birisi de, güzel sesli “Müezzin-i Şehriyârî”ydi.⁶⁸⁷ Saray’daki müzik topluluğuna talip olan kişiler, genç yaşta ilgili kısma alınıp eğitilirdi.⁶⁸⁸ Saray müzisyenlerinin, geçmişte, yaptıkları besteleri Padişahlara takdim ettikleri de olmuştu.⁶⁸⁹

İnce saz takımı çalışanları, özellikle yabancı misafirler geldiğinde görevliydi. Bir defasında, ziyarete gelen İran Şahı ve davet edilen diğer yabancı misafirler için, yemek esnasında, İran müziğinden bildikleri havaları icra etmişlerdi. Ayrıca Şah’a, bir de orta oyunu sergilenmişti.⁶⁹⁰ Yine bir keresinde, Muzikâ-i Hümâyûn çalışanı Zâti Bey, tören için İstanbul’a gelecek olan yabancı konukların ülkelerine ait marşların notaları üzerinde çalışmaya başlamıştı. Ayrıca Ramazan’ın ilk gecesi, Haremağalarıyla

⁶⁸⁴ BOA, BEO., 810/60726/2. 26 Haziran 1313/8 Temmuz 1897.

⁶⁸⁵ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 201-205.

⁶⁸⁶ Hikmet Toker-Murat Aydemir, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mâbeyn-i Hümâyûn Evrakları Dosya Tasnifinde Bulunan İki Saz Eseri”, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/rastmd/article/view/5000120479>.

⁶⁸⁷ Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, 237.

⁶⁸⁸ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 180.

⁶⁸⁹ Toker-Aydemir, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mâbeyn-i Hümâyûn Evrakları Dosya Tasnifinde Bulunan İki Saz Eseri”.

⁶⁹⁰ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 57, 58.

birlikte namaz kılarak ilahi okurlardı.⁶⁹¹ Ramazan aylarında nöbet müziği ve çalgı çalınması ise yasaktı.⁶⁹²

İnce saz takımında asıl görevli olanların sayısı, genelde on ilâ yirmi arasında değişmekle birlikte⁶⁹³ bu sayı, XIX. yüzyıl biterken, sâzende, hânende, cambaz ve perendebazların da katılmasıyla, oldukça arttı.⁶⁹⁴

1.7.2.3. Çantacılar

Sayıları iki olup, Mâbeyn’de bulunan “Husûsî Kasa”dan sorumluydular. Başmâbeyncinin emriyle buradan yapılan ödemeleri, senetle birlikte “Yevmiye” denilen cetvellere kaydederek, karşılığını, Hazine-i Hassa’dan Ceb-i Hümâyûn kasasına getirirlerdi. Çantacılar ayrıca, Mâbeyn’de, değişimli olarak gece nöbetine kalırlardı. Bu görevliler eskiden, Padişah gezintilerine, yanlarında lazım olabilecek miktarda parayla katılırlarken, Sultan II. Abdülhamid döneminde gezintiler azaldığı için, bu vazifeleri de sona erdi.⁶⁹⁵

1.7.2.4. Kuşçular

Sayıları çok fazla olmayan kuşçuların başında, “Kuşçubaşı” bulunurdu. Bu görevliler, Yıldız Sarayı’ndaki kuşlara ve Saray’ın geniş bahçesindeki kümes hayvanlarına bakarlardı. Saray’ın bahçesinde beslenen hayvanların cins ve miktarı, Sultan Abdülaziz zamanındaki kadar değildi. Önceki devirlerde, Padişahların zevk ve sorumluluklarına bağlı olarak şahin, atmaca, doğan vs. gibi kuşlar beslenirken, Sultan II. Abdülhamid döneminde bunlar, özellikle güvercinler ve kümes hayvanlarıyla sınırlı hale geldi.⁶⁹⁶ Bir eserde ise, bu durumun tam tersi olarak, beslenen hayvan cinsleri

⁶⁹¹ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 26, 63.

⁶⁹² Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 96. Mevlid gecelerinde mevlidi okuyacak olan müezzin, Hamidiye Camii Başımamı ile beraber gelerek, Küçük Mâbeyn Dairesi’nde, Padişaha tebriklerini sunardı. Bir defasında da, Dersaâdet’te deprem olduğunda, Sultan II. Abdülhamid, Başkâtibi vasıtasıyla, Müezzin Arap Abdullah’tan ezan okumasını istemişti. Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 49, 81.

⁶⁹³ Toker-Aydemir, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mâbeyn-i Hümâyûn Evrakları Dosya Tasnifinde Bulunan İki Saz Eseri”.

⁶⁹⁴ Diran Kelékyan, “Life at Yıldız”, *Contemporary Review*, v. 70, July-December, 1896, 784-792’den aktaran Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 155.

⁶⁹⁵ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 141.

⁶⁹⁶ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 160.

arasında atlar, köpekler, kanaryalar, dudular, kumrular ve papağanların da dahil olduğu yazmaktadır.⁶⁹⁷

XIX. yüzyılın sonlarına doğru, bir yerde sayıları seksen olarak verilen⁶⁹⁸ Mâbeyn'deki "Avcılar" da burada görev yapmış olmalıdır. Bunlardan başka, hayvanları tımar eden "Seyisler" ve "At Uşakları" da vardı.⁶⁹⁹ Seyis, Cuma Selâmlığı'nda, Saltanat Arabası'nı Harem arabalarıyla aynı yere çekerdi.⁷⁰⁰ Padişahın binek atlarına bakan seyislerin kâhyasına "Tebdil Eskisi" denirdi. Arabacılarla beraber seyislerin de seçildiği bölge, genelde Boyabad mıntıkasıydı.⁷⁰¹ Diğer taraftan, seçildikleri yerler için gösterilen itinanın, yine de onların "derece-i sadakat ve ubûdiyetlerinin şâyân-ı emniyet derecede bulunmasına" yeterli olmaması⁷⁰² olayın başka bir yönüydü.

Kuşların ve kuşçuların masraflarıyla yakından ilgilenilirdi. Bir defasında Yıldız Sarayı'yla birlikte, "*bilcümle çiftlikân ve kasr-ı hümayûnda bulunan kuşlar ile sâir hayvânâtın cinsi ve miktarlarıyla ne kadar yem verilmekte olunduğu*" sorulmuştu. Yine kuşçulara verilen maaş, tayinat ve elbise miktarlarının bildirilmesi de istenmişti.⁷⁰³

Kuşçular, "*bekçi hademeleri, aşçıyân, tablakeşân, bağçıvânân ve sâir mustahdem-i bendegân ile efâlet-i müteselsiley*" birbirlerine bağlıydılar. Kimse bu rabitanın dışında kalamazdı.⁷⁰⁴ Bu, Mâbeyn'de güvenliğin sağlanabilmesine katkıda bulunabilmek için, çalışanlar arasında yapılan, bir nevi kalbi anlaşmaydı. Çünkü Sultan II. Abdülhamid zamanında, Mâbeyn'in nüfus ve nüfuzu olabildiğince artmış ve bu güç temerküzüyle birlikte, yönetimin merkezi konumuna gelen bu yerin güvenliğini sağlamak için, polisiye önlemlerin ötesine geçilmesi gerekmişti.

⁶⁹⁷ Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, 327.

⁶⁹⁸ Diran Kelékyan, "Life at Yıldız", *Contemporary Review*, v. 70, July-December, 1896, 784-792'den aktaran Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 155.

⁶⁹⁹ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 55-56.

⁷⁰⁰ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 42.

⁷⁰¹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 32'de 6 nolu dipnot, 180.

⁷⁰² BOA, Y.EE., 861 No'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/78. 9 Temmuz 1321/22 Temmuz 1905.

⁷⁰³ BOA, Y.PRK.SGE., 1/18/1. 17 Cemâziyelevvel 1295/19 Mayıs 1878. Örneğin, Doğu Anadolu'da kurulmuş Hamidiye Alayları içinde önemli bir yer tutan Millî Aşireti reisi İbrahim Paşa'nın, "*bölgenin hâkimi gibi davranması*" ve elbette ki, bunu pekiştirmek için, "*Yıldız ricâline büyük rüşvetler vermesi*"yle ilgili olarak Günay, "II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak'ta Aşiret Mücadeleleri ve Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa", 115.

⁷⁰⁴ BOA, Y.PRK.SGE., 1/13/1. H. 1294/M. 1877-1878.

1.7.2.5. Hademeler

Hademelerin başında, “Serhademe” bulunurdu. Özellikle Hırka-i Saâdet ve Hazine-i Hassa’da hizmet ederlerdi.⁷⁰⁵ Serhademenin, görevinde yükselmek suretiyle “Rikâb-ı Hümâyûn-ı Şâhâne Kapıcıbaşılığı” görevine getirildiği de olurdu.⁷⁰⁶

XIX. yüzyılın sonlarında, sayıları oldukça artan hademeler,⁷⁰⁷ Saray’daki ufak tefek işlerle meşgul olurlardı. Bir keresinde, o zamanki Alman imparatorunun üç varisinden üçüncüsü olan Prens Albert, Küçük Mâbeyn’de Burhaneddin Efendi’yle bir müddet müzik dinleyerek eğlendikten sonra, dönüş yolunda manevi değeri olan boyunbağı iğnesini kaybetmişti. Bunu duyan Sultan II. Abdülhamid, Saray hademelerine emir vererek iğneyi hemen buldurtmuştu. Yine, Saray’da bir doğum olduğunda, çocuğun hediyelerini bu görevliler taşırlar ve ödülleri alırlardı.⁷⁰⁸ Muezzin-i Şehriârî de, esasında bu görevlilere dahildi.⁷⁰⁹

Padişah, acil bir mesele karşısında, saatin kaç olduğuna bakılmaksızın durumun kendisine iletilmesine izin vermişti. Bunun için de yine hademelerin görevlendirildiği olurdu.⁷¹⁰ Ayrıca Saray’da herhangi bir sebeple boşalan kademelere, yine Mâbeyn’den tayin yoluna gidilirdi. Bu yapılırken, genelde eşit kademeler tercih edilmeye çalışılırdı. Mesela geçmişte, Mustafa adındaki kimsenin vefat etmesiyle boşalan “Bahçıvanlar Kethüdâlığı”na, Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Şâhâne hademesinden Ali Ağa getirilmişti.⁷¹¹

Hademeler de, en az Mâbeyn’de görev yapan diğer meslektaşları kadar itibara sahiplerdi. Örneğin bir defasında, “*Mâbeyn hademesinden Ahmed Efendi’nin mahdumu Hasan Efendi’nin haline münâsîp bir hizmetle Emânet-i Celiliye Dairesi’nde istihdâmını*” bildiren bir irade sadır olmuştu.⁷¹² Hademeler ayrıca, değişik kurumlarda görev yapmaktayken Saray’a alınabilirlerdi. Bir defasında, maaşlarını “*cihet-i askeriye*”den almaktayken Mâbeyn’e alınan, “*Hademe-i Hassa-i Şâhâne memuru mahsûsâtı cihet-i askeriyeden tesviye ve îtâ kılınmakta olan memurinin*” isimlerinin

⁷⁰⁵ BOA, Y.EE., 110/22/1. Tarihsiz.

⁷⁰⁶ BOA, A.AMD., 3/25/1. Tarihsiz.

⁷⁰⁷ Diran Kelékyan, “Life at Yıldız”, *Contemporary Review*, v. 70, July-December, 1896, 784-792’den aktaran Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 155.

⁷⁰⁸ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 53-54, 114.

⁷⁰⁹ Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi*, 237.

⁷¹⁰ Mayakon, *Yıldız’da Neler Gördüm?*, 62.

⁷¹¹ BOA, A.MKT., 100/27/1. 20 Cemâziyelevvel 1263/6 Mayıs 1847.

⁷¹² BOA, BEO., 2443/183223/1. 23 Teşrîn-i evvel 1320/5 Kasım 1904.

işaretlenerek bildirilmesi, “*şehzâdegân ve selâtin-i izâm hazerâtı dairelerine*” mensup olanlarla birlikte istenmişti.⁷¹³

1.7.2.6. Kâtibeler

Bunlar, kadın kâtiplerdi. Fakat isimlerinin kâtibe olarak zikredilmesi, onların, yazışma işleriyle alakadar olduklarına işaret etmezdi. Bu görevliler, başlarında bulunan “Başkâtibe”den başlayarak dördüncü sırada bulunan kişiye kadar düzenlenmişlerdi. Özellikle, yabancı ziyaretçiler geldiğinde onlarla ilgilenirlerdi. Giyim-kuşamları, misafirlerin, onları yanlarına çağırarak incelemelerine neden olacak kadar güzeldi. Vazifeleri, daha çok, mevlid merasiminin icrasından sonra, Padişahın hazır bulunduğu Harem’deki Büyük Salon’a tebrikleşmek için gelmiş olan insanları karşılamaktı. Yine, “*ellerindeki mücevherli bastonlarıyla*” Saray’ın nizamını sağlarlardı. Kadınların da katılacağı bir Saray etkinliğini haber vermeye gelen musâhiblerden aldıkları daveti, Valide Sultana iletirlerdi.⁷¹⁴

Çeşitli törenlerde tebrikleşmek üzere Harem Dairesi’ne gelen Padişahı karşılama vazifesi de “Kâtibe Kalfalar” a aitti. Bunun yanında, II. Wilhelm’in ikinci ziyaretinde, Şâle Köşkü’nde kalan imparatoriçe, buradan Harem Dairesi’ne geçerken, onu, müzeyyen elbiseleriyle çevreleyenler arasında haremağaları, musâhibler ve hazinedâr ustalardan birisiyle birlikte, kâtibeler de vardı.⁷¹⁵

1.7.2.7. Yedi Gedik Halkı (Hazinedâr Ustalar)

Bu görevliler, eskiden beri kadınlardan oluşmuş olup, Saray’daki bekâr sultanların hizmetinde bulunurlardı. Sultan II. Abdülhamid, “*Tanzimat Devri’nin simgesi olan*”⁷¹⁶ Beşiktaş Sarayı’ndan (Dolmabahçe), 1877 Nisan’ında tamamen Yıldız Sarayı’na geçtikten sonra, hanımlarına, özel daireler tahsis etmiş olmakla beraber “Yedi Gedik Halkı”na da dokunmamıştı. Bunlar, “Hazinedâr Usta”, “İbriktâr Usta”, “Kilerci Usta”, “Çamaşırcı Usta”, “Kahveci Usta”, “Çeşniyâr Usta” ve “Kutucu Usta”dan oluşurdu. Padişah, tutumlu davranmak için, sadece, bu yedi gedikli kadının maiyetinde bulunanların sayısını azaltmakla yetinmiş, her ustanın yanına bir “Yamak” ve her

⁷¹³ BOA, BEO., 3420/256464/1. 9 Teşrîn-i evvel 1324/22 Ekim 1908.

⁷¹⁴ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 52, 67, 79, 87.

⁷¹⁵ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 50, 179.

⁷¹⁶ Göncü, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümâyûn”, <https://www.academia.edu/29463497/>.

yamağın emrine de bir “Acemi” vermekle, sayılarını yirmi bir kişiyle sınırlandırmıştı.”⁷¹⁷

Başlarında Hazinedâr Ustanın bulunduğu hazinedârlar, Harem’deki tüm değerli metaların ve hazinelerin anahtarlarını taşırlardı. Emirleri altında çalışanlara, “Hünkâr Kalfaları” denirdi. Sultan II. Abdülhamid’in, dört tane Hazinedâr Ustası oldu. Bu ustalar, Padişahın, Saray adeti olduğu üzere yedi leğenden geçirilerek yıkanmış, Saray’ın bahçesinde Padişaha has iplerde, Çamaşırcı Ustalar tarafından kurutulmuş elbiselerini, ütülü bir vaziyette onlardan teslim alırlardı.⁷¹⁸ Öte yandan, bu görevlilerden Çeşniyâr Usta, kilercilerin de en önemli yardımcılarındandı.⁷¹⁹

Saray’da çırağa çıkmak isteyen yetişmiş kızları, bu ustalar gerekli yerlere bildirirlerdi. Genelde kabul edilen talepler sonucunda, söz konusu kızlara tüm düğün hazırlıklarında destek olunurdu.⁷²⁰

Yukarıda bahsedilen görevliler içerisinde, özellikle Hazinedâr Ustalar, genelde yaşlı, ağırbaşlı ve sadakatleri sınanmış kadınlardı.⁷²¹ Valide Sultanla beraber, bir Hazinedâr Ustanın, Cuma Selâmlığı’nda hazır bulunması zorunluydu.⁷²² Selâmlıkların ardından ise, Valide Hanıma ikramda bulunmak vazifesi, Hazinedâr Ustaların kalfalarına aitti. Saray’daki bekâr sultanlar da bayramlardan önce, nöbetçi kalfalarla Hazinedâr Ustalara, çeşitli armağanlar dağıtırlardı.⁷²³

1.7.3. Diğer Görevliler

1.7.3.1. Çilingirbaşı

Yıldız Sarayı’nda bulunduğu anlaşılan Çilingirhâne ile Demirhâne, ortak çalışmış olmalıdır. Çünkü bir belgede, bu iki kısımda çalışanlar, bir arada zikredilmişlerdi. Demircilerin başında “Demircibaşı” olduğu yine burada geçmektedir. Öyleyse ya Çilingirlerin başında bir “Çilingirbaşı” bulunurdu veya bunların amiri de

⁷¹⁷ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 179.

⁷¹⁸ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 86, 88.

⁷¹⁹ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 88.

⁷²⁰ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 188.

⁷²¹ Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid’in Hayatı*, 30’da 4 nolu dipnot.

⁷²² Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 40.

⁷²³ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 43, 78.

“Demircibaşı”ydı ve toplamda otuz kişiydiler. Yüzbaşı, çavuş ve neferlerden oluşmuşlardı.⁷²⁴ Ayrıca, burada yapılan üretimde yer alanlar, zanaatkâr kimselerdi.”⁷²⁵

1.7.3.2. Türbedâr

“Türbedâr”, türbe bekçisi anlamında olup, aynı zamanda türbenin diğer işlerine de bakarlardı. Sultan II. Abdülhamid döneminde, türbedârın ismi, “Saray-ı Hümâyûn Türbedârân-ı Hümâyûnu” şeklinde olup, maaşlarını Mâbeyn-i Hümâyûn’dan alırlardı. Muhtemelen, Sultan II. Abdülhamid’in görevlendirmesi sonucunda, İstanbul’un çeşitli yerlerinde bulunan türbelerin korunması, bakım ve onarımlarıyla ilgilenirlerdi. Emekliliklerinde aldıkları beş yüz kuruş maaş ise bazı Mâbeyn çalışanlarına göre daha iyiydi.⁷²⁶

⁷²⁴ BOA, Y.PRK.SGE., 3/27/7. 30 Teşrîn-i sâni 1314/12 Aralık 1898.

⁷²⁵ Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid’in Hayatı*, 43.

⁷²⁶ BOA, Y.PRK.BŞK., 26/15/4. 28 Nisan 1308/10 Mayıs 1892.

İKİNCİ BÖLÜM

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN ÇALIŞANLARININ GENEL ÖZLÜK DURUMLARI

2.1. MAAŞLAR VE MASRAFLAR

2.1.1. Maaşlarda Genel Durum

Sivil memurların, önceden çeşitli isimler altında aldıkları ücretlerin yerine, “aylık” anlamında maaş almaya başladıkları tarih, 1838’dir. 1880 yılına gelindiğinde, maaşları kendi gücüyle ödeyebilen kurumların dışında kalan merkezi devlet kurumlarının aylık maaş ödemelerinin toplamını oluşturan miktar, 32.000 Osmanlı lirası, yani yaklaşık 3,5 milyon kuruştur. Yine aynı yıl, tayin tahsisi yasaklanmış, gelirlerin daha ciddi bir şekilde tahrir edilmesine başlanmıştı. 1881’de ileri bir adım olarak yayınlanan “Memurîn-i Mülkiye Terakki ve Tekâüd Kararnâmesi” uyarınca, kaynağını kesintilerin meydana getireceği emekli aylığı uygulaması getirildi.⁷²⁷ Bunun yanında, 1896 yılında personel bilgilerini arşivleyen ve atamaları takip eden “Memurîn-i Mülkiye Komisyonu” kuruldu.⁷²⁸

Sultan II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde, bir mâbeyncinin ortalama maaşı 30 ilâ 50 Osmanlı lirası arasındaydı. Padişah ödeneği ise, 18 milyon 400 bin frank,⁷²⁹ yani yaklaşık 1 milyon Türk lirasıydı. Bununla birlikte, Mâbeyn mensuplarının maaş ödemeleri, diğer çalışanlara nispetle daha düzenliydi.⁷³⁰ Ama bu düzenlilik, pürüzsüz işleyen bir mekanizma şeklinde değildi. Bir keresinde Mâbeyn Akordacısı olarak çalışan İtalyan Galisto Gampara Efendi’nin biriken maaşının ödenmesi için, Hazine-i Hassa Nezâreti’ne, “*iki ay mukaddem*” yazılan yazıya binaen gereğinin yapılacağını söylenmesine rağmen, ödeme yapılmamıştı ve onun ailesi, “*acınacak bir halde hasta ve müzâyâka içinde bulunuyordu.*”⁷³¹ Eşinin yataktan kalkamayacak derecede hasta olmasından başka, Gampara Efendi’nin kendisi de romatizmadan “*ziyâdesiyle muzdaripti.*”⁷³² Mâbeyn mütercimlerinden Nişan Efendi’nin maaşını, Osmanlı Bankası

⁷²⁷ Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, 316-317; Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 336’da bu kararnâmenin tarihi olarak 1883 verilmektedir.

⁷²⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 178.

⁷²⁹ Dorys, *Abdulhamid Intime*, 131-132.

⁷³⁰ Bu, Padişah için, “*sağlam bağluluklar temin etmenin bir yoluydu.*” Osman Nuri, *Abdülhamid-i sâni ve Devr-i Saltanatı: Hayat-ı Hususiye ve Siyasiyesi*, II, 524’ten aktaran Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 178.

⁷³¹ BOA, BEO., 2926/219432/1. 28 Eylül 1322/11 Ekim 1906. Ocak 1907’de hâlâ özlük haklarına kavuşmamıştır. BOA, BEO., 2978/223343/2. 27 Kanûn-ı evvel 1322/9 Ocak 1907.

⁷³² BOA, BEO., 2926/219432/2. 2 Eylül 1322/15 Eylül 1906.

“*itâ eylemekte*”ydi ve bir aralık, altı aylık maaşının birikmesi sonucunda, konuyla ilgilenilmesi istenmişti.⁷³³

Öte yandan, Saray çalışanlarının maaşları arasındaki farklarda da bir düzensizlik söz konusuydu.⁷³⁴ Mesela, ortalama bir mâbeyncinin maaşı, yukarıda söylendiği gibi, 30-50 Türk lirası arasındayken, bir defasında gösterdiği sadık hareketinden dolayı kendisine Yâver-i Ekremlik ünvanı verilen Cevad Paşa’ya bağlanan maaş, 150 altındı.⁷³⁵ 1876 sonlarında asıl kadroda görev yapan doktorların maaşı ise, ortalama 2.653 kuruştı. Yedek tabiplik diyebileceğimiz Saray eczanesinde görev bekleyen doktorların ortalama maaşı da 546 kuruştı.⁷³⁶ Mâbeyn Müşîrinin maaşı, 1877 sonlarında 15.000 kuruştı.⁷³⁷ Aynı yılın başlarında Mâbeyn-i Hümâyûn Müdür-i evvelinin emeklilik maaşı, 2.500; Ceb-i Hümâyûn kâtibinin 1.500; Harem-i Hümâyûn kalfasının ise, 600 kuruştı.⁷³⁸

1879 yılında 2.500 kuruş olan⁷³⁹ Serkurenânın emeklilik maaşı, 1880 yılı Mayıs ayında 5.000 kuruştı.⁷⁴⁰ Bu yüksek seviyedeki maaşlara rağmen, bazen eski Serkurenâlar, emekliliklerinde, bir “*memuriyet-i münâsipte*” istihdam edilmek isterlerdi. Sultan II. Abdülhamid’in hemen öncesinde, eski Serkurenâ Edhem Bey bunu talep etmişti.⁷⁴¹ Benzer istekler Sultan II. Abdülhamid zamanında da yaşanmış olmalıdır.

Hazine-i Hassa ve Hırka-i Saâdet’te görev yapan hademelerin maaşları, 1841 ilâ 1877 yılları arasında, ortalama 377 kuruştı.⁷⁴² Mâbeyn hakkaklarından Abdülkadir Sırrı Efendi’ye bağlanması istenen maaş ise, 1.000 kuruştı⁷⁴³ ve istihdam edileceği yeni kurum, Meskûkât-ı Şâhâne İdâresi’ydi.⁷⁴⁴ Ancak daha önceden, kendisine zaten 1.100

⁷³³ BOA, BEO., 1469/110114/1. 23 Mart 1316/5 Nisan 1900.

⁷³⁴ Dorys, *Abdulhamid Intime*, 131-132.

⁷³⁵ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 202.

⁷³⁶ BOA, Y.PRK.SGE., 1/4/2. 12 Şevval 1293/31 Ekim 1876.

⁷³⁷ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa’nın Hatıratı (1876-1880)*, 109.

⁷³⁸ BOA, İ.DH., 742/60683/1. Safer 1294/Mart 1877.

⁷³⁹ BOA, Y.EE., 72/11/1. 3 Muharrem 1297/17 Aralık 1879.

⁷⁴⁰ BOA, İ.DH., 779/63390/1. 19 Mayıs 1296/31 Mayıs 1880.

⁷⁴¹ BOA, İ.DH., 739/60479/1. 27 Cemâziyelevvel 1293/20 Haziran 1876.

⁷⁴² Hademelerden hangi makamlardakilerin ne kadar maaş aldıklarının detaylı bilgisi için BOA, Y.EE., 110/22/1. Tarihsiz. (Maaşların kapsadığı dönem, belgede kaydedilmiş olan, hademelerin işe alınma tarihlerinden yola çıkılarak belirlenmiştir).

⁷⁴³ BOA, BEO., 1566/117413/1. 4 Teşrîn-i evvel 1316/17 Ekim 1900.

⁷⁴⁴ BOA, BEO., 1597/119715/1. 2 Kanûn-ı evvel 1312/14 Aralık 1896.

kuruş maaş bağlandığının anlaşılmasıyla,⁷⁴⁵ bu defa ona, Meskûkât-ı Şâhâne Müdüriyeti Muâvinliği de verilerek, maaşı 2.300 kuruşa çıkarılmıştı.⁷⁴⁶ Kapıcılar Kethüdâsının maaşı, 5.000 kuruştı.⁷⁴⁷ 1881 Nisan ayında, Tüfengî Bölüğü'ne getirilen bir kişi ise, 4.300 kuruş maaşla işe başlardı.⁷⁴⁸ 1885 yılı sonunda normal bir mâbeynci, serkilerî, serşamdânî ve şamdânîyle kapıçukadar-ı evvelinin çıraklık maaşlarının 1.000 kuruşa çıkarılması kararlaştırıldı.⁷⁴⁹ 1890'ların başlarında, sıradan bir kâtibin maaşı 1.500 kuruş oldu. XIX. yüzyılın sonlarında, Mâbeyn'den Kâtib-i sâninin maaşı 5.000, kâtip olarak görev yapan Faik ve Cevad beylerin maaşları 4.000, diğer birkaç kişinininki 2.500 kuruş ve geri kalanların ise 1.500 kuruştı.⁷⁵⁰ Mâbeyn Telgrafhânesi'nde çalışan Muharrerât-ı Ecnebiye Memuru Ohannes Papasyan'ın maaşı 1.000 kuruşken, sonradan 500 kuruş zam yapılarak 1.500 kuruş olmuştu.⁷⁵¹ Mütercimlik maaşı 1891'de 10 lirayken, 1896'da 16 lira olmuştu.⁷⁵² Tercüme Kalemi çalışanlarından Mehmed Reşad Bey'in maaşı, 1901 yılı ortalarında 1.050 kuruşa, bir ay sonra 1.130 kuruşa, iki yıl sonra 1.160 kuruşa ve 1905 yılı sonlarında da 1.200 kuruşa yükseltilmişti.⁷⁵³

Sonuç olarak, bir eserde yapılan hesaplama göre, aynı dönemde işçilerin, 250 ilâ 350 kuruş arasındaki gelirleri de göz önünde bulundurulduğunda ve 1890'larda, beş kişilik bir ailenin geçimine, 1.000 kuruşun yettiği kabul edildiğinde, ücretler genelde iyi sayılırdı.⁷⁵⁴

2.1.2. Maaşların Ödenme Usulleri

Mâbeyn'den yapılan maaş ödemelerinin, yeni göreve başlayanlar için tekrar kayıtlar oluşturmak yoluyla yapılmasından ziyade, vefat eden, emekli olan veya yeri değiştirilen görevlilerin maaşlarının, buralara yeni atanan kişilere tahsisi yolu tutulmuştu. Mesela, Mâbeyn-i Hümayûn hademeliğinden emekli olan “*Boyabadlı Hacı Âli Ağa'dan kalan 300 kuruş maaşla, Hazine-i Celîle-i Mâlîye'den mütekâid mâliye tahsildârlarından Sarıgözlü Hüsnü Efendi'den kalan 600 kuruşun mecmuu bulunan 900*

⁷⁴⁵ BOA, BEO., 1597/119715/2. 24 Teşrîn-i sâni 1316/7 Aralık 1900.

⁷⁴⁶ BOA, BEO., 1635/122591/1. 8 Mart 1317/21 Mart 1901.

⁷⁴⁷ BOA, Y.PRK.BŞK., 1/51/1. Tarihsiz.

⁷⁴⁸ BOA, Y.PRK.BŞK., 4/75/1. Nisan 1297/Nisan 1881.

⁷⁴⁹ BOA, İ.DH., 972/76751/1. 30 Teşrîn-i sâni 1301/12 Aralık 1885.

⁷⁵⁰ Bolayır, *Hatıralar*, 298-299.

⁷⁵¹ BOA, İ.DH. 1016/80182/1. 29 Kanûn-ı evvel 1302/10 Ocak 1887.

⁷⁵² Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 20-21, 218.

⁷⁵³ BOA, HR.SAİD., 21/27/1. 19 Eylül 1325/2 Ekim 1909.

⁷⁵⁴ Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, 345, 349, 356-357.

kuruştan 300 kuruşun Merâsim Daire-i Hümayûn bekçilerinden Taşköprülü Râşid'e" tahsis edilmesi istenmişti.⁷⁵⁵ Yine maliyeden emekli olan ve büyük ihtimalle yukarıda adı geçen Hüsnü Bey'in boştaki kalan maaşının 300 kuruşluk kısmı da, Mâbeyn berberlerinden Kadri Ağa'ya tahsis edilmişti.⁷⁵⁶ Mâbeyn hamelelerinden Boyabadlı Mustafa Ağa'nın 260 kuruşluk emekli maaşı, o öldükten sonra, Kemaleddin Efendi'nin odacılık hizmetinde bulunan "*Zağfranbolulu Hasan Ağa bin Halil'e*" tahsis edilmişti.⁷⁵⁷ Fakat bu yöntemin, kimi zaman karışıklıklar doğurduğu da olurdu. Mesela, bir defasında, yapılan bir maaş tahsisinin, Beşiktaş Sarayı bekçilerinden Ali Ağa'ya mı yoksa Daire-i Hümayûn bekçilerinden Raşid Ağa'ya mı yapıldığı, Evkâf-ı Hümayûn Nezâret-i Celîlesi'ne sorulmuştu.⁷⁵⁸

Mâbeyn görevlilerinin maaşları ile bunlar için yapılan tüm masraflar, Hazine-i Hassa tarafından karşılanırdı.⁷⁵⁹ Aylık ücret ödemelerinin toptan değil parça parça yapıldığı ise, Sultan II. Abdülhamid döneminin hemen ertesindeki bir yazışmadan anlaşılmaktadır.⁷⁶⁰ Bunun yanında, Mâbeyn görevlilerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle, Bâbîâlî'nin fonksiyonunun azaltılması atbaşı gidiyordu.⁷⁶¹

Mâbeyn çalışanlarına ilave olarak verilen memuriyetlere ait maaşlar ise, tayin edildikleri kurumun bütçesine dahil edilirdi. Mesela, Mâbeyn'de mütercim olarak görev yapan Louis Sabunci, esas vazifesine "*ilâve-i memuriyet olarak 2.000 kuruş maaşla Meclis-i Maarîf azalığına tâyin*" edildiğinde "*tahsisi icab eden maaşın maarîf tahsisatına ilâvesi lüzumu mübeyyin*" olmuştu.⁷⁶² Tabi bu isteği, Nezâret-i Umûr-ı Mâlîye hemen kabul etmek istememiş, artık kesinleşmiş olan yıllık bütçeye bu gibi ilaveler yapılmasının yasak olduğunu, üstelik bütçeye bir ek göstergenin yansıtılmasının, ancak karşılık göstermek suretiyle mümkün olabileceğini belirtmişti.⁷⁶³ Mâbeyn Müşîri maaş, rütbe ve tayini mevzularında Daire-i Askeriye'ye, Mâbeyn'deki

⁷⁵⁵ BOA, BEO., 1578/118317/5. 21 Ağustos 1316/3 Eylül 1900. Hacı Ali Ağa, Sultan II. Abdülhamid dönemindeki jurnalcilik alışkanlığından hoşnut olmayan ve bunu, kimi zaman birileriyle paylaşan kişilerden olmuştur. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 7.

⁷⁵⁶ BOA, BEO., 112/8287/1. 15 Teşrîn-i sâni 1308/27 Kasım 1892.

⁷⁵⁷ BOA, BEO., 348/26082/1. 12 Kanûn-ı sâni 1309/24 Ocak 1894.

⁷⁵⁸ BOA, BEO., 1578/118317/1. 25 Teşrîn-i evvel 1316/7 Kasım 1900.

⁷⁵⁹ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümayûn", 285.

⁷⁶⁰ BOA, BEO., 3624/271752/1. 11 Ağustos 1325/24 Ağustos 1909.

⁷⁶¹ Akyıldız, "II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbîâlî'yle İlişkileri", 288.

⁷⁶² BOA, BEO., 1985/148855/1. 11 Kanûn-ı sâni 1318/24 Ocak 1903.

⁷⁶³ BOA, BEO., 1985/148855/2. 9 Kanûn-ı sâni 1318/22 Ocak 1903.

ek görevi dolayısıyla hak kazandığı maaş konusunda da, Hazine-i Hassa'ya bağlıydı. Yine yâverler de, Mâbeyn dışındaki maaşlarını Daire-i Askeriye'den alırlardı.⁷⁶⁴ Bununla birlikte, 1895 yılında, devlet giderlerinin bir bölümünün vilâyet ve sancaklardan karşılanması girişiminin başarısız olmasından sonra, Mâbeyn'deki yâverlerin maaşlarında, 1897-1898 yıllarında bir düzenlemeye gidildi. 1903 yılı Mart ayına gelindiğinde yâveranın maaşları, 320 ilâ 10.000 kuruş arasında değişiyordu.⁷⁶⁵

2.1.3. Emeklilik Maaşları

Emekli olacak Mâbeyn çalışanları için, uygun bir maaş belirlenmeye çalışılırdı. Bir defasında, “*çırağ buyurulan Mâbeyn-i Hümayûn bekçilerinden Hüseyin Ağa'yla Serseccâde-i Hazret-i Şehriyârî Odacısı Âli Ağa'ya ve Ebniye-i Seniyye Ambarı'nda müstahdem Mustafa Efendi'ye tahsisi melhuz...*” emeklilik maaşları olarak, birincisi için 200, ikincisi için 150 ve üçüncüsü için 100 kuruş düşünülmüştü.⁷⁶⁶ Ancak başka bir belgede geçtiğine göre, yine Mâbeyn-i Hümayûn bekçilerinden olan Boyabadlı İbrahim bin Hasan Ağa için layık görülen emeklilik maaşı ise 100 kuruştur.⁷⁶⁷

Maaşlar emeklilikte oldukça düşerdi. Kapiçuhadârı İbrahim Ağa'nın emeklilik maaşı, 1876 yılının son aylarında, 400 kuruştur.⁷⁶⁸ Onun emekli olmadan önceki maaşı 1.000 kuruş civarındaydı. 1899 yılı ortalarında, “*Tüfengî Bölüğü yüzbaşlarından tekâüdi Nevşehirli Salih Efendi ile Mâbeyn-i Hümayûn kahvecilerinden Mustafa Ağa'ya şehri 400 kuruş maaş tahsisi*” istenmişti.⁷⁶⁹ Oysa yukarıda bahsedildiği gibi, 1881 yılında bu kısımda göreve alınan birisi, 4.300 kuruş maaşla işe başladı.⁷⁷⁰

Mâbeyn çalışanlarına maaş tahsislerinde olduğu gibi, emekli olduklarında veya vefat ettiklerinde kendilerine bağlanacak aylıklarda da karışıklıklar yaşanırdı. Mesela, Mâbeyn'de kâtip olarak görev yaparken vefat eden Kâzım Bey, burada çalışmaya başlamadan önce, başka kurumlarda çalışmıştı ve üstelik, ne buralardaki ne de Mâbeyn'deki “*ibtidâ-i tavzifi tarihine dâir mâlumât olmadığı*” belirtilmiş ve bunun

⁷⁶⁴ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 139, 148.

⁷⁶⁵ Karaca, “Saray'da/Mâbeyn-i Hümayûn'da Yâverlik Kurumu”, 1104.

⁷⁶⁶ BOA, BEO., 2140/160473/1. 2 Ağustos 1319/15 Ağustos 1903.

⁷⁶⁷ BOA, BEO., 2639/197906/1. 26 Temmuz 1321/8 Ağustos 1905.

⁷⁶⁸ BOA, Y.PRK.SGE., 1/4/2. 12 Şevval 1293/31 Ekim 1876.

⁷⁶⁹ BOA, BEO., 1361/102047/1. 14 Ağustos 1315/26 Ağustos 1899.

⁷⁷⁰ BOA, BEO., 105/7805/1. 21 Teşrîn-i evvel 1308/2 Kasım 1892.

araştırılması istenmişti.⁷⁷¹ Çünkü bu bilgiler, özellikle maaşların belirlenmesinde, oldukça önemliydi.

Mâbeyn'den emekli olanlardan kimilerine ait maaşların bir kısmı yakınlarına kalırken, önemli bir kısmının “Şerifler”e tahsis edildiği de görülürdü. Örneğin, Mâbeyn Müdürlüğünden emekli olan müteveffa Osman Efendi'nin üzerinde münhal olan 1.200 kuruş maaş, Şerif Ahmed, Şerif Rıza, Şerif Abdullah, Şerif Mehmed ve merhumun eşi Hayriye Hanım arasında paylaştırılmıştı.⁷⁷² Merhum Serşerif Muttalip Efendi'nin torunu Ali Cafer Paşa ise, yazdığı dilekçeyle maaşının arttırılmasını talep etmişti.⁷⁷³

Mâbeyn'de itibar olarak alt sıralarda olduğunu düşündürtecek şekilde Beşinci Kâtip olarak görev yapan Kâmil Bey'in bile, muhtemelen kayınbabası veya üvey babası olan Numan Efendi öldüğü zaman, onun zevcesi Perendiz'e maaş tahsisıyla yetinilmemiş, kız kardeşleri Süreyya ve Mürüvvet hanımlara da, üç yüzer kuruş maaş bağlanmıştı.⁷⁷⁴ Yine Kurenâ-i Hazret-i Şehriyârîden olup vefat eden bir kişinin boşta kalan 1.000 kuruşluk maaşının 500 kuruşu, kayınvalidesi Saide Hanım'a tahsis edilmişti.⁷⁷⁵

Tüm bunlarla birlikte, tahsis edilen maaşların, insanların geçimlerine yetmediği durumlar da yaşanırdı. Bekçi hademeliğinden emekli olan Ahmed Ağa, kendisine bağlanan maaşın, “*kırk dokuz kuruşa tenzil edilmesiyle*” artık “*temin-i mâişet edemiyordu*” ve bu durumu, yazdığı bir dilekçeyle bildirmişti. Sonunda Bâbiâlî “Muhtâcîn Maaşı” almaktayken vefat eden birinin, “*mahlul ve mevkuf olan*” 337 kuruşluk maaşının, Ahmed Ağa'nın maaşına zam olarak tahsis edilmesini uygun bulmuştu.⁷⁷⁶ Yine, emekli olan Mâbeyn İkinci Kuşçusu İsmail Ağa'ya bağlanmış olan 400 kuruşluk maaşa, onun geçimine yetmediğinden dolayı, “*200 kuruş daha zam*” istenmişti.⁷⁷⁷ Musikâ-i Hümâyûn ve Müezzinân tablakârlarından Mehmed Efendi, yazdığı dilekçeyle, yirmi yıldır aldığı 40 kuruş maaşın “*hadd-i kifâyete iblâğını*” istemişti.⁷⁷⁸

⁷⁷¹ BOA, BEO., 1793/134459/2. 15 Kanûn-ı sâni 1317/28 Ocak 1902.

⁷⁷² BOA, BEO., 725/54371/1. 20 Kanûn-ı evvel 1311/1 Ocak 1896. Şerif: Hz. Hasan'ın soyundan gelenler.

⁷⁷³ BOA, Y.MTV., 91/19/4. 13 Şubat 1309/25 Şubat 1894.

⁷⁷⁴ BOA, BEO., 557/41730/1. 11 Kanûn-ı sâni 1310/23 Ocak 1895.

⁷⁷⁵ BOA, İ.ML., 62/20/1. 20 Kanûn-ı sâni 1320/2 Şubat 1905.

⁷⁷⁶ BOA, BEO., 1315/98620/1. 11 Mayıs 1315/23 Mayıs 1899.

⁷⁷⁷ BOA, BEO., 2576/193185/1. 2 Mayıs 1321/15 Mayıs 1905.

⁷⁷⁸ BOA, Y.MTV., 91/19/1. 19 Şaban 1311/25 Şubat 1894.

Maaşının yetersizliğini belirtirken, görev yerlerinin değiştirilmesini araya sıkıştıran kişiler de olabiliyordu. Böyle birisi, Mâbeyn mütercimlerinden çıkmıştı. İsminin Sırrı Bey olduğu anlaşılan kişi, yazdığı dilekçede “*maaş-ı kemterâne*”sinin yetersizliğinden söz ederken, diğer taraftan da Saray’a yakın olduğundan dolayı, daha iyi hizmet edeceğini düşündüğü ve hâlâ boşta olan Maarif Nâzırlığı Mektupçuluğuna tayinini istemişti. Üstelik, söylediğine göre, onun sınıf-ı sâni rütbesi bu iş için uygundu.⁷⁷⁹ Bazen de Mâbeyn’de çalışanların yakınlarına hiç maaş bağlanmamış olduğu, yine kendilerinin yazdıkları arzuhaller sonucunda ortaya çıkardı. Kâtiplerden Edip Bey’in eşi İsmet Hanım, emekli sandığından aylık bağlanmamasından dolayı içine düştüğü olumsuz durumu bildirmiş,⁷⁸⁰ yapılan inceleme sonucunda, kendisine sandıktan hiç maaş bağlanmadığı anlaşılmıştı. Ona da Muhtâcîn Maaşı bağlanarak problemin çözülmesi mümkün oldu.⁷⁸¹

Yukarıda, Mâbeyn’e alınan kişilerin genelde Mülkiye Mektebi mezunu olduklarından bahsedilmişti. Belki de bu, Mülkiye Tekâüd Sandığı Nezâret-i Celîlesi’ne, kendi sandığı için, Mâbeyn’de çalışan askerlerin maaşlarından yüzde 5’lik bir kesinti yapılmasını talep etme noktasında, cesaret vermişti. Ancak bu istek, söz konusu askerlerin maaşlarından, öldükten sonra geride kalanlarına geçim temin edecek kadar kesintinin zaten yapılmakta olduğu bildirilerek reddedilmişti.⁷⁸²

Mâbeyn kâtiplerinin, önceden çalıştıkları kurumlarda, ne kadar süre ve maaşla çalıştıklarının bilgisi, emekli olduklarında veya öldüklerinde yapılacak maaş tahsisi için gerekli olduğu kadar, rütbelerinin anlaşılması için de önemliydi. Üstelik bu durum, işi, o şahısla alakalı olarak tutulan genel durum raporlarının da içinde bulunduğu bilgileri muhtevi eden Rûûs Kayıtları’na kadar götürebilirdi. Bir defasında, bir süre Sadâret Mektûbî Kalemî’nde çalışan Fazıl Bey’in, “*hocalık rütbesi, rûûsundan anlaşılmıştı.*”⁷⁸³ Aşağıdaki tablo, Mâbeyn’nde görev yapan kimi şahısların, Temmuz 1880 ilâ Şubat 1881 tarihleri arasında aldıkları ücretleri yansıtmaktadır.⁷⁸⁴

⁷⁷⁹ BOA, Y.PRK.BŞK., 21/28/1. 19 Mayıs 1307/31 Mayıs 1891.

⁷⁸⁰ BOA, BEO., 2818/211350/1. 18 Nisan 1322/1 Mayıs 1906.

⁷⁸¹ BOA, BEO., 2833/212449/1. 6 Mayıs 1322/19 Mayıs 1906.

⁷⁸² BOA, BEO., 188/14037/1. 13 Nisan 1309/25 Nisan 1893.

⁷⁸³ BOA, BEO., 1763/132163/2. 29 Teşrîn-i evvel 1317/11 Kasım 1901.

⁷⁸⁴ BOA, Y.PRK.BŞK., 4/56/1. 12 Rebiülevvel 1298/12 Şubat 1881.

Tablo 2.1. 1881 Yılı Başlarında Mâbeyn-i Hümayûn'da Görev Yapan Bazı Çalışanların Birkaç Aylık Maaşları

Görevli	Tarih Kesiti	Maaş (kuruş)
Başkâtip	Ekim 1880-Şubat 1881	96.000
Kâtib-i sâni	Aralık 1880-Şubat 1881	20.000
Fâzıl Bey	Temmuz 1880-Aralık 1880	42.000
Kâzım Bey	Eylül 1880-Şubat 1881	20.000
Kâmil Bey	Eylül 1880-Şubat 1881	10.000
Şemseddin Bey	Eylül 1880-Şubat 1881	12.500
Cevad Bey	Eylül 1880-Şubat 1881	12.500
Mukayyed Kâmil Bey	Kasım 1880-Şubat 1881	8.700
Vasilaki Bey	Aralık 1880-Şubat 1881	6.000

2.1.4. Çalışanlara Yapılan Maddî Yardımlar

Sultan II. Abdülhamid, en yakınında görev yapan insanlara, bir nevi ikramiye diyebileceğimiz yardımlarda bulunulmasını da isterdi. Bu amaçla Mâbeyn çalışanlarına aynı yardımlar yapılırdı ve bunlar oldukça kaliteli olurdu. Örneğin, Harem-i Hümayûn Kapıcısı Mehmed Ağa -ki Tüfengî Bölüğü'ndendi- kendisine ve arkadaşlarına, “*en âlâ cinsten olarak*” verilen “*on aded fanilo ceket ile yirmi sekiz çift çorap*” için teşekkürlerini bildirmişti.⁷⁸⁵ Bu yardımlardan faydalanan diğer kişiler de, gönderilen yardımları aldıklarını gerekli yerlere bildirmişlerdi.⁷⁸⁶ Bazen bu yardımların kesildiği görülse de, bir müddet sonra yeniden bağlanırdı.⁷⁸⁷ Bu başlığı kapatırken, aşağıdaki tabloyla, Sultan II. Abdülhamid dönemi sonlarında, Mâbeyn-i Hümayûn çalışanlarından kâtiplerin maaş miktarını ihtiva eden bilgiler verilmiştir.⁷⁸⁸

⁷⁸⁵ BOA, Y.PRK.SGE., 3/27/2. 17 Teşrîn-i sâni 1304/29 Kasım 1888.

⁷⁸⁶ BOA, Y.PRK.SGE., 3/27/6. 27 Teşrîn-i sâni 1304/9 Aralık 1888. Detaylı isim isim bildirimler için bk. BOA, Y.PRK.SGE., 3/27/9. 30 Teşrîn-i sâni 1304/12 Aralık 1888.

⁷⁸⁷ Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasından az önce kesilen yardımın tekrar başlamasına dair bk. BOA, Y.EE., 5/74/1. 29 Recep 1293/20 Ağustos 1876.

⁷⁸⁸ BOA, Y.PRK., 79/60/1-2. Şevval 1326/Ekim 1908.

Tablo 2.2. Sultan II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesinden Yaklaşık Altı Ay Önce Mâbeyn-i Hümâyûn Kâtiplerinin Maaşları ve Görev Süreleri

İsmi	Görevi	Rütbesi	Hizmet Süresi (yıl)	Maaşı (lira)
Ali Cevad Bey	Başkâtip	-	-	35.000
Hakkı Bey	Kâtip	Bâlâ	25	8.265
Ahmed Refik	Kâtip	Bâlâ	18	6.790
Fehmi Bey	Kâtip	Bâlâ	17	5.840
Şefik Bey	Kâtip	Evvel	17	5.840
Abdurrahman Zeki Bey	Kâtip	Evvel	16	5.650
Sezâi Bey	Kâtip	Evvel	16	5.650
İsmail Bey	Kâtip	Evvel	16	5.650
Mehmed Refet Bey	Kâtip	Evvel	16	5.650
Ecved Bey	Kâtip	Evvel	15	6.400
Mehmed Emin Bey	Kâtip	Evvel-i sâni	13	4.000
Tevfik Bey	Kâtip	Evvel	13	4.000
Vâsîf Bey	Kâtip	Evvel-i sâni	11	3.500
Münir Bey	Kâtip	Evvel-i sâni	11	3.000
İsmail Hakkı Bey	Kâtip	Evvel-i sâni	7	3.000
Hüseyin Naim Bey	Kâtip	Evvel-i sâni	11	3.000
Ömer Lâtîf Bey	Kâtip	Evvel-i sâni	11	3.000
Ali Bey	Kâtip	Sâniye	5	2.000
Ali Necip Bey	Kâtip	Sâlise	4	2.000
Mehmed Kemal Bey	Kâtip	Sâlise	4	2.500
Sadeddin Bey	Kâtip	Sâlise	3	2.000
Nizâmeddin Bey	Kâtip	Sâlise	1	1.200
İbrahim Bey	Kâtip	Evvel-i sâni	(3 hafta)	2.000

2.2. KATILINAN VEYA İŞTİĞAL EDİLEN FAALİYETLER

2.2.1. Merasimlere Katılmaları

Yıldız Sarayı'nda özel bir Merasim Salonu yapılmaya kadar, bayramlar için Domabahçe Sarayı'na gidilirdi. Yıldız'da bu salonun yapılmasından sonra, tüm Saray erkânı, bayramlarda ve burada yapılan diğer törenlerde, rütbelerine göre yerlerini

almaya başladılar. Mâbeyn erkânının katıldığı bir faaliyet, Ramazan aylarında yapılan “Huzur Dersleri”ydi. Aynı zamanda, sıradan vatandaşlarla birlikte de iftarlara katılırlardı. Bu çerçevede, şehzâdeler tahtın sağında yer alırlarken, mâbeynciler sol tarafında, Kızlarağası şehzâdelerin arkasında, Mâbeyn kâtipleri ise, tahtın arka tarafında bulunurlardı.⁷⁸⁹

Mâbeyn erkânı, cenaze törenlerinde de hazır bulunurdu. Her ne kadar bazı muameleleriyle çalışanlarını oldukça üzse de, kâtipler tarafından güzel ahlakından ötürü genelde sevilen Süreyya Paşa’nın cenazesinde, tüm Kitâbet Dairesi Müsâade-i Seniyye ile hazır bulunmuştu.⁷⁹⁰ Osmanlı Devleti’nde görev yapan Hristiyan bürokratlar öldüklerinde ise cenaze törenlerine katılmak üzere bir temsilci seçilmeye çalışılırdı. Ahalinin bu törenlere katılması “*gayr-i kâbil*” olarak değerlendirilirdi. Bir keresinde İstanbul’da görev yapan Fransız diplomat vefat ettiğinde, kilisede onun için yapılacak törene kimin katılacağı konusu tartışılırken, önceden benzer bir ayine katılan Mâbeyn’deki Hazine-i Hassa Nâzırı Agop Paşa düşünülmüştü. Yine eskiden, Mâbeyn’den Yâver-i Hazret-i Şehriyârînin de hazır bulunduğu bir Hristiyan töreni olmuştu. Tören gününden sonraki sabah, Fransa Sefarethanesi’ne Mâbeyn yâverlerinden Celal Paşa gönderilerek, tekrar “*icrâ-yı ta’ziyet buyurulmuş*” ve sefaretten, bunun, Fransa Dışişleri Bakanlığı’na bildirilmesi istenmişti.⁷⁹¹

Devletlerarası ilişkilerde tebrikleşme, her zaman önemli bir yer tuttuğu için, Sultan II. Abdülhamid zamanında da, bunun gereklerinin yerine getirilmesine, azami derecede gayret sarfedildi. Bu çerçevede, diplomatik ilişki içerisinde olunan devletlerin Osmanlı’daki temsilciliklerine, kutlama ziyaretleri yapılırdı. 12 Eylül 1876 tarihi, “*Rusya imparatorunun isminin günü*” olması hasebiyle, Mâbeyn Müşîri Said Paşa, resmî üniformasını giyerek, tebrik için Rus Büyükelçiliği’ne gitmişti.⁷⁹² Mâbeyn tercümanlarından birisinin, “*Prusya kralı cenablarının gelecek pazar günü*” kutlanacak olan “*ismi yortusunda*” görevlendirilmesi istenmişti. Bu artık, rutin şeklini almış bir uygulamaydı.⁷⁹³ Buna karşılık törene, bir Mâbeyn tercümanının değil de “*izzetlü*

⁷⁸⁹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 198-201, 211, 214.

⁷⁹⁰ Bolayır, *Hatıralar*, 291.

⁷⁹¹ BOA, BEO., 429/32123/1. 18 Haziran 1310/30 Haziran 1894.

⁷⁹² Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa’nın Hatıratı (1876-1880)*, 82.

⁷⁹³ BOA, A.AMD., 5/90/1. Tarihsiz.

Nureddin Bey'in terkîni” istenmişti.⁷⁹⁴ Bir defasında, İtalya kralının doğum günü geldiğinde, tebrik için İtalya Sefarethanesi'ne gönderilecek iki kişiden biri, Dîvân-ı Hümâyûn Tercümanının yanında, Mâbeyn-i Hümâyûn Seryâver-i Hazret-i Şehriârîydi.⁷⁹⁵

Tabi ki sadece Avrupalı devletlerin değil, hem yakın komşu, hem de aynı dinî paydaya sahip olunan devletlerin hükümdarlarının özel günlerinde de bulunmaya özen gösterilirdi. Bu günlerden birisi, İran Şahı'nın doğum günüydü ve İran Sefarethanesi'ndeki tebrik merasimi için, yine Mâbeyn'den bir kişinin görevlendirilmesi gerekmişti.⁷⁹⁶

2.2.2. Eğlence ve Yemeklere Katılmaları

Mâbeyn-i Hümâyûn, gündüzleri iş yükünün ağırlığından dolayı çok yoğun olmakla birlikte, burada perşembeyi cumaya bağlayan geceler dışında eğlenceler tertip edilirdi.⁷⁹⁷ Bunun dışında, Sultan II. Abdülhamid'in, birlik beraberliğe ihtiyaç duyulduğu bazı zamanlarda, devlet ricaliyle beraber Mâbeyn-i Hümâyûn çalışanlarına da yemek verdiği olurdu.⁷⁹⁸ Padişah bu yemek esnasında, katılımcılarla birlikte durum değerlendirmesi yapardı. Kimi zaman da, Cuma Selâmlığı dönüşünde, Serkurenâların, Padişah ve diğer ricalle yemek yedikleri olurdu.⁷⁹⁹ Verilen yemeklerin, bazen geç vakitlere kaldığı görülürdü. Bir defasında İran sefirinin verdiği yemek, gece yarısı saat yarıma denk gelmişti.⁸⁰⁰

Öte yandan, o zamanların, dünya çapında ilgi gören kimi eğlence oyunları için de Mâbeyn'den görevlendirmeler yapılırdı. Şikago Sergisi bunlardan biriydi ve buraya, “*dama oyunundaki mahâretinden*” ötürü, masrafını devlet karşılamak üzere, Mâbeyn emeklilerinden İbrahim Bey'in gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bunun için aslında, İbrahim Bey'in kendisi bir arzuhal vermişti.⁸⁰¹

⁷⁹⁴ BOA, A.AMD., 11/36/1. Tarihsiz.

⁷⁹⁵ BOA, BEO., 170/12730/1. 1 Mart 1309/13 Mart 1893.

⁷⁹⁶ BOA, Y.PRK.BŞK., 48/74/1. 3 Teşrîn-i sâni 1312/15 Kasım 1896.

⁷⁹⁷ Akyıldız, “Mâbeyn-i Hümâyûn”, 284.

⁷⁹⁸ Küçük, “Abdülhamid II”, 217.

⁷⁹⁹ Eğinli Said Paşa, II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880), 110.

⁸⁰⁰ BOA, Y.PRK.BŞK., 4/65/1. 14 Rebiülâhir 1298/16 Mart 1881.

⁸⁰¹ BOA, BEO., 61/4556/1. 18 Ağustos 1308/30 Ağustos 1892.

2.2.3. Ticarî Faaliyetleri

Kimi mâbeynciler, Mâbeyn-i Hümâyûn'daki görevleri dışında, kendi ticarî işleriyle de uğraşırlardı. Bu kişilerden birisi Ragıp Paşa'ydı. Paşa, bazı ürünleri pazarlamanın yanında, Ereğli'de yoğun bir şekilde madencilik işiyle de uğraşırdı. Önce kullanılmayan madenleri, sonra faal olanlarını satın alarak yaptığı yatırımlarla, 1907 yılına gelindiğinde, “Fransız Reji Şirketi” ile “Yorgi Gemicilik Şirketi”nin ardından, sermaye gücünde üçüncü sıradaki yerini almıştı. Ragıp Paşa, menfaatini temin için, Bahriye Nezâreti'ndeki nüfuzunu kullanmaktan da çekinmedi. Paşanın en önemli sorunu ise, yeterli miktarda işçi bulamamaktı. Bu problemi de, Kastamonu valisinden aldığı özel izinle, maden işinde çalışmak için, mutlaka madenin bulunduğu yerde ikâmet etmek uygulamasını kaldırtmak suretiyle aşmayı başaramıştı.⁸⁰²

Diğer bir ticarî faaliyet alanı olarak, o dönemde kamuoyundaki konumu iyice belirginleşmeye başlayan basın alanında, kimi mâbeyncilerin, onun takibini yapmak dışında, aktif görev aldıkları da görülmüştü. Kahire'de çıkan ve İslami hükümler çerçevesinde bir kalkınmayı öneren İttihad gazetesi editörü, aynı zamanda Mâbeyn'de İkinci Kâtip olarak çalışan Kadri Zadeh Bey'di.⁸⁰³ Bir süreden beri atıl bulunan Sıhhat gazetesinin imtiyaz sahibi ise, Mâbeyn doktorlarından Üticiyan Bey'di.⁸⁰⁴

2.2.4. Yardım Faaliyetleri

Kasım 1888'de çıkan bir yangının kötü sonuçlarını, bir nebze olsun ortadan kaldırmak için oluşturulan komisyon, “*Saray bendegânlarının da kampanyaya katılmalarını istemişti.*”⁸⁰⁵ Yine 1897'deki, “*Tarih-i Osmânî'nin parlak sayfelerini işgâl edecek olan*”⁸⁰⁶ Osmanlı-Yunan Savaşı'nın ardından, burada şehit ve gazi olanlar için Yıldız Sarayı'nda bir kermes düzenlenmişti.⁸⁰⁷

⁸⁰² Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, (çev. Sabri Tekay), Yurt Yayınları, Ankara 1987, 53'te 81 nolu dipnot, 62, 66. Padişah, Şehzâde Ertuğrul'un doğumundan az önce yaşadığı ateşli bir hastalığı atlattığına yardım eden Ragıp Paşa'ya da çok değer vermiştir. Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 44.

⁸⁰³ Farah, *Abdulhamid II and The Muslim World*, 233.

⁸⁰⁴ BOA, BEO., 522/39092/1. 14 Teşrin-i sâni 1310/26 Kasım 1894.

⁸⁰⁵ Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyaset, İktidar ve Meşruiyet (1876-1914)*, 267-268.

⁸⁰⁶ *Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn*, D02930. Alem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekası, 1314/1896, 22.

⁸⁰⁷ McCullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü*, 42. Bu tarz organizasyonlar dışında devlete bağışta bulunan Mâbeyn çalışanları da vardı. Mesela bir belgede geçtiğine göre, Mâbeyn kâtiplerinden Cevad Bey tarafından bir çiftlik bağışlanmıştı. Cevad Bey, bu çiftlikteki haklarından, muhtemelen, devletin içinde

Sultan II. Abdülhamid, bir taraftan da, özellikle 1860'lı ve 1870'li yıllarda yoğunlaşan Çerkes muhacirlerinin göçleriyle karşı karşıyaydı. Devlet bu göçmenlere mümkün olduğunca kucak açsa da, maddî desteğe de ihtiyaç duyuyor ve çeşitli kampanyalar düzenliyordu. Bunlardan birisinde muhacirler için toplanan 4 yük 62.365 kuruşun 365.100 kuruşu, “*Mâbeyn-i Hümayûn taraf-ı eşrafından ve Harem-i Hümayûn cânib-i sâmisinden*” elde edilmişti.⁸⁰⁸

Diğer taraftan, Rusya imparatoru ve validesi tarafından, yaralanmış Osmanlı askerlerinin tedavi edilmesi için teşkil edilecek seyyar hastanenin, ne şekilde meydana getirileceğini belirleyebilmek için, Rusya’dan gelecek olan, “*Heyet-i Sıhhiye’nin mihmandârlığına Mâbeyn-i Hümayûn-ı Mülûkâne mütercimlerinden Termi Bey’in tâyini*” istenmişti.⁸⁰⁹

2.3. BAŞKA VAZİFELERDE GÖREVLENDİRMELER

2.3.1. Eski Görevleri Yanında Yurtiçi Görevlendirmeleri

Mâbeyn çalışanları, zaman zaman, kendi işleri dışında birtakım görevlendirmelere muhatap olurlardı. Aslında bu durum, Sultan II. Abdülhamid’den önce de görülen bir uygulamaydı.⁸¹⁰ Bir keresinde, bir Mâbeyn mütercimi, bu görevi uhdesinde kalmak üzere, Maarif Mektupçuluğuna atanmıştı.⁸¹¹ Yine, Mâbeyn mütercimlerinden Hakkı Bey, “*memuriyet-i hâliyesi uhdesinde kalmak üzere*”, vefat etmiş olan Mirliya Nuri Paşa’nın yerine, “*Mecâlis-i Umûr-ı Sıhhiye âzâlığına*” tayin edilmişti.⁸¹² Mâbeyn-i Hümayûn Mütercim-i sânisî ise, bu görevine ek olarak Matbuât-ı Ecnebiye Müdürlüğünü uhdesine almıştı.⁸¹³ Yine Mâbeyn mütercimlerinden Şefik Efendi ise, esas vazifesi üzerinde kalarak, münhal olan Dîvân-ı Umûmiye Komiserliğine atanmıştı.⁸¹⁴ Kâtip Nuri Bey ise, aslında Reji Komiseri olup, Mâbeyn’e ara sıra uğradı. Mâbeyn’den Kâzım Bey, birçok kez yabancı hükümdarların merasimlerine

bulunduğu zor ekonomik koşulların düzeltilmesine katkıda bulunabilmek için vazgeçmişti. BOA, BEO., 2783/208688/2. 2 Ağustos 1320/15 Ağustos 1904.

⁸⁰⁸ BOA, İ.DH., 522/35566/1. Tarihsiz.

⁸⁰⁹ BOA, BEO., 951/71290/1. 6 Mayıs 1313/18 Mayıs 1897.

⁸¹⁰ Lütü Efendi, *Vak’anüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi VI-VIII*, 1012, 1050, 1071.

⁸¹¹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 61.

⁸¹² BOA, BEO., 422/31586/1. 8 Haziran 1310/16 Zilhicce 1311.

⁸¹³ BOA, BEO., 1469/110114/1. 23 Mart 1316/5 Nisan 1900.

⁸¹⁴ BOA, BEO., 722/540.99/1. 16 Kanûn-ı evvel 1311/28 Aralık 1895.

gönderilmişti.⁸¹⁵ Mâbeyn-i Hümâyûn Müşîri Damat Mehmed Ali Paşa, aynı zamanda Kaputân-ı Deryalık ve Tophâne Müşîrliğini de birlikte yürütmüştü.⁸¹⁶ Müşîr Said Paşa, müşîrlik görevine ek olarak, 1878 Kânûn-ı sânisinde, Bahriye Nâzirliğine atanmıştı.⁸¹⁷ Sultan II. Abdülhamid'in, tahta çıktıktan sonra, V. Murad'ın Mâbeyn-i Hümâyûn Müşîri olan ve Bîrûn işlerine pek müdahale etmeyen Nuri Paşa'nın yerine atadığı kişi olan Mahmud Paşa, aynı zamanda Tophâne-i Âmire nâziriydi.⁸¹⁸ Mâbeyn'den Saim Bey, 2.500 kuruş maaşla, Amedî-i Dîvân-ı Hümâyûn Kalemi'ne, icra memuru olarak atanmıştı.⁸¹⁹ Bir keresinde, “*tehlikeli bir halde bulunan antrepolar hakkında keşfiyat ve tetkikât-ı fenniye icrâ etmek üzere*” görevlendirilen kişi, Mâbeyn mimarlarından Daranko Bey'di. Ona yardımcı olarak ise, “*Fenerlar İdâresi Sermühendisi*” görevlendirilmişti.⁸²⁰

Mâbeyn'den kimilerinin konaklarının tamiratını ise, “Saray Mimarları” yaparlardı. Kurenâdan Osman Bey'in Nişantaşı'nda bulunan konağının bakım-onarımını, Sermimar Sergiz Bey yapmış ve bunun ne kadar masrafa mal olduğunu da bildirmişti.⁸²¹ Tabi Saray mimarlarının her yere yetişmeleri mümkün olmadığı için, ilerleyen yıllarda, talep edilen kimi tamirat işlemleri için, Serkurenâ veya Dârüssaâde Ağasının adının geçtiği bile olacaktır.⁸²² Mâbeyn görevlilerinin evlerindeki eşya ile konakları için yapılan masraflar ise, “Keşif Defterleri” ne kaydedilirdi.⁸²³

Başka tür görevlendirme örnekleri olmak üzere, bir gün Sultan II. Abdülhamid'in marangozhânesine ait tahtaların bulunduğu yer olan ve adına “Mağaza” denilen kısımda çıkan yangını soruşturma görevi, Mâbeyn'den Ragıp Paşa ile İzzet Paşa'ya verilmişti. Ne var ki, günler geçmiş ama gerçek bir türlü ortaya çıkarılamamıştı. En sonunda, Feleksû isminde bir kalfanın, Çırağa Çıkmak (evlenme talebi) istediği için

⁸¹⁵ Biren, *Bürokrat Teyfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 33, 71, 81'de 5 nolu dipnot, 83'te 18 nolu dipnot.

⁸¹⁶ Vasfî Şensözen, *Osmanoğullarının Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki*, TTK Yayınları, Ankara 1982, 39-40'tan aktaran Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, 26'da 52 nolu dipnot.

⁸¹⁷ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 177-178.

⁸¹⁸ Cevdet Paşa, *Tezâkir (40-Tetimme)*, 170.

⁸¹⁹ BOA, BEO., 2462/184616/1. 30 Teşrin-i sâni 1320/13 Aralık 1904.

⁸²⁰ BOA, BEO., 1420/106458/1. 7 Kanûn-ı evvel 1315/19 Aralık 1899. Raimondo D'Aronko, 1893-1909 yılları arasında Osmanlı'da çalışan ve en güzel yapıtlarını Art Nouveau (yeni sanat) Ekolü'yle yakınlaştığında veren İtalyan mimardır. https://tr.wikipedia.org/wiki/Raimondo_D'Aronco.

⁸²¹ BOA, Y.MTV., 2/8/1. 7 Kanûn-ı sâni 1296/19 Ocak 1881.

⁸²² BOA, Y.MTV., 18/57/1. 9 Şevval 1336/18 Temmuz 1918.

⁸²³ Bu defterlere kayıtların nasıl ve hangi başlıklar altında yapıldığını görmek için bk. BOA, Y.MTV., 22/154/2. 30 Kanûn-ı sâni 1303/11 Şubat 1888.

yangını çıkardığı anlaşılmıştı.⁸²⁴ Ragıp Paşa'nın görev aldığı tahkikat komisyonlarından birisi de, 1878 Çırağan Vak'ası'ndan sonra, Saray'ın yanında kurulan çadırlarda çalışan ve başkanlığında, Başkâtip Said Paşa'nın bulunduğu araştırma komisyonuydu.⁸²⁵ Kâtip Hasan Sırrı Bey ise, bir kış mevsiminde, ailesine onun yokluğunda bakılacağı teminatı üzerine, yabancı basın mensuplarına, Anadolu'nun Ermeni olaylarının yaşandığı kesimlerinde yapacakları gezide, eşlik etmekle görevlendirilmişti. Gittiği her yere ulaştığında, bunu, Mâbeyn Başkitâbeti'ne haber verecekti. Söz konusu kâtip, önceden bir gün bile İstanbul'dan ayrılmasına izin verilmezken, şimdi “*ancak iki ayda avdet edebilecekti.*”⁸²⁶ Saray tabiplerinden kimisi de, İstanbul'daki hastanelerden birisinde görevlendirilebilirdi. Mâbeyn doktorlarından Revancıyan Efendi, haftada bir kez olmak üzere, on beş lira ücretle, Haseki Nisâ Hastanesi'nde görevlendirilmişti. Ama yalnızca gündüz çalışacaktı.⁸²⁷

Tüm bunlarla birlikte, Mâbeyn'de çalışmaktayken, ihtiyaç duyulan ya da münhal olan başka makamlara atanan kimi mâbeyncilerin, atandıkları yerlerde, etkili bir şekilde görev yaptıklarının söylenemeyeceği durumlar da yaşanırdı. Mesela, boş kaldığı haber alınan Konya Maarif Müdüriyeti'ne tayin olunan Mâbeyn kâtibi Mustafa Bey, “*iki seneden beri işsizlik sebebiyle duçar olduğu hal-i güzârdan halâsı*” için, Sadâret'e talepte bulunmuştu.⁸²⁸

Diğer taraftan, bazen, görev yerleri değiştirilen kişilerin isimleri, yazışmalarda açık olarak yazılmadığı için karışıklıklar yaşanabilirdi. Bir defasında “*Burusa'ya verilen*” Hacı İbrahim Efendi ismindeki kâtible, aynı isimli olup, Mâbeyn-i Hümayûn'un Ceb-i Hümayûn kısmında görev yapan başka bir kişi, karışıklığa neden olmuş ve Başkâtip Süreyya Paşa, bunun açıklığa kavuşturulmasını istemişti.⁸²⁹

2.3.2. Eski Görevleri Yanında Yurtdışı Görevlendirmeleri

Mâbeyn Müşîri Said Paşa, bir defasında, Sırbistan'la ilgili olarak yapılması düşünülen düzenlemeleri, diğer Batılı devletlere kabul ettirebilmek için, gayriresmî

⁸²⁴ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 109.

⁸²⁵ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 163.

⁸²⁶ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 75-80.

⁸²⁷ BOA, BEO., 454/33985/1. 31 Temmuz 1310/12 Ağustos 1894.

⁸²⁸ BOA, BEO., 450/33703/3. 1310/1894.

⁸²⁹ BOA, Y.PRK.BŞK., 27/76/1. 5 Eylül 1308/17 Eylül 1892.

olarak İngiltere sefirini razı etmeye gönderilmişti.⁸³⁰ Bir zamanlar Mâbeyn’de çalışmış olan kâtiplerden Ziya Bey, o taraflardaki olayların teftişi için Bosna-Hersek’e gönderilmişti.⁸³¹ Öte yandan, Rumeli’ye gönderilen heyetten kimileri, oralarda Padişah karşıtı cemiyetlere katılmakla, haklı olarak Sultan II. Abdülhamid’in öfkesini üzerlerine çekmişlerdi.⁸³²

Yabancı devlet adamlarına armağan edilen imtiyaz nişanlarını genelde Mâbeyn’den görevlendirilen kişiler götürüp teslim ederlerdi. Gittikleri yerde, hediye götürdükleri devlet adamına, Padişahın selâmını, ayrıca iletirlerdi. Bir seferinde, Rusya imparatoruna hediyesini götüren Mâbeyn İkinci Kâtibi Kâmil Bey, Sultan II. Abdülhamid’in selâmını ve çeşitli konulardaki fikirlerini imparatora ulaştırmak için, orada kendisine kılavuzluk eden kişiyle çetin bir pazarlığa girişmişti. Çünkü hediye takdim etmeden önce böyle bir görüşmenin, “*âdet-i kadîmeye*” uygun olmadığı bildirilmişti. Ama Kâmil Bey vazgeçmemiş, en sonunda prensin araya girmesiyle imparatorla görüşebilmişti.⁸³³ Yine Mâbeyn kâtiplerinden Ali Cevad Bey, Avusturya imparatoruna hediye edilen nişanları götürüp teslim etmekle görevlendirilmiş, oradayken imparatora, Sultan II. Abdülhamid’in selâmının yanında, “*Bulgaristan meselesinin bir an evvel hüsn-i sûretle tesviyesi*” mesajını da iletmişti. Cevad Bey, söz konusu meselenin önündeki en büyük engelin ise, Rusya olduğunu söylemişti. Ayrıca kâtip, Harbiye Nâzırı ile de görüşmüştü.⁸³⁴ 1897 Osmanlı-Yunan Harbi sırasında, Yanya’da çıkan karışıklıkları yerinde araştırma vazifesi ise, Mâbeyn Müşîri Said Paşa’ya verilmişti.⁸³⁵

Bazen bir hediyein gönderildiği yer, imparatorluktan oldukça uzakta ve çok fazla bilinmeyen yerler olabiliyordu. Yâver-i Hazret-i Şehriyârîden Şamlı Azmizâde Sadıkü’l-Müebbed Bey, ancak, Afrika’nın içlerine kadar yaptığı yolculuk sonunda, “*zâviyenîşin Reşâdetlü Şeyh Sünûsî Efendi*”yi ziyaret ederek, Padişahın armağanlarını takdim edebilmişti.⁸³⁶

⁸³⁰ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid’in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa’nın Hatıratı (1876-1880)*, 82.

⁸³¹ Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid’e Arzlar (Ma’rûzât)*, 77.

⁸³² Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 361.

⁸³³ BOA, Y.EE., 8/28. 26 Şevval 1313/10 Nisan 1896.

⁸³⁴ BOA, Y.EE., 63/20/1. 1 Nisan 1303/13 Nisan 1887.

⁸³⁵ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 66.

⁸³⁶ *Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn*, 1314/1896, 59.

Ayrıca tevdi edilen görevler yapılırken, kimi olumsuz şeyler de yaşanabilirdi. Mâbeyn doktorlarından Marzirin, görevli olarak Rusya'ya doğru yola çıktığında, Fransa tebaasından olan bu doktorun, her zaman yapılan uygulamaya zıt olarak, tüfeğiyle fişeklerine Müdâyene Gümrüğü (ödünç alıp verme gümrüğü) tarafından el konulmuştu. Bu durum, Fransa Sefareti'ni rahatsız etmiş ve söz konusu tüfekle fişeklerin iadesi talep edilmişti.⁸³⁷ Yine “*Mâbeyn'den mahreç Ahmed Selahaddin tarafından vârid olan*” telgrafnâme, onun önce Bombay'a uzaklaştırıldığını ama hemen arkasından Beyrut'a iade kılındığını ifade etmekteydi.⁸³⁸

Diğer taraftan Batı dünyası, kendi gelecek vizyonuna hizmet etmek üzere, herhangi bir meseledeki merakını ilmî zemine çekmenin önemini kavramış bir şekilde, daha o yıllarda, sürekli konferanslar ve kongreler düzenlerdi. Bu ilmî faaliyetlerden birisi, “*Memâlik-i Şarkiyenin ahvâl-i tarihiyesi ve coğrafyasını müzâkere için*”, Cenova'da toplanacaktı ve bunun için, Devlet-i Aliyye'nin görevlendirdiği kişi, Mâbeyn kâtiplerinden Kâmil Bey'di. O, kongre zamanı gelmeden önce, “*tettebbuât ve tedkikât muktezâsını icrâ eylemek üzere Tedmür*”e gitti.⁸³⁹ Yine, Londra'da yapılacak altıncı⁸⁴⁰ coğrafya konferansına, Mâbeyn'den Beşinci Kâtip Kâmil Bey katılacaktı. O, geçen yıl da Cenevre'deki konferansa katılmıştı.⁸⁴¹ Bununla birlikte, tahsis edilen harcırahın içine, Kâmil Bey'in “*kongre âzâsına keşide ettiği ziyafet*” dahil olmadığı için, banka vasıtasıyla iki yüz lira daha istemişti.⁸⁴² Yine, bir görev için Havfa'da bulunan Miralay Hamdi Bey, bir dilekçeyle, kendisine tahsis edilen “*otuz lira harcırahın adem-i kifâyetine mebnî Ceb-i Hümayûnlarından miktar-ı münâsib Atiyye-i Seniyye'nin ihsan buyurulmasını*” istemişti.⁸⁴³ Öte yandan, nakdi tahsisatın yanında aynı harcırah tahsisi yapıldığı da olurdu. Numan Kâmil Bey bir görev için Hicaz'a giderken, maluliyetinden dolayı ona yapılan beş bin kuruşluk tahsisatın yanında, dokuz kile buğday tahsisi dahi

⁸³⁷ BOA, BEO., 775/58124/1. 20 Nisan 1312/2 Mayıs 1896.

⁸³⁸ BOA, BEO., 238/17823/1. 3 Temmuz 1309/15 Temmuz 1893.

⁸³⁹ BOA, BEO., 414/31025/1. 24 Mayıs 1310/5 Haziran 1894. Kongre, bir belgede, “*Müsteşrikîn Kongresi*” şeklinde geçmektedir. “Müsteşrik” kavramı, Türk dilinde “Oryantalist” kavramının karşılığıdır ve bunun yazışmalarda kullanılmasıyla, Batı'nın, ileriiki yıllarda görmek istediği dünya düzenini meydana getirme projesinin ön hazırlığı anlamında, “*Batı'nın keşif kolu*”nun (Edward Said'e ait bir ifade olarak), kendini, artık Osmanlı kalemiyesinin de zihnine kabul ettirmeye başladığı anlaşılmaktadır. BOA, BEO., 462/34632/1. 14 Ağustos 1310/26 Ağustos 1894.

⁸⁴⁰ BOA, BEO., 653/48948/1. 1 Temmuz 1311/13 Temmuz 1895.

⁸⁴¹ BOA, BEO., 650/48744/1. 26 Haziran 1311/8 Temmuz 1895.

⁸⁴² BOA, BEO., 1007/75497/1. 3 Ağustos 1313/15 Ağustos 1897.

⁸⁴³ BOA, Y.EE., 861 No 'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861.18. 13 Haziran 1321/26 Haziran 1905.

uygun görülmüştü.⁸⁴⁴ O daha sonra, Humus'ta öldü ve kız kardeşleri Fatma ile Nimet hanımlarla birlikte iki eşine maaş bağlandı.⁸⁴⁵

2.4. FAYDALANILAN BAZI UYGULAMALAR

2.4.1. Ticarî Ayrıcalıklar

Çeşitli iş kollarında faaliyetlerde bulunanlar arasında Mâbeyn'den kimselerin de olması, bu kişilere tanınan bir ayrıcalık olarak değerlendirilebilirse, bunlardan bir tanesi de, yukarıda bahsedilen Ragıp Bey'den ayrı olarak Serkurenâdan Osman Bey'di. Ona *"her nev kâğıt î mâli için imtiyaz"* verilmişti. Bu iş için kurulacak olan fabrikanın inşası ve üretime başlanabilmesi için gerekli olan *"nizamnâme-i dâhiliye lâyihası"* ise, anonim olarak teşekkül eden Osmanlı Şirketi hakkındaydı ve Padişah tarafından onaylanmıştı. Bu layihanın bir örneği, Osman Bey'in vekiline, bir örneği de *"Dîvân-ı Hümayûn Kaleminde hıfz olunmak üzere ticâret irâdesi ifadesiyle leffen Huzur-ı Âlî-i Cenâb-ı Sadâretpenâhîlerine takdim"* kılınmıştı.⁸⁴⁶ Osman Bey aynı zamanda, Hereke'de bulunup, Emlâk-ı Hümayûn adına el konulan kumaş fabrikasının nâzırlığına da getirilmişti.⁸⁴⁷ Mâbeyn kâtiplerinden Kâzım Bey ise, Şişli'de yirmi yedi makineden oluşan ve fanilya ile çorap üretilen bir fabrikanın sahibiydi. Sonunda fabrikayı, gerçek değeri *"beş-altı bin liraya balîğ"* olsa da, *"müessesât-ı hayriye-i cenâb-ı hilafetpenâhîden olan dârü'l-acezeze bir hizmet-i müftehire olmak üzere bin beş yüz lira bedel ile devr ü teslim edeceğine"* arz etmişti. Çünkü Sultan II. Abdülhamid, *"dârü'l-acezede bulunan aceze ve bivâyegâni (behresiz, mahrum)"*, kendilerinin de üretiminde ve kazanımında hissedarı olacakları bir yaşam amacına bağlamak istiyordu.⁸⁴⁸ Mâbeyn Bekçiler Müdürü Satım Ağa'ya, yirmi beş sene müddetle İstanbul ve Biga'da açılacak olan buz fabrikalarının imtiyazı verilmişti.⁸⁴⁹

2.4.2. Yakınları İçin Ayrıcalıklar

Kimi yerlere yapılan atamalarda tercih edilen kişiler arasında, Saray'da görev yapanların yakınları da olurdu. Mesela bir keresinde, iki bin beş yüz kuruş harcırahla⁸⁵⁰

⁸⁴⁴ BOA, BEO., 1456/109190/1. 28 Şubat 1315/12 Mart 1900.

⁸⁴⁵ BOA, BEO., 1616/121896/2. 13 Şubat 1316/26 Şubat 1901.

⁸⁴⁶ BOA, A.DVN.MKL., 32/8/3. 26 Mayıs 136/7 Haziran 1890.

⁸⁴⁷ BOA, Y.MTV., 15/62/3. Kanûn-ı evvel 1299/Aralık-Ocak 1883-1884.

⁸⁴⁸ BOA, MKT.MHM., 707/13/1. 4 Ağustos 1315/16 Ağustos 1899.

⁸⁴⁹ BOA, A.DVN.MKL., 27/31/1. 30 Nisan 1303/12 Mayıs 1887.

⁸⁵⁰ BOA, BEO., 74/5530/1. 9 Eylül 1308/21 Eylül 1892.

“*Cisr eş-şuğur kazası kaymakamlığına icrâ-yı memuriyeti şeref sâdır*”⁸⁵¹ olan Mâbeyn-i Hümâyûn İkinci Kâtibi merhum Kadri Efendi’nin amcazâdesi Mehmed Arif Efendi’nin, bir vilâyet mektupçuluğuna atanması söz konusu olmuştu.⁸⁵² Yine “*Mâbeyn-i Hümâyûn Cenâb-ı Mülûkâne etibbâsından kaymakam Yusuf Zeki Bey’in birâderi Habib Efendi’nin dirâyet ve sadakatiyle mütenâsip ve haline münâsip bir mahalle tâyini...*” istenmişti.⁸⁵³

2.4.3. Evlilik Ayrıcalıkları

Mâbeyn-i Hümâyûn çalışanlarının öncelikli oldukları bir konu da evlilik hususuydu. Yirmi beş yıl boyunca Sultan II. Abdülhamid’in hazinedârlığını yapmış olan Şükriye Hanım, Esvapçıbaşı İsmet Bey’in oğluyla evlendirilmişti.⁸⁵⁴ Yine Saray’da bulunan ve Padişaha, evleneceği erkeğin, sadece kendisine ait olmasını istediğini söyleyecek denli açık sözlü ve güzel bir kız, Mâbeyn’den kırk beş yaşlarında dindar olduğu düşünülen bir kişiyle evlendirilmişti.⁸⁵⁵ Mâbeyn Müşîri Gazi Osman Paşa’nın iki oğlu, Sultan II. Abdülhamid’in kızlarıyla evlendirilmişti.⁸⁵⁶ Bunlardan birinin düşününde Paşa, oğlunu, “*Selâmlık Kapısı’na kadar getirip Kızlarağasına teslim etmişti.*”⁸⁵⁷

Bir defasında, Padişah çavuşlarından birini seven, genç ve güzel bir kalfa olan Feleksû, kurduğu planla Padişahın marangozhânesini ateşe vererek onu sinirlendirmişti. Bunun neticesinde Padişah, genç kızı, hemen Mâbeynci Osman Bey’in evine göndererek, sevdiği kişi olan Yâver Hüsnü Bey’le evlendirmiş, bununla da yetinmeyip, kocasının rütbesini bir derece yükselterek, onları Erzincan’a yollamıştı.⁸⁵⁸

Mâbeyn’den yeni evlenenlere, ev sahibi oluncaya kadar, tüm ayrıntılarıyla döşenmiş bir ev hazırlanırdı. Kurenâdan Bahaeddin, “*teehhül edeceğinden kendisine bir hâne işтира’ (satın almak) olununcaya kadar...bir hâne mükemmelen tefriş ve matbah*

⁸⁵¹ BOA, BEO., 62/4576/1. 19 Ağustos 1308/31 Ağustos 1892.

⁸⁵² BOA, BEO., 166/12428/1. 24 Şubat 1308/8 Mart 1893.

⁸⁵³ BOA, BEO., 191/14280/2. 22 Haziran 1307/4 Temmuz 1891. Ancak, “*aradan on seneyi mütecâviz müddet mürûr ettiği halde henüz bir memuriyetle ikdâr olunmamıştı.*” BOA, BEO., 1673/125462/1. 29 Mayıs 1317/11 Haziran 1901.

⁸⁵⁴ Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 113.

⁸⁵⁵ Osmanoglu, *Babam Abdülhamid, Saray ve Sürgün Yılları*, 37.

⁸⁵⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 174.

⁸⁵⁷ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 130.

⁸⁵⁸ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 188-189.

takımıyla...” hazır edilecekti.⁸⁵⁹ Sonunda, onun evinin perde masrafları, yirmi beş bin üç yüz on dokuz; karyola, yatak ve mutfak takımları bedeli, on bin dokuz yüz seksen yedi; hamam tamirâtı da, bin kuruş olmak üzere, toplamda otuz yedi bin üç yüz altı kuruşa ulaşmıştı.⁸⁶⁰

2.5. ALDIKLARI ÖDÜLLER

2.5.1. Osmanlı Devleti’nden Aldıkları Ödüller

Mâbeyn Kitapçıbaşı Mehmed Bey’in, “*gayret ve istikâmet ve hüsn-i sülûk ve reviiyeti mâlûm olduğundan kendisine Mecidî Nişan-ı Hümâyûnu’nun beşinci rütbesinden bir kıtası inâyât-ı ihsan*” kılınmıştı. Yine Mâbeyn kapıçuhadârlarından, Saffet ve Mustafa beylere, yukarıda sayılan “*evsâf-ı mezkûre ile ittisafları cihetiyle*” beşinci rütbeden bir takım nişan verilmişti.⁸⁶¹

Bazı zamanlarda ise, nişanların verildiği kimseler, başka görevlerde vazifeye başlamış olmalarına rağmen, nişanlarının hâlâ teslim edilmediği görülürdü. Bununla ilgili olarak bir belgede, Binbaşı Halil Bey’in, “*Yâverân-ı Hazret-i Padişâhîden olduğu esnada inâyet-i ihsan buyurulan dördüncü rütbe Nişan-ı Âlî-i Osmânî Berat-ı Âlisinin henüz ısdâr buyurulmadığından*” bahsedilmişti. Gereğinin yapılması için, İkinci Orduyu Hümâyûn Müşîriyeti ve Seryâver-i Hazret-i Şehriyârî ile irtibata geçilmişti.⁸⁶² Yine, uzak bir kazada istihdam edilen Komiser Ali Remzi Efendi’ye ihsan edilen “İftihar Madalyası”, üzerinden üç yıl geçmesine rağmen, eline geçmemişti. Bu durumu, Sadâret’e yazdığı bir dilekçeyle bildirmişti.⁸⁶³ Aşağıda verilen tabloda ise, 17 Ekim 1871 ile 13 Mart 1879 tarihleri arasında, kendilerine nişan verilen Mâbeyn Kitâbeti çalışanlarının isimleri yer almaktadır.⁸⁶⁴

⁸⁵⁹ BOA, Y.MTV., 24/61/1. 10 Recep 1304/4 Nisan 1887.

⁸⁶⁰ BOA, Y.MTV., 24/61/2. Tarihsiz.

⁸⁶¹ BOA, A.DVN.MHM., 14/7/1. Tarihsiz.

⁸⁶² BOA, BEO., 259/19374/1. 5 Ağustos 1309/17 Ağustos 1893.

⁸⁶³ BOA, BEO., 3154/236549/2. 12 Eylül 1323/25 Eylül 1907.

⁸⁶⁴ BOA, Y.PRK.BŞK., 2/45/1. Tarihsiz.

Tablo 2.3. Ekim 1871-Mart 1879 Tarihleri Arasında Nişan Alan Mâbeyn-i Hümâyûn Çalışanları

Daire-i Kitâbet'te Bulunan Kulları							
Tarih-i îtâsı	Nişan-ı Mecidî	Tarih-i îtâsı	Nişan-ı Osmânî	Tarih-i tevcih	Rütbe	Tarih-i memuriyet	İsmi
17 Z 95/12 Aralık 1878	İkinci	17 M 96/11 Ocak 1879	İkinci	21 C 95/22 Haziran 1878	Evvel-i evvel	9 Z 95/4 Aralık 1878	Başkâtip Rıza
-	Üçüncü	-	İkinci	7 RA 92/13 Nisan 1875	Evvel-i evvel	16 R 95/19 Nisan 1878	Tahrîrât-ı Ecnebiye Kâtibi Münir
-	Üçüncü	19 RA 96/13 Mart 1879	Üçüncü	16 Ş 95/15 Ağustos 1878	Evvel-i evvel	16 R 95/19 Nisan 1878	2. Kâtip Süreyya Bey
12 Z 94/18 Aralık 1877	Üçüncü	12 Ş 95/11 Ağustos 1878	Üçüncü	16 Ş 95/15 Ağustos 1878	Evvel-i evvel	16 R 95/19 Nisan 1878	3. Kâtip Nuri Bey
2 Ş 88/17 Ekim 1871	Üçüncü	26 R 94/10 Mayıs 1877	Dördüncü	3 C 94/15 Haziran 1877	Evvel-i evvel	8 S 84/11 Haziran 1867	4. Kâtip Fazıl Bey
7 Z 92/4 Ocak 1876	Üçüncü	26 R 94/10 Mayıs 1877	Dördüncü	3 C 94/15 Haziran 1877	Evvel-i evvel	21 Ş 89/24 Ekim 1872	5. Kâtip Hasan Bey
16 Ş 95/15 Ağustos 1878	Dördüncü	26 R 94/10 Mayıs 1877	Dördüncü	26 ZA 94/2 Aralık 1877	Mütemâyiz	15 ZA 94/21 Kasım 1877	Daire-i Kitâbet Memuru Aziz Bey
16 Ş 95/15 Ağustos 1878	Dördüncü	26 R 94/10 Mayıs 1877	Dördüncü	5 Z 94/11 Aralık 1877	Mütemâyiz	5 B 94/16 Temmuz 1877	Daire-i Kitâbet Memuru Mahmud Bey
5 Z 94/11 Aralık 1877	Dördüncü	26 R 94/10 Mayıs 1877	Dördüncü	24 CA 92/28 Haziran 1875	Mütemâyiz	5 B 94/16 Temmuz 1877	Daire-i Kitâbet Memuru Şâzi Bey

Çeşitli kazalar veya yanlışlıklar neticesinde, verilen hediyelerin kaybedildiği de olurdu. İzmir ahalisinden olup, savaştaki faydalarından dolayı, kendisine verilen “Yunan Harbi Madalyası”nı, bir kaza sonucunda denize düşüren Salih bin Salih,

yeniden verilmesi için Mâbeyn'e arzuhalde bulunmuştu.⁸⁶⁵ Bir keresinde de, Almanya Sefareti maiyetinde olan ve Lorlay Vapuru'nda çalışan bir kişi, verilen "Liyakat Nişanı"nı kaybetmiş, yenisi için talepte bulunmuştu. Bunun şartı ise, bedelini karşılaması idi.⁸⁶⁶ Madalyalarını bir şekilde zayi edenlerden bedelinin alınması, aslında usul olmasına rağmen, kendisi yabancı uyruklu olup, Almanya Sefarethanesi'nden "*taleb-i iltimasta*" bulunduğu için, yeni madalyası karşılıksız verilmişti.⁸⁶⁷

Diğer taraftan, verilen bu nişanlar, oldukça pahalıya mal olurdu. Bir defasında, Mâbeyn'deki Mâliye Komisyon-ı Âlisi, "*murassa ve gayr-ı murassa nişanların imâlinin bir hayli akçeye mütevakkıf olduğundan*" bahsetmiş ve eğer bu masrafı Hazine-i Celîle tek başına kaldıramayacak olursa, "*taşra rusûmat nezâretlerinde müterâkim eşya-yı ayniyeden on bin liralığının yüzde yirmi noksaniyle itâsı*" teklif edilmişti. Bu fikir ise, Kuyumcubaşı "*saâdetlü Jak Beyefendi hazretlerine*" aitti.⁸⁶⁸

2.5.2. Yabancı Devletlerden Aldıkları Ödüller

Mâbeyn-i Hümâyûn'da çalışmak, aksi bir durum olmadıkça, hem bir memuriyette istihdam edilmek, hem de itibar basamaklarında tırmanmak demektir. Bunun ön koşulu ise, Padişaha sadakatten başka, iş yapabilme kabiliyetine sahip olmaktır.⁸⁶⁹

Mâbeyn çalışanlarına, Sultan II. Abdülhamid'den aldıkları hediye ve ödüllerin yanında, yabancı ülkelerden de devlet nişanı verilirdi. Bu, onların sahip oldukları konumun, içte olduğu kadar, Osmanlı dışı dünyada da saygıdeğer olduğunu gösteriyordu. Öte yandan, yabancı devletler tarafından hediye edilen nişanlar, kendilerine mahsus isimler taşırdı. Mâbeyn kâtiplerinden İzzet Bey ile yâverandan Ferîk Ahmed Celaledin Paşa'ya, Romanya tarafından, ikinci rütbeden "*Dürr-i Românî*" nişanı verilmişti.⁸⁷⁰ Mâbeyn çalışanlarından Fehmi Bey'e, İran tarafından verilen nişanların isimleri ise, "*Şi'r*" ve "*Hurşid*"di.⁸⁷¹ Rusya'nın verdiği ünlü nişanın adı,

⁸⁶⁵ BOA, BEO., 1103/82683/2. 15 Mart 1314/27 Mart 1898. Yunan Muharebesi Madalyası'na dair daha geniş bilgi için Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz, Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Ofset Yapımevi, İstanbul 2004, 307-311.

⁸⁶⁶ BOA, BEO., 1821/136535/1. 19 Mart 1318/1 Nisan 1902.

⁸⁶⁷ BOA, BEO., 1821/136535/2. 18 Mart 1318/31 Mart 1902.

⁸⁶⁸ BOA, BEO., 3233/242442/3. 7 Kanûn-ı sâni 1323/20 Ocak 1908.

⁸⁶⁹ BOA, BEO., 1269/95118/1. 8 Şubat 1314/20 Şubat 1899.

⁸⁷⁰ BOA, BEO., 892/66881/1. 25 Kanûn-ı evvel 1312/6 Ocak 1897.

⁸⁷¹ BOA, BEO., 1903/142671/1. 28 Temmuz 1318/10 Ağustos 1902.

“*Sent Aleksandr*”dı.⁸⁷² Mâbeyn Çavuşlarından Mustafa ve Mehmed efendilere ise, yine beşinci rütbeden “*Dürr-i Românî*” nişanı verilmişti.⁸⁷³ Osmanlı’nın Stockholm’de görev yapan İsveç Sefiri Şerif Paşa’ya verilen nişan “*Etvâl-i Polar*” adını taşıyordu.⁸⁷⁴ Diğer Batılı nişan türleri, “*Fransuva Jozıf*”, “*Sen Moris*” ve “*Lazar*” gibi nişanlardı.⁸⁷⁵ İngiltere’nin, en büyük sömürgesinin ismini verdiği, “*Hindistan Yıldızı*” nişanı vardı.⁸⁷⁶

Yabancı devlet nişanı alabilmek için, mutlaka Mâbeyn-i Hümayûn’un kendi hiyerarşisi içerisinde, yüksek bir vazifede olmak gerekmezdi. Üstelik, çalışanların yakınları bile, söz konusu nişanlara sahip olabilirlerdi. Mesela, bir belgede, Mâbeyn-i Hümayûn Çiçekçibaşısı Mösyö Mihigok’un “*bahçıvan oğluna Karadağ hükûmeti cânibinden îtâ olunan beşinci rütbe Danilo Nişanı’nın kabul ve lede-l-icab ta’liki hususu...*”ndan bahsedilmekteydi.⁸⁷⁷

2.6. YAŞADIKLARI ZORLUKLAR

2.6.1. Maaşlarında Yaşadıkları Zorluklar

Mâbeyn-i Hümayûn’da çalışanlar, gerek çalıştıkları esnada, gerekse emekli olduktan veya görevden alındıktan sonra, çeşitli problemler yaşarlardı. Bu problemlerin çoğu, bilhassa maaşlarla ilgili olurdu. Bağlanan maaşların ödenmesi, belli bir süre yolunda gitmesine rağmen, bazen kesilebilir ve bu da ilgilileri zor durumda bırakabilirdi. Mesela, Mâbeyn kâtiplerinden Fazıl Bey’in eşi Vâhide Hanım ile kızlarına, Tekâüd Sandığı (Emekli Sandığı) ve Mâliye Hazinesi’nden tahsis edilen maaşlar kesilmiş, Vahide Hanım da, bu hatanın düzeltilmesini istemişti. Böylece, vaziyetin halledilmesi, gerekli yerlere bildirilmişti.⁸⁷⁸ Bazen de İrâde-i Seniyyenin tersine, maaşlara zam yapılacak yerde, bir kesinti veya indirimle gidildiği de görülebilirdi. Telgraf müdürü ve yardımcısının başına böyle bir şey gelmiş ve “*zam yerine bir hayli meblağın maaşlarından tenkisi anlaşılmıştı.*”⁸⁷⁹

⁸⁷² BOA, İ.MBH., 4/13/1. Tarihsiz.

⁸⁷³ BOA, BEO., 3220/241436/1. 17 Kanûn-ı evvel 1323/30 Aralık 1907.

⁸⁷⁴ BOA, BEO., 3497/262251/1. 8 Şubat 1324/21 Şubat 1909.

⁸⁷⁵ BOA, DH.SAİD., 18/130. Tarihsiz.

⁸⁷⁶ Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 69.

⁸⁷⁷ BOA, BEO., 1527/114505/1. 18 Temmuz 1316/31 Temmuz 1900.

⁸⁷⁸ BOA, BEO., 2366/177399/1. 27 Haziran 1320/10 Temmuz 1904.

⁸⁷⁹ BOA, Y.EE., 72/87/1. 7 Recep 1295/7 Temmuz 1878. Hemen hemen iki yıl sonra, bunun hâlâ düzeltilmemiş olduğuna dair BOA, Y.EE., 72/87/2. 8 Recep 1297/16 Haziran 1880.

Maaş ödemelerinin genelde düzensiz olmasının yanında, biriken maaşların tam verildiği de söylenemezdi. Yıl sonu geldiğinde, birikmiş ücretlerde hazinenin yararına olması için, yüzde 20 ilâ 30 arasında bir indirim yapıldı.⁸⁸⁰ Bu indirim, birikmiş maaş ödemeleri, oldukça büyük bir tutar meydana getirdiği için, belki de kaçınılmazdı. Mesela, bir aralık, hem Mâbeyn’de kâtiplik, hem de Maarif Nezâreti’nde mektupçuluk yapan Ahmed Muhtar Efendi’nin biriken alacağı, elli yedi bin beş yüz kuruş; Sultan Abdülaziz döneminde kahvecilik yapıp da, Sultan II. Abdülhamid zamanında hâlâ parasını alamayan Şakir Efendi’nin alacağı, üç bin sekiz yüz yirmi iki kuruş; Matbah-ı Âmire’de görev yapan meydancılardan, “*Mehmed Ağa ile diğerlerinin*” ise, seksen üç bin iki yüz altmış beş kuruştur.⁸⁸¹ Devletin mali durumu göz önüne alındığında, bunlar ciddi miktarlardı.

Devlet, çalışanlarının, emekli olduklarında veya görevden alındıklarında, maddî yönden rahat etmelerine imkân sağlamaya çalışırdı. Fakat buna rağmen, bazı durumlarda, mesela memleketlerindeki gelirleri iyi olduğu halde, emeklilik maaşı talep eden eski çalışanlar olabiliyordu. Bu kişilerin, “Mâzûliyet Kararnâmesi” temelinde aldıkları cevap ise, böyle bir talepte bulunma haklarının olmadığıydı. Üstelik, eğer emekli maaşı almışlarsa, hemen “*kat’ edileceği muharrer olduğundan bahsle*” şeklindeki bir ifade, cevaba eklenirdi. Bununla birlikte, konuyla ilgili iyice bir tahkik yapılması isteği de vurgulanırdı.⁸⁸²

Diğer taraftan, Mâbeyn çalışanlarından kimilerinin içinde bulundukları kötü maddî durum, onların, durumlarının iyileştirilmesi yolundaki isteklerini, açıkça yazmalarına neden olurdu. Mesela, Mâbeyn mütercimlerinden Abdullah Sıddık Bey, aldığı “*1.500 kuruş maaşının kifâyetsizliğinden*” bahsetmişti. Onun, yaşadığı maddî sıkıntılarla canının sıkılmasına bir son verilmeliydi.⁸⁸³ Yine, hademe olan Ahmed Efendi, bir arzuhalde, 1.000 liralık emekli maaşından, “*tenkisât-ı mükerrere*” ile yapılan kesintilerin sebep olduğu sıkıntıyı bildirmişti.⁸⁸⁴ Ama o, Mâbeyn’den aldığı maaşdan başka, Hazine-i Celîle’den aldığı aylık 299 kuruştan ve Harem-i Hümayûn’dan

⁸⁸⁰ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 173. Tüm bunların yanında, “*mali ve iktisadi yönden çökmüş bir devletin ısrarla vilâyetlerde eğitim ve öğretim yatırımlarına devam etmesi*” ise, önemlidir. Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 41.

⁸⁸¹ BOA, BEO., 152/11326/1. 27 Kanûn-ı sâni 1308/8 Şubat 1893.

⁸⁸² BOA, BEO., 11/754/2. 2 Zilhicce 1309/28 Haziran 1892.

⁸⁸³ BOA, BEO., 611/45774/1.

⁸⁸⁴ BOA, BEO., 381/28542/1. 24 Mart 1310/5 Nisan 1894.

yetişerek, vefat eden Hoşnigâr Hanım'ın oğlu olması sebebiyle aldığı 144 kuruştan, hiç bahsetmemişti.⁸⁸⁵ Öte yandan, Sultan II. Abdülhamid'in son günlerine doğru da, ilginç bir dilekçe verme olayı yaşanmıştı. Sekiz eski Mâbeyn Kâtibi, bir araya gelmiş ve maaşlarında yapılan indirim nedeniyle, geçim sıkıntısı yaşadıklarını bildiren bir arzuhal kaleme almışlardı. Buna mukabil, bir memuriyete tayin edilinceye kadar, maaşlarından tenzilat yapılmaması yönündeki istekleri, hazinenin kötü durumu gerekçe gösterilerek reddedilmiş, ancak “*münâsip bir memuriyete tâyinleriyle ikdarları* (geçimini temin etme)” hususu da hatırlatılmıştı.⁸⁸⁶

2.6.2. Özel Mülkleri ve İkâmetleriyle İlgili Yaşadıkları Zorluklar

Mâbeyn alışanları, kimi zaman da, özel mülkleriyle alakalı problemlerle gündeme gelirlerdi. Bunlardan birisi, Mâbeyn doktorlarından Ali Rıza Paşa'nın, İstanbul Bebek'te oturmakta olduğu konutuyla ilgiliydi. Konutun bitişiğinde oturan ve Ermenilerin bir cemaatinden olan ailenin, doktorun konağına ilişkin gerçek dışı iddiaları vardı ve Ali Rıza Paşa da, “*muhafaza-i hukuku zımında*” Sultan II. Abdülhamid'den yardım istemişti.⁸⁸⁷

Mâbeyn alışanlarının, bazen de, geçici olarak gönderildikleri yerlerde, ikâmethaneleriyle ilgili problem yaşadıkları görölürdü. Tüfengîyândan olup, Beşiktaş Hasan Paşa Caddesi, Sinan Paşa-yı Cedid Mahallesi'nde bir inşaat çalışmasında görevlendirilen Mâbeyn'den iki kişi, kaldıkları yerin kirasının arttırılıp arttırılmamasıyla alakalı bir sorun yaşamışlardı. İş bir süre sürüncemede kaldıktan sonra özölebilmışti.⁸⁸⁸

2.7. GÖREVİ SUİSTİMALLERİ

Mâbeyn-i Hümâyûn'un yönetim sistemindeki statüsü güçlendikçe, işlerini hızlı bir şekilde gördürmek isteyen devlet adamları, Kurum çalışanlarına hediyeler vermek yoluyla, isteklerine ulaşmaya çalışırlardı. Aslında mâbeyncilerin, devletin yönetim mekanizmasında geldikleri güçlü konum, kamuoyu gözünde, 1780'lerden itibaren fark

⁸⁸⁵ BOA, BEO., 381/28542/2. 10 Mayıs 1310/22 Mayıs 1894.

⁸⁸⁶ BOA, BEO., 3531/264754/1. 24 Mart 1325/6 Nisan 1909.

⁸⁸⁷ BOA, BEO., 1809/135636/1. 25 şubat 1317/10 Mart 1902.

⁸⁸⁸ İşin uzunca bir süre, nasıl sürüncemede kaldığı için bk. BOA, HH.THR., 815/99/1. 15 Eylül 1321/28 Eylül 1905 ve BOA, HH.THR., 815/99/26. 15 Temmuz 1324/28 Temmuz 1908.

edilmeye başlanmıştı.⁸⁸⁹ Mâbeyn-i Hümâyûn'un bu denli güçlenmesi ve bu tür ilişkilere zemin olması, elbette ki, Sultan II. Abdülhamid'in istediği bir durum değildi. Ancak, onun kurduğu yönetim düzeni, ister istemez bu ilişki türlerine kapı açmıştı. Böylece bu idare şekli, içinde rol oynayanlara, en büyük eleştirileri de beraberinde getirdi.⁸⁹⁰

Diğer taraftan, Mâbeyn'de görev yapmanın sağladığı nüfuzu, sadece başkaları için değil, kendi adlarına kullananlar da vardı. Mesela, 1880'lerde Serkurenâ olan Osman Bey, İstanbul matbaalarının tekeline eline almak hayaline düştü. Bunun için, rakibi olarak gördüğü Ebuzziya Matbaası'nın bastığı küçük bir kitabın bile nüshalarını toplattı. Osman Bey ayrıca, Ahmed Cevdet Paşa'ya da, yazmış olduğu *Tarih-i Cevdet*'inin telif hakkını kendisine bıraktığına dair bir senet imzalattı.⁸⁹¹ Aynı Osman Bey'i, hac için Mekke'ye giden hacılara, tanesi iki buçuk riyale Kur'an nüshası satmaktan, Hicaz valisi alıkoydu.⁸⁹² Bu dönemden önce, yani Sultan Abdülaziz zamanında ise, Ahmed Bey isimli yine Başmâbeynci olan kişi, hariciyede çalışan biriyle bahçede gezinirlerken, İngiliz yanlısı bir başka kişinin yanlarında olduğu sırada ona, Sultanın tahttan indirilip V. Murad'ın tahta geçirilmesinden bahsedebilecek kadar güçlü bir statü edinmişti.⁸⁹³ Rumeli Demiryolları konusunda, o sırada Nâfia Nâzırı olan Davut Paşa, sözleşmenin, ihtiva ettiği tüm maddeleriyle birlikte imzalanması karşılığında, Avrupa'da görüştüğü Hirsch'den, Mâbeyn Başkâtipliği'ne verilmek üzere, yüklü miktarda para vaadi almıştı.⁸⁹⁴ Mâbeyn'de çalışanlardan birisi, devlet sırlarını yabancılara vermekle, ayda yüz Macar altını alıyordu.⁸⁹⁵

Bu tür olumsuz faaliyetler sergileyenlerden bir diğer kişi de, Sultan II. Abdülhamid'in süt kardeşi İsmet Bey'in oğlu Fehim Paşa'ydı. Kendisi bir yâverdi ve Saray gizli polisinin başkanıydı. Evini, kadın-erkek kendince suçlu saydığı insanlar için, adeta bir sorgulama merkezine çevirmişti. Fehim Paşa için, dönemin Alman sefiri Baron

⁸⁸⁹ Akyıldız, "Mâbeyn-i Hümâyûn", 284. Sultan II. Abdülhamid kendi eserinde, bu gibi söylemleri, "itham" ve "müfteriyat" olarak değerlendirmektedir. Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, II, 134.

⁸⁹⁰ Memduh Paşa, *Esvât-ı Südür*, İzmir 1328, 72'den aktaran Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları", 843.

⁸⁹¹ Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, 227.

⁸⁹² Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, 405.

⁸⁹³ Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, 43.

⁸⁹⁴ Cevdet Paşa, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, 221.

⁸⁹⁵ Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 48.

Marchall, “*Cânî Napolyon*” tabirini kullanırdı.⁸⁹⁶ Eğer, Basiret gazetesi sahibi Ali Bey’in söyledikleri doğruysa, bu işkencelerden birisinde, bir adamın gözü mum damlatılarak kör edilmişti.⁸⁹⁷ Fehim Paşa’dan önce ise, bu gizli teşkilatın başında Ahmet Celalettin Paşa bulunmuştu.⁸⁹⁸

Öte yandan, Saray mutfağının bir dönem Mâbeyn Dairesi’nin karşısında olması, tablakâr gibi birtakım Mâbeyn görevlilerinin, usulsüz olarak dışarıya yemek satmasına zemin hazırlıyordu.⁸⁹⁹ Odacılar ise, dairelerden topladıkları tam bitmemiş mumları satarlarken, kilerciler, ziyafetlerden kalan kullanılmamış yiyecek ve içecekleri, Beyoğlu’nda oldukça ucuza satarlardı.⁹⁰⁰

Yukarıda, nispeten daha eğitimli olmasından dolayı, Mâbeyn’den Arif Bey’e bir görevlendirme sırasında öncelik tanındığından bahsedilmişti. Tabi bu durum, onun, Sultan II. Abdülhamid’in borçlanmaya dair bir iradesini, bir borsa spekülasyonu sonucunda para kazanmak için, Kitâbet Dairesi’ne bildirmeksizin, doğrudan doğruya Avrupa’nın ekonomi merkezlerine haber vermesiyle, sona erdi. Arif Bey, Avrupa’ya kaçtı ve bir süre sonra geri döndü, fakat eski makam ve itibarına tekrar kavuşamadı. Üstelik bu olayın ardından mâbeyncilerin, çok önemli olan, İrâde-i Seniyyeleri iletmek vazifesi de kaldırıldı.⁹⁰¹ Gerçi bu, Arif Bey’in ilk olayı değildi. O, bir zaman da, arkadaşlarını davet ettiği bir ev meclisinde, halkın gözünde oldukça değerli bir yeri olan Padişahın taklidini yapmış ve bu olay, Sultan II. Abdülhamid’in kulağına gittiğinde, Arif Bey’i, sert bir şekilde azarlayarak, başkentten hemen ayrılmak zorunda bırakmıştı.⁹⁰²

Bazen de mâbeyncilerden kimileri, kendi ikballerinin teminatı veya karşıtı olarak gördükleri kimselerin, makamlarını kaybetmeleri veya korumaları için, onlarla ilgili temeli olmayan iddialarla, Sultan II. Abdülhamid’i etkilemeye çalışırlardı. Bunun

⁸⁹⁶ Findley, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform, Bâbiâli (1789-1922)*, 196. Ayrıca yine aynı yerde, onun bu tabiri, Sir Arthur Conan Doyle’dan ödünç aldığı söylenmektedir.

⁸⁹⁷ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul’da Yarım Asırlık Vekâyi-i Mühimme*, (haz. Nuri Sağlam), Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, 105-106.

⁸⁹⁸ J. Shaw- Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform, Devrim ve Cumhuriyet, Modern Türkiye’nin Doğuşu (1808-1975)*, II, 265.

⁸⁹⁹ Biren, *Bürokrat Tefkik Biren’in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 75.

⁹⁰⁰ Biren, *Bürokrat Tefkik Biren’in Sultan II. Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Mütâreke Hatıraları*, I, 75-76.

⁹⁰¹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları*, 180-181. Sultan, “*Arif Bey’i ben yetiştirdim iyi çocuktur deyip evladı gibi severdi.*” Kaçtığı zaman, “*Ondan bunu beklemezdim*” demiştir. Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 45.

⁹⁰² Dorys, *Abdulhamid Intime*, 161.

örneklerinden birisi Midhat Paşa'nın azli sırasında yaşandı. Bu azl olayının duyulması üzerine, Mâbeyn'den Kahvecibaşı ve Başmusâhib, Padişahın huzuruna gidip, ona yalvarmak suretiyle, Midhat Paşa'nın görevinden alınmamasını istediler. Eğer Paşa görevden alınırsa, tüm İstanbul'da ahalinin ayaklanacağı gibi şeyler söylediler. Padişahın buna cevabı ise, Müşîr Said Paşa'dan, kararının sabahleyin derhal tatbik edilmesini istemek oldu. Mâbeyn Müşîri Said Paşa'nın azli ise, Çırağan Vak'ası'ndan yirmi gün sonra, Padişahın ondan da şüphe etmesi sonucunda gerçekleşti.⁹⁰³ Namık Kemal gibi, Ahmet Cevdet Paşa'nın da sevmediği Tunuslu Hayreddin Paşa için, Cevdet Paşa bir gün Yıldız'a gittiğinde, Mâbeyn Başkâtibine, “*şu Arabı niçin söyleyip duruyorsunuz, niçin defetmiyorsunuz?*” şeklinde bir tahrikte bulunmuştu.⁹⁰⁴ Geçmişte Pertev Paşa'nın zehirlenmek suretiyle öldürülmesini, Çirmen Mutasarrıfı Emin Paşa'ya yazdığı bir emirle isteyen, yine Mâbeyn'de görevli Said Bey olmuştu. Kısa süre sonra, Pertev Paşa'nın aniden öldüğü açıklanmıştı.⁹⁰⁵

Mâbeyn çalışanlarından, gerçekten uygunsuz birtakım işlere karışanlar olduğu gibi, suçsuz yere ceza alanlar da vardı. Nisan 1905 ile Ağustos 1908 arasında Kosova valiliği, Ağustos 1908 ile Mayıs 1909 arasında da Üçüncü Ordu Komutanlığı yapmış olan Mahmud Şevket Paşa'nın,⁹⁰⁶ yanına sıklıkla gidip-geldiği Başmusâhib Cevher Ağa, “*hiçbir delile istinâd edilmeksizin*”, 31 Mart Vak'ası ile alakalandırılarak idam edildi.⁹⁰⁷

Tüm bunların yanında, mizacından ve yaşadığı dayanılmaz olaylardan kaynaklı olarak kuşkucu bir yapısı olan Sultan II. Abdülhamid'e yönelik olumsuz yönlendirmeler, en yakınındaki kişiler olan mâbeynciler tarafından, sürekli tekrarlanırdı. Örneğin, Kâtip Kadri Bey, Padişahı, 1887 yılında İngiltere, İtalya ve Avusturya arasında imzalanan üçlü ittifaka girmemesi yönünde uyarıyordu. O, bunu, çok muhtemeldir ki,

⁹⁰³ Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 124, 220, 224.

⁹⁰⁴ Gencer, *İslam'da Modernleşme (1839-1939)*, 414'te 17 nolu dipnot. Halbuki, Vambery'ye göre Tunuslu Hayreddin Paşa, Osmanlı'nın geleceği için reformların önemine inanan ve bir kısım çekişmelerin içinde olmayacak kadar mal varlığı olan bir kişiydi. Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 70.

⁹⁰⁵ Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, 78.

⁹⁰⁶ Kuneralp, *Prosopografik Rehber*, 89.

⁹⁰⁷ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 93. Aynı Cevher Ağa, ayrıca, Sultan II. Abdülhamid'in, her gün kardeşi V. Murad'ın halini hatırlarını sormak üzere, Çırağan Sarayı'na gönderdiği güvenilir adamlarından olmuştur. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 116.

devletin geleceğiyle ilgili bir kaygıdan çok, Padişahın gözüne girmek için yapıyordu.⁹⁰⁸ Halbuki, eğer bu ittifaka girilmiş olsa, belki de 1897 Yunan Savaşı olmadan önce Yunanistan’la yaşanan problemler çözülebilirdi. Böylece devletin zor ekonomik ve askerî koşullar altında savaşa girmesine gerek kalmayabilirdi.⁹⁰⁹ Yine Mâbeyn’in önde gelenleri, o sırada Mısır hidivi olan İsmail Paşa’dan, “*türlü sûrette istifadeler sağladıkları için*”, Paşanın rakipleri, onun görevden alınmasına boş yere uğraşmışlardı.⁹¹⁰ Mâbeyn-i Hümâyûn’dan bazılarının ise, dünya saadeti için, “*ne koparsak kârdır deyü envâ-ı irtikâbât ile bir yandan hazine-i devleti ve diğer cihetten ahali ve memleketi tahrip eylemek tarîk-i nâ-hemvârına (eğri) sâlik olmaları*”, Avrupa basınında, aleni bir şekilde yer bulacak seviyelere gelmişti.⁹¹¹ Mesela, Mâbeyn’de kendisine özel bir daire tahsisinin gösterdiği bir güvenilirlik derecesine sahip olan Arap İzzet Holo Paşa’nın adı, bütün ihalelerden aldığı yüksek komisyonlarla, hiç de iyi anılmazdı.⁹¹² Ayrıca bir defasında, gönüllü askerlikle ilgili bir görüşme sırasında, bunun artık çağ dışı olduğunu söyleyen Rıza Paşa ile, bunun tam tersini düşünen ve vilâyetlere, bu tür asker toplama emri verdiği, masasının üzerinde unuttuğu bir emirnâmeden anlaşılan Holo Paşa arasında yaşanan mücadeleyi, Gazi Osman Paşa’nın desteğiyle, Rıza Paşa kazandı.⁹¹³

Öte yandan, özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru, misyoner okullarının yaygınlaşmasıyla birlikte, Osmanlı topraklarındaki masonluk faaliyetleri de hız kazandı. Masonluk faaliyetleri, başka devletlerin faydasına olsa da, elbette ki Osmanlı’nın yararına değildi. Mâbeyn’deki görevlilerden bazılarının da Mason Localarına katıldıkları görüldü. 1876 yılında, mâbeyncilerden, elçileri Sultana takdimle görevli olan Mehmed Kâmil Bey de mason oldu.⁹¹⁴

Mâbeyn çalışanlarından kimilerinin, ticarî rakip olarak gördükleri kişilere karşı yaptıkları entrikalar, dönemin şartları ve imkânları çerçevesinde gerçekleşirdi. Mesela, bu entrikalardan birisi, Fehim Paşa tarafından yapıldı ve o, Saray’ın mücevher

⁹⁰⁸ Bayur, “Yeni Bulunmuş Bazı Belgelerin Işığında Kâmil Paşa’nın Siyasal Durumu”, 64-65.

⁹⁰⁹ Bu savaş her ne kadar kazanılmış olsa da, maddî ve diplomatik yönden Osmanlı Devleti’ne pek fazla katkısı olmamıştır. Savaşın tek olumlu yanı, Osmanlı yanında tüm İslam dünyasına moral destek olması olmuştur. Aslında bu da önemli bir katkıdır denilebilir.

⁹¹⁰ Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 89.

⁹¹¹ Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, II, 30.

⁹¹² Hasan Rami Paşa, *II. Abdülhamid Devri Son Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa ve Hatıratı*, 70.

⁹¹³ Rıza Paşa, *Abdülhamid’in Seraskeri Rıza Paşa’nın Anıları*, 48-49.

⁹¹⁴ Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*, 47. Koloğlu burada, Osmanlı’daki masonlukla alakalı bilgileri, özellikle, Paul Dumont’un Türkçe’ye çevrilen iki eserinden aktardığını söylemektedir.

taleplerini karşılamak için sık sık Mâbeyn'e gelen bir Ermeni kuyumcusu olan Jak Efendi'ye, onu ticarî rakipleri nezdinde zor duruma düşürmek için, Saray'a geldiğinde duyduğu ve aslı olmayan haberleri yabancı gazetelere servis ettiği iftirasını attı.⁹¹⁵ Bir defasında ise, İzzet Holo Paşa'nın yönlendirmesiyle, Sultan II. Abdülhamid'in en iyi adamlarından birisi olan Serasker Ali Rıza Paşa'nın, Mâliye Komisyonu başkanırken hazırladığı, askeriye ile alakalı bir rapor üzerine, ona, "*istenmeyen bazı bildirimlerde bulunulmuştu.*" Bunun nedeni elbette ki, Ali Rıza Paşa'nın hep dile getirdiği, düzgün işleyen bir mali yapıyla ordunun gücü arasındaki bağlantının, bir realite olarak değerlendirilmesi gerektiği yönündeki görüşüydü ve bu söylem, "*oluşmuş çarkları yerinden oynatabilecek bir güce sahipti.*"⁹¹⁶

Mâbeyn çalışanlarının sahip oldukları saygınlık, her zaman işlerin hızlıca halledilmesine yetmezdi. Bir defasında, gönderildiği yere gitmeyen bir doktorun, Daire-i Sıhhiye tarafından açıkta bırakılmasına, Mâbeyn-i Hümayûn aracılığıyla itiraz etmesine rağmen, bu istek kabul görmedi.⁹¹⁷ Yine Mâbeyn'deki bazı kimseler, kendi konumlarını sarsıcı yönetim tekliflerinde bulunan Tunus Beyi Hayrettin Paşa'nın azledilmesi için, Padişaha, onun, bir Arap İmparatorluğu kurmak fikrinde olduğunu söylemişlerdi. Paşa son derece örnek bir kişi olmasına rağmen, bu kişilerin oyunu tuttu.⁹¹⁸ Mâbeyncilerden Halil Bey'in çevirdiği entrika ise, daha çok tüfenkçiler arasında husumet meydana getirmek ve bunlar büyüyünce de, kendi cesaretini ortaya koymak şekline bürünmüş, hak görünümlü ama esasında batıl olan bir tarzdaydı.⁹¹⁹

Sultan II. Abdülhamid'in, her ne kadar etrafını güvenilir kişilerle örmeye çalışsa da, hiç beklenmeyen teşebbüslerle karşılaştığı da olurdu. Mesela bir keresinde, saltanatının başlarında, Cuma Selâmlığı için Mecidiye Camii'ne gidip de, Hünkâr Mahfilî Kapısı'nın binek taşı önünde durur durmaz, tam karşı tarafında yerini almış olan "Mevkib-i Hümayûn"nda görevli yüzbaşı rütbesindeki bir yâver, portakal ebatındaki bombayı Padişaha fırlatmak istemiş, ancak kısa zaman içerisinde derdest edilmişti. Herkesi hayretlendiren bu yâverin, sonraki soruşturmada, Seyfettin adında bir Rum ve tanınmış Fenerli ailesi Logofetlerden olduğu anlaşıldı. Seyfettin, Nizâmiye

⁹¹⁵ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 267.

⁹¹⁶ Rıza Paşa, *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları*, 27, 40.

⁹¹⁷ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 100.

⁹¹⁸ Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 289.

⁹¹⁹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 296-300.

Taburları'nın hemen tamamı harbe gönderildiği için, İstanbul'un emniyetini sağlamak üzere kurulan Mevkib-i Hümayûn'a, geçmiş olduğu karanlık olmasına rağmen, başkent ahalisinden seçilen üç kişiden birisiydi. Selâmlıktan sonra Sultan II. Abdülhamid'le yaptığı görüşmede, suikast teşebbüsünün gerekçesini, “*şeytan tarafından ilham edilen*” bir dürtü olarak açıkladı.⁹²⁰

Tüm bunlarla birlikte, Yıldız Sarayı'nın güç ve nüfuzu, kimi çalışanların, kendilerinde aşırı bir kudret bulunduğu düşüncesine neden olabiliyordu. Bir defasında, iki yüksek rütbeli askerin bir mesele üzerine tartışmaları, Tüfenkçi Nezir Ağa'nın, Yâver Yüzbaşı Tahsin Bey tarafından öldürülmesiyle sonuçlandı. Ayrıca bazen, Mâbeyn'in bu nüfuzu, Saray'dan taşar, mesela Beyoğlu ve Galata gibi yerlerde, külhanbeyliği yapmaya kadar giderdi. Saray görevlilerinden Haydar Gani Bey, Arnavut Adem, Çerkes Arif bunun birkaç örneği idi.⁹²¹ Böylesine başına buyruk bir karakterde olan Saray görevlileri, bir keresinde de, Sultan II. Abdülhamid'e, Karadağ Prensi Nikola'nın hediye olarak gönderdiği Karadağ Bölüğü'nü istememişler, bir gün Padişahın karşısına çıkarak, bundan duydukları memnuniyetsizliği, dile getirebilmişlerdi. Padişah, en sonunda söz konusu bölüğü, hastalık bahanesiyle ülkelerine geri gönderdi.⁹²²

Mâbeyn'de görev yapmakla elde edilen nüfuzun baş döndürücülüğüyle mücadele etmenin zor olduğunu gösteren bir diğer örnek, bizzat Başkâtip Tahsin Paşa'nın kendisiydi. O, rakip olarak gördüğü Cebel-i Dürzî Islahat Müfettişi Ahmed Hulusi'ye, dilekçesinde anlattığına göre, maddeten çok zararlar verdi ve Ahmed Bey'in, bu yapılanlar karşısında, eli kolu bağlı kaldı, çünkü “*vükelâ-yı devlet ve Mâbeyn-i Hümayûn hilâfetpenâhileri içinde kullarını himâye edecek hiçbir kimsesi*” yoktu.⁹²³

Öte yandan, hareketlerinin bir Saray çalışanına yakışmadığı ortaya çıktığı halde, yine de görevinde kalanlar olurdu. Serkurenâ Hamdi Paşa bunlardan biriydi. Ehl-i namusa ters olan yakışsız davranışları, Beyoğlu'na kadar yayılmıştı. Tüm bunlara rağmen, Mâbeyn'deki tanıdıkları sayesinde görevinde kalmayı sürdürmesi, Nasuh ismindeki birisini kızdırdı ve o, kendi algıladığı şekliyle, “*namus-ı hazret-i şehriyârîye*

⁹²⁰ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 147-150. Mevkib-i Hümayûn: Padişah bir yerden bir yere gideceği zaman oluşturulan ve askerlerden meydana gelen alaydı.

⁹²¹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 229-234, 257-259.

⁹²² Soko, *Sultan Abdülhamid*, 238-240.

⁹²³ BOA, Y.EE., 14/146/1. 25 Eylül 1316/8 Ekim 1900.

tasaddi kâffe-i efrâd-ı tebânın namusuna tasaddi demek olduğundan”, eğer söz konusu kişi hakkında gereken yapılmazsa, Hamdi Paşa’yı “*gördüğü anda intikam-ı lâzimeyi*” yerine getirecekti. Onu Saray’da görmeye tahammülü yoktu.⁹²⁴

Yukarıda bahsedildiği şekilde, Mâbeyn’de çalışmak veya burayla bir biçimde ilişki kurmak, kazanç elde etmenin en kestirme yollarından biri haline gelmişti. Bir seferinde, İzmir’de görevli Yâver Kaymakam Refik Bey’in yanına gelen İşkodralı Şevki Bey isminde birisi, Mâbeyn tüfenkçilerinden Halil Bey’le olan dostluğundan, orada sevildiğinden ve Saray’ın her yerinde dolaşabildiğinden bahsetmişti.⁹²⁵ O, ihtimal ki tüm bunları, hedeflediği bir kazanıma ulaşabilmek için anlatmıştı. Diğer taraftan, eğer Saray için bazı muhbirlik hizmetinde bulunanlar da Mâbeyn görevlileri arasına katılacak olursa, bazen bunlardan kimilerinin, saklı kalması gereken bilgileri dışarıya sızdırdıklarından şüphe edilir ve daha önce bahsedilen “*kefâlet-i müteselsileye*” dahil edilmesi dile getirilirdi.⁹²⁶

Tüm bunlarla birlikte, Sultan II. Abdülhamid, birçok karşıt gücün birleşmesiyle yıkıldı. Bu karşıt cephenin içine, 31 Mart Vak’ası’ndan az önce Kızlarağası, ikinci Haremağası Nadir Ağa, Padişahın oğullarından ve yeğenlerinden birisi dahi katıldı.⁹²⁷

⁹²⁴ BOA, Y.EE., 14/127/1. 8 Temmuz 1298/20 Temmuz 1882.

⁹²⁵ BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/43. 24 Haziran 1321/7 Temmuz 1905.

⁹²⁶ BOA, Y.PRK.SGE., 1/13/1. H. 1294/M. 1877-1878.

⁹²⁷ McCullagh, *Abdülhamid’in Düşüşü*, 67.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN'UN BAŞLICA FONKSİYONLARI

3.1. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE ASKERİ YÖNETİM

3.1.1. Genel Askerî Durum ve Mâbeyn Müşîri Gazi Osman Paşa

Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığında, imparatorluk adeta “her yerinden su alan bir gemi gibiydi.”⁹²⁸ Padişahın kendisi de, göreve gelmeden hemen önce, Midhat Paşa ve sadrazamla Çırağan Sarayı’nda yaptığı görüşmede, “bana kalırsa veliahtlıktan bile istifâ etmek niyetindeyim. Çünkü devletin bu kadar gaileli bir zamanında hükümdarlık etmek değil, veliahtlık ünvanını taşımak bile akıllı işi değildir” diyerek durumun vehametinden bahsetmişti.⁹²⁹

Diğer taraftan, askerî teşkilatın modern bir durumu vardı. Sultan II. Abdülhamid, 1826’dan beri siyasetten oldukça geri durmuş ordunun, 1876’da amcasının tahttan indirilmesiyle birlikte, yeniden yönetim üzerinde bir egemenlik kurma ihtirasına yakından şahit olduğu için, buraya da güvendiği adamları tayin ederdi. Yalnız, bu kurum için yapılan atamalarda dikkat ettiği bir husus vardı ki, o da, üst kademelerle fazla oynamamaktı. Bunun güzel bir örneği, Serasker Rıza Paşa’ydı ve o, 1891 yılından Jöntürk Devrimi’ne kadar görevde kaldı.⁹³⁰

Zor günler geçiren Osmanlı için en yıpratıcı şekilde ortaya çıkan meselelerden birisi, Sultan II. Abdülhamid’in saltanatının başlarına denk gelen, Balkanlar’daki kanlı isyanlardı. Osmanlı kuvvetlerinin, hiçbir dış yardım olmaksızın, hatta tam tersine daha çok yabancıların desteğiyle ortaya çıkmış olan bu kanlı başkaldırılarda, herkese şaşkınlık verecek olağanüstü başarılar ortaya koyarak gücünü ispatlaması,⁹³¹ devletin

⁹²⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 505.

⁹²⁹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 36. Yazar bu sözleri, Padişahın hususi bendegânından duyduğunu belirtmektedir. Ayrıca Midhat Paşa’nın V. Murad ile de temasa geçmesi, bu temasta ele alınan konuların ve görüşmede, Sultan II. Abdülhamid’in de olup olmadığının bilinmemesi hakkında Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 82.

⁹³⁰ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 179. Bu tespitin aksine Karal ise, Sultan II. Abdülhamid’in, ordunun önemli mevkillerinde sık sık değişikliklere gittiğini, bu makamlarda bulunan kimilerinin, önemli konularda yanlış bilgilere sahip olmalarıyla, kurumun işleyişini olumsuz yönde etkilediğini yazmaktadır. Mesela, 1877-1878 Rus Savaşı öncesinde, Sultan II. Abdülhamid, ordu mevcudunu öğrenmek istediği zaman, Serasker Redif Paşa’yla, Ahmet Muhtar Paşa’nın verdiği miktarların, birbirinden çok farklı olduğunu belirtmektedir. Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 352, 357.

⁹³¹ N. Nikolaïdès, *Majeste Impériale Abdul-Hamid Khan II Sultan, Réformateur et Réorganisateur de L’Empire Ottoman*, 52, Rue de la Montagne, 52, Imprimerie Th. Dewarichet, Bruxelles 1907, 11, 15.

içinde bulunduğu hali düzeltmeye elbette yetmezdi. Ayrıca Balkanlar'da bu başarılarla imza atan ordu, mesela Yemen'de, yüzlerce askerin firarına mani olamıyordu. Bir defasında Yemen'deki askerlerden “*bin beş yüzden ziyâdesi*” firar etmişti.⁹³²

Askerlikle ilgili sorunlar yetmiyormuş gibi, bir de Vehhabîlik akımının halk arasında vücuda getirdiği ayrılıklar ve bunun neden olduğu çatışmalar söz konusuydu. Özellikle Arabistan, Suriye, Beyrut ve Kudüs gibi bazı yerlerde etkin olan bu karışıklıklara, halkın “*fakr u ihtiyaçlarının şiddeti*” de olumsuz bir etki yapıyordu.⁹³³

Osmanlı Devleti'ni meşgul eden diğer bir mesele olan Ermeni olaylarıyla ilgili olarak Başkâtip tarafından kaleme alınan Sultan II. Abdülhamid'in iradesi, onun deyişiyle, “*vurulsun dediysem katliam edilsin demedim*” dediği seviyede “*şedidü'l-meâl*” bir vurguyla yazılmıştı ve böylece, her ne kadar kendileri de asi ve “*hareket-i gaddarânede*”⁹³⁴ bulunsalar da, Ermenilere karşı istenmeyen hareketler vücuda gelmişti. Bu mesele, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından, daha çok, Rusya ve İngiltere'nin gayretleriyle uluslararası bir yapı ve 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesiyle de, hukukî bir dış müdahale zemini kazandı.⁹³⁵ Ayrıca, Rusya'nın, Balkanlar'da yapmak istediği girişimlere eskiden beri bir engel olarak gördüğü için, Kanûn-ı Esâsî'nin yürürlükten kaldırılmasını, Meclis kapatılmadan iki gün önce, Berlin Antlaşması'nın şartlarını görüşmek üzere İstanbul'a gelen Rusya Büyükelçiliği Başdragomanı vasıtasıyla isteyip istemediği ise, hâlâ bilinmeyen bir meseledir.⁹³⁶

Sultan II. Abdülhamid, en son sözün söylendiği mertebede kendisi olmakla beraber, acil ve güç meselelerde, hemen yakınında görev yapan yetkin insanlara fikir danışmak ilkesini, her zaman işletti. Bu bağlamda, Plevne kahramanı Mâbeyn Müşîri Gazi Osman Paşa, çeşitli görevlerinin yanında, belli bir siyasî duruş da üstlendi. Onun

⁹³² BOA, Y.EE., 861 No'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/43. 24 Haziran 1321/7 Temmuz 1905.

⁹³³ BOA, Y.EE., 14/146/2. 25 Eylül 1316/8 Ekim 1900.

⁹³⁴ Bayur, “Yeni Bulunmuş Bazı Belgelerin Işığında Kâmil Paşa'nın Siyasal Durumu”, 91. Buradaki ifadelerin şiddet derecesini belirleyen, “*Başkâtibin telgrafına koymuş bulunduğu bir kelime*” olmuştur. Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 138. Ayrıca, kimilerince dile getirilen kanaatlerden olan, Sultan II. Abdülhamid'in, bu tarz bir şiddetli harekete göz yumduğu/suç ortaklığı ettiği şeklindeki söylemlere, konuyu, gerçekten doğru bir değerlendirmeye tabi tutabilmek için tarafsız yaklaşan bilim adamları da bulunmaktadır. Mesela bu bilim adamlarından bir tanesi Donald Quataert olup, o, *The Ottoman Empire (1700-1922)*, 69'da, bu fikre karşı, en azından “*belki*” diyerek, temkinli bir tutum almayı başarabilmiştir.

⁹³⁵ Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 126, 132. Fakat ne gariptir ki, Berlin Antlaşması için yeniden düzenlenen Ayastefanos Antlaşması temize çekilirken, “*bütün muâhede içinde lehimize yegâne bir hükmü alâkadâr eden on sekiz kelimecik fıkracık*” unutulmuştur. Tepeyran, *Hatıralar*, 271.

⁹³⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 102.

genel siyasî yaklaşımı, Batı emperyalizmine karşı Müslüman Doğu Dünyası'nın reaksiyonlarını bir potada birleştirmek şeklindeydi. Yine Gazi Osman Paşa'nın askerî mevzulardaki görüşleri, ordunun kendi bünyesini yenilemesi konusunda Mâbeyn'de çalışmalarını sürdüren Teftiş-i Umûm-i Askerî Komisyon-ı Âlîsi'nin tavsiyelerinden daha etkiliydi. Kısaca, komisyonun etkisi, Padişahın güvendiği başarılı bir asker olan Osman Paşa karşısında sınırlıydı. Mesela bir defasında orduda, tıpkı Galatasaray Lisesi'ndeki gibi bir karma eğitim yapılabileceği yönündeki komisyon tavsiyesi, Gazi Osman Paşa'dan geri dönmüştü.⁹³⁷

Mâbeyn'de oldukça etkili olan Gazi Osman Paşa, bir defasında da, Yıldız'daki Arap ve Arnavut taburları arasında baş gösteren gerginliği bastırmak için görevlendirildi. Paşa, gerginliği kısa sürede ortadan kaldırdı.⁹³⁸ Yine, Osman Paşa'ya, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında, “*Mâbeyn-i Hümayûn Müşîriyeti kemekân uhde-i devletlerinde kalmak üzere Yunanistan'a karşı sevk edilen Ordu-yu Hümayûn'un teftiş-i umûmîsi vazife-i mûtenâsı*” verildi.⁹³⁹ Yunan Savaşı'nın kazanılıp kazanılmadığının tam olarak anlaşılamadığı bir zamanda, doğrudan kendisine yazılan bir şifreli telgrafla, Ordu-yu Hümayûn bulunduğu bölgede toparlanmaya çalışırken, Osman Paşa'nın da orada bulunmasının, Padişah hazretlerini memnun edeceği belirtilmişti. Çünkü Paşa, geri dönmek istediğini bildirmişti. Bu ise, “*vücûd-ı devletin*” arkasında olduğunu bilmek isteyen Ordu-yu Hümayûn için, oldukça olumsuz bir istektir.⁹⁴⁰

3.1.2. Mâbeyn'deki Yerli-Yabancı Bir Kısım Paşaların Askerî Roller

Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nin oldukça ağır bir yenilgiye uğradığı 93 Harbi'nin ardından, mağlubiyetten sorumlu tuttuğu ilk Meclis-i Mebûsan'ı askıya aldı ve askerî alanda neler yapabileceğini düşünmeye başladı. Böylece, orduda çeşitli düzenlemeler yapabilmek için, 1879 yılının sonlarında, Teftiş-i Askerî Komisyonu kuruldu. Yüksek askerî sınıf, bu yolla Mâbeyn'e bağlandı. Bu sınıfın içinde yer alan Namık, Nusret ve Derviş paşalar, Gazi Osman Paşa ile birlikte, geleneksel İslami tarzda

⁹³⁷ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 287.

⁹³⁸ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 248. Vak'anın bastırılması için, Padişahın yalnızca bir selâmının yettiği ifadesi için ise, Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 109.

⁹³⁹ BOA, Y.PRK.BŞK., 51/128/7. 10 Nisan 1313/22 Nisan 1897.

⁹⁴⁰ BOA, Y.PRK.BŞK., 51/128/1. 23 Nisan 1313/5 Mayıs 1897.

bir duruş sergileyen isimlerdi. Padişahın, Balkan meselelerinde, Nusret ve Derviş paşalara ara sıra danıştığı olurdu.⁹⁴¹

Askerî düzenlemelere destek olacak öneriler getirenler de vardı. Örneğin bir keresinde, Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyârî ve aynı zamanda Dördüncü Ordu-yu Hümâyûn Müşîri Zeki Paşa, “*Erzurum, Van ve Bitlis vilâyetleri hazine tahsisatının münâsip miktarının cihet-i askeriye verilmesini*” tavsiye etmişlerdi.⁹⁴² Mâbeyn-i Hümâyûn’da, Padişaha askerî konularda danışmanlık yapan askerler arasında, İngiliz Hobart Paşa ile Fransız Yüzbaşı Dreyssé de vardı.⁹⁴³

Öte yandan, dönemin askerî teknolojileri, mümkün mertebe elde edilmeye çalışılırdı. Söz gelimi, Kurenâ-yı sâni Jozef Azaryan Efendi, Birleşik Devletler’e gitmiş ve Newyork’tan, Mâbeynci Hacı Ali Paşa’ya yazdığı mektupla, orada üretilen torpidoya dair, teknik bilgiler yollamıştı. Ona göre bu torpido, dünyanın “*en iyi düşünülmüş torpidosu*”ydu. Onun mucidi ise, orada özel olarak çalışmaya devam etmekteydi.⁹⁴⁴

Sultan II. Abdülhamid, 1880’lerden itibaren Almanya ile gelişmeye başlayacak olan yakın ilişkilerden önce, İngiltere’ye, içinde İran’ın da bulunduğu anti-Rus bir ittifak teklifinde bulundu.⁹⁴⁵ Bunun olması elbette mümkün değildi, çünkü İngiltere, Kırım Savaşı’nın ardından, Osmanlı Devleti’nin artık yıkılma sürecine girdiğine karar vermişti. 1880’lere gelindiğinde Fransa’nın Tunus’u, İngiltere’nin Mısır’ı işgal etmeleri, Sultan II. Abdülhamid’i, o dönemin bu güçlü devletlerine karşı, Afrika topraklarında “*sıkı bir savunma politikası*” izlemeye yöneltti.⁹⁴⁶ Bu devletler, Kırım Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünden yana tavır koyan müttefikleriydi ve şimdi

⁹⁴¹ Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, 38, 103. Mehmed Namık Paşa, Konyalı bir ulema ailesinden gelmiştir. Londra Büyükelçiliği ile birlikte, Osmanlı hükümetinde de yüksek görevlerde bulunmuştur. 1858 Arazi Kanunnamesi’nin temellerini meydana getiren ilk toprak düzenlemelerinde etkili olmuştur. Paşa, 1876 Kanûn-ı Esâsî’sine karşı çıkmıştır. İbn-i Battuta’nın *Seyahatname*’sini ve *Redhouse* sözlüğünü Türkçeye tercüme etmiştir. Karpaz, *İslam’ın Siyasallaşması*, 311.

⁹⁴² BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/9. 8 Haziran 1321/21 Haziran 1905.

⁹⁴³ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 174.

⁹⁴⁴ BOA, Y.PRK.SRN., 2/10/2/1. 5 Safer 1303/13 Kasım 1885.

⁹⁴⁵ Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, 29.

⁹⁴⁶ Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, 29. Padişah, bu politika çerçevesinde, 1880’lerde Mısır’da çıkan Arabî Paşa İsyanı’na, isyanın aslında milliyetçi temelli olduğunu bilmesine rağmen, destek verdi. Fakat bir süre sonra, bazı hırçın Mısır milliyetçileri Türkleri öldürmeye başlayınca, bu desteğini geri çekmiştir. Bunlar ve Mısır meselesinde Sultan II. Abdülhamid’in yaşadığı tereddütler ile bunların sonuçları için bk. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 207-211.

ise, yani bu savaştan yirmi yıl sonra, artık kendi menfaatlerinin gereklerini yerine getirmek üzere, “*gerçek konumlarına*” yerleşmişlerdi.⁹⁴⁷

Tüm bu şartlar altında yöneliş, Almanya’ya doğru bir ivme kazandı. Bu bağlamda ilk olarak, Alman ordusunda çeşitli sınıflarda görev yapan ve üst düzey subaylardan oluşan bir komite davet edildi. Bu heyetin içinde, ileride kendisine yüksek maaş ve Mâbeyn’de özel bir dairenin verileceği Kamphoevenner Paşa da vardı. Onun görevi, Padişaha askerî konularda danışmanlık etmektir. Öte yandan, 93 Harbi yenilgisi gibi ağır bir yenilgi yaşanmış olmasına rağmen, Von der Goltz Paşa’ya göre ise Osmanlı, askerî işleri, hâlâ bir “*fen ve sanat gibi*” değil de bir “*oyun*” gibi görüyor ve asıl önemli olan uygulama kısımlarını hep erteliyordu.⁹⁴⁸ Aslında daha 1880’li yıllarda, Tensikât-ı Askeriye Komisyonu, Padişahın başkanlığında, günden güne gelişmekte olan askerlik ilmî karşısında, devletin içinde bulunduğu yetersiz durumun ve neler yapılması gerektiğinin farkındaydı. Önerilere, “*o zamana kadar itina olunmamasına*”⁹⁴⁹ rağmen, yine de mümkün mertebe işin daha sıkı tutulmasına çalışılıyordu. Fakat tüm bu çabaların, ne kadar yetersiz olduğunun örnekleri, askerî alanda görülmeye devam etti. Mesela bir keresinde, onuruna verilen ziyafetin ardından, bir yabancı ülke prensiyle birlikte, Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne’de gezintiye çıkıldığı zaman, öğretilen derslerin materyallerinin ne kadar yetersiz olduğu görülmüştü. Üstelik, bir sınıfta tesadüf edilen öğrencinin, kimya dersinde, Hidrojen Gazı’nın “*sûret-i istihraç ve sıfatını tarif eylerken*” söylediği şeylerin yetersizliğine de şahit olunmuştu. Dersler için gerekli aletlerin olmaması, eğitimi, teorik bir çerçeveye hapsedmişti. “*Eğer Müvellidülma ve çıkarılacak ebniye ve alet mevcûd olsa dersihâneye getirileceği bedîhî idi. Bu sûretle mezkûr derslerin takriben ezberden ve alet-i lâzimesi görülmeden ve icrâsıyla tahrirler yapılmadan tedris edildiği*” anlaşılmıştı.⁹⁵⁰ Yine, 1890’larda Mekâtib-i Askeriye’de, hâlâ üç yüz-dört yüz kişilik sınıflar vardı. Bu tür okulların, mevcut halleriyle, eğitimde verimli bir seviyeyi yakalamaları beklenemezdi.⁹⁵¹

⁹⁴⁷ Benjamin Fortna, “The Reign of Abdulhamid II”, *The Cambridge History of Turkey*, Edited by Reşat Kasaba, Cambridge University Press, Cambridge 2008, IV, 44.

⁹⁴⁸ Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 366, 372.

⁹⁴⁹ BOA, Y. PRK. BŞK., 2/57/1. 22 Mayıs 1297/3 Haziran 1881.

⁹⁵⁰ BOA, Y. PRK. BŞK., 24/1/1. Tarihsiz. Eğitimde malzeme ve insan kaynağı noktasındaki yetersizlikler ve eğitimin genel durumuyla ilgili istatistiki bilgiler için bk. Mustafa Şanal, “II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları”, *Devr-i Hamid, Sultan II. Abdülhamid*, III, 405-441.

⁹⁵¹ *Nevsâl-i Askerî*, D03587. Selânikli Tefvîk (Şirket-i Mürettibiye Matbaası), 1316/1898-1321/1903, 97.

Osmanlı Devleti'nin, XIX. yüzyılın sonlarına doğru iyice güçten düşmesiyle birlikte, özellikle 1894-1896 yılları arasında yaşanan Ermeni başkaldırı hareketleri, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na doğru gelinirken, iyice alevlendi. Olaylar için İngiltere, Fransa ve Rusya'dan temsilcilerin oluşturacağı araştırma komisyonunun gelişini, Sultan II. Abdülhamid kabul etmedi ve olayların bastırılması görevini, Mâbeyn'den Şakir Paşa'ya verdi.⁹⁵² Artık iyice belirginleşen savaş ihtimalinden önce, Yunanistan'la yaşanan sınır çatışmalarının önünü almak için yapılan mütarekenin süresinin on iki hafta olduğunun Yunan tarafına bildirilip bildirilmediğini, Hudud-ı Yunaniye kumandanı ve Ordu-yu Hümayûn Müşiri Edhem Paşa'ya soran kişi, Başkâtîp Tahsin Paşa oldu.⁹⁵³ Aslında olayların bu raddeye gelmemesi için, 1890'ların başlarından itibaren tedbirler alınmaya gayret sarfedilmişti. Mesela Şakir Paşa, daha o tarihlerde, bu olaylara karşı alınacak önlemlerin, kendisiyle “*tedkik ve mütâlââ olunduğu*” kişiydi.⁹⁵⁴ Ayrıca o, sahada görev yapanlardan birisiydi. Her ne kadar Yemen'in yüksek dağlarının zirvesindeki Menaha şehri gibi, gittiği bazı yerlerde, önceden görevlendirilmiş olan kumandanlar ondan “*rahatsız olsalar da*” -gerçi belgede “*Şâkir Paşa mâadâsından rahatsız olup...*” şeklinde geçse de, ondan da rahatsız olmuş olmalıdırlar- yine de birlik içinde hareket etmeleri yönünde emir alarak, görevlerini bilfiil icra ederlerdi.⁹⁵⁵

Öte yandan, karışık bölgelerde alınması gerekli görülen önlemler için, bölge valiliklerine direkt olarak telgraf çekildiği de çok olurdu. Örneğin, bu telgraflardan birisi, Halep vilâyetine yazılmıştı ve Maraş'ta yaşanan isyanı bastırmak için, Redif Askeri'nin bir an evvel toplanarak silah altına alınması istenmişti.⁹⁵⁶ Ayrıca, Berlin Antlaşması'nın akabinde, Balkanlar'daki artan kıpırdanmalar için alınan tedbirler yetersiz kalıyor, hatta bu bölgedeki kaynaşma ve memnuniyetsizliklerle ilgilenmek için görevlendirilenler, bölgeye gitmiyorlar, “*bu vechile karışıklığın izdiyâdına*” neden oluyorlardı.⁹⁵⁷

⁹⁵² William Miller, *The Ottoman Empire (1801-1913)*, Cambridge Historical Service, (Edited: By G. W. Prothero), B.A., Litt. D., Cambridge at the University Press, London 1913, 429. Şakir Paşa, sekiz yıl Osmanlı'nın Petersburg elçiliğini yapmış ve ardından Saray'a alınmıştır. Paşanın dış-politik yönelimi, İngiltere karşıtı ve Rusya yanlısı olmuştur. Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 60, 67.

⁹⁵³ BOA, Y.PRK.BŞK., 52/26/1. 21 Safer 1314/1 Ağustos 1896.

⁹⁵⁴ BOA, Y.PRK.BŞK., 20/92. 11 Mart 1307/23 Mart 1891.

⁹⁵⁵ BOA, Y.EE., 861 No'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/15. 12 Haziran 1321/25 Haziran 1905.

⁹⁵⁶ BOA, Y.PRK.BŞK., 43/74/1. 17 Teşrîn-i evvel 1311/29 Ekim 1895.

⁹⁵⁷ BOA, Y.PRK.BŞK., 34/12. 20 Teşrîn-i evvel 1309/1 Kasım 1893.

Bu meselelerden ayrı olarak, Doğu Anadolu’da bir mesele vardı ki bu, bölgede yaşayan Kürt nüfusla ilgiliydi. Sultan II. Abdülhamid, hem bunların, hem de türlü zulümler yapan Ermenilerin kontrol altında tutulabilmeleri için, 1891 yılında, 3 Ekim 1892’de kuracağı⁹⁵⁸ “Aşiret Mektepleri”nden önce, düzensiz birliklerden oluşan “Hamidiye Alayları”nı teşkil ettirdi.⁹⁵⁹ Söz konusu alayların kurulması fikri, temelde belki de Padişaha aitti. Çünkü o, bu birliklerin bir benzerinin Rus ordusundaki Kazaklar arasında kurulduğunu biliyordu.⁹⁶⁰ Bir benzerleri de Trablus-ı Garbî Vilâyeti’nde kurulmuş olup, isimleri bile aynıydı.⁹⁶¹

Diğer taraftan, askeriyeyle ilgili tedbirler her alanda alınmaya çalışıldı. Mesela, Mâbeyn-i Hümâyûn Kahvecibaşlarından Mehmed Efendi’nin kızı Neffise Rabia Hanımla, torunu Haydar ve Adil efendiler, İstanbul’un Tatavla (Kurtuluş) semtindeki elli altı dönümlük arazilerini, “*mahalle şekline konulmak üzere*” satmaya karar vermişlerdi. Ama bu arazi, Bahriyeye ait cephanelikler ile fişenkhâneye, ayrıca diğer patlayıcı maddelerin bulunduğu ambarlara yakın olduğundan, buraya bina yapılması uygun olmazdı. En sonunda, hem askeriye, hem de mal sahiplerinin mağdur olmaması için arazinin, dönüm başına üç Osmanlı altını verilmek ve o ana kadar birikmiş olan emlak vergisi afvedilmek suretiyle, Bahriye Nezâreti tarafından satın alınmasına karar verildi.⁹⁶²

Sultan II. Abdülhamid, askerî konularda, özellikle “*meleke ve mahâretleriyle*” öne çıkmış olan kişilerin görevlendirilmesini isterdi. Bir defasında, Redif depolarındaki tüfek ve fişeklerin bakımsızlığını görmüş ve bunların, “*umûr-ı tathir ve muhafazası*”

⁹⁵⁸ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul 2002, 115.

⁹⁵⁹ Bu alayların kurulması fikri, bir yerde geçtiğine göre Mâbeyn’den Müşir Şakir Paşa’ya değil de, Müşir Zeki Paşa’ya aitti. Tepeyran, *Hatıralar*, 440. Mehmet Zeki Paşa, “*Saray’ın görüşlerine çok önem verdiği*” kişilerden birisiydi. Tarık Ziya Arvas, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Van Vilâyeti*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016, 62. Hamidiye Alayları’nın kuruluş tarihi olarak 1891 yılının verilmesiyle ilgili bk. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 244; 1890 yılının verilmesiyle ilgili bk. Günay, “II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak’ta Aşiret Mücadeleleri ve Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa”, 104. Ayrıca Zeki Paşa ve Avlonyalı Ferid Paşa’nın, Padişahı cesaretle ikazları ile, Sultan II. Abdülhamid döneminde görevden alınan bir Sadrazam için, Hatt-ı Hümâyûn’da ilk defa Ferid Paşa’ya yönelik olarak kullanılan “*azliyle*” tabiri için bk. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 2, 78, 222. Ayrıca, Ahmed Şakir Paşa, Yozgat’taki feodal Çapanoğulları soyundandır. Geleneksel okullarda eğitim görmüş, Rusya ve başka yerlerde büyükelçilik yapmıştır. Doğu Anadolu’da girişilen reform hareketlerinde, aktif olarak bulunmuştur. Karpat, *İslam’ın Siyasallaşması*, 311.

⁹⁶⁰ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 308. Hamidiye Alayları’nın kurulması fikrinin, genelde Dördüncü Ordu Kumandanı Müşir Zeki Paşa’ya ait olduğu kabul edilmektedir.

⁹⁶¹ *Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn*, 1314/1896, 59.

⁹⁶² *BOA, İ.BH.*, 2/38/1. 9 Ağustos 1313/21 Ağustos 1897.

için, uygun askerlerle çalışılmasını istemişti.⁹⁶³ Yine, Mâbeyn'deki Hassa Alayı'nda istihdam ettiği beş yüzden fazla Arnavut Tüfenkçisi'ne, tüm hükümdarlığı süresince komuta eden kişi, Padişahın sadık adamı ve tam bir asker olan, Arnavut Tahir Paşa'ydı.⁹⁶⁴ İngiltere'ye karşı Arap Yarımadası'ndaki siyasî ve askerî mücadele çerçevesinde, Kızıldeniz'in Kuzeydoğusunda yer alan Akabe meselesini halletmek üzere buraya gönderdiği iki tabur askerin başında bulunan kişi, Mâbeyn'deki Husûsî Yâverlerinden Miralay Rüştî Paşa'ydı.⁹⁶⁵

Tüm bunlarla birlikte, Sultan II. Abdülhamid, bir askerin, savaş esnasında gösterdiği kahramanlıklar sonucunda onurlandırılmasına ek olarak, Mâbeyn kâtiplerinden Mehmed Kâmil imzasıyla Kosova vilâyetine gönderdiği şifreli telgrafla, subaylar ve jandarmaların yanında, halktan da “*yararlılıkları müşâhid olanların*”, sonradan kendilerine sunulacak “*sûret-i taltîflerinin peyderpey arz u inhâ buyurulmasını*” istemişti.⁹⁶⁶

Kimi zaman resmî işlemlerle ilgili kuralların takip edilmediği durumlar, askerî konularda problemler yaşanmasına neden olabiliyordu. Mesela, Müslüman olmayı seçerek, önceden Zabtiye Nezâreti'nde çalışan Rauf Efendi'nin, Atina'da teşebbüs edilen, düzen bozucu hareketler hakkındaki ifadelerinin, Zabtiye Nezâreti'ne bildirilmeden, doğrudan doğruya Mâbeyn-i Hümayûn'a bildirilmesi, nâzırı gücendirmişti. Rauf Efendi, kendisini “*sıkıştırmaması*” için, nâzırın “*münâsip sûrette tenbîhâtını*” istemek zorunda kaldı.⁹⁶⁷

Ayrıca Sultan II. Abdülhamid zamanında, devletin sıkıntılı bir ekonomik düzlemde bulunması, Mâbeyn-i Hümayûn çalışanları dışındaki hemen her çalışanın, maaşını zamanında alamaması neticesini doğuruyordu. Bir keresinde, Girit'te meydana gelen isyanı bastırmak için orada yeterli miktarda asker bulunduğu söylenirken, diğer taraftan da, “*bunların hayli vakitten berü aylık almamış oldukları cihetle maaşlarının tesviye ettirilmesi lüzûmunun derece-i vücûbta idüğü*” vurgulanmıştı.⁹⁶⁸ Makedonya'da ihtilalcilerle doğrudan çarpışan Üçüncü Ordu-yu Hümayûn subayları, -Dersâadet'teki

⁹⁶³ BOA, Y.MTV., 41/22/1. 31 Teşrîn-i evvel 1305/12 Kasım 1889.

⁹⁶⁴ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 180, 216.

⁹⁶⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, IV, 351-355.

⁹⁶⁶ BOA, Y.PRK.BŞK., 41/77/1. 8 Haziran 1311/20 Haziran 1895.

⁹⁶⁷ BOA, Y.PRK.BŞK., 34/86/1. 23 Recep 1311/30 Ocak 1894.

⁹⁶⁸ BOA, Y.PRK.BŞK., 44/84/1. 12 Recep 1313/29 Aralık 1895.

İkinci Tümen subayları her ay muntazaman maaşlarını aldıkları halde- iki ayda bir ancak maaş alabiliyorlardı. Bir görüşe göre, Sultan II. Abdülhamid, belki de, “*zâbit maaşlarını zamanında ödeyemediği için düştü.*”⁹⁶⁹

3.2. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE EĞİTİM-ÖĞRETİM YÖNETİMİ

3.2.1. Sultan II. Abdülhamid’in Eğitim Konusuna Yaklaşımı

Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığında Osmanlı Devleti, eğitim meselesinde iyi bir seviyede değildi. Bu olumsuz durum, Ahmet Vefik Paşa, Aydın vekili Ahmet Efendi, Yanya vekili Abdül Bey gibi kişiler tarafından, Meclis-i Mebûsan’da sık sık dile getirilirdi. Bununla birlikte, Padişah, özellikle Mülkiye Mektebi’ne özel önem verdi. Bu okulun nizamnâmesini, Mâbeyn Başkâtibiyken Küçük Said Paşa’ya bizzat yazdırıp, öğrencilerin eğitiminden haberdar olmak istediğini söylemişti.⁹⁷⁰

Sultan II. Abdülhamid’in eğitim meselesine yaklaşımı, ister istemez pragmatist olmak zorundaydı. Böylelikle Padişah, kurduğu düzen içerisinde, öncelikle güvenini kazanacak kişilere, eğitim imkânları sağlamaya çalıştı.⁹⁷¹ Bir defasında Mâbeyn kâtiplerinden Edhem Bey’in, “*ekmel-i tahsil zımında*” ve bin beş yüz kuruş olan maaşı iki bin beş yüz kuruşa çıkarılarak, iki yıllığına Paris’e gönderilmesini istedi. Maaşı ise, “*mah be-mah*” banka vasıtasıyla ödenecekti.⁹⁷²

Bununla birlikte, Sultan II. Abdülhamid’in özünde, entellektüel bir takdir ilkesinin işlediğini gösteren örnekler de vardı. Padişah bir defasında, pek çok İslam alimine çözmeleri zor bir soru göndermiş, bunu çözmeyi başaran Cezayirli allame Eimme Ettafayyış’e nişan hediye etmekle kalmamış, bu alimin şehri olan Benizgen’i

⁹⁶⁹ Mükrimin Halil Yınanç’tan aktaran, Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, 114.

⁹⁷⁰ Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 380, 395. Ayrıca, Şeyhülislam, Osman Nuri Paşa, Ahmed Şakir Paşa, Mustafa Zeki Paşa gibi isimlerin önerdikleri eğitim-öğretim metodlarıyla ilgili olarak Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, 107-125. Ayrıca eğitimde, 1894 yılından itibaren kullanılmaya başlanan istatistik yöntemi ve buna bağlı olarak, 1898’de çıkarılmaya başlanan “Salnâme-i Maârif” ile, daha önce, 1876 Anayasası’nda, eğitim konusuna yer verilmesinin önemi için Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 35, 67-68. Tüm bu gayretlere rağmen, Sultan II. Abdülhamid’in, eğitim konusuna, ancak 1904 yılından sonra daha fazla ağırlık verebildiğine, çünkü bu yıla gelinceye kadar, devletin yaşamış olduğu sıkıntılı siyasi olaylar ve gelişmelerin, eğitimin ikinci sıraya atılması sonucunu doğurduğuna dair Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 235-244.

⁹⁷¹ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 296.

⁹⁷² BOA, Y.MTV., 74/76/1. 24 Kanûn-ı sâni 1308/5 Şubat 1893. Özellikle XIX. yüzyılın sonlarında, eğitim için yurtdışına öğrenci göndermenin sakıncalı bulunmaya başlandığına dair bk. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, 110-111.

maddî-manevî desteklemeye başlamıştı.⁹⁷³ Ayrıca o, bilmediği konularda, meselelerin uzmanlarına fikir danışmanın gereğine inanacak kadar, ilim ve fenne önem verirdi.⁹⁷⁴

Eğitim konusunda Müslüman dünyadan gelen taleplere de cevap verilmeye çalışılırdı. Mesela Güney Afrika’da yer alan Ümit Burnu’ndaki Müslümanlar, kendilerine İslam’ı öğretecek öğretmen talep ettiklerinde, Osmanlı bu isteği, zorlukla da olsa yerine getirebildi.⁹⁷⁵ Hatta devlet, çeşitli alanlarda pek çok kitap bastırır; ücra yerlere kadar kurslar açtırır; ücretsiz kitaplar bile gönderirdi.⁹⁷⁶

Sultan II. Abdülhamid döneminde, güzel sanatlar, maliye, hukuk, ticaret, mülki mühendis, mülki baytar ve aşiret okullarının yanında, bir de “Şehzâdegân Mektebi” açıldı. Bu okul, temelde hanedan çocuklarına tahsis edilmesine rağmen, önde gelen devlet adamlarıyla birlikte, Mâbeyn-i Hümâyûn önde gelenlerinden kimilerinin çocuklarının da, burada eğitim almalarına izin verildi.⁹⁷⁷ Öğrencilerin başında ise, bir “Ders Nâzırı” bulunurdu.⁹⁷⁸ Fakat bir eserde geçtiğine göre, “tembel” ve “havâî” efendilerin “hiçbirinin”, ilim tahsil etme ve bir meslekteki öğrenimini tamamlama yeteneği yoktu. “Yegâne yeteneksezâ oldukları alan ise mûsikî”ydi.⁹⁷⁹

Diğer taraftan, Sultan II. Abdülhamid’in tüm engelleme gayretlerine rağmen, 1894 yılına gelindiğinde, imparatorluk topraklarında açılan yabancı okullardan, yalnızca yüzde 37’sinin resmî izni vardı.⁹⁸⁰ Bununla birlikte, “modern ve geleneksel İslami kavramları modern siyasî arenada en etkin bir şekilde değerlendiren bir hükümdar” olarak Sultan II. Abdülhamid, eğitim konusunda elinden gelenin en iyisini yapmaya

⁹⁷³ Ahmet Yüksel Özemre Mülakatı, 21. yüzyılda Sultan II. Abdülhamid’e Bakış, 47.

⁹⁷⁴ Vahdettin Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul’u* (3. Baskı), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, 16.

⁹⁷⁵ Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 31.

⁹⁷⁶ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 20. Ayrıca, 1878’den sonra taşradaki eğitim hizmetlerinin gelişimi için bk. Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 38, 69-70.

⁹⁷⁷ Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 394-401. Aşiret Mektepleri ise, “Fransa’nın İkinci İmparatorluk döneminde Senegal’de kurduğu ‘Şef Oğullarının Okulu’ tarzında” olmuştur. Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 311. Mekke emiri olan Şerif Ali Haydar da bu mektepte okumuştur. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 6. Şehzâdegân Okulu’nun geçmişten beri, aslında dar ufuklu olduğuna ilişkin bir görüş için bk. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 37. Sultan II. Abdülhamid Devrinde eğitim-öğretim işine genel yaklaşımlar ve Aşiret Mektepleri’nin, Rus ve Japon örnekleriyle kıyaslanmasıyla ilgili geniş bilgi için bk. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, 115-125.

⁹⁷⁸ BOA, Y.PRK.SGE., 2/83/1. Tarihsiz.

⁹⁷⁹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 197.

⁹⁸⁰ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 273, 276. 1883 yılında, İslam okullarının sayısı 253, yabancı okulların sayısı 167’dir. Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 75.

çalışıyordu.⁹⁸¹ Bunun için Padişahın, bir aralık Osmanlı dilinin gelişimi adına, Latin Alfabeti'ne geçme düşüncesi bile oldu. Ancak o sıralarda yaşanmakta olan; 1881'de Tunus'un ve 1882'de Mısır'ın işgali ile Sudan meselesi gibi büyük sıkıntılar, buna imkân vermedi.⁹⁸² Sultan, Türkçe konusunda ise, bu dilin, imparatorlukta Hristiyan okullarındaki öğrenciler arasında ne derece öğrenildiğini tesbit etmek için, müfettiş görevlendirilmesini isteyecek kadar hassastı.⁹⁸³ Ayrıca eğitimde, İslami vasfın ön plana çıkarılması için, din derslerine özel önem verdi.⁹⁸⁴ Onun zamanında, 1879 yılında sayısı 277 olan Rüştiyeler, 1888 yılına gelindiğinde 435'e, liselerin sayısı, 1876'da 6 iken 1908 yılında 98'e ulaştı. Bunların çoğunun başkentten ziyade vilâyetlerde açılmış olması ise, bir yönüyle eğitim atılımının taşrayı kapsadığını göstermekteydi.⁹⁸⁵

Tüm bu çabalara rağmen, Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine zemin hazırlayacak teşebbüslerin mühim bir kaynağı olarak Askerî Tıbbiye'nin belirmesi, oldukça tezat bir durumdu. Çünkü ilerleyen zamanlarda "*Jön Türk hareketini oluşturacak ilk nüve*", 1889 Haziran'ında burada oluştu. Bu hareketin kurucuları ise, bir Arnavut olan İbrahim Temo, bir Kürt olan Abdullah Cevdet, bir Çerkes olan Mehmed Reşid ve bir Türk olan İshak Sükuti oldu.⁹⁸⁶

3.2.2. Küçük Mehmed Said Paşa ve Eğitim

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının başlarından yüzyılın sonuna kadar, yanı başında oldukça etkili iki isim vardı. Bu isimler, yedi defa ve genelde kısa süreli sadrazamlık yapan Küçük Mehmed Said Paşa'yla, 1885 ilâ 1891 yılları arasında, nispeten daha istikrarlı olarak bu vazifeyi yerine getiren, Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa'ydı. Küçük Said Paşa'nın en büyük başarıları, finans ve eğitim alanlarında oldu. Mesela, 1879 ile 1885 yılları arasında açılan ilkokul sayısı 130'u buldu.⁹⁸⁷ Liselerin

⁹⁸¹ Ahmet Davutoğlu Mülakatı, 21. yüzyılda Sultan II. Abdülhamid'e Bakış, (haz. Mehmet Tosun, Yay. Dan. Hayrettin Turan), Acar Matbaacılık ve Yayınları, İstanbul 2003, 40.

⁹⁸² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 279.

⁹⁸³ Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, 219. Türkçe konusunda, Sultanın ve devlet ricalinin yaklaşımları hakkında geniş bilgi için Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, 107-125.

⁹⁸⁴ Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 33.

⁹⁸⁵ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 291.

⁹⁸⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 302.

⁹⁸⁷ Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, 32-33. İmparatorluğun sonlarına doğru, bugünkü Suriye ve Irak'ta, 28.400 ilkokul ve 570 de ortaokul bulunmaktaydı. Carter Findley, *Ottoman Civil Officialdom*, 134-5 ve 139'dan aktaran Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, 121. Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 75 ve 85'te, bu yıllardaki ilkokul sayısı 131 olarak verilmiştir. Ayrıca bu miktarın, 1908 yılına

sayısı ise, 3'ü 1876'dan önce açılmış olmak üzere, 1885 yılına gelindiğinde 44'tü ve her okulda, ortalama 40-50 öğrenci vardı.⁹⁸⁸ Said Paşa ayrıca, Mühendis Mektepleri'nin gelişmesine de çalıştı.⁹⁸⁹

1876-1878 yılları arasındaki Mâbeyn Başkâtipliği görevinden sonra sadrazamlığa getirilen Küçük Said Paşa, Sultan II. Abdülhamid'e, içinde çeşitli okullar ve Darülfünun önerisinin de bulunduğu bir rapor sundu. Böylece, tüm yukarıdaki gayretlerle birlikte, ilk ve ortaöğretimde istenen başarı sağlanamamış olsa da, eğitim konusunda, imparatorluğun büyüklüğüyle orantılı bir gelişim yakalanamasa da,⁹⁹⁰ okullaşma oranı, Darülfünûn'a varıncaya kadar atılımını sürdürdü.⁹⁹¹

3.2.3. Büyük (Eğimli) Said Paşa ve Eğitim

Eğitim konusunda gayret içinde olan isimlerden birisi de, Eğimli Said Paşa'ydı. O, Osmanlı'nın, özellikle eğitim ve hukuk alanında geri kaldığından dolayı çöküş sürecine girdiğini ve çözümün ise, bu kurumların ıslahında olduğuna inanmaktaydı.⁹⁹² Yakın arkadaşı Münif Paşa'yla birlikte, Batı bilim koridorlarındaki gelişmeleri takip edebilmek amacıyla, "Cemiyet-i İlmiye-i Osmânîye"yi kurdu. Mecmua-ı Fünûn dergisinde, aydınlanmaya dair yazılar kaleme aldı. Bahriye Nezâreti için yazdığı yirmi altı maddelik "Nizamnâme-i Esâsiye" isimli reform paketi, 1868'de yürürlüğe girdi. Bu paket, daha çok, okulda okutulan derslerin müfredatlarının ve öğrencilerle birlikte, tüm okul çalışanlarının vazifelerinin düzenlemesiyle ilgiliydi. Paşa, Tophâne-i Âmire bünyesinde faaliyet gösterecek olan, "Muâyene ve Tecrübe-i Mamûlat-ı Harbiye" ismiyle bir dairenin açılmasını da sağladı.⁹⁹³

3.2.4. Sâmpaşazâde Abdülatif Suphi Paşa ve Eğitim

Dönemin eğitim konusunda ileri gelen şahıslarından birisi de, Sâmpaşazâde Abdülatif Suphi Paşa'ydı. O, Marmara Üniversitesi'nin çekirdeğini oluşturan

kadar Anadolu'da 14.000'e çıktığı belirtilmiştir. Diğer okul sayılarıyla ilgili detaylı bilgi için aynı eser, 89-105.

⁹⁸⁸ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 72.

⁹⁸⁹ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 280.

⁹⁹⁰ Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 386-387, 392-393.

⁹⁹¹ Sultan II. Abdülhamid döneminde açılan ve pek bilinmeyen üç okul için bk. Şakir Batmaz, "II. Abdülhamid Devrinin Bilinmeyen Üç Bahriye Mektebi (Tüccar Kaptan, Torpido ve Elektrik Mektepleri)", *Devr-i Hamid, Sultan II. Abdülhamid*, V, 131-143.

⁹⁹² Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 184.

⁹⁹³ Eğimli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğimli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 10-12.

“Hamidiye Ticaret Mekteb-i Âlîsi”nin, Kız Sanayi ve Ticaret Mekteplerinin kurucusuydu. Osmanlı’da meskukat ilmiyle, bilimsel usuller çerçevesinde uğraşan ilk kişiydi. Ayrıca, geçmişte, Osmanlı’nın ilk Âsâr-ı Atıka Nizamnâmesi’nin çıkartılmasında da büyük gayretleri olmuştu.⁹⁹⁴ Bunların dışında, Osman Hamdi Bey’e, Arkeoloji Müzesi’ni kurarken de destek oldu. Yine, Halep’te bulunmasına rağmen, yerli halkın hurafeleri ve Suriye valisinin engel olması nedeniyle, üzerinde inceleme yapılamayan Hitit Uygarlığı’na ait değerli taşlar için çalışma izni vermesi ve sonunda, bunların İstanbul’a sevkini gerçekleştirmesiyle, bu uygarlığı aydınlatma gayretleri içindeki yerini de aldı.⁹⁹⁵

3.3. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE EKONOMİ YÖNETİMİ

3.3.1. Sultan II. Abdülhamid Döneminde Genel Ekonomik Durum

XIX. yüzyıl, artık, ekonomik ilişki ve şartların oldukça değiştiği ve devletlerin genel siyasetlerinin neredeyse tamamen⁹⁹⁶ ekonomik zemin üzerinde belirlendiği bir yüzyıl oldu.

Söz konusu yüzyılın sonlarında, Osmanlı’daki genel ekonomik durumu göstermesi açısından, 1875 yılında bir kuruş, 1975 yılı değerlerine göre, yaklaşık 5-7 Türk lirası civarındaydı.⁹⁹⁷ Sultan II. Abdülhamid döneminin başlarında, Ayastefanos Antlaşması imzalanırken 1 Osmanlı altın lirasının değeri ise, 350 kuruşa kadar çıktı. Bunun nedeni, paranın değer kaybetmesine yol açan binlerce kese kaimenin piyasaya sürülmüş olmasıydı.⁹⁹⁸

1873 yılı sonu itibariyle yapılan dış borçlanma ise, 97 milyon 708 bin 820 Osmanlı altınını civarındaydı. Dış borçların bütçe içindeki payı, Sultan Abdülaziz’in saltanatının başlarında, yüzde 18.8, 1869-70’de yüzde 33 ve tahttan indirildiği sırada

⁹⁹⁴ Ali Akyıldız, “Abdüllatif Subhi Paşa (1818-1886)”, *TDVİA*, XXXVII, 450-452.

⁹⁹⁵ C. W. Cream, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, 13-23’den aktaran Fazıl Bülent Kocaemi, *Devletin Zirvesinde Üç İsim, Abdurrahman Sâmî Paşa, Abdüllatif Suphi Paşa ve Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Ekinoks Yayınları, İstanbul Tarihsiz, 55-59. Osman Hamdi Bey ise, sefirlik, nâzırlık ve sadrazamlık yapmış olan İbrahim Edhem Paşa’nın oğlu olup; ressam, müzeci ve arkeolog olarak dünya çapında ün yapmış ve ismi, *Britannica Ansiklopedisi*’nde madde başı olarak ele alınmıştır. Karpaz, *İslam’ın Siyasallaşması*, 274.

⁹⁹⁶ Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 42.

⁹⁹⁷ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 41.

⁹⁹⁸ Abdülaziz Bayındır, *Ticaret ve Faiz*, (Elektronik Sürüm-Birinci Baskı), Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, 304-305.

ise, yüzde 43.9 olmuştu.⁹⁹⁹ Böylece devletin ekonomik durumu, Sultan II. Abdülhamid zamanına gelindiğinde, söz konusu dış borçlar ve savaşlar nedeniyle, oldukça kötü durumdaydı. Üstelik amcası Sultan Abdülaziz'in şahsi borcu, 200 bin altın lirayı, Sultan V. Murad'ın borcu ise, tahttan indirildiğinde, 800 bin altın lirayı buluyordu.¹⁰⁰⁰

Yığılan borçların kökeninde yatan asıl neden, devletin, iktisadi bilgisizliği sonucunda, Düyûn-ı Umûmiye'nin kuruluşuna kadar alınan borçların, “*ancak yarısının ele geçmesiydi.*”¹⁰⁰¹ 1994 yılı rakamlarıyla söylenecek olursa, 1881 yılına gelindiğinde dış borç, 101 milyar dolar kadardı. Bunun ise, Düyûn-ı Umûmiye'nin kurulmasıyla birlikte 58,4 milyar doları silindi, 42,4 milyar doları ödeme planına dahil edildi. Bu, bir açıdan, Sultan II. Adülhamid'in önemli bir başarısıydı.¹⁰⁰² Aslında çelişkili biçimde, Batılılar'ın da işine gelen bir başarıydı bu, çünkü “*aksi takdirde devlet parçalanacak ve hiçbir şey alamayacaklardı.*”¹⁰⁰³

Düyûn-ı Umûmiye İdâresi, temelde daha önce kurulmuş olup, Hamilton Lang'ın başkanlığında vergi tahsili yapan Rûsûm-ı Sitte İdâresi'nin yerini aldı. Kurumun gelir kalemleri tuz, tütün, damga pulu resmi, alkollü içkiler, balık resmi, ipek öşrü ve tönbeği benzeri vergilerdi. Cidde ve Yemen gümrükleri dışındaki gümrük gelirlerinin hemen tamamı da, yabancı borçlara karşılık gösterildi. Öte yandan, sonraki zamanlarda, Kurumun memur sayısı, Mâliye Nezâreti'ni dahi geçti ve sürekli memurların yanında, geçici olarak çalışan memurlar da istihdam edilmeye başlandı.¹⁰⁰⁴

Düyûn-ı Umûmiye'nin kurulması, yabancı yatırımcılar için, 1875 ekonomik krizinin tahrip ettiği güvenin, yeniden tesis edilmesini sağladı. Böylece, XIX. yüzyılın

⁹⁹⁹ Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 47-48.

¹⁰⁰⁰ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 43-44.

¹⁰⁰¹ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, 194-195. Osmanlı Devleti'nin toplam borçlarının esasını teşkil eden 251 milyon 209 bin 758 liranın, yalnızca 135 milyon 15 bin 751 lirası kullanılabilmiştir. Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 48. Düyûn-ı Umûmiye'nin kurulmasıyla birlikte, tarihte ilk kez olmak üzere, gelir ve alacak tahsilatının üçte ikisi, direkt Osmanlı hazinesine gitmeye başlamıştır. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 222.

¹⁰⁰² Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, 88.

¹⁰⁰³ Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, 7, 10.

¹⁰⁰⁴ Rıdvan Akın, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)*, Der Yayınları, İstanbul 2002, 126-128. Maliye Nezâreti'nde 5.500 memur çalışırken, Düyûn-ı Umûmiye'de çalışan memurların sayısı, 8.000'den fazla olmuştur. Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 196. Ekonomik sıkıntılara bir örnek olmak üzere, 1890'ların sonunda Maarif hissesinin, öğretmen maaşlarını ödemeye yetmediğine dair bk. Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, 121. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid döneminde, mali işlerin düzene sokulması için kurulmuş olan komisyonlar ile bu komisyonlarda görev yapan yerli ve yabancı çeşitli isimler ve Muharrem Kararnâmesi'nde ilk defa tadilat yapılarak alınan, “tedvin-i düyûn” kararı için bk. Bölükbaşı, *Tezyid-i Varidat ve Tenkih-i Masarifât, II. Abdülhamid Döneminde Mali İdare*, 79-124.

son yirmi yılında, birçok iş sektöründen insan, imparatorluğa geldi. Kurum ayrıca, büyük denilen güçlerin, mali ve ekonomik çıkarlarının birçok önemli ayağından biri oldu. Diğer önemli ayaklar ise, Osmanlı Bankası ile, Düyûn-ı Umûmiye'nin bir uzantısı olup, 1887 yılında beş bin altı yüz, 1891 yılında sekiz bin sekiz yüz kişiyi çalıştıran, "Tütün Rejisi" şeklinde ortaya çıktı.¹⁰⁰⁵

Bununla birlikte, Sultan II. Abdülhamid'in, ekonominin rayına sokulması için giriştiği işlerden ikisi, 1882'de açılan İstanbul Ticaret Odası ile 1888'de yeniden işlerlik kazandırdığı Ziraat Bankası'ydı. İstanbul Ticaret Odası, aynı zamanda, *Journal de la Chambre de Commerce d'Istanbul* dergisini de yayınlıyordu. Bu odayı, 1884'te Fransızların, 1885'te İtalyanların ve 1887'de de İngilizlerin kurdukları ticaret odaları izledi.¹⁰⁰⁶

Sultan II. Abdülhamid döneminde yaşanan en itibarlı zafer olan ve Başkomutanının, Gazi İbrahim Ethem Paşa olduğu¹⁰⁰⁷ 1897 Yunan Zaferi'nden sonra ise, Osmanlı kâğıt paraları üzerinde, Padişaha atfen, "Gazi" ünvanı belirmeye başladı.¹⁰⁰⁸ Diğer taraftan, Sultan II. Abdülhamid, son günlerine kadar, devletin ekonomik düze çıkabilmesinin temeli olarak değerlendirdiği ve gençliğinden beri alışageldiği tasarruf politikasını da sürdürdü. Haziran 1908 tarihli Mâliye Nezâreti'ne gönderdiği iradesinde, hazineye karşılığı bulunmadığı halde talep edilen para basma işine, neden karşı olduğunu, gerekçeleriyle birlikte açıkladı.¹⁰⁰⁹ Padişah yine, bazılarında başarısız olsa da, şehzâdeliğinden kalma alışkanlıkla, girişimcilik ruhunu da canlı tuttu. Örneğin Çarşı-yı Kebir'de (Kapalı Çarşı) bulunan dükkânının bir bölümünde, kumaş ticareti yapmaya devam etti.¹⁰¹⁰

Öte yandan, Sultan II. Abdülhamid zamanındaki bir kısım ekonomik faaliyetler, sadece, tebaayı çeşitli imtiyazlar vererek teşvik etmek yoluyla değil, aynı zamanda azınlıklardan olan vatandaşlardan, satmak istedikleri arazileri satın alarak yatırım yapma biçiminde de sürdürüldü. Mesela, "Pitalis Paşa'nın zevcesiyle tebaâ-yı ecnebiyeden

¹⁰⁰⁵ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 271-272.

¹⁰⁰⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 282-283.

¹⁰⁰⁷ Tepeyran, *Hatıralar*, 559.

¹⁰⁰⁸ Ethem Eldem, *A History of the Ottoman Bank*, İstanbul 1999, 188'de 45 nolu dipnottan aktaran Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 93. Sultan II. Abdülhamid, daha önce, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında, Osmanlı ordusunun Plevne'de kazandığı zaferlerden sonra verilen "Gazi" ünvanını ise, kullanmamıştır. Karpas, *İslam'ın Siyasallaşması*, 277.

¹⁰⁰⁹ Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, 228, 244.

¹⁰¹⁰ BOA, Y.MTV., 3/97/1. 4 Cemâziyelâhîr 1297/14 Mayıs 1880.

*diğer birkaç zâtın taht-ı tasarrufunda” olan ve “Bahr-i Siyah Boğazı’nda Rumeli Kavağı’na üç çaryek saat mesâfede virli karyesi nam mahaldeki” çiftlik, bu arazilerden birisiydi ve burada bir şeker fabrikası kurulabilirdi.*¹⁰¹¹

Tüm bunlarla birlikte, özellikle, Osmanlı aleyhine değişen Batı askerî politikasının sonucu olarak, Arap vilâyetlerinde yapılan askerî yatırımlar, zor durumda olan maliyeye, ek bir yük getirdi. Yalnızca ordunun giderleri, “*vilâyet gelirlerinin yaklaşık yüzde 70’ini yutuyordu.*” Tüm bunlar yetmezmiş gibi bir de, büyük denilen güçlerin imtiyaz sisteminde direktmeleri söz konusuydu. Mesela Sultan II. Abdülhamid, 1887’de yayınladığı bir nizamnâme ile, yabancı anonim şirketlerin Ticaret Nâzırlığı’ndan ruhsat almalarını sağlamaya çalıştı ama başarılı olamadı. Üstelik yabancı yatırımcılar, sürekli olarak, ayrıcalıkların kendilerine sunduğu avantajların ötesine geçme çabasındaydılar. Örneğin İngilizler, İzmir civarında kapitalist mantıkla işleyen büyük işletmeler kurmuş olmakla birlikte, buradaki büyük Batı şehirleriyle iş yapan ticarethane sahiplerini de, ortak olarak yanlarına alıyorlardı. Yine, Padişahın tüm çabalarına rağmen, vergi tahsilat sisteminde mültezimlerin ağırlığı, devletin sona ermesine kadar yerini korudu.¹⁰¹²

Yeni ekonomik güç olmaya başlayan Almanya’nın, sanayi alanında giderek kuvvetlenmesi, hem ürettiği metanın, hem de yöneldiği dünyanın çeşitlenmesine yol açtı. Eskiden Batı’ya imtiyaz veren Osmanlı Devleti, artık, Almanya ile yapılacak bir anlaşma vasıtasıyla, “*Devlet-i Aliyye’nin ahvâl-i mâliyesini takviyeye medâr olacak sûrette bir muâhede-i ticâret akdedilmesine say etmekten*” bahsetmeye başladı.¹⁰¹³ Fakat bu girişim, İngilizlerin buna misilleme olarak Mısır’la görüşmelere başlamasıyla, sonuçsuz kaldı. Bundan sonra Almanya ile ilişkilerin yönü, demiryolları üzerinden belirdi. 1899 tarihli bir Islah-ı Sanayi Komisyonu raporu ise, tüm çabalara rağmen, bilhassa cam ve kâğıt benzeri metalar için harcanan ithalat giderlerinin, büyük miktarlar tuttuğundan söz etmekteydi.¹⁰¹⁴ 1891 yılında, 19 milyon liralık toplam bütçenin 6,1 milyonu orduya, 1,25 milyonu jandarmaya, 600 bin lirası tersane giderlerine, yine 600

¹⁰¹¹ BOA, A.MKT.MHM., 502/68/2. 29 Şubat 1307/12 Mart 1892.

¹⁰¹² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 218, 275, 281.

¹⁰¹³ BOA, Y.PRK.BŞK., 16/77/1. 19 Safer 1307/15 Ekim 1889.

¹⁰¹⁴ Zeki Arıkan, “İzmir Kâğıt Fabrikası (1843-1863)”, (haz. Hamdi Can Tuncer), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, 24-26 Mayıs 1993-Ankara: Bildiriler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1999, 310.

bin lirası da Bahriye'nin diğer harcamalarına aitti.¹⁰¹⁵ 1897 yılına gelindiğinde ise, ordunun payı, 18 milyon 927 bin liralık toplam bütçenin, neredeyse yarısına eşitti.¹⁰¹⁶

Diğer taraftan, bazen, -ya Padişahın özel istekleri/ihtiyaçları olduğu için veya ekonomik faaliyet alanlarını takip edip, gerekli düzenlemeleri yapmak için- çeşitli vilâyetlerden Mâbeyn-i Hümayûn'a, kumaş nümuneleri ile fotoğraflar getirtilirdi. Bu ise, o zamanın teknolojisi göz önüne alındığında, oldukça masraflı bir işti ve maliyeye yükü büyüktü. Söz konusu masrafların, maliyenin “*bütçe lâyhalarına derc*” edilmesine, Padişahın, bu tür harcamalarda, eskiden beri kendi özel hazinesini kullandığını belirterek, Mâbeyn Başkâtibi Süreyya Paşa ile Kâzım ve Ekrem beyler muhalif fikir beyan ettiler.¹⁰¹⁷ Yine, Sultan II. Abdülhamid'in güvendiği ve Mâbeyn kâtiplerinden olan Hakkı Bey, mali konulardaki görüş ve fikirlerini kaleme alarak, Padişaha arzetti. O, maliyeden anlayan kişilerin işlerin başında olması, “Muhasebat Defteri” tutulması, mali konulardaki teftişlerin düzenli olarak yapılması gibi başlıklar altında toplanabilecek önerilerini, bir arizayla takdim etmişti.¹⁰¹⁸ Bir belgede yine, mali problemlerin ıslahı konusunda, Mâbeyn'deki Erzak Ambarı'nın, Matbah ve Istabl-ı Âmire'nin “*zâyiât ve isrâfâtının*” önünün alınması, memur maaşlarının adil bir şekilde yeniden düzenlenmesinden bahsedilmektedir.¹⁰¹⁹ O sırada Mâbeyn İkinci Kâtibi olan Tahsin Paşa'nın da bir önerisi oldu. Kendisi, Osmanlı Devleti'ne yakınlık gösteren Paris hükümetiyle, “*mâliye hakkında teâtî-i efkâr olunduğu takdirde bunun Fransa kabinesini fevkalgâye minnetdâr ederek muâvenetlerini temin edebileceğini*” bildirdi.¹⁰²⁰

Devleti, hem içte hem de dış dünyada kuşatan, çeşitli ve belirsiz siyasî atmosferin de etkisiyle, kurumlar için yapılan tahsisat yeterli gelmiyordu. Çünkü, beklenmedik masraflar ortaya çıkabiliyordu. Askeriye bunların başlıcası olup, onun için

¹⁰¹⁵ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 285.

¹⁰¹⁶ Karpas, *İslam'ın Siyasallaşması*, 276.

¹⁰¹⁷ BOA, Y.PRK.A., 6/40/1. 25 Şubat 1306/9 Mart 1891.

¹⁰¹⁸ Layiha niteliğindeki arizada geçen konularla ilgili geniş bilgi için BOA, Y.EE., 10/11/1. 18 Recep 1321/10 Ekim 1903. Sultan II. Abdülhamid'in, mali konularda güvendiği diğer iki adamı ise, şehzâdeliğinden beri tanıdığı Rum bankacı Zarifi ile Ermeni borsa simsarı Assani idi ve aralarında “*sıkı bir dostluk*” vardı. Diğer bir tanıdığı, Beyoğlu'nda büyük bir şirketin müdürü olan ve onunla yaptığı konuşmalardan oldukça faydalandığı, Mr. Thomson'dı. Ona bir gün, “*bizim gibi Haremağalarının yetiştirdiği esir çocuklardan ne beklenebilir*” demiştir. Yine tahta çıktığında, özellikle nâzırların dediklerini yapmayacağını, beğenmediklerini hemen görevlerinden alacağını da söylemiştir. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 57, 94-95, 102.

¹⁰¹⁹ BOA, Y.EE., 10/23/1. 21 Rebiülâhir 1297/2 Nisan 1880.

¹⁰²⁰ BOA, Y.PRK.BŞK., 9/21/1. 23 Kanûn-ı evvel 1300/4 Ocak 1885.

yapılan “mübâyaânın ekseriya kısmı fiyat-ı fahşâ ile vukû‘ buluyordu.” Bu nedenle artık, her yıl ve her kurum için belirlenen ve onunla yetinilmesi istenen bütçe tahsisatının, daha isabetli yapılabilmesi için, “96 sene-i mâliyesi ibtidâsından itibâren...bir sene zarfında cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne için doğrudan doğruya Hazine Nezâret-i Celilesi’nce konturatu ile mübâyaâsı lazım gelen kâffe-i erzak ve melbûsat ve sâire-i bil-cümle malzeme-i askeriye”nin, detaylı olarak bildirilmesi istenmekteydi.¹⁰²¹

3.3.2. Ahmed (Arap) İzzet Holo Paşa ve Ekonomi

Ahmed İzzet Holo Paşa, Suriyeli bir ailenin çocuğuydu. Gençliğinde, icra ve ticaret mahkemelerinde görev yaptı. Mâbeyn-i Hümâyûn’a alınması, Şeyh Ebulhüda sayesinde oldu.¹⁰²²

Holo Paşa, Mâbeyn’e girdikten kısa bir süre sonra, Sultan II. Abdülhamid’in güvenini daha fazla kazanmayı başardı. O, özellikle, Sultanın çok önem atfettiği maliye komisyonlarında büyük rol oynadığı gibi, bu komisyonlarda, Padişahın en yetkili görevlisi oldu.¹⁰²³

İzzet Paşa, maliye komisyonları tam olarak icraata başlamadan önce, vilâyetlerle yazışır ve sadrazam ile nâzırlar gibi önemli devlet erkânıyla, toplantılar yapardı. Böylece merkez ile vilâyetler arasındaki para işlerini yakından izlerdi. Söz konusu toplantılarda, Padişahın fikirlerini ve talimatlarını bildirirdi. O, Sultan II. Abdülhamid’in “gölge maliye nâzırı” gibi çalışırdı.¹⁰²⁴

3.3.3. Küçük Said Paşa ile Abdülatif Suphi Paşa ve Ekonomi

Osmanlı borçlarının ödenebilmesi, planlı-programlı bir takvimin takip edilmesini zorunlu kılıyordu. Bu noktada, Sultan II. Abdülhamid’in, bir dönem Mâbeyn’deki danışmanlarından birisi olan Küçük Mehmed Said Paşa ön plana çıktı. O, görev süresi boyunca, ekonominin bir nebze de olsa istikrara kavuşması için, sıkı önlemler aldı, idarî reformlara girişti. Muharrem Kararnâmesi’nin yayınlanmasıyla

¹⁰²¹ BOA, Y.PRK.BŞK., 2/18/1. 25 Cemâziyelevvel 1296/17 Mayıs 1879.

¹⁰²² Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid’in Hayatı*, 179-180.

¹⁰²³ Bölükbaşı, *Tezyid-i Varidat ve Tenkih-i Masarifât, II. Abdülhamid Döneminde Mali İdare*, 80,

¹⁰²⁴ Bölükbaşı, *Tezyid-i Varidat ve Tenkih-i Masarifât, II. Abdülhamid Döneminde Mali İdare*, 116. Ayrıca yine aynı eserde, çeşitli kaynaklara istinad edilerek, İzzet Holo Paşa hakkında, başka bilgiler de verilmiştir. Bu bilgilerden birkaçı; Paşanın, maliyeyi tamamiyle “yed-i zabtına” geçirdiği, Başkâtıp Tahsin Paşa’nın, onun en büyük rakiplerinden birisi olduğu, şahsi harcamalarını komisyonlara yüklediği gibi iddialardır. Bölükbaşı, aynı eser, 117-118.

kurulan Düyûn-ı Umûmiye İdâresi'nin hazırlık görüşmelerinde yer alan, başlıca kişilerdendi.¹⁰²⁵ Said Paşa, nafia, ticaret ve ziraat işlerini, bir elden yönetmenin önemine inanırdı. Paşa, aynı zamanda, Maden Komisyonu'nun düzenlenmesi ve mali alanda istatistik çalışmalarının hız kazanması için de gayret etti.¹⁰²⁶

Küçük Said Paşa, en önemli başarılarından birisini de, 1901 yılının sonlarına doğru, Doğu Akdeniz'de baş gösteren bir askerî tehdit sırasında ortaya koydu. Osmanlı hazinesine borç para veren, Fransız uyruklu Lorando ve Tubini adındaki bankerler, alacaklarını tahsis edemeyince, devreye Fransa ordusu girmiş ve o dönemde Osmanlı Devleti'ne ait olan Midilli Adası'na, bir miktar asker çıkarmıştı. Said Paşa, borçların ödenmesine dair yürütülen müzakerelerde etkin bir rol oynadı ve böylece, söz konusu tehlike ortadan kaldırıldı.¹⁰²⁷

Sultan II. Abdülhamid zamanında, çekinmeden, mali durumun ne kadar kötü olduğunu, sebepleri ve çıkış yollarıyla raporlaştıran kişilerden birisi de, Abdülatif Suphi Paşa'ydı. O, Sultan II. Abdülhamid'e devletin eksik ve zayıf yönlerini, tüm açıklığıyla anlatan ve çözüm yollarını tavsiye eden nadir insanlardandı.¹⁰²⁸ Suphi Paşa, İlk maarif nâzırı Abdurrahman Sami Paşa'nın oğluydu. Paşa Mısır'da, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın özel kitâbetinde, Mısır Mülkiye Kalemi'nde, Muhasebat-ı Mısriyye İdaresi'nde çeşitli vazifelerde bulunmuştu. 1849 yılında İstanbul'a geldi. 1878 ilâ 1886 yılları arasında, birçok defalar, Evkaf-ı Hümayûn Nâzırlığı, Ticaret ve Ziraat Nâzırlığı, Maliye Nâzırlığı yaptı. Bu görevlerini sürdürürken, Müze-i Hümayûn'un orta kısmının temellerini attı. Cami, mescid, mektep ve diğer vakıf binalarının denetlenmesiyle ilgili olarak bir teftiş masası kurulmasını sağladı.¹⁰²⁹

3.4. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE DİPLOMASİ YÖNETİMİ

3.4.1. Sultan II. Abdülhamid Döneminde Dış İlişkiler

Diplomasi, XV. ve XVI. yüzyıllardan itibaren, temelini Batı siyasî zihniyetinin attığı bir alan olarak şekillenmeye başlamıştı. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, Osmanlı Devleti, artık, dünyadaki her gelişmeyi olduğu gibi, diplomasi alandaki değişimleri de

¹⁰²⁵ Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, 33.

¹⁰²⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 280.

¹⁰²⁷ Bölükbaşı, *Tezyid-i Varidat ve Tenkih-i Masarifat, II. Abdülhamid Döneminde Mali İdare*, 101.

¹⁰²⁸ Kocaemi, *Devletin Zirvesinde Üç İsim, Abdurrahman Sâmî Paşa, Abdülatif Suphi Paşa ve Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 86-87.

¹⁰²⁹ Akyıldız, "Abdülatif Subhi Paşa (1818-1886)", 450-452.

izlemek mecburiyetinde olduğu bir noktaya geldi. Eskiden çeşitli ilişkiler ağıyla yürütülen dış ilişkiler, bu yüzyılda, yeni diplomatik kuralların yol göstericiliğinde ilerlemek zorundaydı.

Sultan II. Abdülhamid'in dış politika konusundaki ilk fikirleri, amcası Sultan Abdülaziz'le yaptığı, 1864 Mısır ve 1867 Avrupa gezisiyle oluşmaya başladı.¹⁰³⁰ Onun zamanında dış politikanın özetini, “devletin kendi haline kalması” ilkesi oluşturdu. Bunun için yapılması gerekenler ise, dış siyasette sorun çıkarmaktan kaçınmak, iç siyasette dışa karşı birliği sağlamaktı. Üstelik Sultan, Berlin Kongresi'nde, diplomasinin “nelere kâdir olduğunu görmüş, çarpışan tarafların bol kan ve para akıttıklarıyla kalmalarına, seyirci konumundaki devletlerin ise önemli kazançları diplomasi yoluyla elde etmelerine” şahit olmuştu.¹⁰³¹

Diğer taraftan, dönemin büyük denilen güçlerinin yönetim işine yaklaşımları, kontrolcü ve hakimiyetçiydi. Tek farkla ki, onlar bunu yaparken, bir medeniyet mantığıyla bütüncül davranabiliyorlardı. Sultan II. Abdülhamid ise, bölünüp parçalanmaya yüz tutmuş bir imparatorlukta, bu görevi neredeyse tek başına uhdesine aldı. Osmanlı Devleti'ne gönderilen her bir yetenekli Batılı diplomat, büyük bir gelecek idealini ve devrin ilerleme dinamiklerine sahip olmanın verdiği özgüveni arkasına almış olarak konum alıyorlardı. Osmanlı'da ise, Padişah ile bir elin parmaklarından fazla olmayan kişilerin gayretleri söz konusuydu. Bu bağlamda, ne denli önemli bir seviyeye geldiği artık iyice belirginleşmiş olan diplomasi alanında, Batı'nın gelecek vizyonunu gösterir şekilde, Sultan II. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında, 1877-1880 yılları arasında görev yapmak üzere İngiltere'nin seçtiği sefir, hem arkeolog hem diplomat olan, Mezopotamya'da Ninova kentini bulan, Doğu konusunda çok bilgili Sir Henry Layard oldu.¹⁰³² Diğer bir örnek, 1893-1897 yılları arasında İstanbul'daki Amerikan

¹⁰³⁰ Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul 1987, 62-65'ten aktaran, Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, 3-4.

¹⁰³¹ Erol Mütercimler, *Ertuğrul Faciası, 21. yüzyıla Doğru Türkiye-Japonya İlişkileri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010, 27, 30. O, ayrıca, mesela İngiltere'deki Fenians Ayaklanması'nı da, “bütün ayrıntılarıyla” bilmekteydi. Böylece, meşruti kralların bile taht korkusu ve kaygısı çektiklerinin farkında olmuştur. Bunun dışında, yine aynı yerde geçtiğine göre İngiltere, otuz yıl önceki Avrupa gezisinde şahit olduğu güçlü donanmasıyla, Sultan II. Abdülhamid üzerinde, saltanatı boyunca etkin olmuştur. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 67-68. Padişahın, rakibi olan güçlü devletlere karşı bir koz olarak kullandığı İslamcılık ise, tahta çıktığından itibaren oluşmaya başlayan bir tasarımdır. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 204, 213.

¹⁰³² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 87.

Büyükelçisi, Alexander Watkins Terrell'di. Onun mesleki kariyeri içinde, yargıcılık, senatörlük ve generallik bile vardı.¹⁰³³

Tüm bu güçlü hamlelere karşı Padişahın yardımına, imparatorluğu kurtarmak için, hem iç hem de dış siyasette kullanabileceği bir araç olarak, “Panislamizm” yetiştirdi. Bunun “*filizlenmesi*” ise, ilk olarak, İngiliz sömürgesinde olan Hindistan'daki Müslümanlar arasında meydana gelen hareketlenmeler sonucunda gerçekleşti. Yani, İslamcılık siyaseti neticesinde, bu gibi hareketlenmelerin, Hindistan ve benzeri diğer sömürge yerlerinde de meydana getirilerek, ilgili Batılı devletler üzerinde bir baskı oluşturulabileceği düşüncesi oluştu. Vambéry'ye göre bu düşünce, Sultan II. Abdülhamid'in, Müslümanlar gözündeki itibarını, çeşitli ülkelerin, kendileriyle ilgili meselelerdeki talepleri neticesinde, bu meselelerin ortadan kaldırılması için kullanmış olmasıyla, etkisiz bir seviyede kalsa da, dönemin güçlü devletleriyle pazarlık noktasında, yine de Padişahın elini kuvvetlendirdi. Bu siyaset, Padişahın Mâbeyn'deki Husûsî Kâtibi Âli Vehbi'nin de gözünden kaçmamıştı. Böylece Padişahın dünya siyaseti olarak, “*hilâfet siyaseti*” ortaya çıktı. Bu atılım, dünya politik dengesinde güçlü bir konum kazanmak yoluyla büyük güç olabilmenin gereğini yerine getirmenin, en güçlü işaretiydi.¹⁰³⁴ Öte yandan, Sultan II. Abdülhamid'e göre halifelik, kendisine atalarından miras kalmıştı ve Padişah bu kurumu daima, Müslümanların haksızlığa uğramalarına engel olmak, onurlarını muhafaza etmek, hac organizasyonlarını düzenlemek gibi dinî yönü olan işlerde kullandı. Mülki ve idarî mevzularda ise, “padişahlık” söz konusuydu.¹⁰³⁵ Böylelikle sonuç, devletin Doğu'ya doğru adım atmasını sağlamak ve İngiltere'nin kurmuş olduğu sömürge mekanizması ile mücadeleyi, uluslararası zemine taşıyarak, devlet üzerindeki dış baskıları, bir ölçüde azaltmak oldu.¹⁰³⁶

¹⁰³³ Sultan II. Abdülhamid'in yaptırdığı ilk modern nüfus sayımı için Padişaha yardımcı olan kişi ise, Amerika'daki ilk nüfus sayımını yöneten ve yine, 1885 ilâ 1887 yılları arasında, Osmanlı'daki Amerikan Büyükelçisi olan, Samuel S. Cox olmuştur. Karpaz, *İslam'ın Siyasallaşması*, 271-272.

¹⁰³⁴ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 95, 244. Aslında “Panislamizm” ile “İslamcılık” siyaseti, tamamen aynı şeyler değildir. Dünyadaki “Pan” hareketleri, XIX. yüzyıla kadar, bir milliyetin üstünlüğünü esas almış olup; dil, ırk, kültür gibi açılardan ortak olan toplumları kapsamıştır. Mesela, Fransa'yı yenerek ortaya çıkan Prusya'nın etrafında birleşenler, Alman ırkındandır. Panславизм'in hedefi, Slavları birleştirmek olmuştur. II. Abdülhamid ise, kendisine yönelik olarak öne sürülen, Panislamist bir dış politika takip ettiği iddialarını sürekli olarak yalanlamış ve İslamcı düşüncüyü destekleyerek, milletine, yalnızca taze bir sosyal ve dini motivasyon kaynağı sunmayı amaçlamıştır. Ayrıca, İslamcılık siyasetinin oluşumu, 1856'dan 1876'ya kadar süren dönemde gerçekleşmiştir. Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 23-24, 32, 38.

¹⁰³⁵ Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 198-210.

¹⁰³⁶ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* (93. Baskı), Küre Yayınları, İstanbul 2014, 86.

Gerçekten de sergilenen gayretin gerçek anlamı tam da buydu. Yani Padişahın burada yaptığı, “*gerçekte ve pratik olarak dünya Müslümanlarını birleştireceği*” gibi realist olmayan bir yaklaşımdan¹⁰³⁷ uzak durarak, dış şartları, Osmanlı Devleti’ne faydası olacak şekilde yönlendirmekten ibaretti.

Diğer taraftan, Sultan II. Abdülhamid’in bu politikaya yönelişine katkıda bulunan durumlardan birisi de, emperyalist hedeflerle birbiriyle kıyasıya rekabete girişmiş olan Batılı devletlerin, meydanı yalnızca İngiltere’ye bırakmayacak kadar güçlenmesiydi.¹⁰³⁸ Yine İngiltere’nin, 93 Harbi’nde Osmanlı’yı yalnız bırakması, sonra Kıbrıs’a yerleşmesi ve üstelik Doğu Anadolu’da bir tampon Ermeni Devleti kurmak istemesi gibi nedenler, konunun diğer siyasî sebeplerini teşkil etti. Öte yandan, özellikle İslahat Fermanı’nın ardından, gayrimüslim tebaaya tanınan eşitlik hakkının Müslüman vatandaşlarda meydana getirdiği memnuniyetsizlik ise, sosyal nedenlerden yalnızca biriydi. İslamcı politikaya yönelim, Müslüman vatandaşları bir nebze de olsa memnun edebilirdi.¹⁰³⁹

Sultan II. Abdülhamid’in düşüncesinde, 1881 yılına gelinceye kadar, “*Avrupacılığa bağlılığa ve Panislamcı eğilimlerin reddine rastlanmasına*”¹⁰⁴⁰ rağmen, bu yıldan sonra takip ettiği politika değişmeye başladı. İslamcılık düşüncesi çerçevesinde şekillenen bu yeni dış-politik yönelim, ona, amcası Abdülaziz’den kalmaydı ama Sultan II. Abdülhamid bu yönelime, “Pantürkist” bir boyut daha ekledi. Arapların kültürel özelliklerine karşı harekette bulunmamak şeklindeki geleneksel devlet politikasını takip ettiği gibi, İstanbul’daki Türk milliyetçiliği akımlarını da destekledi. Rusya’dan gelen Türkleri geri çevirmedi. “*Çok mânâlı millî hareketler yaptı.*”¹⁰⁴¹ Çünkü ona göre, “*ilerisi için de devletin nüvesini Türklük teşkil ediyordu.*”¹⁰⁴²

Sultan II. Abdülhamid, o günün ve şartların getirdiği pragmatist ve tavizci yaklaşımlardan, ülkesi için kâr elde etmeye çalıştı. Örneğin, 93 Harbi’nden sonra Kıbrıs, Balkanlar ve Afrika’daki toprak kayıpları, onun zamanında olmuştu ve aslında

¹⁰³⁷ Mütercimler, *Ertuğrul Faciası, 21. yüzyıla Doğru Türkiye-Japonya İlişkileri*, 37.

¹⁰³⁸ Mütercimler, *Ertuğrul Faciası, 21. yüzyıla Doğru Türkiye-Japonya İlişkileri*, 28.

¹⁰³⁹ Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, 178-79.

¹⁰⁴⁰ Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, Gür Yayınları, İstanbul 1987, 183’ten aktaran, Mütercimler, *Ertuğrul Faciası, 21. yüzyıla Doğru Türkiye-Japonya İlişkileri*, 34.

¹⁰⁴¹ Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, 123, 127

¹⁰⁴² Mütercimler, *Ertuğrul Faciası, 21. yüzyıla Doğru Türkiye-Japonya İlişkileri*, 47.

bu kayıplar onun, ülkeyi, bir getirisi olmayacak hareketlerden koruma amacına dayanıyordu. Ama Filistin, Doğu Anadolu, Irak'taki önemli petrol bölgeleri gibi bazı yerler vardı ki, buralarda dış güçlerle, adeta “*dişe diş bir mücadele*” verdi.¹⁰⁴³ Yani, onun uyguladığı politikalar, yalnızca günü kurtarmaya dayanan bir denge politikasından ibaret değildi. Böylelikle, Sultan II. Abdülhamid'in denge politikası, “*bazı genel parametrelere kesinlikle bağlıydı ve bunların rehberliğinde tavır ve hareket tâyin olunuyordu.*”¹⁰⁴⁴ Bu noktada, Padişah, emperyal güçlerin, Osmanlı'nın zengin yeraltı kaynaklarına yönelimini görmüştü. Padişah, kendi üzerine geçirdiği petrol bölgelerinin dışında, belki de sırf bu emperyal hamle nedeniyle, onun saltanatının sonunda, madencilik sektöründe, yabancı şirketler yanında oldukça muazzam bir pay alacak olan, Mâbeyn'den Ragıp Paşa'ya, sesini çıkarmadı. Ragıp Paşa, aynı zamanda içki üretimi de yapan ve böylece kimi dinî çevrelerin hedefi haline gelmiş bir kişiydi.¹⁰⁴⁵

Sultan II. Abdülhamid, dünya siyasetini çözmek konusunda, her zaman döneminin şartlarına göre hareket ettiğine inandı. Aslında kararlılığının ve keskin görüşünün temelinde bunun yattığı söylenebilir. Mesela, Ertuğrul Fırkateyni'ni Japonya'ya göndermesi, bu görüşün neticesiydi. O, bunu, Panislamizm politikası çerçevesinde, Hindistan işgalcisi İngiltere'ye gözdağı vermeyi de içerir şekilde hayata geçirdi. Fakat girişim, Ertuğrul Fırkateyni'nin, 14 Eylül 1890'da, Japonya'dan ayrıldıktan birkaç gün sonra alabora olup, 610 kişiden yalnızca 69'unun kurtulmasıyla, bir hüsrana dönüştü.¹⁰⁴⁶ Bu teşebbüs, dünyanın o bölgelerinde bulunan İslam Dünyası'nın bilgisini almak isteğiyle gerçekleştirildiği gibi,¹⁰⁴⁷ Osmanlı ülkesi üzerindeki Rus baskısını, bu ülkeyi Japonya'yla savaşa sokmak yoluyla hafifletmek gibi

¹⁰⁴³ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 10-11.

¹⁰⁴⁴ Mütercimler, *Ertuğrul Faciası*, 21. yüzyıla *Doğru Türkiye-Japonya İlişkileri*, 30. Yine, Sultan II. Abdülhamid dönemi dış ilişkilerinin, belli “*hareket rotaları*” altında ilerlediğine dair, Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambéry'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 10.

¹⁰⁴⁵ Mayakon, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, 88.

¹⁰⁴⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 300-301. Gemi mürettebatının miktarına ilişkin olarak, yerli ve yabancı kaynaklarda, 606 ilâ 656 arasında sayılar zikredilmektedir. Mütercimler, *Ertuğrul Faciası*, 21. yüzyıla *Doğru Türkiye-Japonya İlişkileri*, 276-278. Yine şehid olanlar arasında, tabib miralay Hüsni Bey ile Veysipaşazâde Ali Ruhi Bey de yer almıştır. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî I-VI*, (yay. haz. Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, IV, 1303. Ayrıca, Osmanlı-Japonya ilişkileri hakkında daha geniş bilgi için bk. Namık Sinan Turan, “Panislamizm Ekseninde II. Abdülhamid Diplomasisinin Uzakdoğu Asya Misyonu”, *Devr-i Hamid, Sultan II. Abdülhamid*, IV, 57-89.

¹⁰⁴⁷ Davutoğlu Mülakatı, 21. yüzyılda *Sultan II. Abdülhamid'e Bakış*, 40.

bir amaca da bağlıydı. İleride yaşanacak olan 1905 Rus-Japon Savaşı sonucunda, 1905 ve 1906 yılları, “II. Abdülhamid Han’ın nefes aldığı yıllar” oldu.¹⁰⁴⁸

Sultan II. Abdülhamid, hem Batılı aktörlerin diplomasi ve siyaset yoluyla yaptıkları saldırılara karşı durmak, hem de misyoner kuruluşlarıyla mücadele etmek durumundaydı. Mesela, 1894 Sason isyanları sırasında, bölgedeki Ermenilere para yardımı yapan Fransa konsolosunun da aralarında bulunduğu ve Erzurum, Harput, Bitlis, Mardin ile daha başka yerlerde bulunan Amerika’ya ait teşkilatların başkanlarının, Van’da toplanacakları haber alınmıştı. Bu, elbette ki Osmanlı’nın iyiliği için yapılan bir toplantı değildi. Böylece vilâyette “sükûn ve emniyetin devamı” için tayin edilecek kumandanın, “selâmet-i fikri ve sadakati veliyy-i nimet bî-minnet” ile Padişah nezdinde tecrübe edilmiş olmasına dikkat edilmeliydi.¹⁰⁴⁹ Diğer taraftan, Amerikalı bir misyoner olan Frederick Davis Green, 1895 Nisan’ında yayınladığı, *The Armenian Crisis and the Rule of the Turk* isimli kitabıyla, Doğu Anadolu’da, “bizzat Sultanın emriyle yaşanan devâsâ katliam” iddiasında bulunmuştu.¹⁰⁵⁰ Üstelik, tüm bunlarla mücadele, günümüzde olduğu gibi o zaman da, uluslararası ilişkilerin bir anda tam tersi bir kutba savrulduğu, değişken bir zeminde yapılmaya çalışıldı. Örneğin, 1871 Fransız-Alman Savaşı’ndan “yirmi-yirmibeş gün evveline gelinceye kadar Almanya ile Fransa arasındaki münâsebât-ı dostâne ol derece ilerü gitmiş idi ki hiçbir vakit bunun emsâli görülmemiş ve hal böyleyken birdenbire muhârebe zuhûr etmişti.”¹⁰⁵¹

Yukarıdaki yaklaşımlarının dışında Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı’ndaki önemli yönetim araçlarından olan komisyonlar gibi, dış-politik yaşam üzerinde de, cemiyetlere özel önem verdi.¹⁰⁵² Fakat bu girişimlerin kimisinde, düş kırıklıkları yaşadı. Söz gelimi, Berlin Antlaşması’ndan sonra, Balkanlar’da yaşanabilecek toprak elde etmeyi amaçlayan saldırgan politik yaklaşımlara karşı, Arnavutluk’ta kurdurduğu “Prizren Birliği”, bu düş kırıklıklarından birine sebep oldu. Zamanla, Güney Arnavutlarının bu birliği, milliyetçi bir karaktere zorlamasıyla Padişah, 1881’de dağıtmak zorunda kaldı. Buna rağmen o, yine de “bir esneklik ve kararlılık

¹⁰⁴⁸ Besim Tibuk Mülakatı, 21. yüzyılda Sultan II. Abdülhamid’e Bakış, 51.

¹⁰⁴⁹ BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/12. 10 Haziran 1321/23 Haziran 1905.

¹⁰⁵⁰ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 333.

¹⁰⁵¹ BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/12, Tarihsiz.

¹⁰⁵² B. Gabriel Charmes, *Türkiye’nin Geleceği*, 138’den aktaran McCullagh, *Abdülhamid’in Düşüşü*, 67.

karışımından” meydana gelen siyasî anlayışı neticesinde, Arnavutluk’ta askerî unsurlar tutmayı sürdürdü.¹⁰⁵³

Sultan II. Abdülhamid bir yandan da, dış politikasında şahsî ilişkiler zemininin düzgün işlemesine çalıştı. Bir defasında, Mâbeyn Başkâtibine yazdırdığı şifreli telgrafla, Edirne valisinden, Amerika’dan özel vapuruyla gelecek varlıklı bir aileye yardımcı olmalarını istedi.¹⁰⁵⁴ İstanbul’daki yabancı ülke sefirlerine de, kendi tâbiri ile, çeşitli “*souvenirler*” (hatıralar, hediyeler) verirdi.¹⁰⁵⁵ 1894-1896 Ermeni Olayları’nın ardından Kafkasya’ya sığınan ve her şeye rağmen, “*ahâli-i Müslimenin muâvenetiyle iâşe olunabilmiş*” Ermeniler için, nerede ikâmet edebileceklerine dair Rusya Sefiri’ne yazılan Emr-i Ferman-ı Hümâyûn, Padişahın, “*iltifat-ı celîle ve nezâket-i âlîyye-i şehinşâh-ı azimlerini*” muhtevi bir şekilde kaleme alındı.¹⁰⁵⁶ Kimi zaman da, Rusya imparatoruna gönderilen hediyeler ve selâmlar da önemliydi. Armağan ve selâmı ileten Mâbeyn görevlisi, ziyarete giderken, “büyük üniforma” denilen özel üniformasını giyerdi. Bir keresinde bu vazifelerle görevli İkinci Kâtip Kâmil Bey, hem imparatorla hem de prens ve kılavuzla, Mısır, Ermeni, Bulgar meseleleri, Moskova Camii’nin masrafları gibi konularda fikir alışverişinde bulunmuştu. Bununla birlikte Kâmil Bey, bir süre, imparatorun yanında nasıl hareket edeceğinin tereddüdünü yaşamış, sonunda onunla gayet nazik başlayan bir konuşma ve takdim gerçekleştirmişti.¹⁰⁵⁷ Ama bu örnekle tezat bir şekilde Sultan II. Abdülhamid, Alman imparatoruyla birlikte başka birçok Avrupa hükümdarının yaptıkları ziyaretleri ise, iade etmedi.¹⁰⁵⁸

3.4.2. Padişahın Mâbeyn’deki Diplomasi Danışmanları

Sultan II. Abdülhamid’in ilk saltanat yıllarında, Mâbeyn’deki güvendiği danışmanlarından birisi olan Küçük Mehmed Said Paşa, finans ve eğitim alanında olduğunun tersine, dış-politik sahada pek de başarılı olamadı. Onun İngiltere yanlısı yaklaşımı, zamanın ilerlemesiyle, kendisi için bir hayal kırıklığına dönüştü.¹⁰⁵⁹ Bunda elbette ki, İngiltere’nin Mısır’a saldırısı birinci etkendi ve bu girişim, Padişahın İngiltere’den iyice uzaklaşmasına neden oldu. Üstelik, Mısır’ı kendi parçası sayan

¹⁰⁵³ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 125, 216.

¹⁰⁵⁴ Tepeyran, *Hatıralar*, 251.

¹⁰⁵⁵ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 189.

¹⁰⁵⁶ BOA, Y.PRK.BŞK., 56/1/1. 4 Zilkâde 1315/27 Mart 1898.

¹⁰⁵⁷ Ziyarete konuşulanların detaylı bilgisi için BOA, Y.EE., 8/28. 26 Şevval 1313/10 Nisan 1896.

¹⁰⁵⁸ Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, 105.

¹⁰⁵⁹ Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, 33.

İngiltere'nin bu tutumu, Padişahı Almanya'ya yönelmeye mecbur bıraktı.¹⁰⁶⁰ Bir diğer etkili kişi olan Kâmil Paşa, daha liberal olup, dış politikada o da İngiltere yanlısıydı. Rusya'nın, devlet için en muazzam tehdit olduğu fikrindeydi. Öte yandan, Hâriciye Nezâreti ise, idarî olarak, 1885'ten 1895'e kadar Kürt Said Paşa'nın, 1895'ten 1909 yılına kadar da Tevfik Paşa'nın nâzırlığında bir istikrar yakaladı.¹⁰⁶¹

Mâbeyn-i Hümayûn'da, Sultan II. Abdülhamid'e diplomatik konularda yardım edenlerden en ünlü iki kişi, Reşid Bey ve Nişan Efendi'ydi. İkincisi, özellikle Avrupa basınıni takip etmekle görevliydi. 1880'lerde ise, Padişah ile Alman Büyükelçisi arasındaki irtibatı sağlayan kişi oldu. Rusya ile aracılık eden görevli ise, Mülteci Komisyonu başkanı Yusuf Rıza Paşa'ydı. Sultan II. Abdülhamid'in dış-politik sorunlarda kullandığı Saray'daki diğer kişiler, Başmâbeynci Osman Bey, Hacı Ali Bey, Ragıp ve Emin Bey'lerdi. Artin Efendi de resmî bir konumu olmamakla birlikte, Saray'daki yerini almıştı. Artin Efendi, aynı zamanda İngiltere'yi, Yıldız Sarayı'ndaki gelişmelerden haberdar ederdi. Sonunda İngiltere'den aldığı ödül ise, ona daha fazla güvenilir olmayı sağlamayan, İngiliz Gizli Servisi'nden bir emeklilik oldu.¹⁰⁶² Bir diğer önemli isim, on yıl boyunca Rusya sefirliğinde bulunmuş olan, Derviş Paşa'ydı. Onun katkısı, Osmanlı-Rus ilişkileri konusunda önemliydi.¹⁰⁶³ Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtibi Tahsin Paşa ise, dış politikada, İngiltere'nin aldığı pozisyonu, “*Fransa ile Almanya arasında bir muhârebe zuhûrunda İngiltere'nin istifâdesini bir taşla iki kuş urmak kâbilinden*” şeklinde değerlendiriyordu.¹⁰⁶⁴

Diğer yandan, önemli bazı konuların, Mâbeyn'de ayaküstü konuşulduğu da olurdu. 93 Harbi öncesinde Tersâne Konferansı için İstanbul'a gelen İngiltere Başbakanı Lord Salisbury, İngilizcesi iyi olan Başkâtip Küçük Said Paşa'yı, savaşa girmemek üzere Mâbeyn'de uyardı.¹⁰⁶⁵ Eğer burada yapılan konuşmalara dış politika değerlendirmesi denilebilirse, Nöbet Odası, içinde yüksek mevkide olan kişilerin de

¹⁰⁶⁰ Emir Şekip Arslan, *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve 1. Dünya Savaşı Anıları*, Çatı Kitapları, İstanbul 2005, 254, 258.

¹⁰⁶¹ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 176-177.

¹⁰⁶² Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdülhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, 37-39. Nişan Efendi'nin, kimi zaman yanında Mâbeyn-i Hümayûn'dan kimseler de bulunduğu halde, “*bazı tahkikat icrâsı için*” görevlendirildiği de olmuştur. BOA, BEO., 164/12265/1. 21 Şubat 1308/5 Mart 1893. Ayrıca, döneme ait bir eserde, Artin Efendi'nin kızı Verkine Nakaşyan Hanım da, Harem-i Hümayûn'da tercümanlık yapmış olduğu yazmaktadır. İrtem, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası*, 230.

¹⁰⁶³ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 307-308.

¹⁰⁶⁴ BOA, Y.EE., 861 No'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/13. 10 Haziran 1321/23 Haziran 1905.

¹⁰⁶⁵ Karal, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VIII, 358.

bulunduğu Mâbeyn çalışanlarının, dış-politik meselelerde sohbet ettikleri, Mâbeyn'in önemli yerlerindendi.¹⁰⁶⁶

Sultan II. Abdülamid'in, Osmanlı topraklarının çeşitli yerlerinde çıkan kimi önemli isyanlarda, Saray'daki danışmanlarını görevlendirdiği olurdu. Mesela, Mısır'da Arabî Paşa Ayaklanması başladığında, Paşayı, çeşitli hediyelerle hareketinden vazgeçirebilmek için, Mâbeyn'den Derviş Paşa'yı vazifelendirdi.¹⁰⁶⁷ Derviş Paşa'nın, bazı küçük işlerde görev aldığı da olurdu. Mesela bir defasında, muhtemelen kaybedilen ve sonradan İspanya tebaasından olan "Cib" namında birisine ait olduğu anlaşılan iki bin lira değerindeki mücevheratın, İspanya Sefareti'nden gelen iade talebiyle ilgili işlemleri, Derviş Paşa takip etmişti.¹⁰⁶⁸

3.5. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE ULAŞIM-HABERLEŞME

Osmanlı Devleti, 1850'lerden başlayarak telgraf ve yeraltı kabloları yoluyla, uzak bölgeler de dahil olmak üzere, iletişim standartlarını oldukça geliştirdi. Bunların yanında, ulaşım alanında, buharlı gemiler, tramvaylar ve demiryolları da geliştirilmeye başlandı.¹⁰⁶⁹ Diğer yandan, başkentle gün geçtikçe artan haberleşme imkânları sayesinde taşra memurlarının, görev yaptıkları yerlerde, Avrupalı konsolosların baskılarından korunmaları, daha da zorlaşmaya başladı.¹⁰⁷⁰

Sultan II. Abdülhamid, demiryollarının gelişimine büyük önem verdi. Bunun için, hazineye muazzam bir yük getiren kilometre garantisini bile kabul etti. Mâbeyn-i Hümâyûn'dan Yâver-i Kerim Şahab Bey, demiryolu imtiyazlarının, zaten sıkıntı içinde olan hazineye ek bir yük getireceğini, yolların yapılıp yapılmaz Osmanlı ülkesi için avantaj sağlamayacağını, üstelik ilgili devletin, kilometre başına taahhüt edeceği miktarın altında bir gelir beyan etmek suretiyle, "göz boyamanın tarîkini arayacağı" konusunda Padişahı uyarmıştı.¹⁰⁷¹

1888'den sonra Almanya, özellikle Deutsche Bank'ın girişimleriyle, İzmit-Ankara ve Eskişehir-Konya hatlarında imtiyazlar alırken, Fransa ise, İzmir-Kasaba ve

¹⁰⁶⁶ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 289-291.

¹⁰⁶⁷ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 258.

¹⁰⁶⁸ BOA, Y.PRK.BŞK., 58/16/1. 20 Recep 1316/4 Aralık 1898.

¹⁰⁶⁹ Donald Quataert, *Manufacturing and Technology Transfer in the Ottoman Empire (1800-1914)*, The Isis Press, İstanbul 1992, 1-2.

¹⁰⁷⁰ Yasamee, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, 47.

¹⁰⁷¹ BOA, Y.MTV., 45/62/1. 3 Eylül 1306/15 Eylül 1890.

Şam-Hama hatlarında imtiyazlar aldı.¹⁰⁷² Büyük Osmanlı şehirlerindeki postaneler de Batılılar'ın elindeydi ve Padişah, bu ayrıcalıkların alınması için boşuna uğraştı.¹⁰⁷³ XX. yüzyılın başlarına kadar Almanya'yla, özellikle demiryolları konusunda yaşanan yakınlaşma, Birinci Dünya Savaşı'na birlikte katılmaya varıncaya kadar devam etti.

Sonuç olarak, Sultan II. Abdülhamid'in, Osmanlı dünyasını birlik beraberlik içinde tutmak için hayata geçirdiği projelerden en önemlisi, Hicaz Demiryolu oldu. Bu proje, bir taraftan merkezi yönetimin uzak yerlere ulaşmasını sağlamaya yönelikken, diğer taraftan, buralardaki Müslümanlara, Hristiyanlardan gelecek tehditlere karşı güvence sağlayacak bir girişimdi.¹⁰⁷⁴

Tüm bunlar, 1911 yılına gelinceye kadar, insanların rahatça yer değiştirmelerini sağlamak, yeni yerleşim yerleri oluşturmak, çeşitli moda ve fikirlerin ülkenin en uzak köşelerine kadar gitmesine neden olmak vb. suretiyle, binlerce Osmanlı vatandaşının yaşam tarzları ve yaşamı algılayışlarında bir dönüşüm meydana getirdi.¹⁰⁷⁵

3.6. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE BASIN-YAYININ DURUMU

3.6.1. Sultan II. Abdülhamid ve Basın-Yayının Genel Durumu

Yayın politikaları devletin idealleriyle örtüşen gazeteler, Sultan II. Abdülhamid'in iltifatına mazhar olur ve desteklenirdi. Musavver Servet-i Fünûn gazetesi bunlardan biriydi. Bu gazete, Padişahın takdirini kazandı ve gazetenin, devletin şanına yakışır şekilde “tezyin ve tevsii” istendi.¹⁰⁷⁶ Sabah gazetesi ise, 1892 yılında yayınlanan bir yazının satır aralarına yerleştirilen ve Padişah tarafından şüpheli görülen kimi ifadelerden dolayı, belli bir süre kapatılmayla yüzyüze kaldı.¹⁰⁷⁷ Aynı Sabah gazetesi, Sultan II. Abdülhamid'in hal' edildiği gün, durumu, askerî ayaklanma şeklinde duyurarak, Padişahın yanındaki yerini aldı ve bu duruş, askerlerin matbaaya saldırmasına neden oldu.¹⁰⁷⁸ Sabah'tan başka, Padişahın yanında yer alan yayınlardan

¹⁰⁷² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 272.

¹⁰⁷³ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 274.

¹⁰⁷⁴ Stefano Taglia, *Intellectuals and Reform in the Ottoman Empire The Young Turks on the challenges of Modernity*, SOAS/Routledge Studies on the Middle East, Routledge 2015, 21-23.

¹⁰⁷⁵ Quataert, *Manufacturing and Technology Transfer in the Ottoman Empire (1800-1914)*, 1-2.

¹⁰⁷⁶ *Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn*, 1314/1896, 17.

¹⁰⁷⁷ Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul'u*, 47.

¹⁰⁷⁸ McCullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü*, 125.

bazıları ise, Ahmed Midhat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat'i, Ahmed Cevdet'in (sonradan, adının sonunda "Oran" ismini de kullanacak olan) İkdam'ıydı.¹⁰⁷⁹

Diğer taraftan, Sultan II. Abdülhamid'le aynı şekilde, basın-yayının muazzam etkisine şahit olarak yayıncılık faaliyetlerine ilgisini artıranlardan birisi de, Ali Suavi'ydi. O, bir müddet Paris'te, sonra Lonra'da çıkardığı Ulûm gazetesıyla muhalefetine sürdürdü.¹⁰⁸⁰ Sonradan, İstanbul'da kurduğu Muhbir gazetesinde muhalif görüşlerine devam etti. Aslında, Sultan II. Abdülhamid döneminde, bir aralık Vakıf'te, Midhat Paşa'nın "...hamiyet-i milliyesini gösterir delâilden olan Ali Süâvî neşriyatı..." şeklinde nitelendirdiği yazılar da kaleme almıştı. Tabi sonradan, Çırağan Baskını'nı, yine aynı gazete üzerinden hayata geçirince, durduğu yer artık bambaşkaydı.¹⁰⁸¹

Ali Suavi, bir süreliğine Galatasaray Lisesi Müdürlüğü'ne getirilmesine rağmen, ihtimal ki, sonradan bu vazifeden alınmasının da öfkesiyle, 93 Harbi gibi zor bir sınav sırasında, iç siyasette kitleleri yanlış yönlendirdi. Sonunda, Mayıs 1878'de, bu "*sarıklı ihtilalci*", başarısız bir "*devrim oyununda*" yenik düşerek yaşamını kaybetti¹⁰⁸² veya belki de gözden çıkarıldı.¹⁰⁸³

Öte yandan, muhalefette oldukça ileri giden gazete İstikbal'di. En sonunda, yayınladığı bir makaleyle Padişahı, "*taht gaspçısı*" şeklinde nitelendirince, iki hafta süreyle kapatılan Terüman-ı Ahvâl'den sonra, sansür gören bir diğer gazete olarak tarihteki yerini aldı. Sonradan, "*katiyyen ve müebbeten kaydıyla ta'til*" edildi.¹⁰⁸⁴ Yurt içinde yayınlanan bir diğer muhalif gazete, Mizancı Murad'ın Mizan'ıydı.

Osmanlı Devleti'ni siyasî zeminde sıkıştırmak için, Avrupa basınında kimi zaman, Osmanlı ülkesinin "*emniyet ve düzenden ne derece mahrum olduğuna*" ilişkin haberler çıkardı. Bu haberlerden birini, Le Temps gazetesi yayınladı ve yeni atanan

¹⁰⁷⁹ Tepeyran, *Hatıralar*, 557-570. Sultan II. Abdülhamid, esasında Ahmed Midhat Efendi'nin olan Tercüman-ı Hakikat gazetesini, 28 Haziran 1878 tarihinden itibaren, özellikle, mutlakiyeti ve İslam birliğini savunmak için kullanmaya başlamıştır. Gazete, Sultanın görüşlerini kamuya, halk diliyle ulaştırmıştır. Öte yandan, Ahmed Midhat Efendi, Kafkasya kökenli olup, yazdığı *Üss-i Ünkılap* kitabıyla Padişahın gözüne girmeyi başarmıştır. Karpaz, *İslam'ın Siyasallaşması*, 315-316.

¹⁰⁸⁰ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 81-82.

¹⁰⁸¹ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 83, 160.

¹⁰⁸² Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 108. Başkaldırısının başarısızlıkla neticelenmesi halinde, bir İngiliz olan eşinden, evindeki evrakin yakılmasını istemesiyle, "*girişimin kapsamı ve diğer katkıcıları hiçbir zaman öğrenilememiştir.*" Koloğlu, *Abdülhamit ve Masonlar*, 144.

¹⁰⁸³ Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, 94. Ali Suavi'nin, aslında, "*kötü şöhret sahibi*" karısının negatif etkisi altında olduğuna dair bk. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 161.

¹⁰⁸⁴ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 71-72. Yazar burada, yanlış olarak bu gazeteyi, ilk tatil edilen gazete olarak anmıştır.

Erzurum valisinin, vilâyet dahilinde saldırıya uğrayarak, elinden atanma fermanının alındığını yazdı.¹⁰⁸⁵ Times gazetesinin, orduda çalışmak üzere gelen Alman subayların haberini yaparken takındığı üslub ise, “*belli bir panik havası*”ndaydı.¹⁰⁸⁶

Diğer yandan, Sultan II. Abdülhamid aleyhine çalışan ve ülkedeyken muhalefet sıralarına geçenlerin, yayınlarını, özellikle yurtdışından yaptıkları gazeteler de vardı. Ahmet Rıza’nın Meşveret’i, Tevfik Nevzad’la Halid Ziya Uşaklıgil’in Nevruz’u, bunlardan birkaçıydı. İstikbal gazetesi sahibi Ali Şefkati, önceleri muhalefetini bu yayın vasıtasıyla ülke içinden yaparken, Çırağan Vak’ası’ndan sonra yurtdışında sürdürdü. Suriyeli muhalif Halil Ganem, 1878 yılından itibaren, Sultan II. Abdülhamid karşıtı görüşlerini, Fransa’dan El-Basir gazetesiyle yayınladı. Memleketi aslında Diyarbakır olan bir başka Arap muhalif, Louis Sabunci ise, zıt fikirlerini, Londra’da yayınladığı El-Hilâfet gazetesiyle dile getirdi.¹⁰⁸⁷ Diğer taraftan, Osmanlı Devleti aleyhine yalan ve iftiraları muhtevi olup, Palermo’da basılan kimi “*hezeyannâmeler*” için de, kanuna uygun tedbirler alınmaya çalışıldı.¹⁰⁸⁸ Londra’da ülkenin menfaatlerine ters olarak yayınlanan ve bir şekilde ülkeye sokulan Hürriyet gazetesinin üçüncü sayısının altı nüshası, Matbuât İdaresi’ne teslim edilmişti.¹⁰⁸⁹ Kimi zaman ise, devlete bir şekilde zararlı olacağı düşünülen yayınların, incelenmek üzere senelerce sandıklarda bekletildiği de olurdu.¹⁰⁹⁰

Bununla birlikte, bazen yayıncılık alanında tezat durumlar da yaşanırdı. Mesela Mısır’da faaliyet gösteren zararlı bir cemiyetin, İslam aleyhine yayınlanan kitaplarının basım yeri, yine Mısır’da olup, Padişahın adını taşıyan Hamidiye Matbaası’ydı.¹⁰⁹¹ Beyrut’ta görevli üst düzey yöneticilerin de içinde bulunduğu birtakım insanların, “*hilâfet-i muazzamâ-i İslâmiye aleyhine gayet melûnâne kaleme aldıkları*” kitabı,

¹⁰⁸⁵ Tepeyran, *Hatıralar*, 538.

¹⁰⁸⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 264.

¹⁰⁸⁷ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 294-295.

¹⁰⁸⁸ BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/9. 8 Haziran 1321/21 Haziran 1905.

¹⁰⁸⁹ BOA, DH.MKT., 219/73/1. 15 Mart 1310/27 Mart 1894.

¹⁰⁹⁰ Tepeyran, *Hatıralar*, 218. Tüm bu sansür faaliyetlerine rağmen, yasaklandığı halde sergilenen piyeslerin kitaplarının bile, serbestçe elden ele dolaşması durumu da söz konusu olmuştur. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 71. 1882’de kurulan Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti de, yabancı dilde yayınlanmış çeşitli eserleri kontrol etmek amacıyla kurulmuştur. Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 31-32.

¹⁰⁹¹ BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/27. 16 Haziran 1321/29 Haziran 1905.

İstanbul’da bulunan El-İkbal Ceridesi Matbaası’nda bastırdıkları, “*mevsûken istihbâr buyurulmuş olmasıyla*”, gereğinin yapılması istenmişti.¹⁰⁹²

İrtibat imkânlarının ve bunların içinde de bilhassa basının gelişmesi, belki de tarihte ilk defa, uzaklardaki Müslümanların, varlıklarını Osmanlı Devleti’ne daha yakın duyumsamaları gibi bir olguya da yol açtı. İşin bu olumlu yönüyle birlikte, mesela Mısır’daki El-Taif gazetesi ise, Arabî Paşa İsyanı’ndan yanaydı.¹⁰⁹³

Aslında, Sultan II. Abdülhamid, kendisine karşı ortaya çıkacak olan sert muhalif hareketler başlamadan önce, basın-yayında hiç de sansür yanlısı değildi. Öyle ki, Konya valisinin yanında, bir dönem Maarif Meclisi kâtipliği ve vilâyet gazetesi yazarlığı yapan birisi, kendi gazetesinde ve gayet rahat olarak Padişaha yönelik, “*zâlimleri ikdâr ile sen azlem edersin, mazlumu tazallümde dahî ebkem edersin*” şeklindeki mısraları yayımlayabilmişti. Tabi sonradan, kadı ve valinin “*tavsiyesiyle*”, şiire duyduğu ilgiden vazgeçti.¹⁰⁹⁴

Öte yandan, diğer konularda olduğu gibi sansür meselesinde de, jurnalde bulunan kişiler, bu jurnallarını çeşitli şekillerde takdim ederlerdi. Mesela bir keresinde “*polis müdürüne gelen bir zarf içinde matbu bir gazeteden kesilmiş olduğu anlaşılan bazı neşriyât-ı hâinâne ve melûnâneyi muhtevî iki parça ile*” şeklinde ifade edilen haber alınmıştı.¹⁰⁹⁵ Sansürün kaçınılmaz olduğunu gösteren durumların önemlilerinden birisi olarak, Sultan II. Abdülhamid’in bir dönem özel doktorluğunu yapmış olan Spiridon Mavroyeni Paşa’nın yaptıkları gösterilebilir. O, yurtdışında devlet aleyhine yayınlanan gazetelere bilgi aktarırdı. Yapılan soruşturma neticesinde onun, özellikle Ermeni gazetecilere yazdığı mektuplarla, Sultan II. Abdülhamid’le ilgili, sadece yakınında bulunan insanların bilebileceği konular hakkında bilgi sızdırdığı anlaşıldı. Böylece onun tutuklanıp tutuklanamayacağı hakkında bilgi istendi.¹⁰⁹⁶ Paşa daha önce de, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Padişah’tan duyduğu kimi konuları, İngiliz elçisi Layard’a anlatmıştı. Yine ona, Padişahın özel ruhi halleriyle ilgili bilgiler de

¹⁰⁹² BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/15. 12 Haziran 1321/25 Haziran 1905.

¹⁰⁹³ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 224, 259.

¹⁰⁹⁴ Tepeyran, *Hatıralar*, 32, 40.

¹⁰⁹⁵ BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/66. 4 Temmuz 1321/17 Temmuz 1905.

¹⁰⁹⁶ BOA, Y.PRK.SGE., 1/94/1. 28 Haziran 1300/10 Temmuz 1894. 1897 yılında, Padişahın özel doktorluğunda bulunan kişinin Cerrah Emin Bey olduğu düşünülürse, en azından üç yıllığına buna izin vermediği ve dolayısıyla Paşayla ilgili olarak gelen jurnallere itibar etmediği söylenebilir.

vermişti.¹⁰⁹⁷ Bunlar, Padişaha karşı kullanacağı en küçük bir bilgiye bile oldukça kıymet veren Batı basını için, çok değerli bilgilerdi.

Bunun yanında, ülkenin faydasına olduğu düşünülen sansür işinde, titizlik gösterildiğini de söylemek mümkündür. Bir defasında, İkbâl gazetesinin salonundaki kütüphanede bulunan eserleri kontrol eden heyet, bu işi, “*sûret-i mükemmelede taharrî*” etmişti. Bu inceleme sırasında, *Nağamâtü’ül-İmdad* ve *Merâtibü’l-Ârifin* isimli iki eserin, izinsiz olarak basıldığı da anlaşılmıştı.¹⁰⁹⁸ Diğer yandan, “*Dersââdet Postanesi’ndeki Ermenice sansüre muâvenet etmek üzere görevlendirilen*” uzman kişi ise, muhtedî Mehmed İzzet Efendi olmuştu.¹⁰⁹⁹ O, muhtemelen, devletin eski Ermeni vatandaşlarındandı. Yine Bulgaristan’da, Osmanlı aleyhine bir yayın politikası izleyen İslah gazetesinin, ihbar edilen Ahmed Zeki tarafından neşredilip neşredilmediğinin iyice araştırılması isteniyordu.¹¹⁰⁰

Her şeye rağmen, özellikle geniş dış basınla rekabet etmek ve onu bütünüyle takip edebilmek mümkün değildi. Üstelik, ülke içinde yapılan birçok dildeki yayınların “*herbiri bir sefârethânenin hâdimi*” konumundaydı.¹¹⁰¹ Bu durum, söz konusu zararlı yayınlar için, koruma kalkını oluşturan bir durumdu. Böylece Mâbeyn mütercimlerinden birisi, en sonunda, tüm gayretini, Avrupa’da meydana gelen olayların, sadece genel bir özetini çıkarmak için harcamaya karar vermişti.¹¹⁰²

Tüm bunlara rağmen, yurtiçinde kapatılmasına karar verilen yabancı yayınlara bile, hiçbir savunma şansı verilmiyor değildi. Gazetesi kapatılan Mösyö Vitakir, kendisini ve kapatılan gazetesini savunurken, bağlı bulunduğu yayıncılık ilkelerinin, hem vatandaşı olduğu İngiltere devletine, hem de Osmanlı Devleti’ne yarayacak

¹⁰⁹⁷ Aynı eserde geçtiğine göre, Mavroyeni’nin bu tür bir davranış tarzı sergilemesinde, daha çocukken Yunan adalarından birinde yaşanan ölümlerden sonra, kurtulan bazı kişilerin yaşadıkları ızdıraba tanık olması temel oluşturmuş olabilir. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 155, 167, 170.

¹⁰⁹⁸ BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/23. 15 Haziran 1321/28 Haziran 1905.

¹⁰⁹⁹ BOA, BEO., 1589/119125/4. 19 Eylül 1316/2 Ekim 1900.

¹¹⁰⁰ BOA, Y.EE., 149/69/1. 14 Teşrîn-i evvel 1315/26 Ekim 1899.

¹¹⁰¹ BOA, Y.EE., 14/83/1. 16 Temmuz 1307/28 Temmuz 1891. Aynı yerde, Mâbeynci Hakkı Bey’in, Osmanlı aleyhine yayın yapmak suretiyle, dış güçlerin hizmetçiliğini yapan kişilere karşı girişmek istediği gazetecilik faaliyetine dair görüş ve istekleri de geçmektedir.

¹¹⁰² Bazı Avrupa içi meselelerle ilgili detaylı bilgiler için BOA, Y.EE., 10/61/1. 30 Mart 1305/11 Nisan 1889.

prensipler olduğunu, üç maddede sıralamış ve bunların detayları için, gazetesinin, o zamana kadar yayınlanmış nüshalarına bakılmasını istemişti.¹¹⁰³

Sonuç olarak, özellikle Osmanlı Devleti'ne giren yabancı yayınlar için “*katı bir denetimin*” başladığı yıl, 1881 oldu¹¹⁰⁴ ve böylece, gazetelerin “*külliyen tatil*” edileceği dönem başladı.¹¹⁰⁵ Fakat tüm bu yaşananlara rağmen, Sultan II. Abdülhamid döneminde muhtelif yayın türlerinin miktarı, artmaya devam etti.¹¹⁰⁶

3.6.2. Hobart Paşa, Küçük Said Paşa ve Nişan Efendi'nin Roller

Sultan II. Abdülhamid, o dönem iyice popüler olmaya başlayan imaj faktörünün kazandığı belirleyici konumu fark ederek, bunu, kendi ülkesinin menfaatlerine kullanmanın yollarını aramaya başladı. Böylece, Mâbeyn'deki yakın danışmanlarından olan İngiliz Hobart Paşa'ya, Times gazetesinde imparatorluk lehinde yazılar yazdırdı.¹¹⁰⁷ Diğer taraftan, yurtdışında çalışan kimi gazetecilerden, yaptıkları olumlu yayınlar karşılığında, Mâbeyn'e çektikleri telgraflardan ücret alınmadı. Tabi bu telgraflar, Başkâtip tarafından kontrol edilirdi.¹¹⁰⁸

Sultan II. Abdülhamid, yayınlarına önem verdiği yabancı gazeteleri çevirttirir, Türkçe olanlarını, özel çalışma masasında hazır bulundururdu.¹¹⁰⁹ Zararlı etkisi söz konusu olabilecek süreli yayınlar ise, yakılırdı.¹¹¹⁰ Tehlikeli görülen yayınları yapanlar, Başkitâbet Dairesi'ne çağrılarak ikaz edilirdi.¹¹¹¹

Diğer taraftan, Türkçe ve Fransızca hakimiyeti nedeniyle, Mâbeyn'de kendisine özel bir oda tahsis edilmiş olan Nişan Efendi ise, en çok, Avrupa basınının takibinde kullanılan isimlerden biriydi.¹¹¹² Bu alanda istihdam edilen diğer bir kişi, o sırada Mâbeyn Müşîri bulunan Büyük Said Paşa olup, o, Sultan V. Murad'ın yaşam koşullarının iyileştirilmesi yönünde Avrupa'da bir gazetede yayınlanacak yazı için

¹¹⁰³ BOA, Y.EE., 82/29/1. 6 Şubat 1880.

¹¹⁰⁴ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 132.

¹¹⁰⁵ Tamamiyle kapatılan bir gazete örneği için bk. BOA, Y.EE., 149/71/1. 14 Teşrîn-i evvel 1315/26 Ekim 1899.

¹¹⁰⁶ Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, 20.

¹¹⁰⁷ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 93-94.

¹¹⁰⁸ Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 67.

¹¹⁰⁹ Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 336.

¹¹¹⁰ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 142.

¹¹¹¹ Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hatıraları ve Saray İdaresi*, 145.

¹¹¹² Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, 27.

danışılan kişi oldu.¹¹¹³ İmparatorluktaki yabancı yayınların, daha derli toplu takibi için ise, Matbuât-ı Ecnebiyye Müdüriyeti kuruldu. Tahrîrât-ı Hâriciye-i Mühimme Müdürü Sefir Efendi de bir dönem burada görev yaptı.¹¹¹⁴

3.7. MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN VE ADÂLET YÖNETİMİ

Sultan II. Abdülhamid döneminde adaletin işleyişi, genelde, başkanlığını Sururi Ali Paşa'nın yaptığı¹¹¹⁵ “Yıldız Mahkemesi” örneği zemin alınarak değerlendirilmesine rağmen, adalet yönetiminin, aslında bu perspektifin götürdüğü negatif konumdan ne kadar uzak olduğunu gösteren örnekler de vardır. Mesela söz konusu davada mahkeme reisi olan Abdülatif Suphi Paşa'nın, Nâmık Kemal hakkında verdiği beraat kararı bunlardan biriydi. Mahkemenin ardından evine gelen Paşaya, kızının, “*bu kararı verirken Hünkârdan korkmadın mı?*” sorusuna, Paşanın yanıtı; “*Kızım Abdülhamid söylendiği kadar kötü adam değildir. Hem sonra, bir hâkim vardır ki yarın o en büyük hâkim Allah'ın huzurunda ben de Abdülhamid de varıp hesap vereceğiz. Ben asıl o hâkimden korkarım*” olmuştu. Paşa, aslında, Yıldız Mahkemesi için tamamen muhalif bir tavır içindeydi. Buna rağmen yükselişi sürdü ve 1877 yılında, “*Danıştay'ın alt düzeyinde memur davalarına bakan önemli yargı kurulu*” olan İstinaf Mahkemesi başkanı olabildi. Abdülatif Suphi Paşa'nın bu görevlerini; üç defa evkaf, iki defa maliye ve bir kere de ticaret nâzırlıkları izledi.¹¹¹⁶ Abdülatif Suphi Paşa'nın, en sonunda, Sultan II. Abdülhamid tarafından bir fincan kahveyle zehirletilmek suretiyle öldürüldüğünü yazanlar olduğu gibi,¹¹¹⁷ II. Abdülhamid'in, kin gütmeyecek kadar yüksek bir karaktere sahip olduğunu düşünenler de vardır.¹¹¹⁸

Yıldız Mahkemesi, her ne kadar tahtından indirilmiş bir Padişahın davasına bakmasından dolayı, tüm hukuk kurallarının tamamiyle uygulandığı bir mahkeme olmasa da, olağüstü bir mahkeme de değildi. Hakimlerin yetkileri sınırlı olmakla

¹¹¹³ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 240.

¹¹¹⁴ BOA, BEO., 2927/219519/1. 1 Teşrin-i evvel 1322/14 Ekim 1906. Matbuât-ı Ecnebiye Müdürlüğü ile ilgili daha geniş bilgi için Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 64-71.

¹¹¹⁵ Tepeyran, *Hatıralar*, 567. Yıldız Mahkemesi'yle ilgili olarak geniş bir değerlendirme için bk. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, 319-321.

¹¹¹⁶ Kocaemi, *Devletin Zirvesinde Üç İsim, Abdurrahman Sami Paşa, Abdülatif Suphi Paşa ve Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 51, 67-69. Abdülatif Suphi Paşa, esasında beş defa Evkaf-ı Hümâyûn nâzırlığı yapmıştır. Akyıldız, “Abdülatif Subhi Paşa (1818-1886)”, 450-452.

¹¹¹⁷ Süha Tilav Arşivi'nden aktaran Kocaemi, *Devletin Zirvesinde Üç İsim, Abdurrahman Sami Paşa, Abdülatif Suphi Paşa ve Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 68.

¹¹¹⁸ “Söz Bizim” web sayfasından, Cemal Kutay'dan aktaran Kocaemi, *Devletin Zirvesinde Üç İsim, Abdurrahman Sami Paşa, Abdülatif Suphi Paşa ve Hamdullah Suphi Tanrıöver*, 68-69.

birlikte, duruşmalar herkes tarafından izlenebilmişti.¹¹¹⁹ Sultan II. Abdülhamid döneminde “*istiklâlini muhafaza eden bir tek devlet müessesesi varsa o da Adliye idi.*”¹¹²⁰ Ayrıca Padişah, kendisine tasdik için sunulan hakim tayinleriyle alakalı tezkereleri, zorluk çıkarmadan “*aynen ve tereddütsüz*” onaylardı.¹¹²¹ Yine, Bir keresinde, Avustralya’nın Sydney şehri ve civarındaki Osmanlı vatandaşlarıyla ilgilenilebilmesi adına burada açılması düşünülen Fahrî Konsolosluk için kendisine sunulan ismi, sadece dört gün içinde onayladı.¹¹²²

Öte yandan, kimi konularda ifadeleri alınacaklar için, mümkün mertebe kolaylıklar sağlanırdı. Mesela Mâbeyn Başkâtibi Tahsin Paşa, emniyeti suistimal suçlamasıyla aleyhine dava açılan söz konusu kişiye, ifadesini yazılı olarak veya evine gönderilecek bir memur vasıtasıyla yapabileceğini bildirmişti.¹¹²³ Diğer taraftan, Birinci Meclis-i Mebûsan döneminde, Sultan II. Abdülhamid’i oldukça ağır eleştiren kişilerin bile, tutuklandıktan birkaç saat sonra salıverildikleri görülmüştü.¹¹²⁴ Kimi olaylarda Padişahın bile savcı tarafından adli bir soruşturma geçirdiği olurdu. Saray’ın hamam külhanında yanarak can verdiği söylenen Nigâhnâz adındaki kızın yaşadığı elim olay, bu soruşturmalardan birisine neden olan örneklerdendi.¹¹²⁵

Diğer taraftan, Sultan II. Abdülhamid, türlü türlü jurnalcilerden gelen raporları, adil bir şekilde ayırdığını da ifade ederdi.¹¹²⁶ Çeşitli yanlışlıklar, hatalar, “*hatta haksızlıkların olabileceğini ve olduğunu*” zaten kendisi de kabul ederdi. Tüm bunlara rağmen Padişah, “*her şeyi öğrenmek mevkîinde ve zarûretinde idi.*”¹¹²⁷ Sultan II. Abdülhamid’e göre, 1860’lardan itibaren etkisi artmaya başlayan kamuoyunun, takip ve kontrol altında tutulması son derece önemliydi. Böylece, onun, “*istihbârat teşkilâtım o şekilde kurulmuştur ki hiçbir şey benden saklanamaz*” sözlerinin ifade ettiği bir hafiyelik teşkilatı ve sansürcülük alanı, önemli bir konum kazandı. Aslında, daha Sultan II. Mahmud zamanında, bir ağa yönetiminde, sayıları yirmi ilâ kırk arasında değişen ve Yeniçeri Ocağı’na bağlı olan gizli polis yapılanması zaten vardı. Sultan II. Abdülhamid

¹¹¹⁹ Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, 91.

¹¹²⁰ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 242.

¹¹²¹ Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul’u*, 16.

¹¹²² Mehmet Temel, “Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı-Avustralya İlişkileri”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/235544>.

¹¹²³ BOA, BEO., 3417/256240/1. 8 Eylül 1324/21 Eylül 1908.

¹¹²⁴ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 101.

¹¹²⁵ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 201-205.

¹¹²⁶ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 184-185.

¹¹²⁷ Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul’u*, 19.

döneminde ise, İstanbul, her bölgenin başında bir “Başhafi”nin olduğu, yirmi kısma ayrıldı. Her kısmın gözetimi altında çeşitli kurumlar vardı.¹¹²⁸ Direkt olarak Saray’a bağlı teşkilat, Polis Nezâreti’nin de yardımcısıydı.¹¹²⁹ Teşkilatın adı, “Zâbıta-i Hafıyye” şeklinde belirlenmişti. Bir hatıra eserinde yazdığına göre, burada çalışan görevlilerin sayısı üç yüz kadar olup, onların esas görevleri, muhalefet odaklarını gözetlemek ve gelişmelerden, Başkâtip Said Paşa’yı veya gözden düşünceye kadar Damat Mahmud Paşa’yı haberdar etmektir.¹¹³⁰ Bu teşkilat, “her yönden saldırılara maruz kalan” Osmanlı’nın bütünlüğünü korumak için kuruldu ve böylece, tanınmış istihbarat örgütleriyle atbaşı gidebilme seviyesine erişti.¹¹³¹

Bazen, polis teşkilâtı ile bazı kimselerin, aranan şahısların kendi gayretleriyle yakalandıkları iddiasıyla sürtüşme yaşadıkları görülmüştü. Çünkü böyle bir başarıda, her biri, “mükâfata istihkâkını iddia etme” şansı yakalamış olurdu. Kâmil Paşazâde Said Bey ile polis müdürü ve Jandarma kumandanı arasında, “aranılan anarşistin” yakalanması konusunda çekişme yaşanmış, sonunda yakalanan kişinin, peşinde olunan şahıs olmadığı anlaşılmıştı.¹¹³²

Sultan II. Abdülhamid’in en önem verdiği reform alanı, Tanzimat Dönemi’nde başlayıp da bir türlü sürdürülemeyen adalet alanıydı. Bu alan, Şer’i, Millet, Nizâmiye, Karma ve Konsolosluk Mahkemeleri ile, “çeşitlenmiş bir adalet” görünümü sergilemekteydi. Üstelik rüşvet olayları çok fazla artmıştı. Padişah, bunların ıslahı gayesiyle ve çağdaş hukuk konusunda yetkin insanlar yetiştirebilmek için, ilk defa 1878 yılında, Mekteb-i Hukuk’u açtı. O, yargının yürütmeden bağımsız olduğunu, hakimlerin görevden alınamayacağını ve onların, seçim usulüne tabi olduğunu ilan etti.¹¹³³ Tüm bunlarla birlikte, dönemin güçlü devletleri, geleneksel olarak süregelen imtiyaz sisteminden vazgeçmeye razı değillerdi. Sultan II. Abdülhamid, 1879 yılında yapılan

¹¹²⁸ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 184-185.

¹¹²⁹ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı (1300-1923)*, (çev. Zülal Kılıç), Timaş Yayınları, İstanbul 2007, 447.

¹¹³⁰ Soko, *Sultan Abdülhamid*, 153.

¹¹³¹ Engin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul’u*, 17. Bu teşkilata ayrılan büyük miktardaki ödenek, Sultan II. Abdülhamid için ağır bir gider kalemi oluşturmuştur. Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery’nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 92-93.

¹¹³² BOA, Y.EE., 861 No’lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri, 861/15. 12 Haziran 1321/25 Haziran 1905.

¹¹³³ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 281.

adli sistem reformu sonucundaki ceza muhakemesi usullerinin, yabancı uyruklu insanlar için de geçerli olmasını istediye de, bir türlü kabul ettiremedi.¹¹³⁴

Diğer taraftan, Sultan II. Abdülhamid zamanında, kamuoyu vicdanını yaralayan bazı olayların yaşandığı da anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi, Mâbeyn'den emekli Mustafa Bey'in başından geçmişti. Onun dört yaşındaki oğlu, bir caninin kötü bir hareketine maruz kalmış ve savcı yardımcısının, adamın cezalandırılmasını istemesine rağmen o kişi, başında yaşlı bir başkanın bulunduğu ve üstelik bazılarının da eski hükümlü olduğu azalardan oluşan mahkeme tarafından, serbest bırakılmıştı. Mustafa Bey, durumun böyle olduğunu ispatlamaya hazır bulunduğunu, eğer “*adâlet göremez ise fedâ-yı hayatı da*” göze almış olduğunu bildirmişti.¹¹³⁵ Bazen de, Mâbeyn çalışanlarıyla ilgili davalarda, davanın reddedilip reddedilmemesinde, Sultan II. Abdülhamid'in ne diyeceği önemli bir ölçüt olurdu. Kocası Mâbeyn mütercimlerinden Abdullah Bey olan Nuriye Hanım, kocasının aleyhine -muhtemelen boşanma davasıydı- dava dilekçesi verdiğinde, izlenecek yol olarak, bu Mâbeyn çalışanının mahkemeye getirilmesi için, İrâde-i Seniyye lüzumuna işaret edilmişti. Çünkü usulen, Maiyet-i Seniyye'de bulunan memurların mahkemeye getirilmesi, ancak Padişah onayıyla olabilirdi.¹¹³⁶ Padişah, sonunda buna müsaade etti. Ama bir süre sonra Nuriye Hanım, yeniden yazdığı dilekçeyle, davanın neticelendirilmesi hakkında herhangi bir şey yapılmadığından, hukukunun “*sürüncemeye*” düşürüldüğünden, bu durumun “*şer'i şerif ve kânun-ı münifle beraber Rızâ-yı Padişahiye dahî muhalif bir keyfiyette*” olduğundan sitem etmişti. Eğer bu dava görülmezse, ilgili makamı, Sultan II. Abdülhamid'e şikâyet edeceğini bildirmişti.¹¹³⁷ Bir defasında da bu nedenle, yani “*kavâninin meriyeti tasdik-i âlî-yi mülûkânelerine iktirandan sonra*” mümkün olması durumundan dolayı, Avrupa'da tanınmış bir hukukçu olan Refyor, Sultan II. Abdülhamid'in hukukî işler konusundaki Saray danışmanı olmayı kabul etmemişti. Zaten kendisi de, “*hukuktan başka bir şeyle iştigal etmeyi*” düşünmüyordu.¹¹³⁸

¹¹³⁴ Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, 274.

¹¹³⁵ BOA, BEO., 3362/252138/2. 10 Temmuz 1324/23 Temmuz 1908.

¹¹³⁶ BOA, Y.MTV., 111/26/3. 23 Nisan 1310/5 Mayıs 1894. Aynı konuyla ilgili olarak bk. BOA, Y.MTV., 111/26/1. 9 Kanûn-ı evvel 1310/21 Aralık 1894.

¹¹³⁷ BOA, Y.MTV., 111/26/4. 28 Teşrîn-i sâni 1310/10 Aralık 1894; BOA, Y.MTV., 111/26/2. 29 Teşrîn-i sâni 1310/11 Aralık 1894.

¹¹³⁸ BOA, Y.EE., 14/96/1. H. 1321/M. 1905.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SULTAN II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNİN BELLİ BAŞLI MÂBEYN-İ HÜMÂYÛN KÂTİPLERİ VE GÖREVLİLERİ

Bu kısımda, Mâbeyn-i Hümayûn'da görev yapan kişilerden en çok bilinenleri, kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır. Burada yer alan isimlerin çoğu, çalışmanın yukarıdaki bölümlerinde geçen kişiler arasından seçilmiştir.

4.1. Gazi Osman Paşa

Tokat ahalisinden Çubukçu Şerif Ağa'nın oğlu olup, 1832 yılında aynı şehirde doğmuştur. 1842 yılında Askerî Lise'ye başlamış ve eğitimini beş yıl içinde tamamladıktan sonra, Harbiye Mektebi'ne girmiştir. Erkân-ı Harbiye Heyeti'nde, Anadolu'nun haritasını tanzim etmek için çalışan kurulda, İstanbul Merkez Kumandanlığı'nda, İşkodra, Niş, Vidin, Bosna ve Yemen'deki Osmanlı birliklerinde görev yapmıştır. İlk defa olarak Girit karışıklıkları sırasında başarılar göstermiş ve rütbesi yükseltilmiştir. Ama ona asıl ününü kazandıran, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Plevne Savaşları devam ederken, üstelik ilave birliklerle tazelenen Rus ordusu karşısında, gösterdiği başarılar olmuştur. Bu başarılarından dolayı, Rus çarı II. Aleksandr bile, onu, mertçe vuruşma şansını kendisine tanıdığı için tebrik etmiştir. 4 Nisan 1900 tarihinde vefat edinceye kadar, Mâbeyn-i Hümayûn Müşirliği görevinde kalan Gazi Osman Paşa, Saray'da yaşanan fitne-fesada hiçbir şekilde karışmadığı için, insanların gözünde ayrı bir hürmete mazhar olmuştur. Ayrıca iki oğlunu, Nureddin ve Kemalettin paşaları, Sultan II. Abdülhamid'in kızları, Zekiye ve Naime Sultan'la evlendirmiştir.¹¹³⁹ Kemalettin Paşa sonradan, Sultan V. Murad'ın kızlarından birisine mektuplar yazmış ve bunlar Padişahın eline geçince de, Bursa'ya sürgün edilmiştir.¹¹⁴⁰

Gazi Osman Paşa'nın en büyük başarısı, Plevne Savaşları sırasında, dünya askerlik tarihinin, “savunma savaşı anlayışı”na getirdiği yeni prensipler olmuştur. Paşa belki de, XIX. yüzyılda Osmanlı'nın yetiştirdiği tek deha sahibi askerdir.¹¹⁴¹ Plevne Savaşları'nda, önceden bilinmeyen tarzda nal şeklinde ve yeraltından birbirlerine bağlı

¹¹³⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli I-XIX*, (yay. haz. Mustafa Keskin), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, VII, 25-34. Rus ordusunun miktarı, Rumenlerle birlikte yüzbin kadardır. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 148.

¹¹⁴⁰ Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 84-88, 167-180.

¹¹⁴¹ Öztuna, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, 59.

“gömme siperler” kazdırması ve çıkan toprağı siperden uzaklaştırarak, düşman atışlarını isabetsiz bırakması, en önemli buluşu olmuştur. Bu buluşu, Avrupa harp akademilerinde uzun yıllar okutulmuştur.¹¹⁴²

Öte yandan, Gazi Osman Paşa, Osmanlı ordusunun modernleşmesini savunmuş ve böylelikle, yeni oluşmakta olan zâbitan sınıfının milliyetçi dönüşümünü, “bilmeyerek” halkın ve hükümetin dikkatinden kurtarmıştır.¹¹⁴³

Gazi Osman Paşa, fizik ve karakter özellikleri açısından ise, heybetli, güçlü, cesur, disiplinli bir şahsiyet ortaya koymuştur. Müslümanlığında samimi olmuştur. Sözünü esirgmeden, fakat kısa ve öz bir şekilde konuşmuştur. Paşa, yaşamı boyunca, giyim-kuşamından tavır ve davranışlarına kadar, sade ve saygılı bir portre çizmiştir. Çeşitli beklenmedik durumlarda, kendisine göre geliştirdiği bir yöntem olarak, hemen kulağının arkasında taşıdığı kalemi eline almak gibi ilginç bir alışkanlığı da görülmüştür. Kur'an-ı Kerim'i, sürekli olarak yanında taşımış ve okumuştur. Gazi Osman Paşa'nın, 5 Nisan 1900'deki cenaze törenine, halktan binlerce kişi ile birçok devlet ricali katılmıştır. Fatih Camii'nde cenaze namazı kılındıktan sonra, aynı yerdeki Fatih Sultan Mehmed Türbesi'nin yanına defnedilmiştir.¹¹⁴⁴

4.2. Lebîb Efendi (Mustafa Lebîb Efendi)

Okmeydanı Dergâhı şeyhi olan, Mustafa Efendizâde Mehmed Behçet Efendi'nin oğludur. 1838 yılında İstanbul'da doğmuştur. Özel hoca ve babası vasıtasıyla eğitim görmüştür. Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası'nda, yine bu oda dahilinde oluşturulan Muhakeme Cemiyeti'nde, Ankara ve Bursa kapıkethüdâlıklarında, Meclis-i Hazâin'de, Meclis-i Vâlâ Mülkiye Dairesi'nde, İstanbul'daki Meclis-i Tahkik'te, Beyoğlu Bidâyet ve Temyiz mahkemelerinde, ayrıca Mahkeme-i İstinaf'ta, Sofya'da kurulan Mahkeme-i Fevkalâde'de görev yapmıştır. Sultan II. Abdülhamid tahta çıktığında, onu, otuz bin kuruş maaşla Mâbeyn Başkâtibi olarak atamış ve birçok nişan ve rütbelere hediye etmiştir. Aldığı madalyaların içinde, “Hamîyet-i Vazife” Madalyası da vardır.¹¹⁴⁵

¹¹⁴² Hülagü, *Gazi Osman Paşa*, 140, 337.

¹¹⁴³ Karpaz, *İslam'ın Siyasallaşması*, 308-309.

¹¹⁴⁴ Hülagü, *Gazi Osman Paşa*, 333-338, 357-360.

¹¹⁴⁵ BOA, DH.SAİD., 2/12. Tarihsiz.

4.3. Ahmed Süreyya Paşa

İstanbul'da doğmuş olup, 1868 yılında Meclis-i Vâlâ'ya girmiştir. Ardından Nâfia Mektupçuluğu, Sûrâ-yı Devlet İkinci Kâtipliği, Vergi Meclisi Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Eylül 1885'te, Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtipliğine getirilmiştir. Şubat 1895 tarihinde vefat etmiştir.¹¹⁴⁶

Aynı zamanda, Serkarîn Osman Bey'in damadı olan Süreyya Paşa, tavır ve davranışlarında vakar sahibi olup, Sultan II. Abdülhamid onu, keyfi olarak rahatsız etmemeye çalışmıştır. Abdurrahman Şeref Bey'le iyi arkadaş olmuşlardır. Cenazesi, güzel bir törenin ardından, Sultan Mahmud Türbesi Haziresi'ne gömülmüştür.¹¹⁴⁷

Sultan II. Abdülhamid'in son Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in, kendi fezlekesinde yazdıklarına göre, Süreyya Paşa, esaslı bir tahsil görmemesine rağmen, hızlı yazmaya ve meramını gayet açık bir şekilde beyan etmeye muktedir olmuştur. O, Sultan II. Abdülhamid'in iradelerinde yer alıp da, kanun ve nizama zıt olduğunu düşündüğü hususlardaki görüşlerini, bir arıza şeklinde Padişaha sunmaktan çekinmemiş, devlet ve memleketin menfaatini, her şeyin üstünde tutmuştur.¹¹⁴⁸

Son derece aktif, zeki ve ılımlı bir kişi olmasına rağmen, Vambéry'nin yazdığına göre, Süreyya Paşa'nın belki de en önemli eksiği, bulunduğu makamla orantılı bir şekilde olması gerektiği halde, Batı dillerini bilmemesi olmuştur. Bu durum onu, yabancı temsilcilerle kişisel haberleşme yapabilme şansından mahrum bırakmıştır.¹¹⁴⁹

4.4. Tahsin Paşa (Şamlı/Kara/Hasan Tahsin Paşa)

Suud Efendi'nin oğlu olup, 1858 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sıbyan ve Rüştîye okullarında eğitim görmüştür. 12 Haziran 1870 tarihinde, on iki yaşındayken, Sadr-ı Âlî Mektûbî Kalemi'ne başlamıştır. Ardından, Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi'ne geçmiştir. 1880 Temmuz'unda ve 1882 Şubat'ında, rütbesi yükseltilerek, sâniye sınıfının mütemâyizliğine getirilmiştir. 3 Aralık 1884'te, Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi Başkâtipliği Muavini olmuştur. 28 Ekim 1886 tarihinde, kendisine üçüncü rütbeden Nişân-ı Âlî-i Osmânî verilmiştir. 4 Eylül 1894'te, "reviyyet ve

¹¹⁴⁶ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, V, 1554.

¹¹⁴⁷ Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 177-178.

¹¹⁴⁸ Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutîyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, II. Abdülhamid'in Son Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, 6.

¹¹⁴⁹ Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambéry'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 56.

ehliyetine mebnî” olarak rütbe-i bâlâ, iki ay kadar sonra, 28 Ekim’de, birinci rütbeden Nişân-ı Âlî-i Osmânî tevcih edilerek, yine bilinen “*ehliyet, liyâkat ve istikâmetine mebnî*” olarak, 26 Kasım 1894 tarihinde, yirmi dört bin kuruş maaşla, Mâbeyn-i Hümâyûn Başkâtipliğine atanmıştır. Buna ek olarak, bir ay sonra, kendisine, birinci rütbeden Mecidî Nişanı verilmiştir. Bir yıl kadar sonra da, Murassa İmtiyaz Madalyası ve Murassa Nişân-ı Âlî-i Osmânî ihsan buyurulmuştur. Bahriye Nezâreti’nden yazılan yazıda, Tahsin Paşa’nın, iyi huylu ve güzel ahlak sahibi olduğu bildirilmiştir.¹¹⁵⁰

Öte yandan, Mâbeyn-i Hümâyûn’un devlet yönetimindeki ağırlığı, özellikle Tahsin Paşa’nın Mâbeyn Başkâtibi olmasıyla birlikte, son derece artmıştır.¹¹⁵¹ Paşa ayrıca, dönemin ileri gelen devlet adamlarından olan Mahmud Nedim Paşa’nın damatlarından birisidir.¹¹⁵² Tahsin Paşa’dan sonra Mâbeyn-i Hümâyûn Başkâtipliğine, Reji Komiseriyken, Sultan II. Abdülhamid tahttan indirildikten çok kısa bir süre sonra, 28 Nisan 1909 tarihinde, Halid Ziya Bey (Uşaklıgil) atanmıştır. Serkurenâlîğe ise, Lütfî Simâvî Bey getirilmiştir.¹¹⁵³

4.5. Edhem Efendi (İbrahim Ethem Bey)

Kethüdâ Hacı Ahmed Efendi’nin oğlu olup, 1852 yılında İstanbul’da doğmuştur. Sıbyan Mektebi ve Selânik Mekteb-i Rüştîyesi’nde okumuştur. Mâlîye Hazine-i Celîlesi Masârifat Kalemi’nde, Nâfia Nezâreti’nde, Mudanya Demiryolu İnşaat Komisyonu’nda çalışmıştır. 13 Mart 1877 tarihinde, Mâbeyn’de yer alan, Ceb-i Hümâyûn Hazinesi’nin en alt kademesinde çalışmaya başlamıştır. 21 Kasım 1889 tarihinde, iki bin üç yüz kuruş maaşla, aynı hazineye kâtip olarak tayin edilmiştir.¹¹⁵⁴

4.6. Said Paşa (Küçük Said Paşa/Şapur Çelebi)

Tahran maslahatgüzarı Nâmık Efendi’nin oğlu olup, 1838 yılında Erzurum’da doğmuştur. Erzurum ve İstanbul’da Fransızca, Arapça gibi bazı yabancı dillerle birlikte, ekonomi-politik, hukuk, coğrafya gibi alanlarda eğitim görmüştür. 1854 yılında, on altı yaşında, Erzurum Tahrîrât Kalemi’nde, 1856’da Anadolu Harb Ordu-yu Hümâyûn’u Umur-ı Tahririye Kalemi’nde, iki yıl sonra, aynı askerî kurumun Heyet-i Fevkalâdesi

¹¹⁵⁰ BOA, HH.SAİD., 1/101. 8 Rebiülevvel 1314/17 Ağustos 1896.

¹¹⁵¹ Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutîyet’in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, II. Abdülhamid’in Son Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey’in Fezlekesi*, 6.

¹¹⁵² Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 227.

¹¹⁵³ BOA, BEO, 3550/266230/1. 29 Nisan 1325/12 Mayıs 1909.

¹¹⁵⁴ BOA, DH.SAİD., 55/145. Tarihsiz.

ile, bu heyetin ekonomik işlerini takip edebilmek amacıyla Mâliye Nezâreti'nde kurulan komisyonda görev almıştır. Bir süre, Meclis-i Vâlâ'da çalıştıktan sonra, Karesi taraflarındaki adli soruşturmalar için görevlendirilmiştir. Yine, Yanya valisi olan Hüsnü Paşa'nın sorgulanması için gönderilmiştir. Yanya'da değişik görevler de uhdesindeyken istifa ederek, İstanbul'a dönmüştür. 1864 Mayıs'ında, Meclis-i Vâlâ'nın Tahrir İdâresi Başkitâbeti'ne tayin olunmuştur. Üç yıl sonra, Selânik Vilâyeti Mektupçuluğuna tayin edildiği halde, gitmemiştir. Bunun üzerine, Matbaa-yı Âmire ile Takvim-i Vekâyî Müdürlüğüne getirilmiştir. Temmuz 1868'de, Şûrâ-yı Devlet Muavinliğine, bir ay sonra, aynı kurumun Adliye Dairesi Başmuavinliğine atanmıştır. Görevleri sırasında rütbe ve nişanlar almıştır. 1871 yılında, Dîvân-ı Ahkâm Başkâtipliğine, iki yıl sonra Ticaret Nezâreti Mektupçuluğuna tayin edilmiştir. Bir yıl sonra atandığı Maarif Nezâreti Mektupçuluğundan, ertesi gün istifa etmiştir. Bir süre işsiz kaldıktan sonra, Meclis-i Ticaret ve Ziraat azalıklarına getirilmiştir. 2 Eylül 1876 tarihinde, otuz bin kuruş maaşla, Mâbeyn-i Hümayûn Başkâtipliğine atanmıştır. Bu görevi, yaklaşık iki yıl sürdürmüştür. Aynı yıl, Hazine-i Hassa-i Şâhâne'ye memur edilmiştir. Görevi sırasında İran, İtalya, Romanya ve Venedik devletleri tarafından, kendisine hediye nişanlar verilmiştir.¹¹⁵⁵ Onun Mâbeyn'e alınmasında esas etki, Padişahın eniştesi Mahmud Celalettin Paşa'nın olmuştur. Fakat sonradan araları açılmıştır. Sultan II. Abdülhamid tahttan indirilinceye kadar ona hizmet etmiştir.¹¹⁵⁶

Küçük Said Paşa, dış politikada, İngiltere yanlısı olmayı seçmiştir. Bunun yanında, Sultan II. Abdülhamid dönemi Osmanlı modernleşmesindeki önemli kişilerden birisi olarak öne çıkmıştır. Paşanın katkı sağladığı reformlardan bazıları; eğitim sisteminin mümkün olduğunca taşraya doğru genişletilmesi, İstanbul Ticaret Odası'nın kurulması, devlet memuriyetinin modernize edilmesi ve bütçenin sistematik bir zemine oturtulması gibi reformlar olmuştur. Ayrıca o, Sultan II. Abdülhamid'in İslamcı politikasının ilk uygulayıcısıdır.¹¹⁵⁷

Küçük Said Paşa, zekâsı ve çalışkanlığıyla tanınmıştır. Mâbeyn Başkâtipliği yaptığı dönemde, Başkitâbet Dairesi'nden yazılan evraktaki yazım hatalarına karşı, oldukça dikkatli olmuştur. Ona verilen “Şapur Çelebi” lakabı ise, Şinasi tarafından, o

¹¹⁵⁵ BOA, DH.SAİD., 1/287. 4 Mart 1298/16 Mart 1882.

¹¹⁵⁶ Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 144.

¹¹⁵⁷ Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, 306-307.

sıralarda Üsküdar'da yaşayan ve mizaç olarak Said Paşa'ya benzeyen, Şapur Çelebi adındaki kişiden alınmıştır.¹¹⁵⁸

4.7. Said Paşa (Büyük/Eğimli/İngiliz)

1830 yılında İzmit'te doğmuş olup, Hasağası Eğimli Seyyid Mustafa Ağa'nın oğludur. 1844 yılında, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyûn'a girmiştir. Mezun olduktan sonra, aynı okulda Muallim Muavinliğine başlamıştır.¹¹⁵⁹ 1853 yılında, eğitim için İngiltere'deki Edinburg Üniversitesi'ne gitmiş, 1860 yılında dönmüştür. İdâre-i Bahriye Meclisi'nde azalık, Mekteb-i Bahriye'de nâzırlık ve mirlivalık, Tophâne'de Tecrübe Dairesi Reisliği yapmıştır.¹¹⁶⁰

Said Paşa, yakın arkadaşı Münif Paşa'yla birlikte, Batı bilim dünyasındaki gelişmeleri takip edebilmek amacıyla, “Cemiyet-i İlmiye-i Osmânîye”yi kurmuştur. Mecmua-ı Fünûn dergisinde, aydınlanmaya dair yazılar kaleme almıştır. Bahriye Nezâreti için hazırladığı yirmi altı maddelik “Nizamnâme-i Esâsiye” isimli reform paketi, 1868'de yürürlüğe girmiştir. Bu reform paketi, daha çok, söz konusu okulda okutulan derslerin müfredatlarının ve öğrencilerle birlikte tüm çalışanların vazifelerinin düzenlemesiyle ilgili yenilikler getirmiştir. Tophâne-i Âmire bünyesinde faaliyet gösterecek olan, “Muâyene ve Tecrübe-i Mamûlat-ı Harbiye” ismiyle bir dairenin açılmasını sağlamıştır. Kanûn-ı Esâsî Komisyonu'nda yer almıştır. Anayasa'da yer verilmesi düşünülen ünlü 113. maddeye karşı çıkmıştır. Sultan II. Abdülhamid, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'yla ilgili olarak, Küçük Said Paşa'ya, Rusya ile antlaşma yapılıp-yapılmaması konusundaki fikrini sorduğu zaman Padişaha, savaştan yana olmadığını söylemiştir. Aralık 1877'de, ferik rütbesiyle Bahriye Nâzırı olmuştur.¹¹⁶¹

1 Eylül 1876 tarihinde, Mâbeyn-i Hümâyûn Ferîkliğine getirilen Eğimli Said Paşa, 93 Harbi'nin kaybedilmesiyle birlikte, hem Bahriye Nâzırlığı, hem de Mâbeyn

¹¹⁵⁸ İrtem, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası*, 5-6.

¹¹⁵⁹ Eğimli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğimli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 7-8.

¹¹⁶⁰ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, V, 1458. Tecrübe Dairesi Reisi: “Yeni gemilerin, tekne tarifnâmeleri, inşa mukaveleleri ve imali, yeni inşa olmuş gemilerin, tamirat ve havuz tecrübesi, gemilerin makine tarifnâmesi, mukaveleleri ve imalinden sorumluydu. Ayrıca, inşa olunmuş gemilerin makinelerinin tamirat ve tecrübesi; tersane memur ve işçileri, topçuluk ve torpido kısmı, masrafların genel hesap kısmı, imalat ve köprülerden de, yine bu daire mesuldü.” Levent Düzcü, “Osmanlı Bahriye Teşkilâtında Reform Çabaları (1876-1922)”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/73985>, 8.

¹¹⁶¹ Eğimli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğimli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 10-16, 24-25.

Müşîrliği görevlerinden azledilmiştir. 20 Mayıs 1878'deki "Çırağan Baskını" şüphelileri arasında görüldüğü için, Sultan II. Abdülhamid'in gözünden iyice düşmüştür.¹¹⁶² 21 Şubat 1896 tarihinde vefat etmiş ve Sultan Mahmud Türbesi'ne defnedilmiştir.¹¹⁶³

4.8. Ohannes Paşa (Sakızlı Ohannes Paşa)

Ermeni vatandaşı Artin Efendi'nin oğlu olup, 1836 yılında İstanbul'da doğmuştur. Yedi buçuk sene kadar Paris'te eğitim gördükten sonra, bir Ermeni ruhban okuluna başlamıştır. İngilizce ve Fransızca öğrenmesinin yanında, "Mecmua-i Fünûn" dergisine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Paşanın, *Mebâdi-i İlmi* adında bir de Türkçe eseri vardır. Bâbîâlî Tercüme Odası'nda, Matbûat Müdürlüğü'nde, Şûrâ-yı Devlet Adliye Dâiresi Başmuâvinliği'nde, aynı dairenin azalığında, Altıncı Daire-i Belediye ve Eshâm-ı Cedîde idârelerinde, Ticaret Nezâreti Müşâvirliği'nde, Mahkeme-i İstinaf'ın ticarî davalar kısmında, Maarif Nezâreti Müşâvirliği'nde, Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin İlmi Şurût ve Ahvâl İdâresi'nde, Deâvi-i Hariciye Kitâbeti'nde, Islahat-ı Mâliye Komisyonu'nda, Divân-ı Muhâsebât Müdde-i Umûmiliği'nde ve Lisan Mektebi'nde çalışmıştır.¹¹⁶⁴

Öte yandan, Sultan II. Abdülhamid'in, devletin mali işlerinde güvendiği kişilerden olan Ohannes Paşa dışında, özellikle Saray alışverişi için güvendiği adamlarından birisi de, Muhâsip Nasir Ağa olmuştur. Padişah Nasir Ağa'yı, hemen her gün alışverişe göndermiş ve ona çok güvenmesine rağmen, yaptığı masrafları dikkatlice incelemiştir.¹¹⁶⁵

4.9. Aleksandr Karatodori Paşa

Mekteb-i Tıbbiye'de öğretmen ve Saray Tıbhânesi'nde çalışan İstefakani Karatodori (Stefakani Karatheodoridi) Efendi'nin oğludur. 1833 yılında, İstanbul'da doğmuştur. Babasından aldığı temel eğitiminin ardından, Paris'te Edebiyat ve Hukuk öğrenmiş ve hukuk doktorası yapmıştır. O dönem Fransız Medenî Kanunu'nun bazı meseleleriyle ilgili olarak iki adet eser yayınlamıştır. Bâbîâlî Tercüme Odası'nda,

¹¹⁶² Eğinli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Feriki Eğinli Said Paşa'nın Hatıratı (1876-1880)*, 13-32.

¹¹⁶³ Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, V, 1458.

¹¹⁶⁴ BOA, *DH.SAİD.*, 76/13. Tarihsiz. Sicill-i Ahvâl Defterleri'nin Ohannes Paşa'yla ilgili kısmını oluşturan sayfaların son kısımlarında, doğum tarihi olarak Rûmî 1251, yani Miladi 1836 yılı verilmiştir. Doğum tarihinin, kaydın baş kısımlarında, Hicrî 1257 yılı olarak verilmesinin, yanlışlıkla olduğu belirtilmiştir.

¹¹⁶⁵ Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 9.

Meclis-i Vâlâ-yı Tanzimat Dairesi Kitâbeti'nde, Meclis-i Ticâret-i Bahriye'de, Girit Vilâyeti Müşâvirliği'nde, Ticâret ve Hâriciye Nezâreti müsteşarlıklarında, Roma Sefareti'nde, Nâfia Nezâreti'nde, Siyam Adası İdaresi'nde görev yapmıştır. Birçok yabancı devletten hediye nişanlar almıştır. Kendisine, Mâbeyn-i Hümâyûn'da Sultan II. Abdülhamid'e kimi konularda danışmanlık yapabilmesi için, özel bir daire tahsis edilmiştir. Ayrıca, 1 Ekim 1896 tarihinde “*maiyyet-i seniyye-i mülûkâne Mütercim-i evvelliği*”ne, yani Mâbeyn-i Hümâyûn Başmütercimliğine getirilmiştir. 27 Ocak 1906 tarihinde vefat etmiştir.¹¹⁶⁶

Karatodori Paşa bir defasında, Batılı güçlerin kullanmaya çalıştığı Mısır hidivliği meselesinde bulduğu çözümle, onlardan önce davranarak Tevfik Paşa'yı hidivliğe getirmek suretiyle, devleti zor bir durumdan kurtarmıştır.¹¹⁶⁷ Karatodori Paşa, ilmî anlamda kendisini geliştirmiş bir kişi olarak, Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetlerde bulunmuştur. Öte yandan, genel olarak ihtiyatlı birisi olmasına rağmen, mesela Berlin Konferansı'nda, Yunanistan lehine konuşan adamı “*hararetle*” susturmakla birlikte, Prens Bismark'ın sert muamelesine maruz kalmıştır. Bunun üzerine, kendisine ayrılan daireye çekilmiş ve emrinde bulunan Naum Efendi'ye içini dökerek ağlamıştır.¹¹⁶⁸

4.10. Arap İzzet Holo Paşa

Şam ileri gelenlerinden Holo Paşa'nın oğlu olup, adliyeden yetişmiştir. İcra ve ticaret mahkemelerinde görev yapmıştır. Paşa, II. Meşrutiyet'e kadar, Yıldız Sarayı'nda oldukça etkili bir konumda bulunmuştur. Saray'daki nüfuzuyla birlikte, hatırı sayılır bir güç elde etmiş ve özellikle, Küçük Said Paşa'nın nüfuzunu kırmak için etkili olmuştur.¹¹⁶⁹

Arap İzzet Holo Paşa aynı zamanda, “Mümtazefendiler” diye tanınmış olan, Eğinli meşhur ailenin üyelerinden Ahmet Semih Mümtaz Bey'in kayınpederidir. Ahmet

¹¹⁶⁶ BOA, DH.SAİD., 18/130. Tarihsiz.

¹¹⁶⁷ Mısır meselesinde Padişahın güvendiği başka bir “*en yakın ve gizli danışmanı*” ise, Suriyeli Ebulhüda olmuştur. Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 172, 202-204, 279. Şeyh Ebulhüda es-Sayyadî, Suriye'de oldukça etkin olan Rıfai Tarikatı'nın lideriydi. İyi bir hatip, yazardı. İslam birliğinin, Osmanlı çatısı altında olması gerektiğini savunmuştur. Özellikle Arap dünyasının, Osmanlı koruması olmaksızın darmadağın olacağına inanmıştır. Arap bölgelerinden gelen çeşitli temsilciler ile Sultan II. Abdülhamid arasında tercümanlık yapmıştır. Ebulhüda yazdığı iki yüzü aşkın küçük çaplı kitapçıkta, Osmanlı'yı, İslam dünyasının kurtarıcısı olarak anlatmıştır. Karpaz, *İslam'ın Siyasallaşması*, 311-312.

¹¹⁶⁸ Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 151-154.

¹¹⁶⁹ Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 179-180.

Semih Bey, 1906 yılında İzzet Paşa'nın kızı Seniye Abed hanımla evlenmiş ve bu evliliklerinden üç çocukları olmuştur.¹¹⁷⁰

Öte yandan, Holo Paşa'nın Mâbeyn-i Hümâyûn'a alınması ise, Şeyh Ebulhüda vasıtasıyla olmuştur. Ermenilere karşı, daha çok ticarî kaygılara dayanan bir kin beslemiş ve Sultan II. Abdülhamid'i, her zaman onlara karşı sert politikalar izlemesi yönünde teşvik etmiştir. Ayrıca Almanlardan yana olan bir dış-politik duruş sergilemiştir.¹¹⁷¹ Mâbeynci olmasının yanında İkinci Kâtip de olan İzzet Paşa'nın diğer lâkapları, Arap ve Âbidzâde olup, 1924 yılında Mısır'da ölmüş ve Şam'da toprağa verilmiştir.¹¹⁷²

4.11. Ragıp Paşa

Eğribozlu Murad Efendi Sarıca'nın oğlu olup, 1857 yılında burada dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini doğum yerinde yaptıktan sonra, İstanbul'da Galatasaray Lisesi ve Mülkiye Mektebi'ne devam etmiştir. Mezun olduktan sonra mâbeynci olarak Saray'a alınmıştır. Sultan II. Abdülhamid'in güvenini kazanan bir adam olarak, bunun getirdiği saygınlık ve nüfuzla, özellikle madencilik alanındaki yatırımları neticesinde, kayda değer bir servet sahibi olmuş ve 1920 yılında ölmüştür.¹¹⁷³

4.12. Tahir Paşa

Arnavutluk'ta, "Debre" isimli bir kasabada doğmuştur. Gençlik zamanlarında, İstanbul'da ağır işlerde çalışarak sahip olduğu güçlü bünyesiyle, Sultan II. Abdülhamid'in dikkatini çekmiş ve Padişahın uşaklığına alınmıştır. Sonradan, Saray'ın Tüfenkçi kısmına kaydedilmiş ve gün geçtikçe ilerleyerek, Tüfenkçibaşılığa kadar yükselmiştir. Tıpkı Gazi Osman Paşa gibi, işlerinde titiz davranmış, Saray'ın entrikalarından uzak durmuştur. 1909 yılında sürgününde vefat etmiştir.¹¹⁷⁴

4.13. İbrahim Faik Bey

Bahriye çalışanı Mahmud Efendi'nin oğludur. 1851 yılında İstanbul'da doğmuştur. Mekteb-i Rüştîye ve Mahrec-i Aklam'a devam etmiştir. Fransızca'yı,

¹¹⁷⁰ Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, X-XII.

¹¹⁷¹ Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 251-252.

¹¹⁷² Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 47'de 10 nolu dipnot.

¹¹⁷³ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, XIV, 40. Muhtemelen bu Ragıp Paşa'dır ki, Sultan II. Abdülhamid'i yanlış yazdığı bir kelimeyle ilgili olarak 'usulünce' uyarabilmeyi başarmıştır. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 102-103.

¹¹⁷⁴ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, XVIII, 12-14.

okuyup yazacak kadar öğrenmiştir. Mektûbî-i Hâriciye ve Dâhiliye kalemlerinde çalışmıştır. 1882 Ağustos’unda iki bin beş yüz kuruş maaşla, Mâbeyn-i Hümayûn’a kâtip olarak alınmıştır. Diğer pek çok Mâbeyn çalışanı gibi o da, buradaki görevine ek olarak, çeşitli vazifelerle görevlendirilmiştir.¹¹⁷⁵ Faik Bey bir defasında, Sultan II. Abdülhamid’in, bir iş için Hâriciye Nezâreti’ne yazılmasını istediği tezkereyi, yanlışlıkla Zaptiye Nâzırı’na yazmış, bu hata, Padişahın kuşkusunu harekete geçirmiş ve o sırada Başkâtip bulunan Süreyya Paşa, endişelenecek herhangi bir şey olmadığı konusunda Padişahı ikna etmek için bir hayli uğraşmıştır. Ahmet Mümtaz Bey’in, hatıratında anlattığına göre, bu olay sırasında, Faik Bey’in heyecan ve korkudan dudağı çatlamış, bundan sonra Padişah nezdindeki ismi, “*dudağı çatlak kâtip*” olmuştur.¹¹⁷⁶

4.14. Emin Paşa (Mehmed Emin Paşa)

Halil Ali Efendi’nin oğludur. 1847 yılında İstanbul’da doğmuştur. Mekâtib-i İbtidâiye’de ilk eğitimini aldıktan sonra, bir süre için Arapça ve Fransızca eğitimi görmüştür. Ardından, Tıbbiye-i Şâhâne’de fen ve cerrahlık öğrenmiştir. Cerrahlık pratiğini, Gümüşsuyu ve Haydarpaşa hastanelerinde yapmıştır. 11 Aralık 1878 tarihinde, önceki maaşına bir miktar ilave yapılmak suretiyle, Mâbeyn-i Hümayûn Eczanesi’ne memur edilmiştir. 17 Mart 1884 tarihinde, Sultan II. Abdülhamid’in Sercerrahı olmuştur.¹¹⁷⁷

4.15. Macid Bey (Abdullah Macid Paşa)

Keçecizâde Reşad Efendi’nin oğlu olup, 4 Mart 1841 tarihinde Kütahya’da doğmuştur. Bir sene kadar İstanbul’da Bayezid Mekteb-i Rüştîyesi’nde okuduktan sonra, dört buçuk sene kadar Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne İdâdîsi’nde Arapça, Farsça, Türkçe ile coğrafya ve riyâziye gibi dersler okumuştur. Ardından, eğitim için Paris’e gitmiştir. Bir aralık, roman yazmaya başlamış ama bitirememiştir. Bunun üzerine, edebiyat ve politika alanlarında Türkçe ve Fransızca makaleler kaleme almıştır. Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Ders Nâzırı Muavinliği, Bâbîâlî Tercümanlığı, Meclis-i Âlî-i Hazâin ve Dîvân-ı Hümayûn Mütercimliği, Matbûat Müdürlüğü, Hariciye Kitâbeti Vekilliği, Mahkeme-i İbtidâiye Azalığı, Gümölcine ve Rodos sancakları mutasarrıflığı yapmıştır. Ardından, Mayıs 1882’de, Müşavir Saffet Paşa’nın emrinde bulunmak üzere,

¹¹⁷⁵ BOA, DH.SAİD., 93/37. 29 Kanûn-ı sâni 1324/11 Şubat 1909.

¹¹⁷⁶ Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 21-23.

¹¹⁷⁷ BOA, DH.SAİD., 76/195. 4 Eylül 1315/16 Eylül 1899.

Mâbeyn-i Hümâyûn Gazeteciler Mütercimliğine getirilmiştir. Aynı zamanda, Matbûat-ı Ecnebiye Müdürlüğüne atanmıştır. En sonunda, memurluk yaptığı işlerle ilgili olarak muhakeme edilerek, o zamana kadar üzerinde olan görevlerinden alınmış ve ardından, özellikle Rumeli’de, çeşitli vazifelerle görevlendirilmiştir.¹¹⁷⁸

4.16. Mahmud Bey

Babası, Sadâret Müsteşarı Said Muhip Emin Efendi’dir. 1843 yılında İstanbul’da doğmuştur. Sıbyan Mektebi ve Vâlîde Rüştîyesi’nde eğitim görmüştür. Mektûbî-i Sadr-ı Âlî Odası’nda ve Sadâret Mühimme Odası’nda görev yapmıştır. 1871 yılında Mâbeyn-i Hümâyûn kâtibi olmuştur. 1880 yılında, kâtiplik görevinden alındıktan sonra, başka görevlerde istihdam edilmiş, 1905 yılında vefat etmiştir.¹¹⁷⁹

4.17. Kilercibaşı Osman Bey

Karakadzâde diye bilinen Osman Efendi’nin oğludur. 1835 yılında, Kastamonu vilâyeti Boyabad Kazası’nın bir köyünde doğmuştur. Bir süre Dersaâdet Mekteb-i İdâdîsi’nde eğitim görmüştür. 4 Temmuz 1847 tarihinden itibaren Saray-ı Hümâyûn’da çalışmaya başlamıştır. İlk önce Bekçi Hademesi olmuştur. Tam on yıl sonra, 6 Haziran 1857’de, bu kez Padişahın İbriktârı olmuştur. Ardından 2 Eylül 1871’de, Kilerci Sınıfı’na katılmıştır. Maaşı bu sırada dört yüz on altı buçuk kuruşken, 1 Eylül 1876 tarihinde beş bin kuruş maaşla, Mâbeyn-i Hümâyûn Kilercibaşısı olarak tayin edilmiştir.¹¹⁸⁰ Osman Bey, yemek konusunda oldukça iştahlı olduğundan, her Cuma Selâmlığı’ndan önce, kendi dairesinde toplanan misafirlerine ziyafet vermeyi de ihmal etmemiştir. Verdiği ziyafetler, Sultan II. Abdülhamid’i şüphelendirmesine rağmen, bunları Padişaha bildirmek şartıyla, bu ziyafetlere devam etmesine izin verilmiştir.¹¹⁸¹

4.18. Nuri Bey (Mustafa Nuri Bey)

Harput valisiyken vefat eden Yusuf Paşa’nın oğlu olup, 1843 yılında Maraş’ta doğmuştur. Sıbyan ile Rüştîye mekteplerinde okumuş ve özel hocalardan ders almıştır. Edebiyat ve birtakım fenler üzerine bazı eserleri vardır. Harem-i Hümâyûn’da, Meclis-i Vâlâ Evrak Odası’nda, aynı meclisin Mazbata Odası’nda, Ankara Vilâyeti Mektupçuluğu’nda çalışmıştır. 22 Nisan 1878’de, yedi bin beş yüz kuruş maaşla

¹¹⁷⁸ BOA, DH.SAİD., 1/295. 24 Eylül 1301/6 Ekim 1885.

¹¹⁷⁹ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, XI, 35-36.

¹¹⁸⁰ BOA, DH.SAİD., 55/18. Tarihsiz.

¹¹⁸¹ Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 239-242.

Mâbeyn-i Hümâyûn Üçüncü Kâtipliğine atanmıştır. Ayrıca kendisine, Reji Komiserliği memuriyeti de tevcih edilmiştir.¹¹⁸²

4.19. Arif Bey (Mehmed Arif Bey)

1867 yılında Avanos'ta doğmuştur. Eğitimini Rüştîye, İdâdîye ve Mülkiye'de tamamlamıştır. 1886'da Mülkiye'yi birincilikle bitirdiği için Saray'a alındıktan dört yıl sonra, mâbeynci olarak tayin edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'na karar vermesinde etkili olmuştur. 1906 yılında, Fransa'ya kaçmıştır. Tekrar yurda döndüğünde, II. Abdülhamid'in yeniden Mâbeyn'de çalışma teklifini, hastalığından ötürü kabul etmemiştir. 7 Mart 1922 tarihinde beyin kanamasından ölmüştür.¹¹⁸³

4.20. Fazıl Bey

Evkâf Nâzırı Kâni Bey'in oğlu olup, 1835 senesinde dünyaya gelmiştir. Eğitimini, Sıbyan Mektebi'nde ve özel hocalar elinde tamamladıktan sonra, Sadâret Mektûbî Kalemi'ne girmiştir. Okçulukta becerikli olan Fazıl Bey, 1865 yılında Okçubaşılık ünvanını aldığı gibi, 1866 senesinde de Mâbeyn kâtipliğine tayin olunarak, hayatının sonuna kadar bu görevde kalmıştır. 23 Ekim 1901 tarihinde vefat etmiştir.¹¹⁸⁴

4.21. Hayreddin Paşa

Sakız'ın ileri gelen devlet memurlarından Mollazâde Seyyid Mustafa Efendi'nin oğlu olup, 1848 senesinde burada doğmuştur. İlk eğitimini Sakız'da aldıktan sonra, İstanbul'da, Mekteb-i Tıbbîye İdâdîsi ve Askerî Tıbbîye'ye devam etmiştir. 1877 yılında "Umum Ordular Operatörlüğü"ne tayin edilmiştir. 1888'de Yıldız Hastanesi Operatörlüğüne getirilmiştir. 1912 yılında vefat etmiş ve Eyüp'te defnedilmiştir.¹¹⁸⁵

4.22. Kâmil Bey (Boşnak Kâmil Bey)

Bosna-Hersek'te bulunan "Trebin" ismindeki yerden olan Hacı Abdullah Efendi'nin oğlu olup, 1839 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Sıbyan ve Rüştîye okullarında okuduktan sonra, Hacı İbrahim Efendi'den de Arapça öğrenmiştir.

¹¹⁸² BOA, DH.SAİD., 25/52. Tarihsiz.

¹¹⁸³ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, III, 71-72.

¹¹⁸⁴ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, VI, 59. Ayrıca Fazıl Bey'le ilgili olarak, Kahvecibaşıktan gelen Kani Bey'in oğlu olup, Haziran/Temmuz 1867 tarihinde, okçuluktan kâtipliğe atandığı bilgisi de mevcuttur. BOA, Y.PRK.BŞK., 23/4/1/1. 1 Receb 1297/9 Haziran 1880.

¹¹⁸⁵ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, IX, 29.

Hocasının ölümünden sonra, başka bir Arapça okulunda hocalık yapmıştır. Bir süre Şehremâneti Tahsilat Kalemi'nde çalıştıktan sonra, Sultan II. Abdülhamid döneminde Şifre Kâtibi olarak Mâbeyn-i Hümâyûn'a alınmıştır. Başka birtakım eserlerle birlikte, İbni Cevzî'nin bir eserini de Osmanlı Türkçesine çevirmiştir.¹¹⁸⁶

4.23. Hüseyin Halid Bey

Makam-ı Seraskerî'nin Muhasebât Dairesi'nde mümeyyiz olarak görev yapan Hafız Said Bey'in oğlu olup, 1853 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sıbyan Mektebi'yle Rüştîye'de gördüğü eğitimden sonra, Enderun'a dahil olmuştur. Ardından, Mızıkâ-i Hümâyûn'a geçmiş ve bir müddet sonra, Sultan II. Abdülhamid'in Müezzınbaşı olmuştur. Osmanlı'da ilk kez olarak operet yazan Haydar Bey'in kardeşi olan Hüseyin Halid Bey, 1920 yılında vefat etmiştir.¹¹⁸⁷

4.24. Kâzım Bey (Hüseyin Kâzım Bey)

1861 senesinde İstanbul'da doğmuş olup, Sıbyan Mektebi ve Galatasaray Lisesi'nde eğitimini sürdürdükten sonra, 1879'da Mülkiye Mektebi'nden birincilikle mezun olmuştur. Böylece, hemen Mâbeyn'e alınmıştır. Bir süre burada çalışmış, ardından Bükreş, Roma ve Washington sefirlikleri yapmıştır. 1920 yılında, evine giderken düştüğü bir kuyuda, boğulmak suretiyle can vermiştir.¹¹⁸⁸

4.25. Agop Vartovyan (Güllü Agop)

Bağdasar Vartovyan'ın oğlu olup, 1840 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. “Vartov” kelimesi Ermenicede “gül” anlamına geldiği için, kendisi “Güllü Agop” şeklinde tanınmıştır. Müslüman olduğunda ise, Yakup Efendi adını almıştır. İlk eğitimini Ermeni Mektebi'nde almış ve Balıkhâne'de çalışmaya başlamıştır. Bir taraftan, yurtdışında okuyan İstanbullu Ermenilerin kurdukları tiyatrodaki sahnelenen oyunları takip ederken, bir taraftan da, resim ve heykeltıraşlığa merak salmıştır. Fakat

¹¹⁸⁶ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, X, 107. Vambéry'ye göre Hersekli Kâmil Bey, Süreyya Paşa'dan sonra Başkâtip olan Tahsin Paşa zamanında, Sultan II. Abdülhamid nezdinde güçlü bir konuma yükselmiştir. Ayrıca, Hüseyin Kâzım Bey, Ocak 1896'da Osmanlı'nın Bükreş Büyükelçisi olarak atanmadan önce, on beş yıl boyunca, Sultan II. Abdülhamid ile hariciye arasında irtibatı sağlayan Husûsî Kâtip olarak görev yapmıştır. Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambéry'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 112.

¹¹⁸⁷ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, IX, 64.

¹¹⁸⁸ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, X, 124. Hüseyin Kâzım Bey, Ocak 1896'da Osmanlı'nın Bükreş Büyükelçisi olarak atanmadan önce, on beş yıl boyunca, özellikle, Sultan II. Abdülhamid ile hariciye arasında irtibatı sağlayan Husûsî Kâtip olarak görev yapmıştır. Öke, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambéry'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, 105.

onda, tiyatro galip gelmiş ve böylece bu sanata atılmıştır. Bir süre Şark Tiyatrosu'nda çalıştıktan sonra, Gedik Paşa Tiyatrosu'nun başına geçmiştir. Dönemin tanınmış kimi edebiyatçıların desteklerini sağlamıştır. 1884 yılında, Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız'daki Tiyatro İdaresi'ne, rejisör olarak alınmıştır. 1891'de vefat etmiştir.¹¹⁸⁹

4.26. Abdülgani Ağa

Sultan II. Abdülhamid'in Dârüssaâde ağalarından Hamdi Paşa tarafından Sultan Abdülaziz'le annesine hediye edilmiş ve böylece, 1861 yılında Harem-i Hümayûn'a girmiştir. Naime Sultan'ın Başağası olan Mehmed Yâver Ağa'nın yerine, Dârüssaâde Ağalığı kendisine verilmiştir. Bir süre sonra vezir rütbesine ulaşmıştır. Kitaba ve kütüphaneye merak duymuştur. Görev süresi boyunca, Osmânî ve Mecdî Nişanları ile birlikte, iki de İmtiyaz Madalyası almıştır.¹¹⁹⁰

Abdülgani Ağa, 1897-1909 yılları arasında on iki yıl boyunca Mâbeyn-i Hümayûn'da Dârüssaâde Ağalığı yapmış olup, son Kızlarağasıdır. 1914 yılında vefat etmiş ve Yahya Efendi Haziresi'ne defnedilmiştir.¹¹⁹¹ Vefatından sonra, kendisine ait olan toplam iki yüz doksan bir kitabı, milletine bağışlamıştır. Bu kitaplar, 1956 yılında Fatih Kütüphanesi'yle birlikte Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.¹¹⁹²

4.27. İsmet Bey

Kefe Nâzırı Eşref Bey'in oğlu olup, 1843 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babasının ölümünden sonra Saray'a alınmış ve Sultan II. Abdülhamid ile süt kardeşi olmuşlardır. Padişah tahta çıktığında onu, Esvapçıbaşı olarak tayin etmiştir. Padişahla irtibatları, vefat edinceye kadar saygın bir zeminde ilerlemiş, Sultan II. Abdülhamid "onu rencide edecek en küçük bir harekette bulunmamıştır." Ona çoğu zaman, "birâder" şeklinde hitab etmiştir. İsmet Bey, oğlu Fehim Paşa'nın yaptığı kötülüklerden ötürü, zaman zaman Padişaha şikâyetle bulunmuştur.¹¹⁹³ Onun diğer bir oğlu ise, Halit Paşa'dır. Padişah bir gün İsmet Bey'le konuşurken, aşk romanlarını pek beğenmediğini ve bu tür işlerin, kişiyi olumsuz alışkanlıklara götürebileceğini söylemiştir.¹¹⁹⁴ Ayrıca

¹¹⁸⁹ Pakalın, *Sicill-i Osmânî Zeyli*, II, 25.

¹¹⁹⁰ "Abdülgani Ağa" maddesi, *Büyük Lügat ve Ansiklopedi (Meydan Larousse)*, Meydan Yayınevi, İstanbul 1969.

¹¹⁹¹ Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 182.

¹¹⁹² "Abdülgani Ağa" maddesi, *Büyük Lügat ve Ansiklopedi (Meydan Larousse)*.

¹¹⁹³ Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, 159-160.

¹¹⁹⁴ Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 5.

İsmet Bey'in Padişaha inanılmaz derecede benzemesi nedeniyle, bazı törenlerde onun yerine arz-ı endam ettiği bile görülmüştür.¹¹⁹⁵

4.28. Bekir Kami Efendi

Müezzin Mustafa Efendi'nin oğlu olup, 1859 yılında Tosya Kazası'na bağlı Kargı Nahiyesi'nin Evrencik Karyesi'nde doğmuştur. Sıbyan Mektebi'ndeki ilk eğitiminin ardından Enderun'a girerek, burada Arapça, Farsça ve coğrafya öğrenmiştir. 1873 yılında, on dört yaşındayken, Enderun-ı Hümâyûn Hademeliğine kabul edilmiştir. 1877 Mart'ı itibariyle, Posta ve Telgraf Nezâreti İntihâb-ı Memurîn Komisyonu'nda vazifeliyken, 8 Ağustos 1877'de, geçici olarak Sevk-i (burası belgede silik) Kalemi'ne memur edilmiş, Mart 1878'de tüm görevlerinden açığa alınmış ve dört ay kadar sonra, yeni bir göreve atanmıştır. 20 Aralık 1880 tarihinde, beş yüz kuruş maaşla Mâbeyn-i Hümâyûn Telgrafhânesi'ne geçmiştir. Bu görevi uhdesinde kalmak üzere, 1 Haziran 1882'de, Kastamonu Valiliği tarafından, Nısf-ı Kastamonu sancağı Sertahsildarlığına atanmıştır. 18 Temmuz 1882'de, Mâbeyn'den istifa edip görev yerine giderek işe koyulmuşsa da, Vergi Emâneti tarafından memuriyeti onaylanmayarak, Vergi İrsal Kalemi'ne tayin edildiği için, 19 Aralık 1882'de, söz konusu tahsildarlık görevinden ayrılarak İstanbul'a dönmüş ve bir süre sonra kanuni aidat ile Aydın Vilâyeti'ne bağlı Denizli Sancağı Sertahsildarlığına tayin olunmuştur. Fakat yine, hareket etmeden önce, yani Ramazan ayının altısında, memuriyeti başka bir sancağın tahsildarlığına aktarılmıştır. Beş ay kadar sonra, Safranbolu kaymakam vekili olmuştur. Aynı yılın sonlarında, bir süre açıkta kaldıktan sonra, aynı vilâyetin Mektupçu Odası Mümeyyizliğine atanmıştır. İki yıl kadar sonra, 1884 yılı başlarında, Bolu Tahrîrât Müdürü olmuştur. Bolu sancağı mutasarrıfının bildirdiğine göre, adli bir soruşturmaya konu olacak kadar olumsuz bir hareketi görülmemiştir.¹¹⁹⁶

4.29. Mehmed Vehbi Efendi

Sarıyer Camii Müezzini Hafız Mehmed Emin Efendi'nin oğlu olup, 1846 yılında İstanbul'da doğmuştur. İlk eğitimini, Sıbyan ve Vâlîde Rüştîye mekteplerinde, Arapça ve cebir dersleri üzerine almıştır. 22 Haziran 1865 tarihinde, on dokuz yaşındayken, Dersâadet Zabıta Alayı'nın dördüncü taburunun dördüncü sınıfının teftiş memuriyetine

¹¹⁹⁵ Haslip, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, 226. Aynı yerde geçtiğine göre, İsmet Bey, otuz küsur yıl boyunca, Sultan II. Abdülhamid'in huzuruna serbest bir halde girip-çıkan tek kişi olmuştur.

¹¹⁹⁶ BOA, *DH.SAİD.*, 1/516. Tarihsiz.

tayin olunmuştur. Ekim 1865'te, silk-i teftişin sâlise rütbesine ve vazifesine atanmıştır. 13 Mart 1870'te açıkta kalmış, Ocak 1871'de Telgraf ve Posta Nezâreti Sevk-i Mekâtîp Odası'na alınmıştır. 14 Şubat 1881 tarihinde, yedi yüz altmış kuruş maaşla Mâbeyn-i Hümâyûn Telgraf Merkezi muhâbere memuriyetine nakledilmiştir. Memuriyeti zamanlarında yaptıklarından dolayı muhakeme edildiği olmamıştır.¹¹⁹⁷

4.30. Nişan Efendi

Tüccardan Agop Canik Ağa'nın oğlu olup, 3 Temmuz 1848 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Özel hocadan Arapça ve Farsça öğrendikten sonra, Rum, İngiliz ve Fransız mekteplerinde Ermenice, Rumca, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyancanın yanı sıra, coğrafya ve tarih eğitimi de almıştır. Çeşitli eserlerin tercümesine yardımcı olmuştur. 1863 Yılı Ağustos'unda, on altı yaşındayken, Tahrîrât-ı Hâriciye Odası'na başlamıştır. Ardından Umûr-ı Şehbender Müdüriyeti'ne atanmıştır. Daha sonra bu görevinden ayrılarak, 13 Ağustos 1876 tarihinde, Tahrîrât-ı Hâriciye Mühimme Müdüriyeti'ne girmiştir. 1878 yılında, memuriyet-i fevkalâde ile Mısır'a gönderilen Ali Fuad Bey'in maiyetine tayin olunmuştur. Eylül 1879'da, Mısır'dan döndükten sonra, Daire-i Hâriciye'de yeni teşkil olunan Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'ne memur edilmiştir. Burada çalışmaktayken, üzerine Tahrîrât-ı Hâriciye Kâtipliği de ilave olunmuştur. 6 Temmuz 1887'de, Şûrâ-yı Devlet azalığına tayin edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in hizmetine girmesinden itibaren, Zâbıta Kitâbeti'yle birlikte yirmiden fazla çeşitli komisyonda bulunmuştur. Hizmetlerine karşılık, Sultan II. Abdülhamid ve yabancı devletlerden çeşitli rütbe ve nişanlar almıştır. Padişaha yakın ve rahat çalışabilmesi için, Mâbeyn-i Hümâyûn'da kendisine özel bir daire tahsis edilmiş, memuriyetindeki vazifelerinden dolayı hiç muhakemeye alınmamıştır.¹¹⁹⁸

4.31. Hüseyin Hasib Efendi

Hersek kıtasında "Trebiye" kazasının Muteberân Hanedanı'ndan ve aynı yerin İdâre Meclis-i aza-yı sâbıkasından Hacı Ali Bey'in oğlu olup, 1838 yılında bu kazada dünyaya gelmiştir. Beşiktaş Mekteb-i Rüştîyesi'nde eğitim görerek, başarılı bir şekilde mezun olmuştur. Arapça, Farsça, İngilizce ve Hintçe öğrenmiştir. Nisan 1861'de, yirmi

¹¹⁹⁷ BOA, *DH.SAİD.*, 8/28. Tarihsiz.

¹¹⁹⁸ BOA, *DH.SAİD.*, 18/25. 7 Mart 1304/19 Mart 1888. Zeki bir kişi olan Nişan Efendi'nin, belki de en önemli görevi, Fransızca yayınlanan gazeteleri sansür eden Matbuât-ı Hâriciye Müdürlüğü olmuştur. Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, 70.

iki yaşındayken, Ruûs-ı Hümâyûn Mâliye Nezâreti Mektubî Kalemi'ne, 26 Mart 1863'te Rusumat Emâneti Evrak Odası Numro Kitâbeti Muavinliğine, Temmuz 1863'te Evrak Mukayyedliğine, bir ay kadar sonra da Bâbîâlî Tercüme Odası'na tayin edilmiştir. Fakat Tercüme Odası'ndaki vazifesine biraz geç başlamıştır. 28 Eylül 1870 tarihinde, Başşehbenderliğe getirilmiştir. Aralık 1883'te, kendisine üç bin kuruş emekli maaşı bağlanmıştır. 14 Ağustos 1884 tarihinde, Hazine-i Hassa-i Şâhâne'den beş bin kuruş maaşla Mâbeyn-i Hümâyûn Hazret-i Mülûkâne Tahrîrât-ı Ecnebiye İkinci Kâtipliğine tayin edilmiştir. Nisan 1890'da, Altıncı Daire-i Belediye Müdürlüğüne atanmıştır. Ardından Temmuz 1890'da, Beyoğlu mutasarrıflığına getirilmiştir.¹¹⁹⁹

4.32. Abdullah Sıddık Bey

Rütbe-i sâniye sınıf-ı mûmâyizi kısmından Mahmud Bey'in oğlu olup, 1865 senesinde Şam'da doğmuştur. 13 Haziran 1886 tarihinde, yirmi bir yaşındayken, sekiz yüz kuruş maaşla Mâbeyn-i Hümâyûn Mütercimliğine ve 13 Eylül 1888'de, Mekteb-i Sultânî Lisan-ı Osmânî Muallimliğine tayin edilmiştir. Zaman ilerledikçe, diğerleri gibi onun da rütbeleri yükseltilmiştir. Ramazan ayının son günü olan 3 Mart 1897'de, rütbesi evvel-i sınıf-ı sâniye terfi ettirilmiştir. Serkurenâ tarafından Abdullah Sıddık Bey'e dair yazılan yazıya göre kendisi, vazife yaptığı dönem boyunca “*ısbat-ı ehliyet ve dirâyet*” olduğunu göstermiştir.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁹ BOA, DH.SAİD., 47/130. Tarihsiz.

¹²⁰⁰ BOA, DH.SAİD., 88/2. Tarihsiz.

SONUÇ

Bünyesinde çok sayıda etnik ve muhtelif inançlara mensup nüfusu barındıran Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla, çok sıkıntılı şartlar altında karşılaştı. Bu durumun, Osmanlı için siyaset zeminindeki en yıpratıcı olgusu, milliyetçilik akımının hızla yükselmesi ve yayılmasıydı. Diğer bir olumsuz olgu ise, yüzyılların birikimiyle, tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar hızlı ve büyük bir atılım yapan Batı bilim ve tekniği karşısındaki çaresizliği oldu. Bunlara ilaveten, özellikle Kırım Savaşı'yla alınmaya başlanan ve her seferinde gittikçe büyüyen dış borçlar, vahim durumun ekonomik yönünü oluşturunuyordu.

Sultan II. Abdühamid, bu şartlar altında tahta çıktı ve devletin olumsuz halinin, güçlü bir yönetim merkezini zorunlu kıldığını gördü. Bunun için öncelikli olarak yapılacak olan şey, yeni bir yer tahsisiydi ve böylece, Dolmabahçe Sarayı'ndan Yıldız Sarayı'na geçildi. Yıldız Sarayı önceden, Osmanlı Hanedanı üyelerinin, ara sıra kullandıkları bir köşk durumundaydı. Bu köşk, Sultan II. Abdülhamid döneminde ise, otuz üç yıllık bir yönetimin merkezi olma devresine girdi. Sonradan Yıldız Sarayı'nın müstemilatı, yeni binaların eklenmesiyle birlikte, oldukça genişletildi. Mâbeyn-i Hümayûn görevlilerinden olan yâverler için yapılan Yâverân Dairesi, bu ek binalardan sadece birisiydi.

Böylece Sultan II. Abdülhamid, gerek şahsi işlerinde gerekse resmî işlerinde, amcası Sultan Abdülaziz tarafından, 1866 yılında yaptırılan Mâbeyn-i Hümayûn binasını kullanmaya başladı. Bina; bodrum, zemin ve bunlar üzerindeki iki kattan oluşuyordu. Sultan, burada görev yapacak kişilerin seçiminde ise, kimi zaman kendi ataları zamanında sadakat ve gayretle hizmet edenleri tercih ederken, kimi zaman da, bizzat kendi güvenine mazhar olanlara şans verdi. Ayrıca, Mülkiye Mektebi mezunlarına özel önem verildi. Bilhassa Kitâbet Dairesi için, bu okuldan dereceyle mezun olanlar, öncelikli olarak tercih edilen kişilerdi. Bu kişiler, ya hemen ya da belli bir süre başka bir dairede çalıştıktan sonra, Mâbeyn'e alınırlardı. Sultan II. Abdülhamid, Mâbeyn'i yönetirken, ödüllendirme mantığına da sonuna kadar dikkat etti. Yakınındaki bu görevlilerin sadakatini, mümkün olduğunca daimi kılmanın yollarını aradı.

Mâbeyn-i Hümayûn'daki her sınıf, kendi başındaki amir veya amirlerine itaat ederek, görev ve sorumluluklarını yerine getirmede, genellikle titiz davrandılar. Zaten

gerek Kurumun gerekse görevlilerin yaşam ve çalışma kuralları, yazılan nizamnâmeyle bir çerçeve içinde toplanmıştı. Bu kuralların dışına çıkılmasından, Sultan II. Abdülhamid hoşlanmaz ve böyle yapan bir mâbeynci için, gerekli işlemlere hemen başlanırdı. Padişahın bu kararlılığı ve titizliği neticesinde, Mâbeyn çalışanlarının belli bir kalitede tutulması sağlanabildi.

Kurumun, hem sayısal hem de konum olarak artan nüfuzu, gerek içte gerekse dışta, bu gücü kullanarak çıkar sağlamaya çalışan insanlar için, oldukça cezbediciydi. Mesela Macaristan devletinin, Mâbeyn'den bir görevliye, her ay yüz Macar altını vererek, karşılığında Osmanlı Devleti'nin sınırlarını kendilerine ifşa ettirmesi, Kurum üzerinden çıkar sağlamanın bir örneğiydi. Bununla birlikte, çalışanların genel karakteri, Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının sonuna kadar, bağlılık temelinde devam etti.

Mâbeyn'de çalışan kişiler arasında bir mukayese yapıldığında, en büyük çelişkilerden birisinin, Mavroyeni Paşa gibi ilmî olarak kendini ispatlayanlar ile, kimi zaman Mâbeyn'in bazı köşelerinde toplanarak, önemli dış-politik meseleleri bile bir çırpıda halledecek çözümleri, yine bir çırpıda ortaya atabilen insanların, aynı yerde görev yapmalarıydı. Bununla birlikte, çalışanların sadakatli olması, Sultan II. Abdülhamid'i ve dolayısıyla devleti güçlü kılacak olan değerli bir özellikti ve Padişah, tahttan indirilinceye kadar, Mâbeyn çalışanlarının sadakatini büyük oranda sağlayabildi.

Tüm bunların yanında, Mâbeyn-i Hümayûn'da, ekonomiden eğitim ve dış politikaya kadar, tecrübeli ve hatırı sayılır kişiler de istihdam edildi. Sultan II. Abdülhamid, zaman zaman bu kişilere fikir danışır ve ne yapması gerektiğini tespit etmeye çalışırdı. Askerî konularda Gazi Osman Paşa, Nusret ve Derviş paşalar; mali konularda Büyük ve Küçük Said, Agop ve Abdüllatif Suphi paşalar, önemli görevlerde bulundular.

Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının son zamanlarına doğru, Mâbeyn çalışanları arasında, özellikle maaş benzeri özlük hakları ve kimi nahoş olaylar hakkında, hoşnutsuzluklar görülmeye başlandı. Örneğin, o zamana kadar görülmemiş şekilde, sekiz emekli Mâbeyn kâtibinin bir araya gelerek, yaşadıkları geçim sıkıntısını, ortak bir arzuhalde Mâbeyn'e bildirmeleri, bu hoşnutsuzlukların güzel bir örneğiydi. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid'e karşı yapılan Temmuz 1905'teki suikast girişiminden sonra, Mâbeyn-i Hümayûn'a bağlı olarak verilen bir paye olan Fahrî Yâverlik sayısındaki

düşüş, oldukça dikkat çekiciydi ve bu durum, aynı zamanda, Yıldız Sarayı Sistemi'nde, sona doğru yaklaşıldığının bir göstergesiydi. Çünkü bu paye, Sultan II. Abdülhamid'in güçlü olduğu zamanlarda, yerli-yabancı ayırt etmeksizin, yüzlerce kişiye verilen bir payeydi. Şimdi miktar azaldığına göre, Padişah güçten düşüyor demektir.

Böylece, Sultan II. Abdülhamid'in otuz küsur senede, hemen yanı başında inşa ettiği Mâbeyn-i Hümâyûn, birtakım subaylar tarafından gerçekleştirilen darbeye, ortadan kaldırıldı. Kurum çalışanları, tüm itibar ve nüfuzlarını bir anda kaybettiler.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

1. Belgeler

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO.)

11/754/2, 31/108/1, 46/3442/1, 61/4556/1, 62/4576/1, 70/5182, 74/5481/1, 74/5530/1, 105/7805/1, 107/7958/1, 112/8287/1, 116/8626/3, 126/9439/3, 132/9848/1, 132/9848/3, 152/11326/1, 164/12265/1, 166/12428/1, 170/12730/1, 188/14037/1, 191/14280/2, 238/17823/1, 259/19374/1, 346/25883/1, 348/26082/1, 374/28003/1, 381/28542/1, 381/28542/2, 414/31025/1, 417/31227/1, 419/31412/2, 422/31586/1, 429/32123/1, 450/33703/3, 454/33985/1, 522/39092/1, 527/39505/1, 557/41730/1, 561/42016/1, 611/45774/1, 650/48744/1, 653/48948/1, 722/540.99/1, 725/54371/1, 775/58124/1, 810/60726/2, 892/66881/1, 951/71290/1, 1001/75/041/1, 1007/75497/1, 1103/82683/2, 1269/95118/1, 1315/98620/1, 1361/102047/1, 1420/106458/1, 1456/109190/1, 1469/110114/1, 1527/114505/1, 1566/117413/1, 1578/118317/1, 1578/118317/5, 1589/119125/4, 1597/119715/1, 1597/119715/2, 1614/120990/2, 1616/121896/2, 1622/121591/1, 1635/122591/1, 1658/124294/1, 1676/125659/1, 1763/132163/2, 1776/133150/1, 1776/133182/1, 1776/133188/1, 1793/134459/2, 1809/135636/1, 1821/136535/1, 1821/136535/2, 1903/142671/1, 1985/148855/1, 1985/148855/2, 2073/155458/1, 2125/159348/1, 2223/166706/1, 2140/160473/1, 2366/177399/1, 2398/179837/1, 2443/183223/1, 2462/184616/1, 2576/193185/1, 2639/197906/1, 2757/206735/2, 2781/208515/1, 2782/208591/1, 2782/208591/5, 2783/208688/2, 2818/211350/1, 2833/212449/1, 2874/215487/1, 2926/219432/1, 2926/219432/2, 2927/219519/1, 2978/223343/2, 3091/231779/1, 3154/236549/2, 3205/240318/1, 3220/241436/1, 3233/242442/3, 3267/244958/1, 3362/252138/2, 3373/252957/1, 3417/256240/1, 3420/256464/1, 3483/261201/3, 3497/262251/1, 3531/264754/1, 3548/266047/1, 3550/266230/1, 3579/268372/1, 3591/269322/1, 3624/271752/1, 4693/351942/1, 4693/351942/3.

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH. MKT.) 148/12/1, 219/73/1.

Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (DH. SAİD.)

1/287, 2/12, 18/130, 1/295, 93/37, 55/18, 76/13, 76/195, 1/516, 8/28, 47/130, 88/2.

Hazine-i Hassa Sicill-i Ahvâl Defterleri (HH. SAİD.) 1/101.

Hazine-i Hassa Tahrîrât Kalemi (HH. THR.) 815/99/1, 815/99/26.

Îrâde Bahriye (İ. BH.) 2/38/1.

Îrâde Dâhiliye (İ. DH.)

522/35566/1, 723/50464/1, 739/60479/1, 742/60683/1, 753/61503/1, 972/76751/1, 1260/98929/1, 1333/21/1, 1394/22/1.

Îrâde Mâbeyn-i Hümayûn (İ. MBH.) 4/13/1.

Îrâde Mâliye (İ. ML.) 40/24/1, 62/20/1.

Îrâde Taltîfât (İ. TAL.) 17/14/1, 45/47/1.

Sadâret Dîvân Kalemi Mukâvelenâmeler (A. DVN. MKL.) 27/31/1, 32/8/3.

Sadâret Dîvân Kalemi Mühimme Evrakı (A. DVN. MHM.) 14/7/1.

Sadâret Dîvân Kalemi Nâme-i Hümayûn (A. DVN. NMH.) 27/9/3.

Sadâret Mektûbî Kalemi (A. MKT.) 100/27/1.

Sicill-i Ahvâl İdâre-i Umûmiyesi Belgeleri (HR. SAİD.) 21/27/1, 21/27/7.

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE.)

5/74/1, 8/28, 10/11/1, 10/23/1, 10/28, 10/61/1, 14/83/1, 14/96/1, 14/104/1, 14/127/1, 14/127/2, 14/146/2, 14/195/3, 16/16/2, 17/47/1, 18/48/1, 46/78/1, 51/120/1, 63/20/1, 72/11/1, 72/87/1, 72/87/2, 75/1/1, 82/29/1, 83/1/2, 85/11/1, 101/13/1, 110/22/1, 110/22/6, 110/22/7, 147/71/1, 149/69/1, 149/71/1.

Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maâdin, Ziraat Nezâreti Mâruzâtı (Y. PRK. OMZ.) 3/99/1.

Yıldız Perakende Evrakı Mâbeyn Başkitâbeti Komisyonlar Mâruzâtı (Y. PRK. KOM.) 1/42/1.

Yıldız Mütenevvî Mâruzât (Y. MTV.)

2/8/1, 3/97/1, 15/62/2, 15/62/3, 18/57/1, 18/73/2, 24/61/1, 24/61/2, 24/61/4, 41/22/1, 45/62/1, 74/76/1, 89/141/1, 89/141/2, 91/19/1, 91/19/4, 94/101/2, 111/26/1, 111/26/3, 111/26/4.

Yıldız Perakende Evrakı Mâbeyn Başkitâbeti Mâruzâtı (Y. PRK. BŞK.)

1/36/1, 1/36/2, 1/51/1, 1/53/1, 2/18/1, 21/28/1, 2/45/1, 4/56/1, 4/65/1, 4/75/1, 8/82/1-2-3-4-5-6, 9/21/1, 13/58/1, 15/5/1, 16/77/1, 20/92, 23/4/1, 23/4/2, 23/4/2, 24/1/1, 24/93/1, 26/15/4, 26/15/8, 27/76/1, 29/75/1, 34/12, 34/86/1, 36/62/3, 40/3/1, 41/77/1, 42/33/1, 42/33/2, 42/33/3, 43/74/1, 44/84/1, 45/86/1, 47/21/1, 48/74/1, 51/128/1, 51/128/7, 52/26/1, 53/112/1, 56/1/1, 58/16/1, 61/75/1, 66/6/1.

Yıldız Perakende Evrakı Yâveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dairesi (Y. PRK. MYD.) 11/75/1, 14/87/1.

Yıldız Perakende Evrakı Nâme-i Hümayûnlar (Y. PRK. NMH.)

4/46/2, 8/97/2, 8/97/4.

Yıldız Perakende Evrakı Mâbeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Arîzaları (Y. PRK. SGE.)

1/4/2, 1/13/1, 1/16/1, 1/18/1, 11/21/1, /25/1, 1/25/2, 1/36/1, 1/62/1, 1/66/1, 1/94/1, 2/52/2, 2/83/1, 3/27/7, 3/50/2, 3/27/2, 3/27/6, 3/27/9, 6/3/3.

Yıldız Perakende Serkurenâlık Evrakı (Y. PRK. SRN.)

1/7/1, 1/102/2, 2/10/1.

Yıldız Perakende Evrakı Posta ve Telgraf Nezâreti Mâruzâtı (Y. PRK. PT.) 5/57/1.

Yıldız Perakende Evrakı Sadâret Mâruzâtı (Y. PRK. A.) 5/55/1, 10/82/1.

2. Defterler

BOA, Y.EE., 861 No'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri.

BOA, Y.MTV., 22/154/2. 30 Kanûn-ı sâni 1303/11 Şubat 1888 Tarihli Keşif Defteri.

BOA, Y.PRK.SRN., 89 Numaralı Devir Defteri.

Y.PRK.SGE., R. 1306/M. 1890 Yılı Mâbeyn-i Hümayûn Mülûkâne Bendegânının Esâmisini Mübeyyin 32 Numaralı Defter.

Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri (BOA, DH.SAİD).

Hazine-i Hassa Sicill-i Ahvâl Defterleri (BOA, HH.SAİD).

Salnâmeler

Asaduryan, Artin, *Musavver Salnâme-i Fennî*, D02946. Şirket-i Mürettibiye Kütüphane ve Matbaası, İstanbul H. 1315/M. 1899.

Musavver Nevsâl-i Servet-i Fünûn, D02930. Alem Matbaası-Ahmed İhsan ve Şürekası, H. 1310/M. 1892-H. 1314/M. 1896.

Nevsâl-i Askerî, D03587. Selânikli Tevfik (Şirket-i Mürettibiye Matbaası), H. 1316/M. 1898-1321/1903.

Sâlnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmânîyye, D02467. H. 1294/M. 1877, Def'a 32; H. 1295/M. 1878, Def'a 33; H. 1296/M. 1879, Def'a 34; H. 1298/M. 1881, Def'a 36; H. 1299/M. 1882, Def'a 37; H. 1315/M. 1897, Sene 53; H. 1316/M. 1898, Def'a 54; H. 1324/M. 1906, Def'a 62; H. 1326/M. 1910, Def'a 65; H.1334/M. 1918, Def'a 68.

Ansiklopediler

Büyük Lügat ve Ansiklopedi (Meydan Larousse), İstanbul 1969.

Encyclopedia of Islam, I-XIII, Leiden 1986.

MEB İslâm Ansiklopedisi, I-XIII, İstanbul 1977-1986.

Osmanlı, Yeni Türkiye Yayınları, I-XII, Ankara 1999.

Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA), I-XLIV, İstanbul 2006.

Türkler Ansiklopedisi, I-XXI, Ankara 2002.

Sözlükler

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2008.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-II*, MEB Basımevi, İstanbul 1983.

Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2015.

Dergiler

Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi/Journal of Turkish Research Institute.

Atlas Tarih.

Belleten.

Araştırma Eserler-Kitaplar

Akın, Rıdvan, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi (1908-1918)*, Der Yayınları, İstanbul 2002.

Akyıldız, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993.

Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, II. Abdülhamid'in Son Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, Faik Reşit Unat (Der.), TTK Yayınları, Ankara 2014.

Ali Said, *Saray Hatıraları, Sultan Abdülhamid'in Hayatı*, (Haz. Ahmet Nezih Galitekin), Nehir Yayınları, İstanbul 1994.

Arslan, Emir Şekip, *Bir Arap Aydının Gözüyle Osmanlı Tarihi ve I. Dünya Savaşı Anıları*, Çatı Kitapları, İstanbul 2005.

Arvas, Tarık Ziya, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Van Vilâyeti*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016.

Ayyıldız, Nigâr, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merasimleri*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2008.

Balcı, Sezai, *Bâbîâlî Tercüme Odası* (Yayınlanmış Doktora Tezi), Libra Kitap, İstanbul 2013.

Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekâyi-i Mühimme*, (Haz. Nuri Sağlam), Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.

Bayındır, Abdülaziz, *Ticaret ve Faiz*, (Elektronik Sürüm-1. Baskı), Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.

Biren, Tevfik, *Bürokrat Tevfik Biren'in Sultan II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütâreke Hâtıraları I-II*, (Haz. Fatma Rezan Hürmen), Pınar Yayınları, İstanbul 2006.

Bolayır, Ali Ekrem, *Hâtıralar*, (Haz. M. Kayahan Özgül), Hece Yayınları, Ankara 2007.

Bölükbaşı, Ömer Faruk, *Tezyid-i Varidat ve Tenkih-i Masarifat, II. Abdülhamid Döneminde Mali İdare*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2005.

Caesar, E. Farah, *Abdulhamid and The Muslim World*, İSAR (Foundation for Research on Islamic History, Art and Culture), İstanbul 2008.

Cem, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.

Cevdet Paşa, *Tezâkir I-IV*, (Haz. Cavid Baysun), TTK Basımevi, I, IV, Ankara 1991.

-----, *Sultan Abdülhamid'e Arzlar (Ma'rûzât)*, (Yay. Haz. ve Sad. Yusuf Halaçoğlu), Bâbîâlî Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi I-V*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

Davison, Roderic Hollett, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, (Çev. Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul 2005.

-----, *Essays in Ottoman and Turkish History (1774-1923), The Impact of the West*, Saqi Books, University of Texas Press, Texas 1990.

Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik* (93. Baskı), Küre Yayınları, İstanbul 2014.

Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul 2002.

Dorys, Georges, *Abdulhamid Intime*, Ancienne Libraire Tresse & Srock, Paris 1907.

Eğimli Said Paşa, *II. Abdülhamid'in İlk Mâbeyn Ferîki Eğimli Said Paşa'nın Hâtıratı I-II (1876-1880)*, (Haz. Davut Erkan), Bengi Yayınları, İstanbul 2011.

Eldem, Edhem, *İftihar ve İmtiyaz, Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Ofset Yapımevi, İstanbul 2004.

Engelhardt, Edouard-Philippe, *Türkiye’de Çağdaşlaşma Hareketleri, Tanzimat, Örgün Yayınları*, İstanbul 2010.

Engin, Vahdettin, *Sultan II. Abdülhamid ve İstanbul’u* (3. Baskı), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.

-----, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

Eraslan, Cezmi, *II. Abdülhamid ve İslâm Birliği*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1995.

Findley, Carter Vaughn, *Modern Türkiye Tarihi, İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

-----, *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011.

-----, *Osmanlı Devleti’nde Bürokratik Reform, Bâbîâlî (1789-1922)*, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.

-----, *Dünya Tarihinde Türkler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Finkel, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı (1300-1923)*, (Çev. Zülal Kılıç), Timaş Yayınları, İstanbul 2007.

Gencer, Bedri, *İslâm’da Modernleşme (1839-1939)*, Doğubatı Yayınları, Ankara 2014.

Genç, Elif Süreyya, *19. Yüzyıl İstanbul’u, Bir İngiliz Seyyahın İzlenimleri*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2010.

Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid* (Çev. Ali Berktaş), Homer Kitabevi ve Yayınları, İstanbul 2006.

Hasan Rami Paşa, *II. Abdülhamid Devri Son Bahriye Nâzırı Hasan Rami Paşa ve Hatıratı, Hamidiye Kahramanı Rauf Orbay’ın Tanıklığında*, (Haz. Osman Öndeş), Alfa Yayınları, İstanbul 2013.

Haslip, Joan, *Bilinmeyen Sultan II. Abdülhamid*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2001.

Hülagü, Metin, *Gazi Osman Paşa*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), YKY, İstanbul 2008.

İrtem, Süleyman Kâni, *Sultan Abdülhamid ve Yıldız Kamarillası 2*, Temel Yayınları, İstanbul 2003.

İsmail Kemal Bey, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, Sommerville Story (Ed.), Constable and Company Ltd., London 1920.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-V (1774-1912)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.

Kalın, İbrahim, *Ben, Öteki ve Ötesi, İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul 2017.

Karal, Enver Ziya, *Büyük Osmanlı Tarihi V-IX*, TTK Basımevi, VII, VIII, Ankara 2011.

Kıray, Emine, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Kocaemi, Fazıl Bülent, *Devletin Zirvesinde Üç İsim, Abdurrahman Sami Paşa, Abdülatif Suphi Paşa ve Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Ekinoks Yayınları, İstanbul Tarihsiz.

Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, TTK Yayınları, Ankara 1999.

Koloğlu, Orhan, *Abdülhamit ve Masonlar* (5. Baskı), Pozitif Yayınları, İstanbul 2004.

Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricâli (1839-1922)*, Prosopografik Rehber, İSİS Yayınları, İstanbul 2013.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Arkadaş Yayınları, Ankara 2009.

Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi VI-VIII* (1. Baskı), (Yay. Haz. Yücel Demirel), Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

Mardin, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu* (9. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Mayakon, İsmail Müştak, *Yıldız'da Neler Gördüm?*, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul 2010.

McCullagh, Francis, *Abdülhamid'in Düşüşü, Osmanlı'nın Son Günleri*, (Çev. Nihal Önal), Epsilon Yayınları, İstanbul 2005.

Miller, William, *The Ottoman Empire (1801-1913)*, Cambridge Historical Service, (Edited: By G. W. Prothero), B.A., Litt. D., Cambridge at the University Press, London 1913.

Andreas David Mordtmann, *İstanbul ve Yeni Osmanlılar*, Pera Yayıncılık ve Kitapçılık, İstanbul 1999.

Mümtaz, Ahmet Semih, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, (Haz. İsmail Dervişoğlu), Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

Mütercimler, Erol, *Ertuğrul Faciası, 21. yüzyıla Doğru Türkiye-Japonya İlişkileri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2010.

Nikolaïdès, N., *Majeste Impériale Abdul-Hamid Khan II Sultan, Réformateur et Réorganisateur de L'Empire Ottoman*, 52 Rue de la Montagne, 52, Imprimerie Th. Dewarichet, Bruxelles 1907.

Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2012.

-----, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Alkım Yayınları, İstanbul 2005.

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis Kitaplar, İstanbul 2008.

Osmanoğlu, Şâdiye, *Babam Abdülhamid, Saray ve Sürgün Yılları*, Leyla ile Mecnun Yayınları, İstanbul 2007.

Öke, Mim Kemal, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1983.

Örikağasızâde Hasan Sırrı, *Sultan Abdülhamid Devri Hâtırâları ve Saray İdaresi*, (Haz. Ali Adem Yörük), Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.

Özbek, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet, Siyâset, İktidar ve Meşruiyyet (1876-1914)* (4. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Öztuna, Yılmaz, *II. Abdülhamid, Zamanı ve Şahsiyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Sicill-i Osmânî Zeyli I-XIX*, (Yay. Haz. Mustafa Keskin), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yay., III, VI, VII, IX, XI, XIV, XVIII, Ankara 2008.

Palmer, Alan, *Verfall und Untergang des Osmanischen Reiches*, Paul List Verlag, München 1994.

Patrick, Mary Mills, *Son Sultanların İstanbul'unda (Siyâset, Modernleşme, Yabancı Okullar)*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2009.

Quataert, Donald, *The Ottoman Empire (1700-1922)*, Cambridge University Press, Edinburg Building, Cambridge 2005.

-----, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

-----, *Manufacturing and Technology Transfer in the Ottoman Empire (1800-1914)*, The Isis Press, İstanbul 1992.

-----, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisâdî Yayılımı ve Direniş (1881-1908)*, (Çev. Sabri Tekay), Yurt Yayınları, Ankara 1987.

Rey, Ahmet Reşit, *İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922)*, (Haz. Nur Özmel Akın), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007.

Rıza Paşa, *Abdülhamid'in Seraskeri Rıza Paşa'nın Anıları*, (Haz. Mahir Aydın), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2012.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, TTK Yayınları, Ankara 1999.

Shaw, Stanford J.-Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Reform, Devrim ve Cumhuriyet, Modern Türkiye'nin Doğuşu I-II (1808-1975)*, E Yayınları, İstanbul 2010.

Soko, Ziya Şâkir, *Sultan Abdülhamid*, (Yay. Haz. Yavuz Selim Karakışla), Akıl-Fikir Yayınları, İstanbul 2010.

Sultan İkinci Abdülhamid Han, *Devlet ve Memleket Görüşlerim I-II*, (Haz. Atilla Çetin), Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013.

Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî I-VI*, (Yay. Haz. Nuri Akbayer-Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Taglia, Stefano, *Intellectuals and Reform in the Ottoman Empire The Young Turks on the challenges of Modernity*, SOAS/Routledge Studies on the Middle East, Routledge 2015.

Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hâtıraları*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.

Tepeyran, Ebu Bekir Hâzim, *Hâtıralar*, (Yay. Haz. Faruk İlkan), Pera Turizm ve Ticaret A. Ş., İstanbul 1998.

Terzi, Arzu Tozduman, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, TTK Yayınları, Ankara 2007.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

Türkeldi, Ali Fuat, *Görüp İşttilerim*, TTK Basımevi, Ankara 2010.

Uşaklıgil, Halid Ziya, *Saray ve Ötesi*, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. Yayınları, İstanbul 1981.

Yakut, Esra, *Şeyhülislâmlık, Yenileşme Döneminde Devlet ve Din*, Kitapyayınevi Yayınları, İstanbul 2014.

Yasamee, Feroz Abdullah Khan, *Ottoman Diplomacy, Abdulhamid II and the Great Powers (1878-1888)*, The Isis Press, İstanbul 1996.

Yurdakul, İlhami, *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Zinkeisen, Johan Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I-VI*, (Çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul 2011.

Makaleler-Bildiriler-Mülakatlar-Ansiklopedi Maddeleri

Akarlı, Engin, "II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı", *Osmanlı I-XII*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, II, 253-265.

Akyıldız, Ali, “Mâbeyn-i Hümayûn”, *TDVİA I-XLIV*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, XXVII, 283-286.

-----, “II. Abdülhamid’in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbîâlî’yle İlişkileri”, *Osmanlı I-XII*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, II, 286-297.

-----, “Abdüllatif Subhi Paşa (1818-1886)”, *TDVİA I-XLIV*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, XXXVII, 450-452.

Altındağ, Ülkü, “Dârüssaâde”, *TDVİA I-XLIV*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, IX, 1-3.

Arıkan, Zeki, “İzmir Kâğıt Fabrikası (1843-1863)”, (Haz. Hamdi Can Tuncer), *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, 24-26 Mayıs 1993-Ankara: Bildiriler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 1999, 300-314.

Bardakçı, Murat, “Abdülhamid’in Kütüphanesi Yıldız Sarayı’na Dönmelidir”, *Habertürk Gazetesi*, (11 Kasım 2015).

Batmaz, Şakir, “II. Abdülhamid Devrinin Bilinmeyen Üç Bahriye Mektebi: Tüccar Kaptan, Torpido ve Elektrik Mektepleri”, *Devr-i Hamid, Sultan II. Abdülhamid I-V*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 2011, V, 131-143.

Bayur, Hikmet, “Yeni Bulunmuş Bazı Belgelerin Işığında Kâmil Paşa’nın Siyasal Durumu”, *Belleten*, XXXV, (137), Ankara 1971, 61-112.

Beydilli, Kemal, “Selim III”, *TDVİA I-XLIV*, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, 420-425.

Çevik, Zeki, “II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları”, *Turkish Studies*, 8 Fall 2009, v. 4, 838-865.

Davutoğlu, Ahmet, Mülakatı, *21. yüzyılda Sultan II. Abdülhamid’e Bakış*, (Haz. Mehmet Tosun, Yay. Dan. Hayrettin Turan), Acar Matbaacılık ve Yayınları, İstanbul 2003, 39-43.

Deny, J., “Bâbîâlî”, *Encyclopedia of Islam I-XIII*, Leiden 1986, I, 836-836.

Ekinci, Ekrem Buğra, “Haremağaları”, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-ekrem-bugra-ekinci/387631.aspx>.

Findley, Carter Vaughn, “The Tanzimat”, *The Cambridge History of Turkey*, Cambridge at the University Press, London 2008, IV, 11-37.

Fortna, Benjamin, “The Reign of Abdülhamid”, *The Cambridge History of Turkey*, Edited by Reşat Kasaba, Cambridge University Press, Cambridge 2008, IV, 38-61.

Göçmen, Muammer, “Jöntürk Basını”, *Türkler I-XXI*, YTY, Ankara 2002, XIV, 665-674.

Gökbilgin, Tayyip, “Bâbıâlî”, *MEB İA I-XIII*, İstanbul 1977, II, 174-177.

Göncü, T. Cengiz, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümayûn”, <https://www.academia.edu/29463497/>.

Günay, Sakıp Selçuk, “II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak’ta Aşiret Mücadeleleri ve Millî Aşireti Reisi İbrahim Paşa”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi/Journal of Turkish Research Institute*, Erzurum 1995, (2), 103-132.

İpşirli, Mehmet, “Bâbıâlî”, *TDVİA I-XLIV*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, IV, 378-386.

Karaca, Ali, “Saray’da/Mâbeyn-i Hümayûn’da Yâverlik Kurumu”, *Türkler I-XXI*, YTY, Ankara 2002, XIII, 610-628.

Küçük, Cevdet, “Abdülhamid II”, *TDVİA I-XLIV*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, I, 216-224.

Ölmez, Adem, “Askeri Teftiş Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/102064>.

Özemre, A. Yüksel, Mülakatı, *21. yüzyılda Sultan II. Abdülhamid’e Bakış*, (Haz. Mehmet Tosun, Yay. Dan. Hayrettin Turan), Acar Matbaacılık ve Yayınları, İstanbul 2003, 44-48.

Sahillioğlu, Halil, “Ceyb-i Hümayûn”, *TDVİA I-XLIV*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, VII, 465-467.

Seyitdanlioğlu, Mehmet, “Tanzimat Dönemi’nde Yüksek Yargı ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adıye”, Halil İnalçık, Bülent Arı, Selim Aslantaş (Ed.), *Adâlet Kitabı*, Kadim Yayınları, Ankara 2012, 255-270.

-----, “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Türkler I-XXI*, YTY, Ankara 2002, XIII, 561-576.

Şanal, Mustafa, “II. Abdülhamid Döneminde Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları”, *Devr-i Hamid, Sultan II. Abdülhamid I-V*, (Haz. Mehmet Metin Hülagü-Şakir Batmaz-Gülbadi Alan), Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 2011, III, 405-441.

Temel, Mehmet, “Osmanlı Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı-Avustralya İlişkileri”, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/235544>.

Tibuk, Besim, Mülakatı, *21. yüzyılda Sultan II. Abdülhamid’e Bakış*, (Haz. Mehmet Tosun, Yay. Dan. Hayrettin Turan), Acar Matbaacılık ve Yayınları, İstanbul 2003, 49-59.

Toker, Hikmet - Aydemir, Murat, “Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mâbeyn-i Hümâyûn Evrakları Dosya Tasnifinde Bulunan İki Saz Eseri”, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/rastmd/article/view/5000120479>.

Turan, Namık Sinan, “Panislamizm Ekseninde II. Abdülhamid Diplomasisinin Uzakdoğu Asya Misyonu”, *Devr-i Hamid, Sultan II. Abdülhamid I-V*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri 2011, IV, 57-89.

Uğur, Yunus, “Rifa’at Abou-El-Haj: Osmanlı Devlet ve Siyasi Yapısına Farklı Bir Bakış”, *Hakim Paradigmaların Ötesinde, Rifa’at Abou-El-Haj’a Armağan*, (Der. Donald Quataert-Baki Tezcan), (Çev. Aytek Sever), Tan Kitabevi Yayınları, Ankara 2012, 13-29.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, “II. Abdülhamid Devrinde Kâmil Paşa”, *Belleten*, XIX, (74), Ankara 1955, 203-245.

Yaman, Ahmet Emin, “Merkez Teşkilatı”, *Türkler I-XXI*, YTY, Ankara 2002, XIII, 577-585.

Yılmaz, Ömer Faruk, “Tarihte Bir İlk Padişah Dublörü”, file:///C:/Users/sedat%20kanat/Desktop/Tarihte%20bir%20ilk_%20Padi%C5%9Fah%20Dublor%C3%BC%20_%20www.eyicetr.wordpress.com.html, Erişim Tarihi: 14 Eylül 2015.

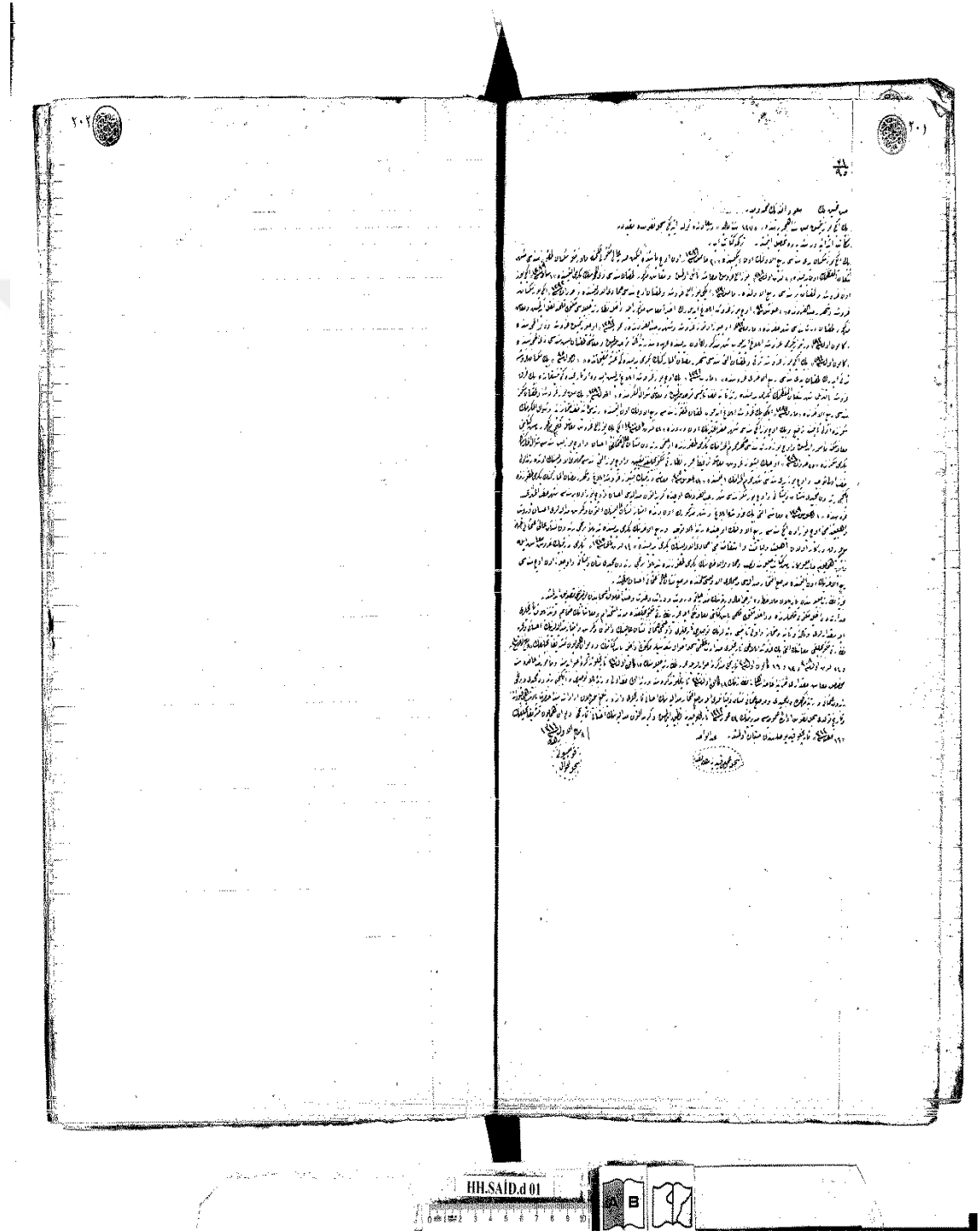
Wasti, Tanvir, “The Last Chroniclers of the Mâbeyn”, *Middle Easter Studies*, Vol. 32, Nr. 2, 1 nr. fn., Taylor & Francis, Ltd. 1996, 1-29.

EKLER

EK 1. BELGELER

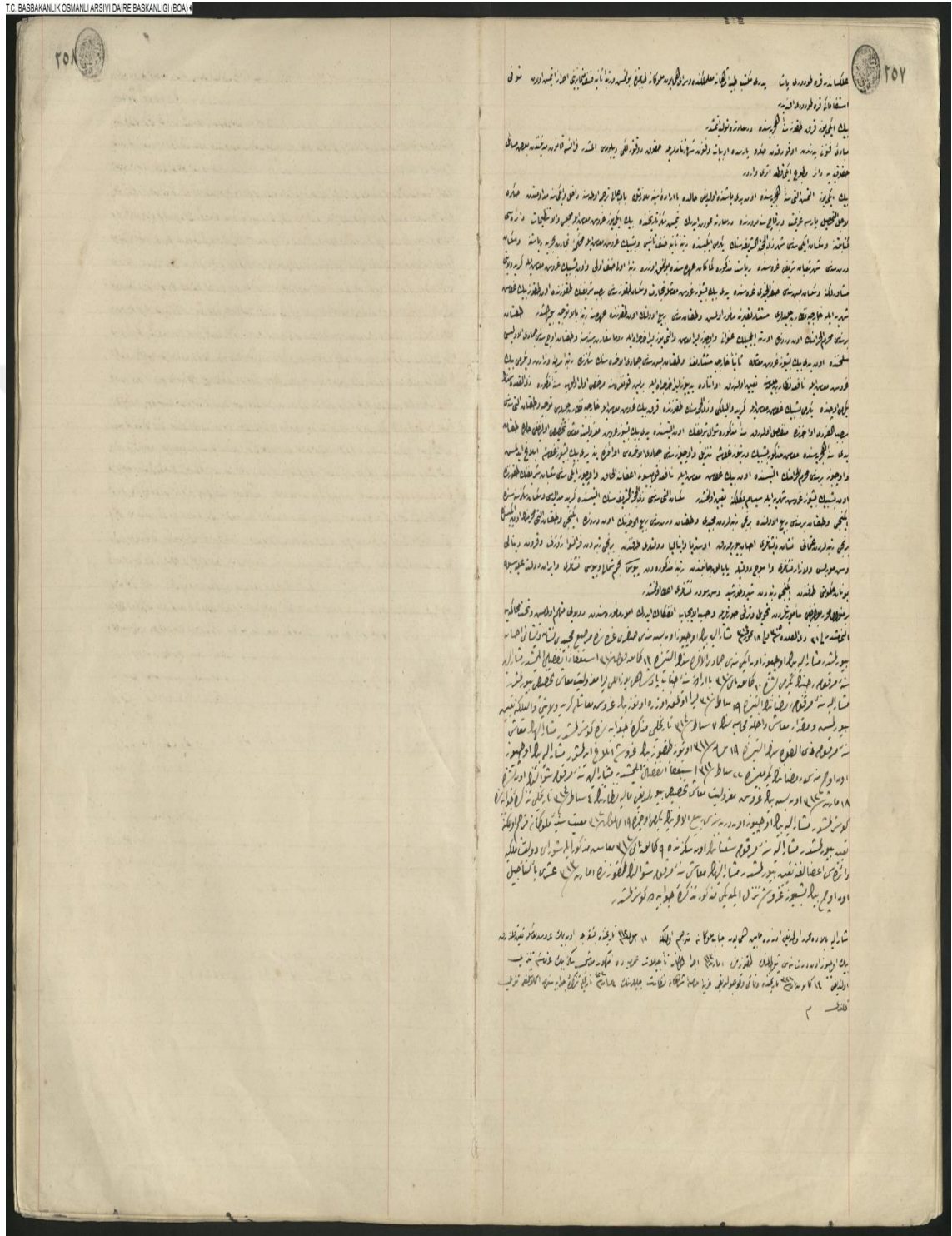
Ek 1.1. Tahsin Paşa'nın Hazine-i Hassa Sicill-i Ahvâl Defterlerinde Kayıtlı Bulunan Memuriyet Sergüzeştisi ve Tercüme-i Haline Dair Belge.

BOA, HH.SAİD., 1/101.8 Rebiülevvel 1314/17 Ağustos 1896.

Ek 1.2. Aleksandr Karatodori Paşa'nın Başvekâlet Sicill-i Ahvâl Defterlerinde Kayıtlı Bulunan Bilgilerini İçerir Belge.

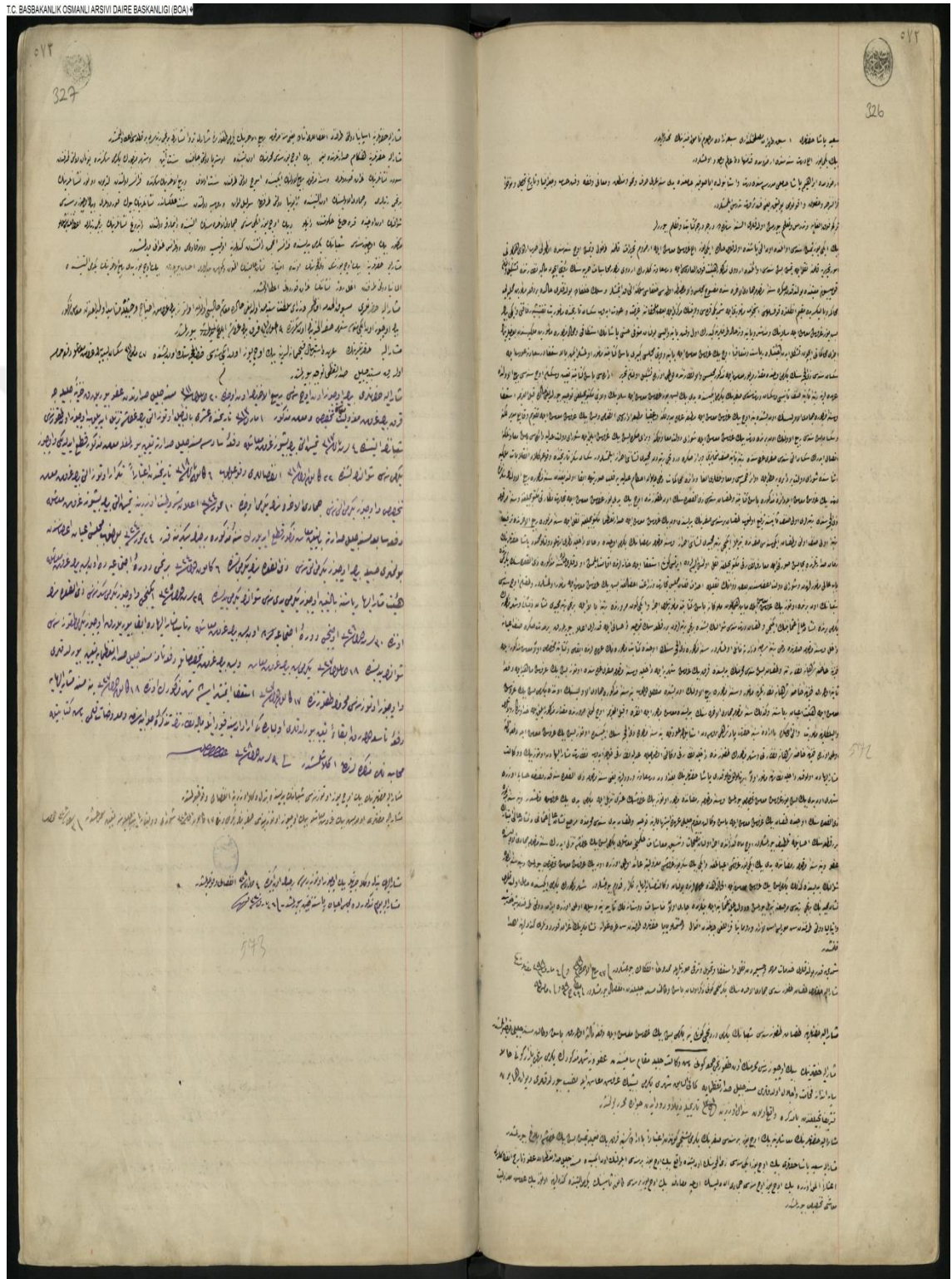
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSİYİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

DH.SAİD.00018

Ek 1.4. Küçük Said Paşa'nın Başvekâlet Sicill-i Ahvâl Defterlerinde Kayıtlı Bulunan Bilgilerini İçerir Belge.

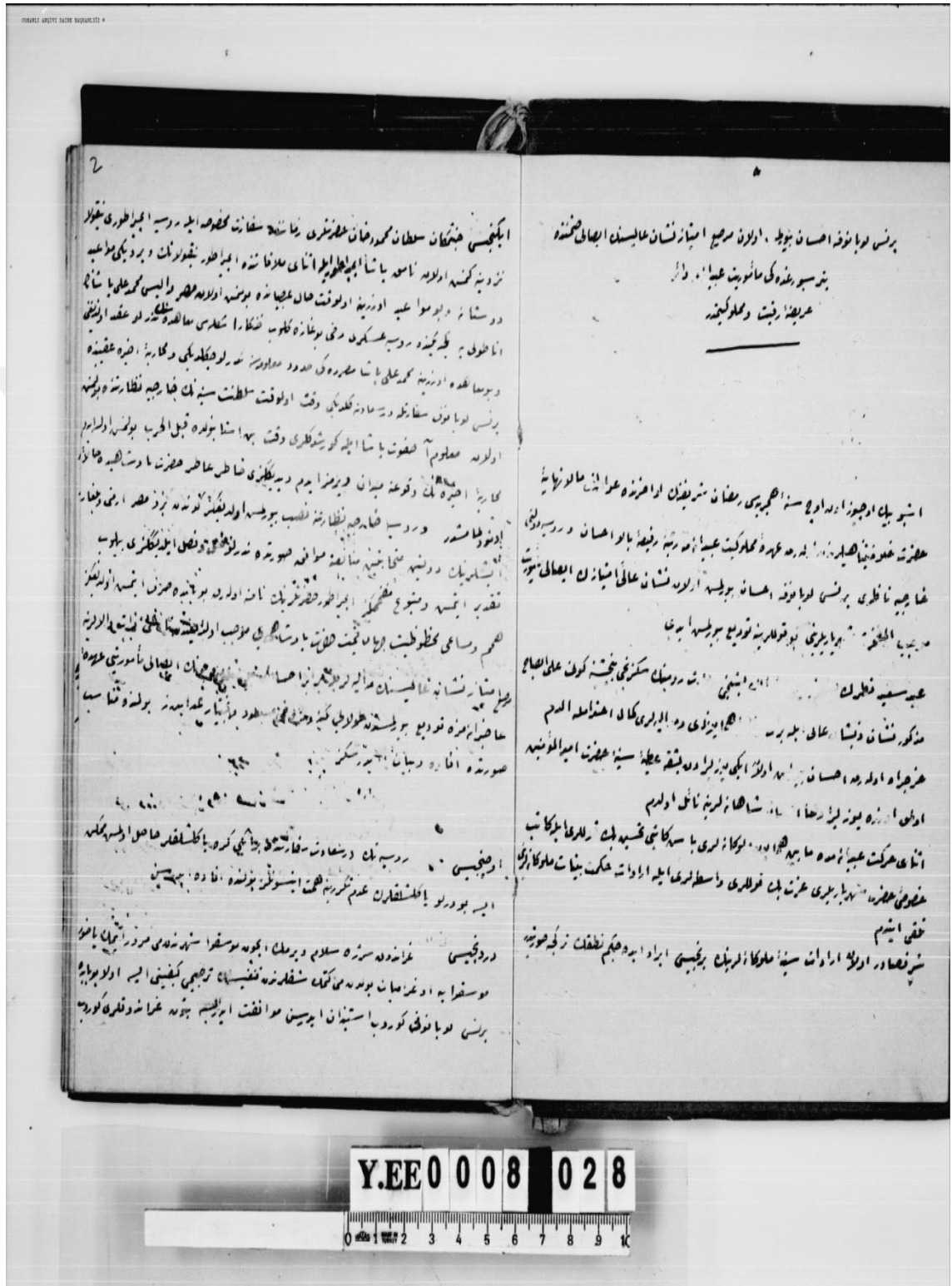
TC BAŞBAKANLIK OSİMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

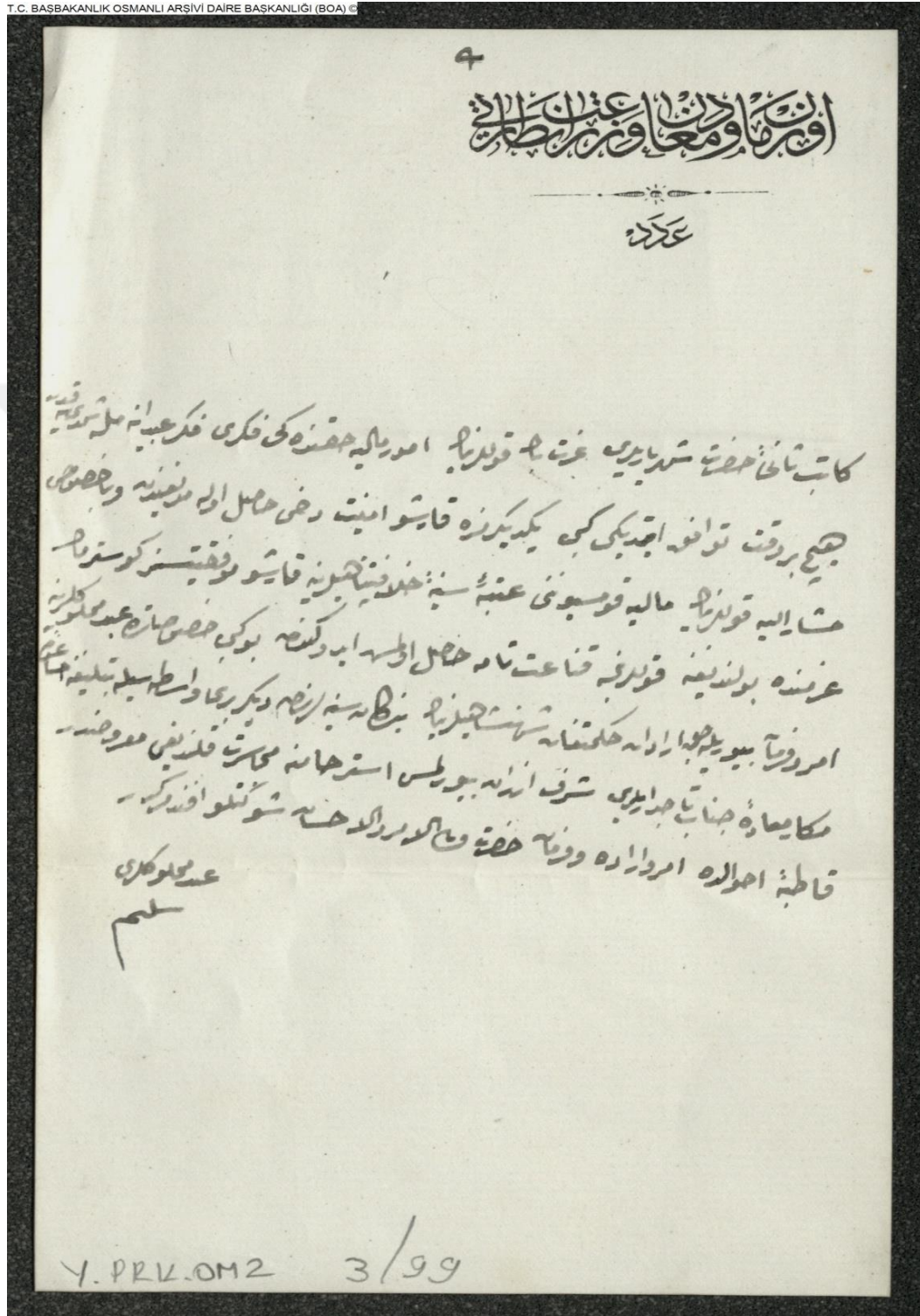
DH.SAİD.00001

BOA, DH.SAİD., 1/287. 4 Mart 1298/16 Mart 1882.

Ek 1.5. Rus İmparatoruna Sultan II. Abdülhamid'in Hediyesi Olan İmtiyaz Nişanıyla Selâm-ı Şâhânelerini İleten Mâbeyn Kâtibi Kâmil Bey'in Ziyarete İlişkin Yazdıkları.

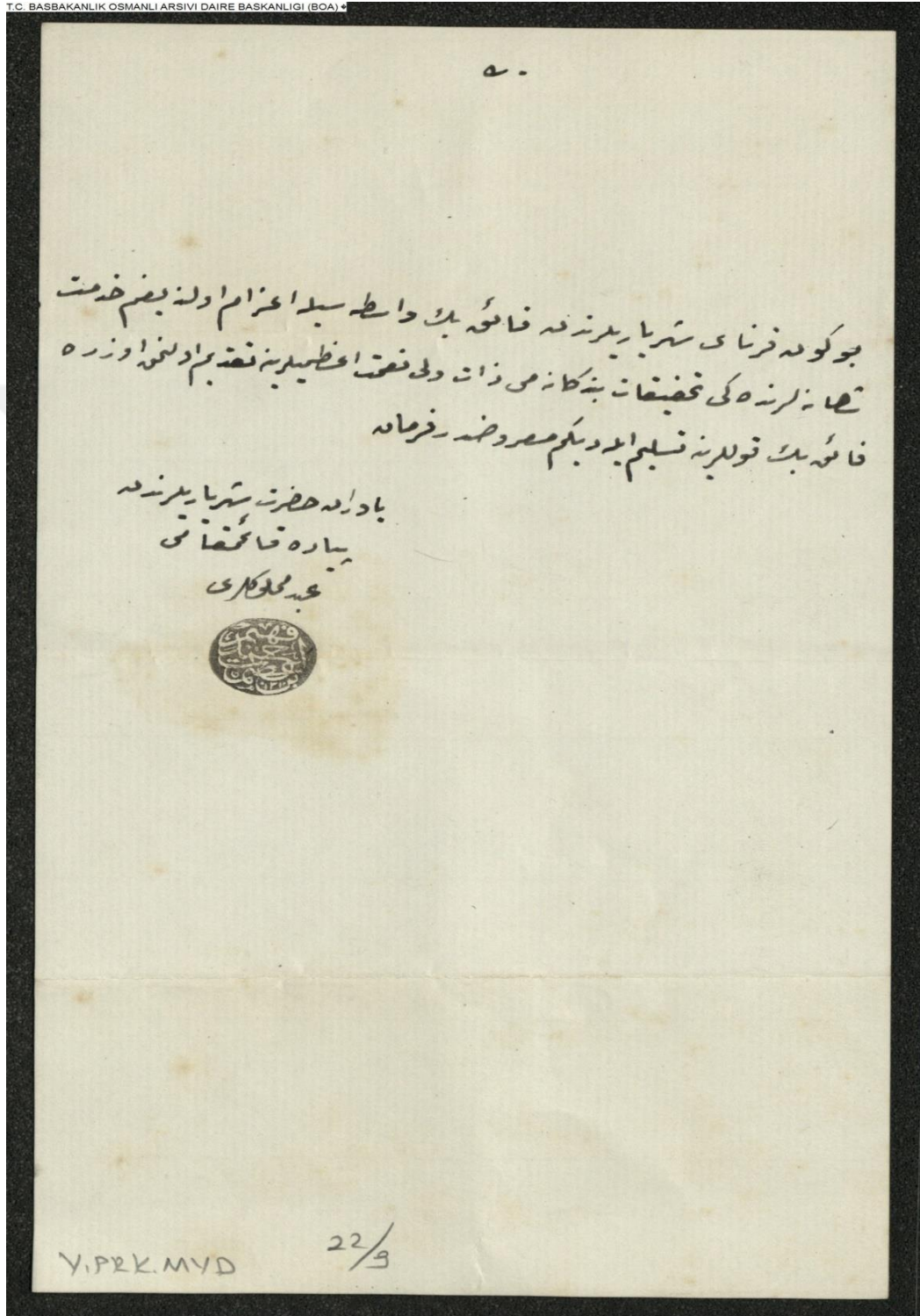

Ek 1.9. Mâbeyn Kâtib-i sâni İzzet Paşa ile Selim Bey'in Birbilerine Zıt Mizaçlarına ve Fikirlerine Dair.

Y.PRK.OMZ.00003.00099.001

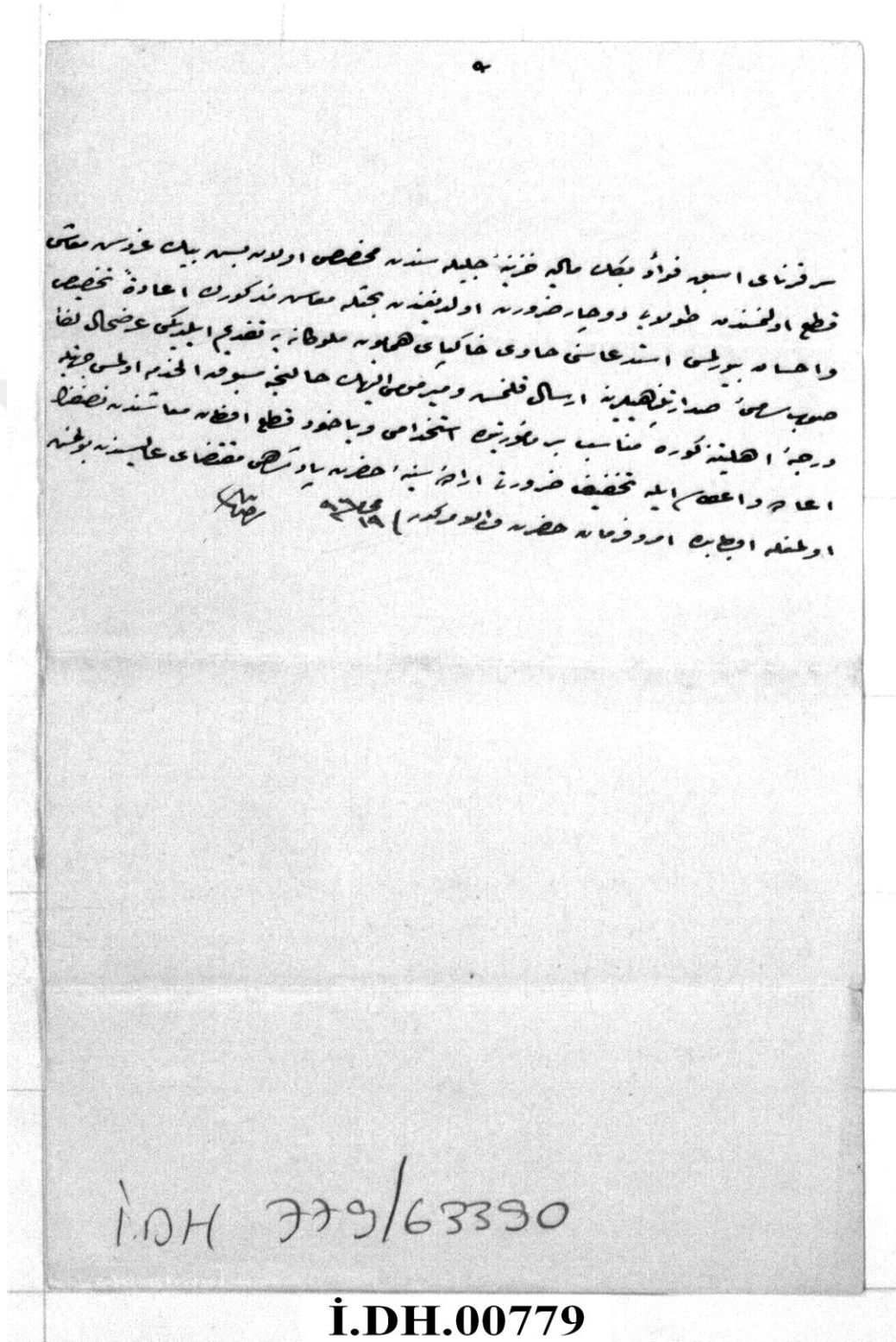
Ek 1.11. Kurenâdan Faik Bey Vasıtasıyla Bir Hizmete Uygun Görülen Yâverân-ı Hazret-i Şehriyâriden Fehmi Paşa'nın Yaşadığı Sıkıntıyı Belirtmesi.

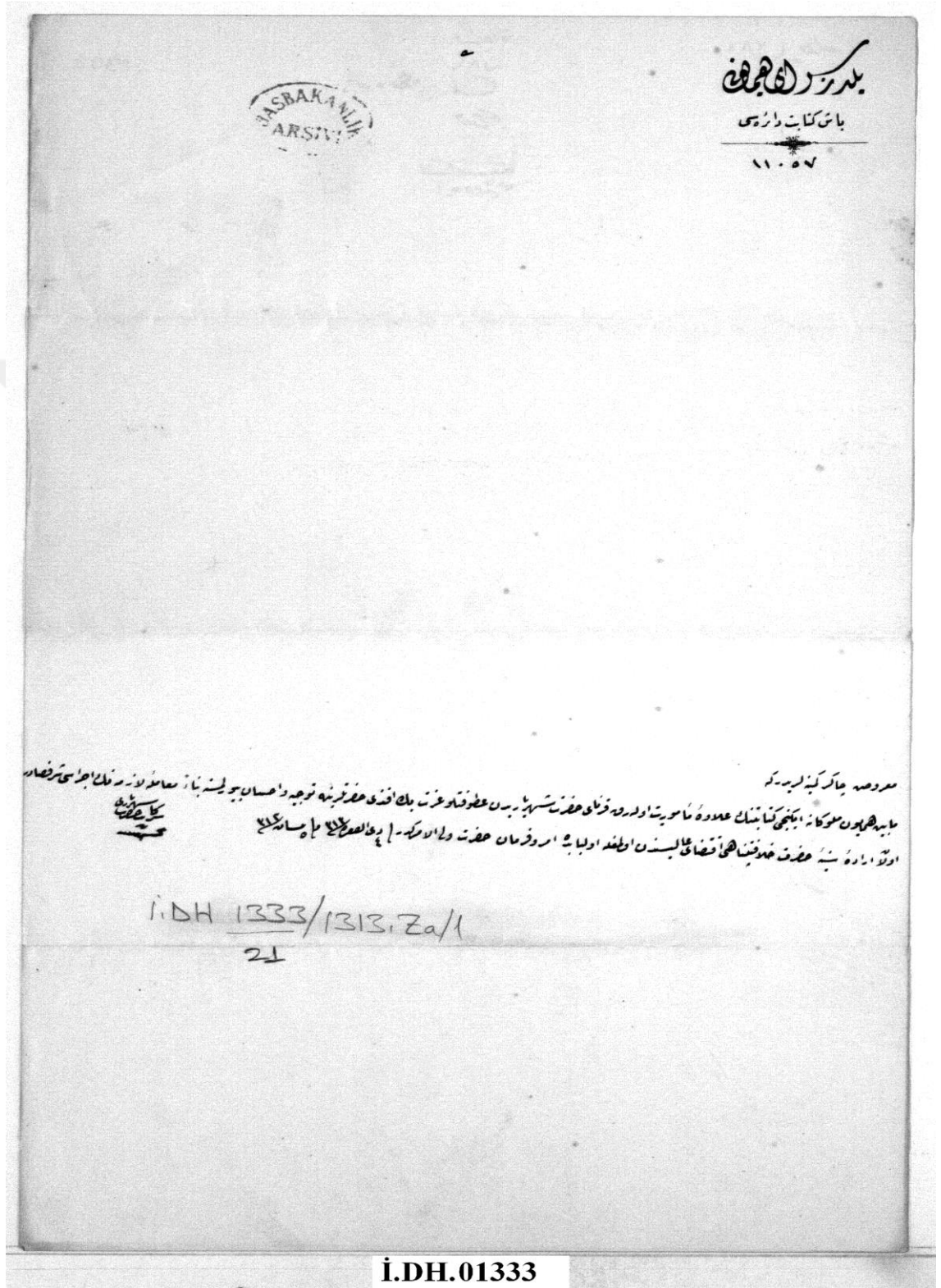
Y.PRK.MYD.00022.00009.001

BOA, Y.PRK.MYD., 22/9/1. R. 1316/M. 1900.

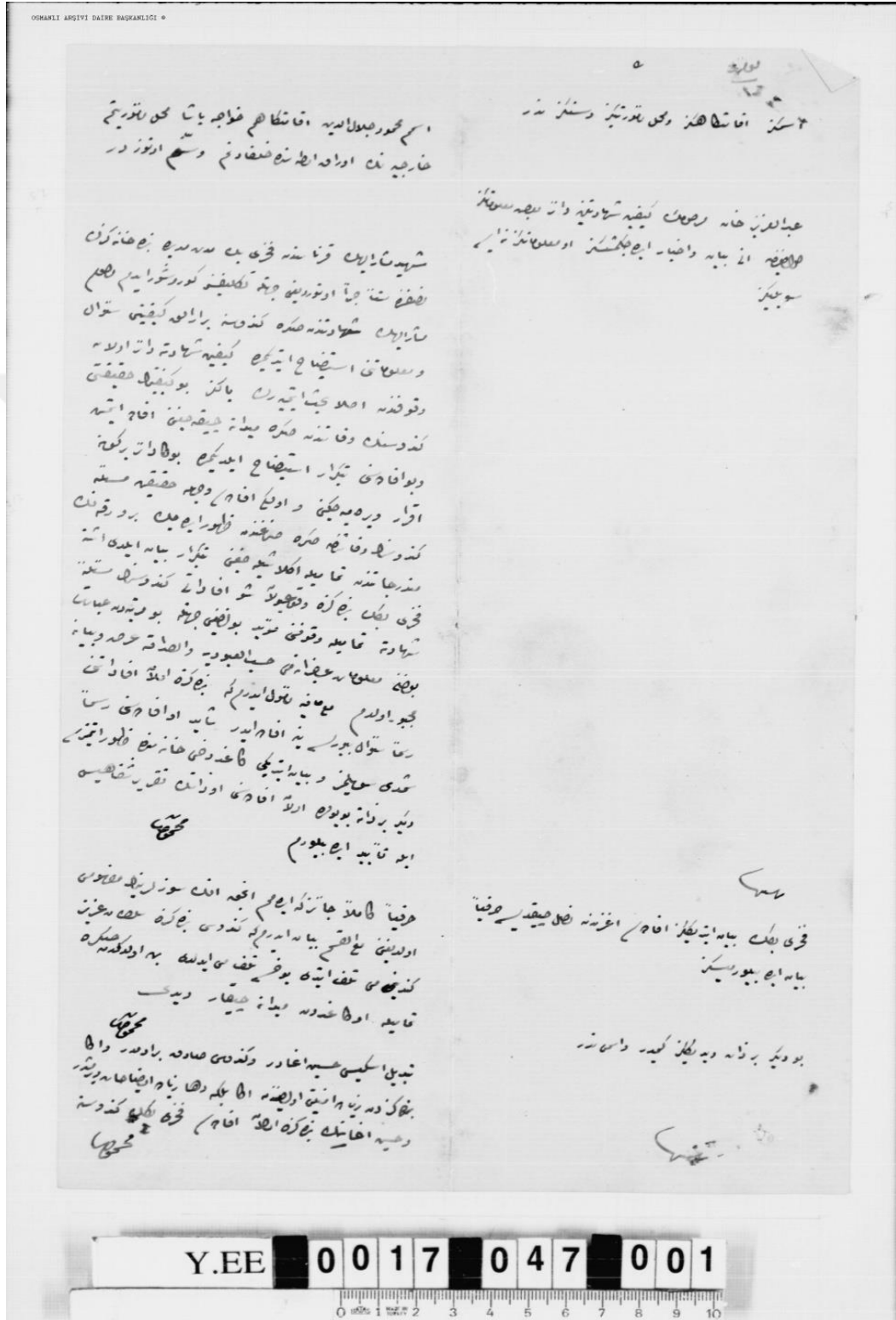
Ek 1.13. Eski Mâbeyn-i Hümâyûn Serkurenâsının Maaşı ve Alınan Maddî Önlemler Çerçevesinde Kesilen Maaşından Dolayı Sıkıntılara Duçar Olmasına Dair.

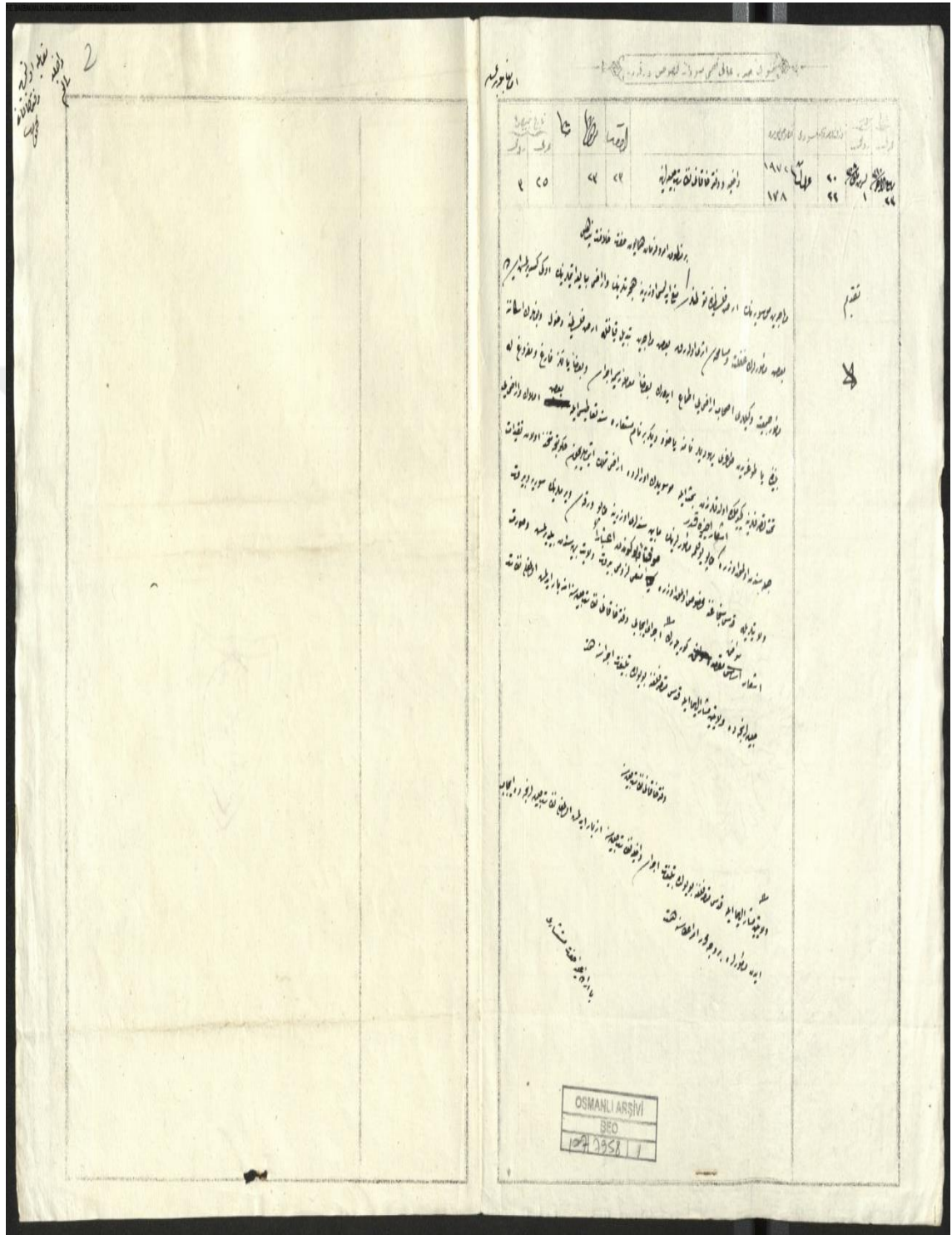
Ek 1.14. Arap İzzet Holo Paşa'nın İkinci Kâtipliğin Yanısıra Kurenâ-i Hazret-i Şehriyârîliğe Atanmasına Dair.

Ek 1.15. Sultan Abdülaziz'in Vefatıyla İlgili Olarak Hariciye Evrak Odası Hülufasından Mehmed Celaleddin'in Eski Kurenâlarından Fahri Bey'den Duyduklarına Dair.

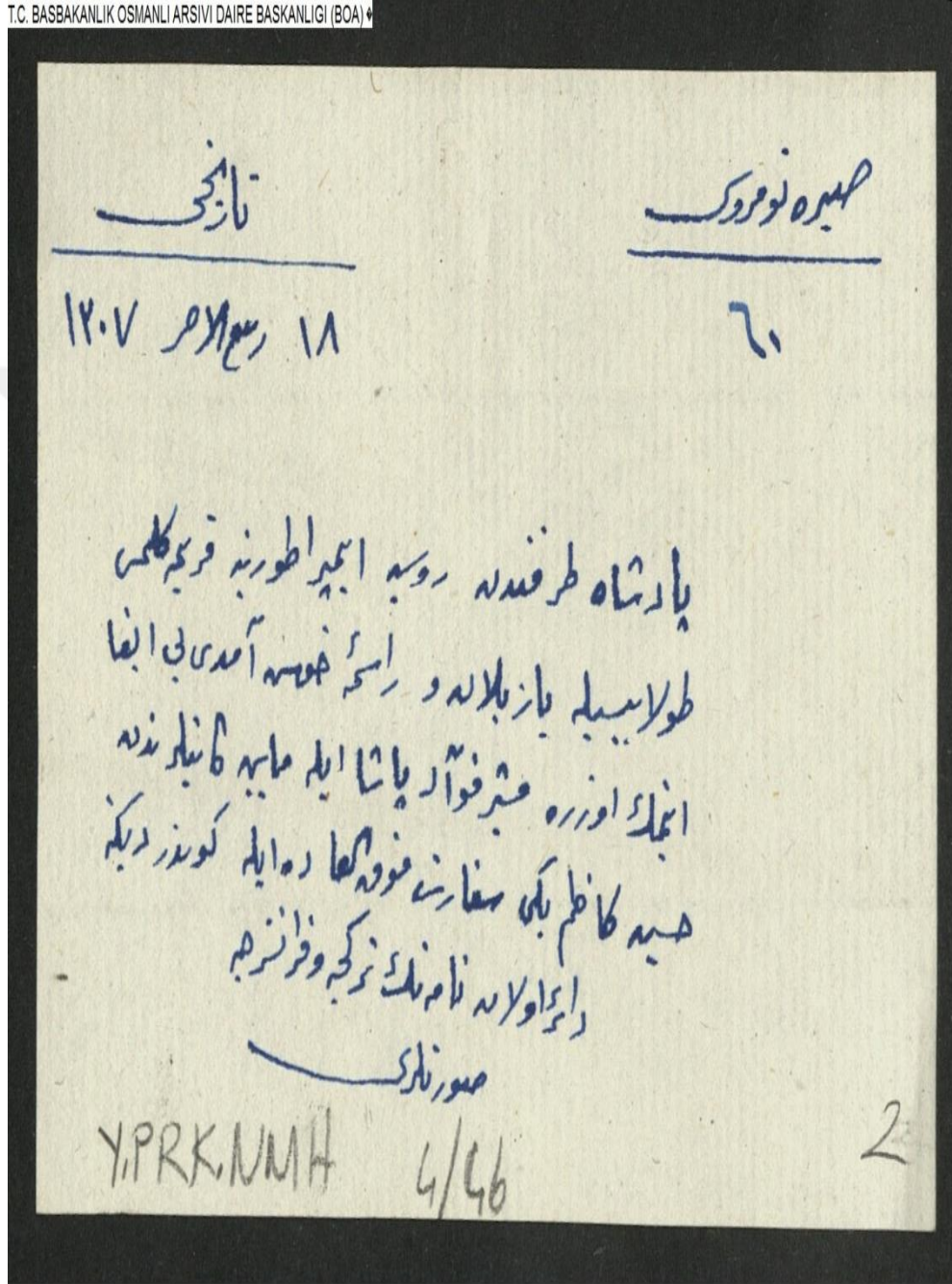
Ek 1.17. Filistin Topraklarını Yasadışı Hilelerle Yahudiler Üzerine Geçiren Memurlarla Alâkalı Alınması İstenen Önlemlere Dair.

BEO.000107.007958.001

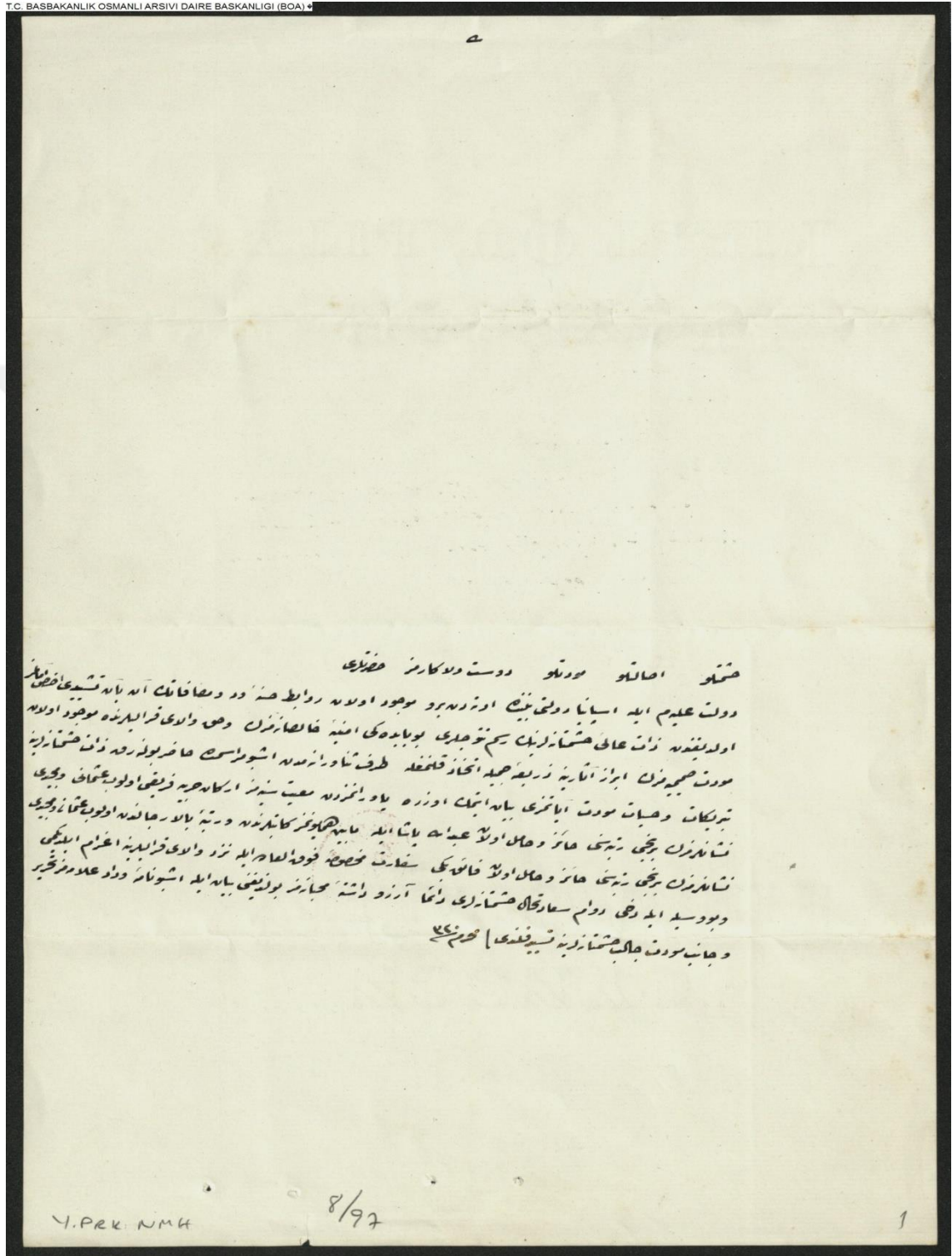
BOA, BEO., 107/7958/1. 1 Teşrîn-i sâni 1308/13 Kasım 1892.

Ek 1.19. Müşîr Fuad Paşa'yla Mâbeynâtiplerinden Hüseyin Kâzım Bey'in Kırım'a Gelen Rusya İmparatoru'nu Râsime-i Hoşâmedî (eski âdetten olan 'hoşgeldin') ile Karşılama İçin Gönderilmesi.

Y.PRK.NMH.00004.00046.002

Ek 1.20. Yâverândan Abdullah Paşa ile Mâbeyn Kâtiplerinden Faik Bey'in İspanya Kralının Resm-i Tetviclerinde (taç giyme/giydirilme töreni) Görevlendirilmelerine Dair.

Y.PRK.NMH.00008.00097.001

BOA, Y.PRK.NMH., 8/97/1. Muharrem 1320/Nisan 1902.

Ek 1.22. 1908 Yılı Ekim Ayındaki Mâbeyn-i Hümayûn Kâtiplerinin Maaşları.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) 4

Ek 1.23. Mâbeyn'de Nöbete Kalan Yâverân Listesi.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

بزرگوار

ملاحظات	استانامی
ماہرینہ یورہ خیاب ملک زہرہ نوبتی بولسانہ یادوارہ قوری	فرید کفہہ بدست قوری
	فریدی نور بدست قوری
	فانعمہ رضی بدست قوری
	فانعمہ سراد بدست قوری
	بیگمائی لطف بدست قوری
	یونانی شیت بدست قوری
	مدیر سیمینہ بدست قوری
	مدیر صبر بدست قوری

قوری

اے دی کفہہ
 اے دی کفہہ
 اے دی کفہہ

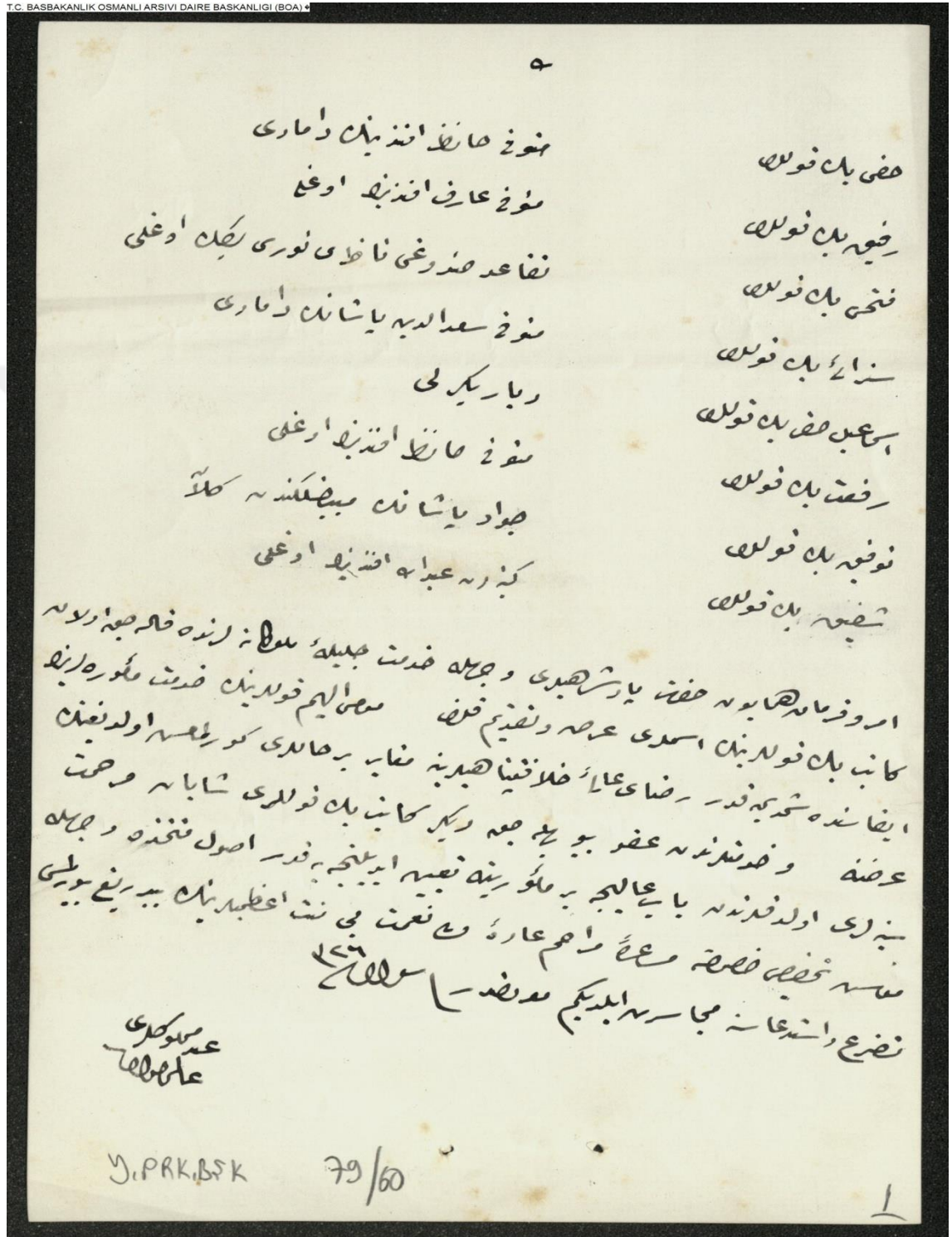
Y.PRK.BŞK

66 / 6

Y.PRK.BŞK.00066.00006.001

BOA, Y.PRK.BŞK., 66/6/1. 30 Kânûn-ı sâni 1317/12 Şubat 1902.

Ek 1.24. Mâbeyn-i Hümayûn'da Çalışmaya Devam Edeceklerle Görevden Alınanlardan Bazılarına Dair.

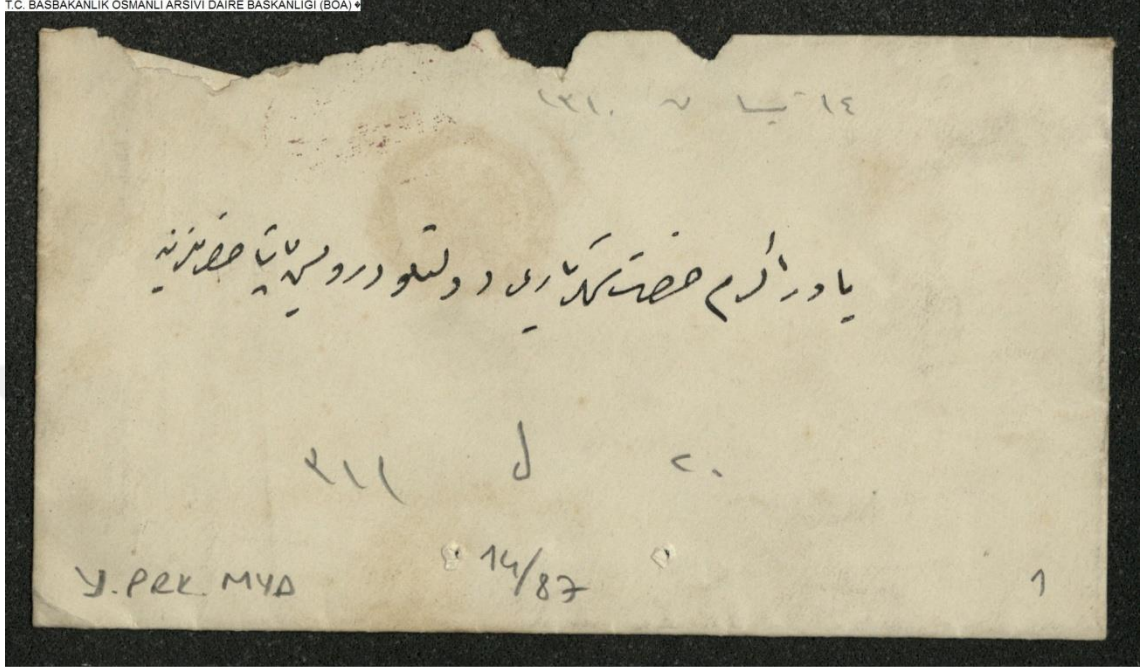

Y.PRK.BŞK.00079.00060.001

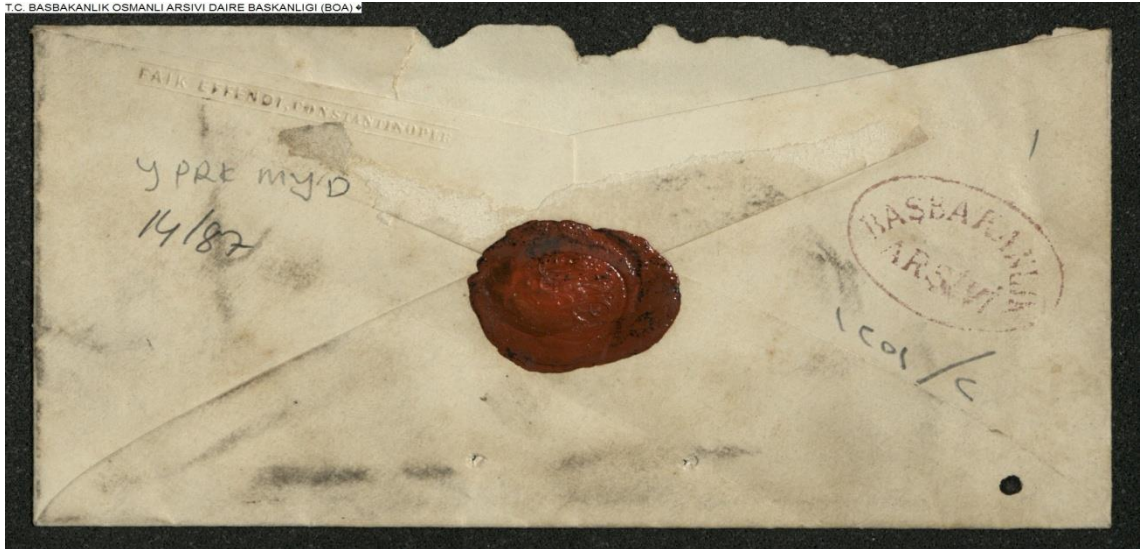
BOA, Y.PRK.BŞK., 79/60/1. Şevval 1326/Ekim 1908.

EK 2. RESİMLER

Ek 2.1. Yâver-i Ekrem Hazret-i Şehriyârî Dervîş Paşa'ya Gönderilmiş Bir Belgeyi İçeren Zarf.

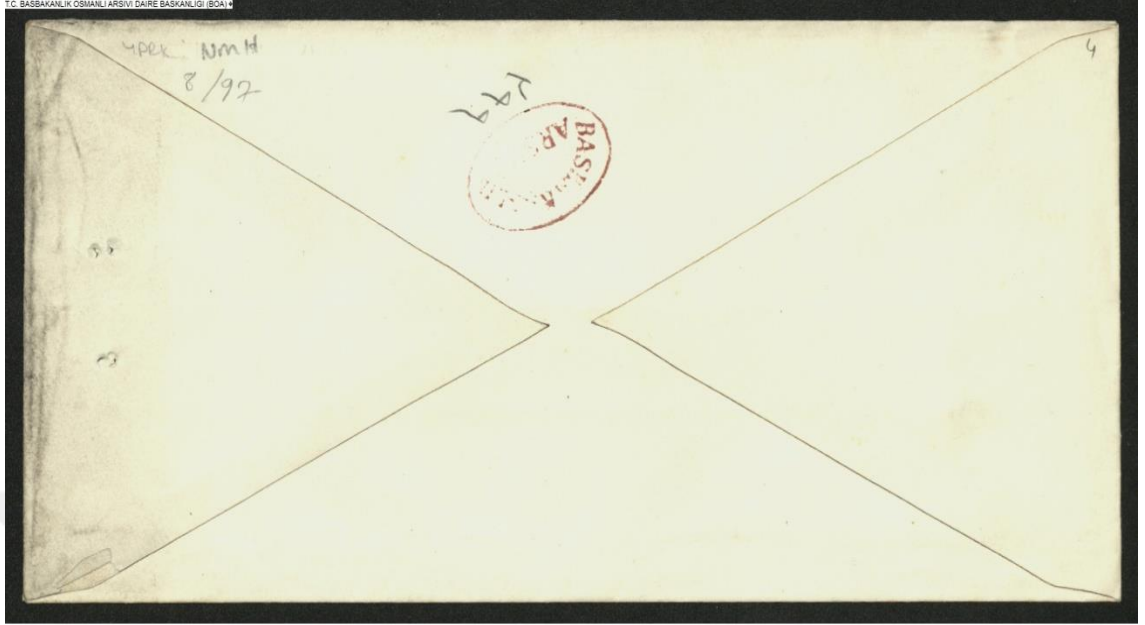
Y.PRK.MYD.00014.00087.001

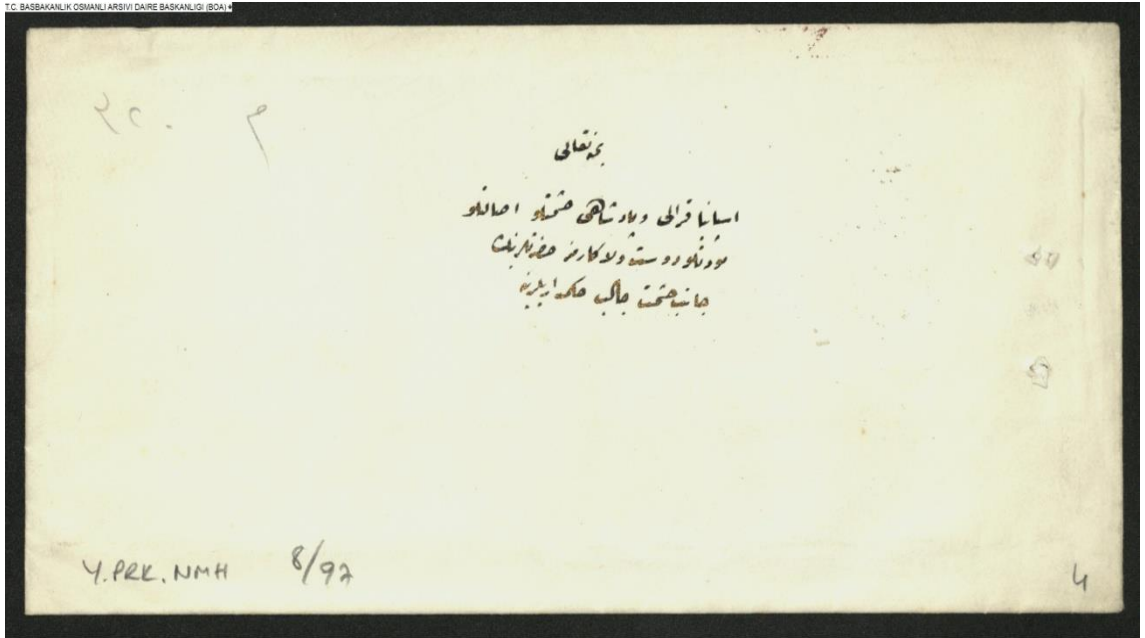
Y.PRK.MYD.00014.00087.001

BOA, Y.PRK.MYD., 14/87/1. 14 Nisan 1310.

Ek 2.2. İspanya Kralına Tetvicleri Dolayısıyla Yazılan Tebriknâmenin Zarfı.

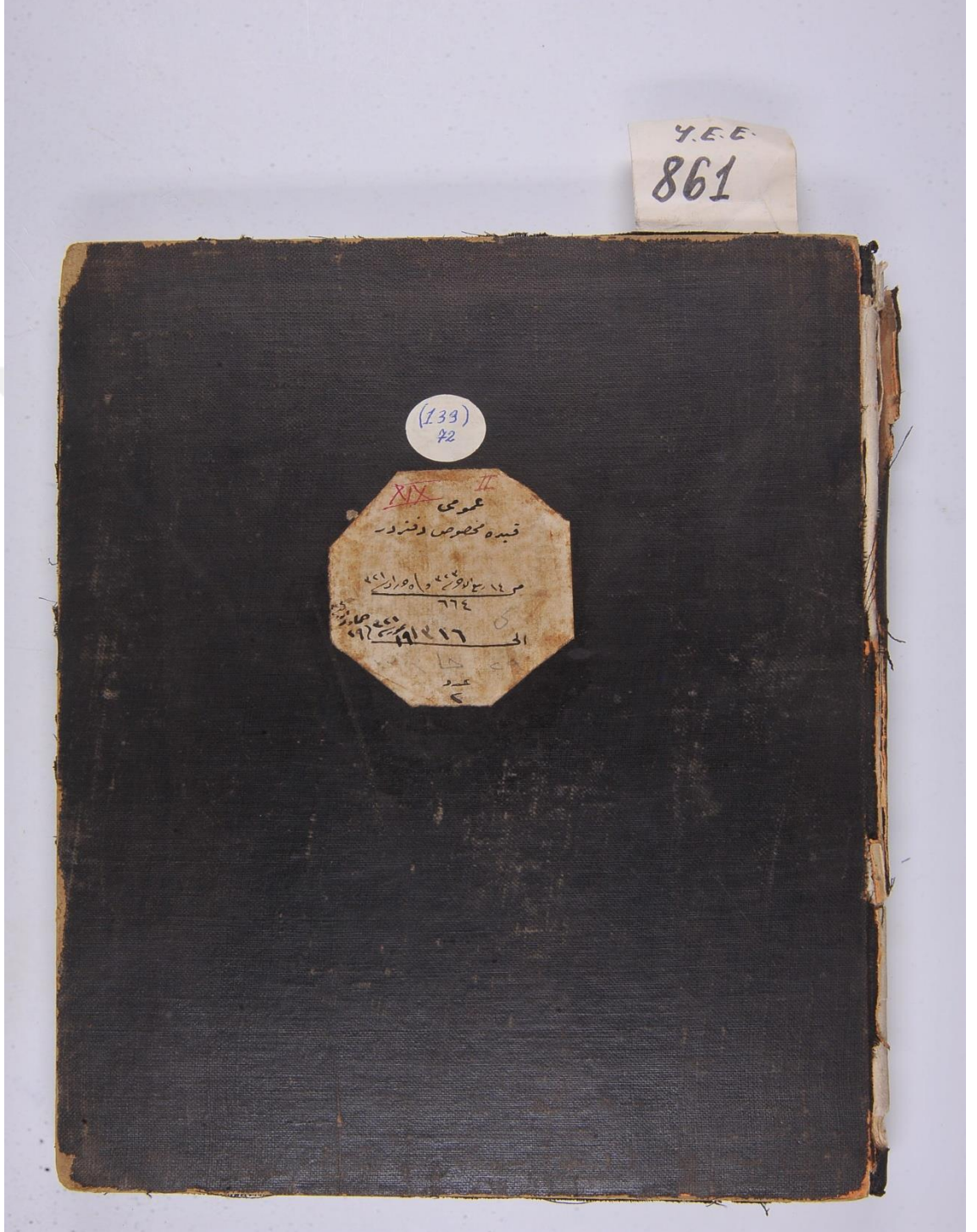
Y.PRK.NMH.00008.00097.004

Y.PRK.NMH.00008.00097.004

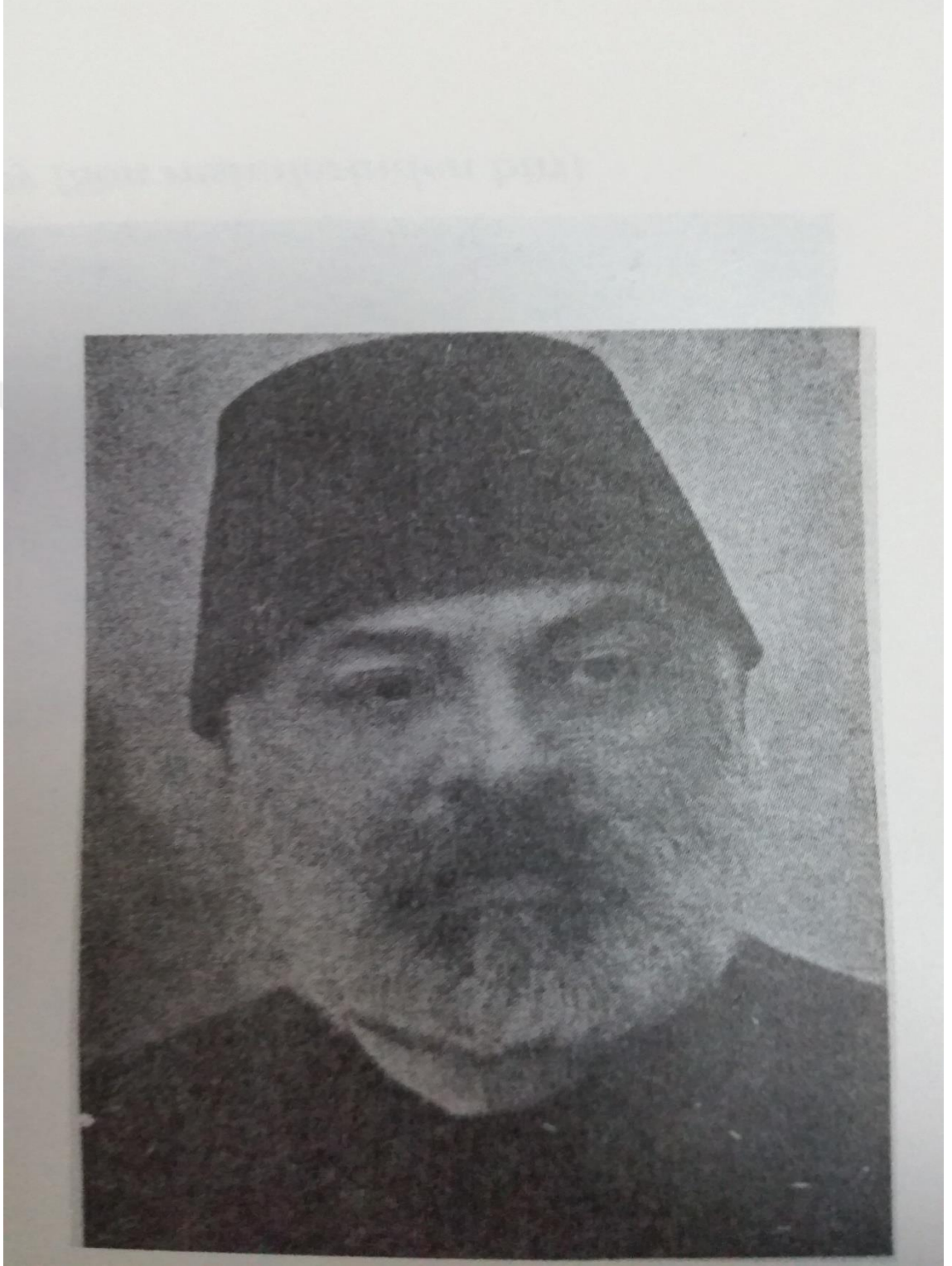
BOA, Y.PRK.NMH., 8/97/4. Muharrem 1320/Nisan 1902.

Ek 2.3. 18 Haziran 1905-1 Ağustos 1905 Tarihleri Arasını İçeren 861 No'lu Umûmî Kayd-ı Mahsus Defteri.

BOA, Y.EE., 5 Haziran 1321/18 Haziran 1905-19 Temmuz 1321/1 Ağustos 1905.

Ek 2.4. 1885-1894 Yılları Arasında Sultan II. Abdülhamid'in Başkâtibi Olan Ahmed Süreyya Paşa

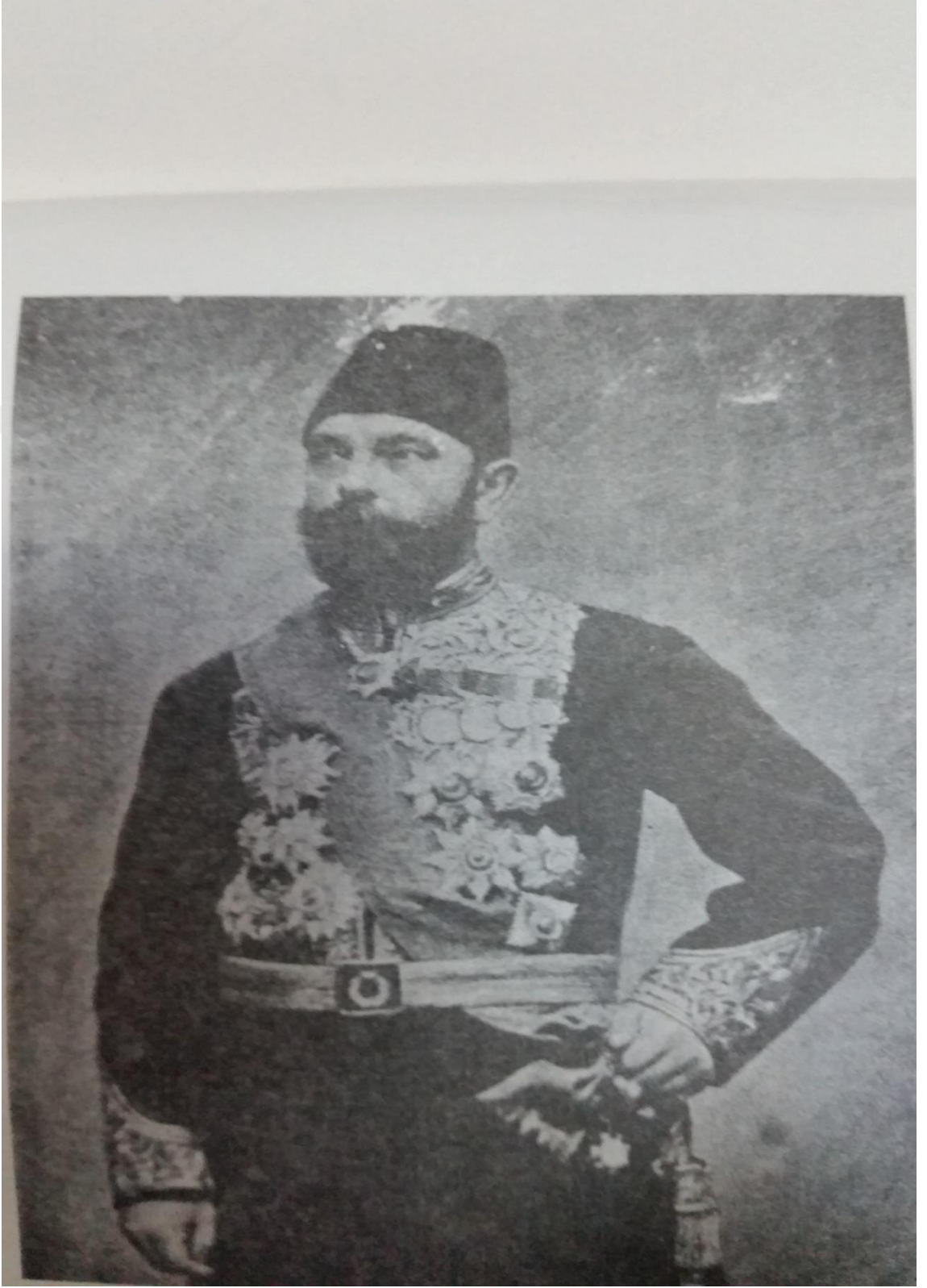
Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, TTK Yayınları, Ankara 2014.

Ek 2.5. 1894-1908 Yılları Arasında Sultan II. Abdülhamid'in Başkâtibi Olan Tahsin Paşa (Arap/Şamlı Tahsin Paşa)

<http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2014/01/bir-saltanatin-azam-i-enkazi-mabeyn.html>.

Ek 2.6. Sultan II. Abdülhamid'in Son Mâbeyn Başkâtibi Ali Cevat Bey

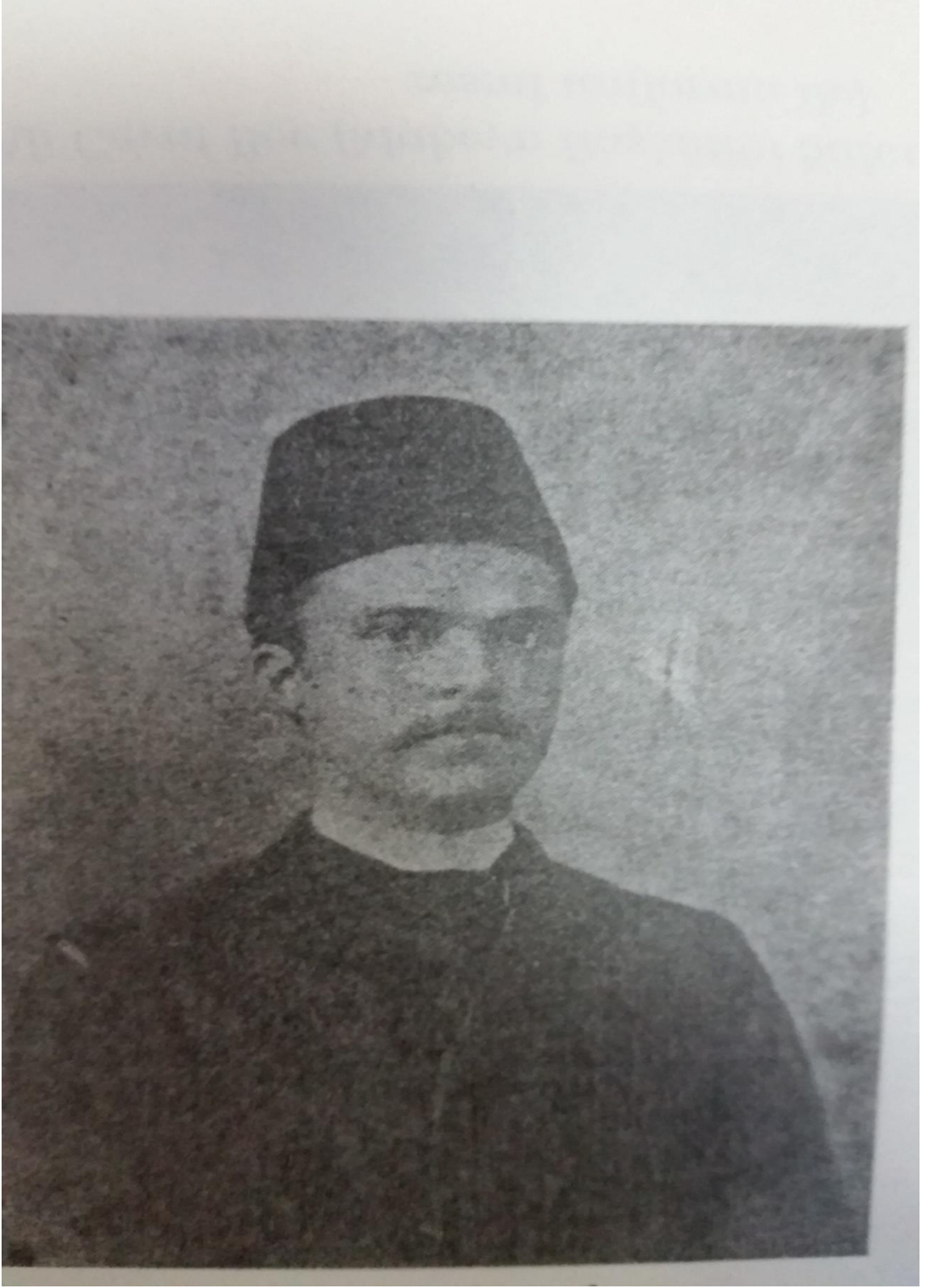
Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, TTK Yay., Ankara 2014.

Ek 2.7. Mâbeyn-i Hümâyûn'un Önemli İsimlerinden Arap İzzet Holo Paşa

Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi*, TTK Yay., Ankara 2014.

Ek 2.8. Mâbeyn Kâtiplerinden Ali Ekrem Bolayır Bey

Ali Cevat Bey, İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi, TTK Yay., Ankara 2014.

Ek 2.9. Mâbeyn-i Hümâyûn Üçüncü Musâhibi Nadir Ağa

Ali Cevat Bey, İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve Otuz Bir Mart Hadisesi, TTK Yay., Ankara 2014.

Ek 2.10. Kasım 1891-Kasım 1895 Tarihleri Arasında Dâhiliye Nâzırlığı Yapan Halil Rıfat Paşa

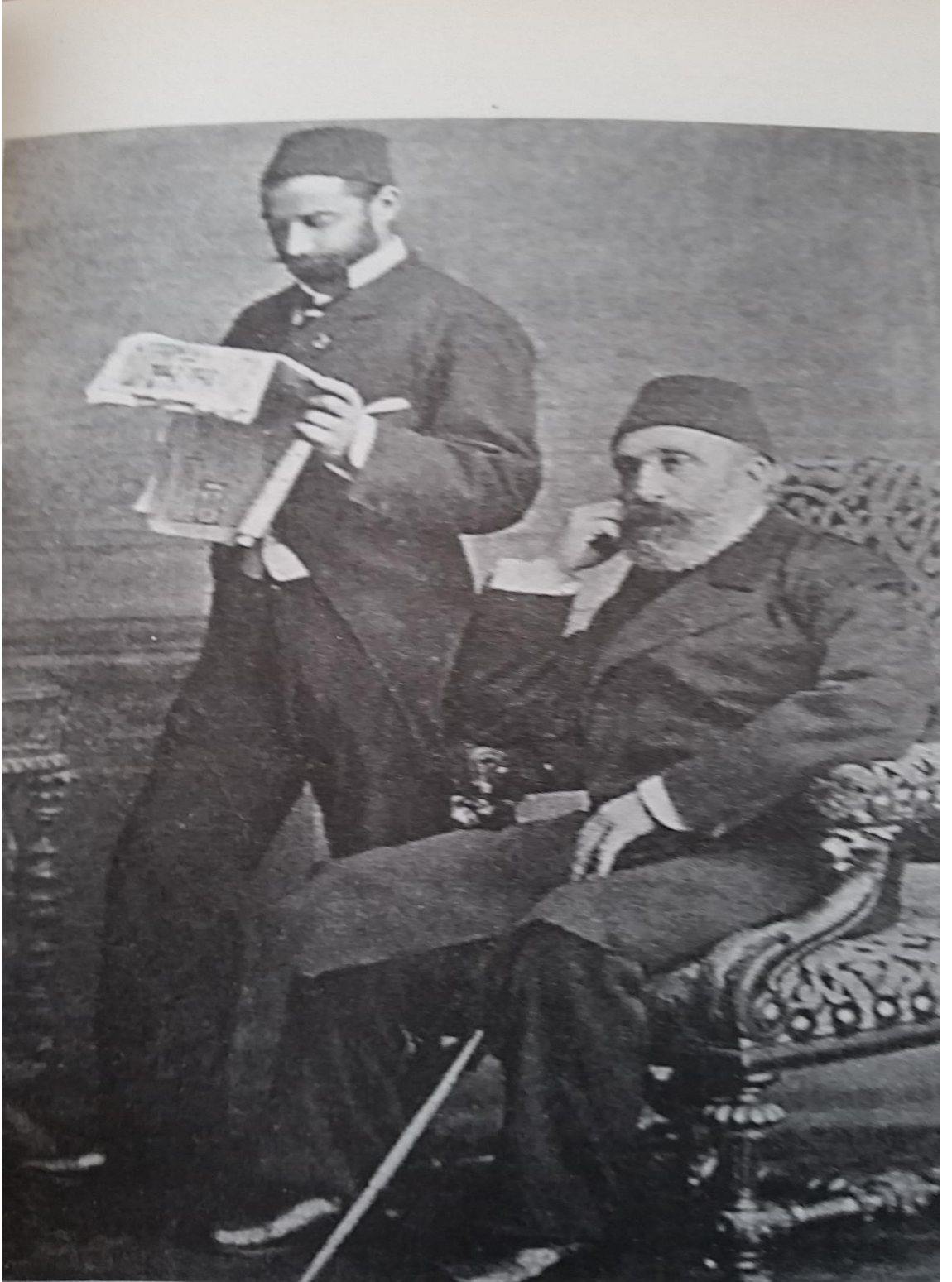
https://tr.wikipedia.org/wiki/Halil_Rifat_Pa%C5%9Fa#/media/File:HalilRifat_Pasha.

Ek 2.11. Mâbeyn'de Özel Odası Bulunan Aleksandros Karatodori Paşa.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Aleksandros_Karatodori.

Ek 2.12. Midhat Paşa ve Özel Kâtibi Vasıf Kılıçyan.

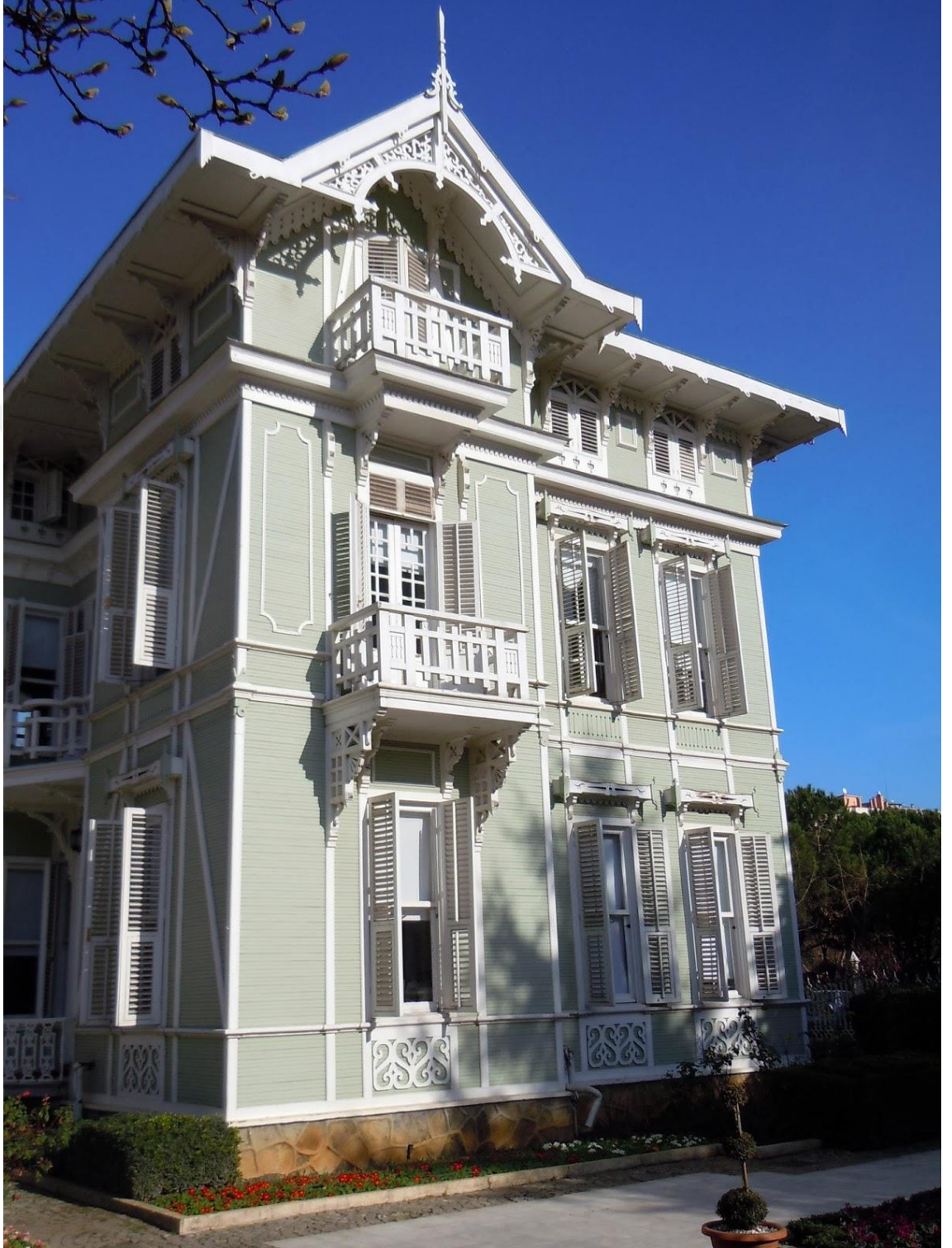
Ahmet Semih Mümtaz, *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2008.

Ek 2.13. Tahsin Paşa'ya Ait Filizi Köşkü.

<http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2014/01/bir-saltanatin-azam-i-enkazi-mabeyn.html>.

Ek 2.14. Filizi Köşkü'nün Restore Edilmiş Hali.

<http://lcivelekoglu.blogspot.com.tr/2014/01/bir-saltanatin-azam-i-enkazi-mabeyn.html>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Sedat KANAT
Doğum Yeri ve Tarihi	Akdağmadeni-1980.
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Fen/Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (2004-2008).
Yüsek lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (2008-2011).
Doktora Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Eylül 2012-Mart 2017). Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Mart 2017-2018).
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce 70 (2009 Bahar ÜDS).
Bilimsel Faaliyetleri	- Kanat, S. (2012), “Türkiye’de Şu anda Elde Olan Tarih Bilincinin Kültürel Altyapısı Üzerine”, <i>Uluslararası Bilim ve Kültür Sempozyumu</i>, 18-20 Nisan, Batman. - Kanat, S. (2015), “Osmanlı Devleti’ne Yapılan 1864 Kafkas Göçü”, <i>Yeni Türkiye Kafkaslar Özel Sayısı</i>, Ankara, IV (74), ss. 632-645. - Kanat, S. (2015), <i>Yıl 1864: Sürgün ve Göç</i>, Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken, Deutschland. - Kanat, S. (Ekim 2017), “Sultan II.

	Abdülhamid Zamanında Mâbeyn-i Hümâyûn Teşkilâtı ve Burada Görev Yapanların Maddî Durumları”, <i>Asos Journal</i>, S: 55, ss. 431-445. • Kanat, S. (Kasım 2017), “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mâbeyn-i Hümâyûn’un Başlıca Fonksiyonları”, <i>Akademik Matbuat</i>, S: 1, ss. 52-74. • Kanat, S. (Aralık 2017), “Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyıldaki Ekonomi Politikalarının Bir Değerlendirmesi”, <i>Social Science Studies Journal (SSS Journal)</i>, C. 3, S: 11, ss. 1609-1616.
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Araştırma Görevlisi, Bingöl Üniversitesi (2009 -)
İletişim	
E-Posta Adresi	Sedat5825_kanat@yahoo.com.tr
Tarih	02/03/2018